

Зелені Карпати

1-4 2015

MAGAZINE ZELENY KARPATY

ШАНС УБЕРЕГТИ ПЛАНЕТУ

Саме так характеризують експерти подію світового масштабу – глобальну кліматичну конференцію країн-учасниць Конвенції ООН про зміни клімату, яка проходила в Парижі з 30 листопада по 12 грудня 2015 року. У її роботі взяли участь 195 країн з усіх континентів. З промовами виступили півтори сотні глав держав та урядів, а загальна кількість учасників сягнула сорока тисяч.

На конференції з промовою виступив і Президент України Петро Порошенко.

Головним результатом стала розробка першої в історії обов'язкової до виконання Паризької угоди зі скорочення викидів парникових газів, яка має почати діяти з 2020 року.

Угода має всесвітній характер. Її учасниками стали всі Сторони Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, а не певна їх кількість, як це було у Кіотському протоколі.

У документі встановлюється глобальна ціль щодо недопущення підвищення температури більше 2°C від доіндустріального рівня, а також визначено прагнення знизити таку температуру до 1,5°C.

Паризька уода закріплює новий підхід до зобов'язань Сторін, тобто країни самі визначають свої так звані національно визначені внески щодо викидів парникових газів, які будуть переглядатися кожні п'ять років, з метою підвищення їх амбітності. Передбачається використання ринкових механізмів та процедури звітності для всіх без винятку Сторін майже у всіх діях, включаючи отримання допомоги та її використання.

На конференції досягнуто домовленості щодо застувення до Глобального зеленого фонду 100 мільярдів американських доларів.

На запрошення Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна глави держав та урядів світу на урочистій церемонії мають підписати Паризьку угоду у Нью-Йорку 22 квітня 2016 року, в Міжнародний день Землі.

2015, № 1-4 (43-46)

Заснований 1994 року.
Виходить раз на квартал.

«ЗЕЛЕНІ КАРПАТИ»
MAGAZINE ZELENI KARPATY

Founded in 1994.
Published once a quarter.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР ГАМОР Ф.Д.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Броджі Маріо (Швейцарія), Вінницькі Томаш (Польща), Волощук Іван (Словаччина), Голубець М. А., Довганич Я. О., Зиман С. М. (науковий редактор), Ібіш П'єр (Німеччина), Іваненко І. Б., Канцурак В.В., Коржик В. П., Кухта В. В. (перший заступник головного редактора), Кравців В. С., Парпан В. І., Покиньчереда В. Ф., Рибак М.П., Стойко С. М.

CHIEF EDITOR: HAMOR F. D.
EDITORIAL BOARD: Brodgy Mario (Switzerland), Vinnitski Tomash (Poland), Voloschuk Ivan (Slovakia), Holubets M. A., Dovhanych Y. O., Ziman S. M. (scientific editor), Ibisch Pierre (Germany), Ivanenko I. B., Kantsurak V.V., Korzhyk V. P., Kukhta V. V. (the first deputy of the chief editor), Kravtsiv V. S., Parpan V. I., Pokynchereda V. F., Rybak M.P., Stoiko S. M.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ ALL-UKRAINIAN ECOLOGICAL SCIENTIFIC-POPULAR MAGAZINE

Засновники: Карпатський біосферний заповідник і Міністерство екології та природних ресурсів України.

Founders: Carpathian Biosphere Reserve and the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine.

Видавець: Карпатський біосферний заповідник.

Publisher: the Carpathian Biosphere Reserve.

Реєстраційне свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України: Серія КВ, № 239.
Registry certificate of the State Committee of the Informative Policy and Radio and Television Broadcasting of Ukraine: KV, № 239.

Адреса редакції: 90600, Україна, Закарпатська обл., м. Рахів, вул. Красне Плесо, 77

Тел. у Рахові – (03132) 2-21-93, в Ужгороді – (03122) 2-05-16

Електронна версія журналу «Зелені Карпати» розміщена на веб-сайті Карпатського біосферного заповідника
<http://cbr.nature.org.ua>

Address of the Editorial Office: 90600, Ukraine, Transcarpathian region, town of Rakhiv, Krasne Pleso street, 77
Telephone number in Rakhiv: (03132) 22193, in Uzhgorod – (03122) 20516

E-mail: zeleni_karpaty@ukr.net

Online version of the Zeleni Karpaty Magazine is available on the website of the Carpathian Biosphere Reserve
<http://cbr.nature.org.ua>

Віддруковано в КП «Ужгородська міська друкарня». 88000, Україна, м. Ужгород, вул. Руська, 13. Замовлення № 1050. Тираж 1000 прим.

Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук, професор, заслужений
природоохоронець України, заступник директора
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

БІОСФЕРНІ ЗАПОВІДНИКИ (РЕЗЕРВАТИ) ЯК МОДЕЛЬНІ ТЕРИТОРІЇ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЇХНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

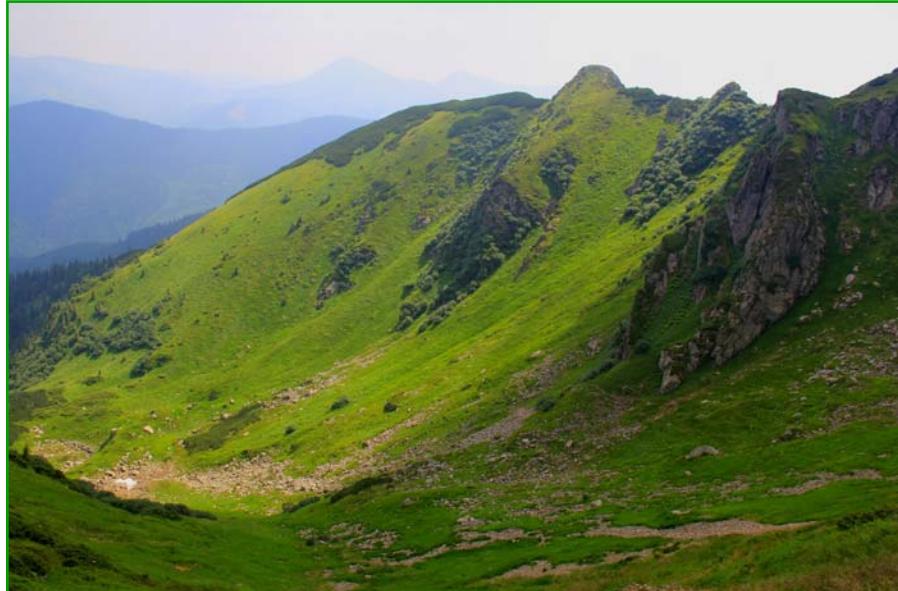
У контексті ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом особливої уваги, відповідно до її глави шостої, яка передбачає реалізацію довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки та цілей Севільської стратегії (1995) і Мадридського плану дій (2008) для біосферних резерватів ЮНЕСКО, в Україні вимагають проблеми розвитку біосферних заповідників (резерватів) та вдосконалення українського законодавства, що регламентує їх діяльність.

Це необхідно вирішувати насамперед ще й тому, що біосферні заповідники (резервати), відповідно до програмних документів ЮНЕСКО, можуть відігравати значну роль в реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка затверджена Указом Президента України 12 січня 2015 року.

Вони, як модельні території для сталого розвитку, важливі для впровадження європейських стандартів життя та для розвитку економіки екологічно невиснажливими способами.

Біосферні заповідники (резервати), міжнародно визнані інституції, підсилюють бренд-меседж України як країни привабливої для туризму та країни з визначними природними, культурними та історичними цінностями.

Вдосконалення їхньої діяльності важливе також і для популяризації України у світі, формування її позитивного іміджу та для забезпечення присутності у міжнародному академічному середовищі.

ГЛОБАЛЬНА МЕРЕЖА БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТИВ

Біосферні резервати, які працюють з 1970 року у рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», – це природоохоронні території нового типу, ключовою метою яких є забезпечення гармонійного розвитку людини і природи. Сама ідея біосферних резерватів лежить в основі принципів сталого розвитку, сприйняття в усьому світі з великим ентузіазмом, і за минулі чотири десятиріччя набула значних успіхів.

А сьогодні біосферні резервати формують глобальну мережу модельних регіонів, де можуть бути апробовані різні способи сталого природокористування і можливості адаптуватися

до мінливих екологічних, економічних і соціальних умов за участі усіх зацікавлених сторін.

Станом на перше півріччя 2014 року Всесвітня мережа біосферних резерватів включає 631 об'єкт, в тому числі 14 транскордонних в 119 країнах світу.

Як наголошено у Дрезденській декларації про біосферні резервати та зміни клімату (28 червня 2011 р.), в біосферних резерватах нагромаджено безцінний досвід, який є важливим внеском у стаїй розвиток, зокрема у напрямку мінімізації кліматичних змін та адаптації до них, а також для збереження біологічного різноманіття.

З часу створення Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» та ме-

режі біосферних резерватів впроваджувались інноваційні підходи у наукових дослідженнях, організації моніторингу, екологічній освіті, створювався для цього необхідний потенціал, здійснювалось вдосконалення менеджменту, реалізовувались модельні проекти, які виходили далеко за рамки суто збереження природи і є добрими моделями для екологічно сталого способу життя.

У 1995 році були затверджені Статутні рамки Всесвітньої мережі біосферних резерватів, Концепція біосферних резерватів та проголошена Севільська стратегія біосферних резерватів. В їх основі закладено розуміння біосферного резервату як території, на якій поєднується виконання трьох функцій: збереження біологічного різноманіття, забезпечення сталого розвитку та розбудова матеріально-технічної бази для реалізації перших двох функцій, які відповідно реалізовуються у трьох функціональних зонах: заповідній (природні ядра), буферній та транзитній (зона господарської діяльності людини).

ПОНЯТТЯ БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА ТА БІОСФЕРНОГО РЕЗЕРВАТУ

Поняття «біосферного резервату» за Статутними рамками Всесвітньої мережі біосферних резерватів дещо відрізняється від української природоохоронної категорії «біосферних заповідників», і не лише за назвою.

Так, за Концепцією біосферних резерватів «біосферний резерват» загалом не є природоохоронною категорією (з 1994 р. Міжнародний союз охорони природи уже не включає їх у класифікацію категорій природоохоронних територій), тоді як «біосферний заповідник» відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» є однією з категорій природно-заповідного фонду – системи територій та об'єктів спеціальної охорони, хоча його зонування і функції в цілому відповідають категорії «біосферний резерват» (Іваненко, 2014).

Для управління біосферними резерватами створюються за участі зацікавлених сторін їх консультаційні (координаційні) ради та розробляються і реалізовуються плани управління (менеджмент-планы). В біосферних заповідниках України передбачено створення науково-технічних рад та розроблення проектів організації їх територій, які переважно націлені на природоохоронну та науково-дослідну роботу.

У будь-якому випадку питання сталої соціально-економічного розвитку територій біосферних заповідників, що можливий лише за умови тісної співпраці з місцевими громадами, в Україні нині через недосконалість законодавства та невідповідність його положень базовим нормативно-правовим актам ЮНЕСКО є достатньо проблематичними. Це стосується також біосферних резерватів, що створені в Україні на базі територій та об'єктів природно-заповідного фонду (насамперед національних природних парків) із включенням до їх складу населених пунктів, сільськогосподарських, лісогосподарських та інших незаповідних територій.

УКРАЇНА У СКЛАДІ ВСЕСВІТНЬОЇ МЕРЕЖІ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ

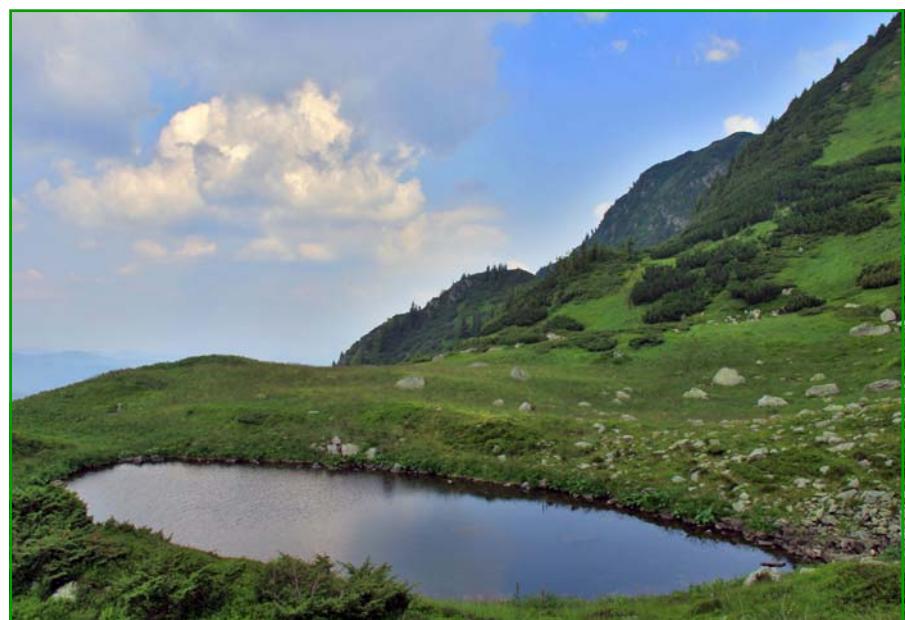
До Всесвітньої мережі біосферних резерватів від України включені біосферні заповідники Чорноморський, «Асканія-Нова», Карпатський та Дунайський (останній у складі українсько-румунського біосферного резервату «Дельта Дунаю») та біосферні резервати: українсько-польсько-словацький «Східні Карпати», Деснянський, «Розточчя» та Шацький (окремо і в складі українсько-білорусько-польського резервату «Західне Полісся») (Дідух, Парчук, 2014).

Всі вони вносять свій посильний вклад у впровадження в Україні стратегії сталого розвитку, служать інструментами запровадження принципів «зеленої економіки», надання екосистемних послуг, раціонального природо-користування, мінімізації кліматичних

змін тощо. Так, до прикладу, букові праліси Угольсько-Широколужанського масиву Карпатського біосферного заповідника, за даними досліджень університету штату Вермонт (США), займають друге місце у світі серед лісів помірної зони (після дощових лісів Тихоокеанського побережжя США) з акумуляції парникових газів. Крім того, за висновками авторів українсько-німецького проекту «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна)», природні екосистеми східної частини Закарпаття становлять сьогодні європейський епіцентр дикої природи, недоторканості та функціональних лісів. Їх унікальна особливість постійно вабить дослідників, студентів, лісівників та природоохоронців з усього світу. А праліси Карпатського біосферного заповідника, які входять до складу українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», слугують зараз еталоном в європейській лісовій екології та природоохоронній справі.

ВКЛАД БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ У РЕАЛІЗАЦІЮ ІДЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Біосферні заповідники (резервати) вносять посильний вклад в реалізацію ідей сталого розвитку. Достатньо показовим у цьому контексті може бути досвід роботи Карпатського біосферного заповідника. Так, до прикладу, за ініціативою його адміністрації на міжна-

родній науково-практичній конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» з нагоди 30-річчя КБЗ (м. Рахів, 13-15 жовтня 1998 року) прийнято важливе для сталого розвитку рішення такого змісту: «З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку» (Гамор, Волошук, 1998). А у 2003 році на Київській конференції міністрів охорони природного середовища Європи «Довкілля для Європи» ця ідея була реалізована шляхом підписання «Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат», яка в 2004 році ратифікована відповідним Законом України.

Окрім того, за ініціативою цього біосферного заповідника включено до Постанови Верховної Ради України від 12 вересня 2002 р. «Про інформацію Кабінету Міністрів України про здійснення державної політики щодо виконання законів України «Про природно-заповідний фонд України» і «Про охорону культурної спадщини» та про дотримання посадовими особами вимог чинного законодавства стосовно Національного заповідника «Хортиця» й інших історико-культурних заповідників і об'єктів природно-заповідного фонду» пункт щодо розробки «...до 1 липня 2003 року Державної комплексної програми сталого розвитку гірських районів України». А дещо раніше зініційовано прийняття Законів України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (1995 р.) та «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» (2000 р.), Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми екологіко-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.». Крім того, на підставі наукових розробок Карпатського біосферного заповідника в 2002 році Закарпатська обласна рада прийняла першу і єдину в Україні «Концепцію сталого розвитку Закарпаття», в 2007 та 2011 роках букові праліси Карпат у складі українсько-словацько-німецького об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» включено до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, Президент України ухвалив спеціальне Доручення (№ 1-1/749 від 2 квітня 2013 року) щодо сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, що розташовані в зоні об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Бу-

кові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», Кабінет України розпорядженням № 819-р від 10 вересня 2014 року затвердив план заходів щодо забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», прийнято відповідні рішення місцевих органів влади тощо.

На розробку, пропаганду та впровадження конкретних проектів зі сталого розвитку спрямована робота наукових підрозділів, великої мережі еколо-го-освітніх та інформаційно-туристичних центрів, які створені на базі Карпатського біосферного заповідника (Музей екології гір та історії природо-користування Карпат, «Музей нарциса», «Центр Європи», «Високогір'я Карпат» тощо), екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», газети «Вісник Карпатського біосферного заповідника». Цій темі присвячено майже два десятки організованих адміністрацією біосферного заповідника міжнародних науково-практичних конференцій та велика кількість реалізованих проектів тощо. Серед них важливе соціально-економічне значення має, зокрема, і реалізований нещодавно за ініціативи адміністрації біосферного заповідника проект відкриття руху пасажирського потяга за маршрутом Київ-Рахів, підписання Спільнної Декларації між Міністерством екології та природних ресурсів України, Федеральним міністерством навколошнього середовища, охорони природи, будівництва та ядерної безпеки Federativeni Respublik Nimechchini i Ministerstvom navkolišnogo seredovišča Slovačkoj Respubliki щодо охорони та управління Спільним об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат (Словаччина та Україна) і давні букові ліси Німеччини (Німеччина)» та Меморандуму між місцевими органами влади про поглиблення міжнародної співпраці в розв'язанні екологічних та соціально-економічних проблем в прикордонних населених пунктах у верхів'ях басейну Тиси на українсько-румунському кордоні тощо.

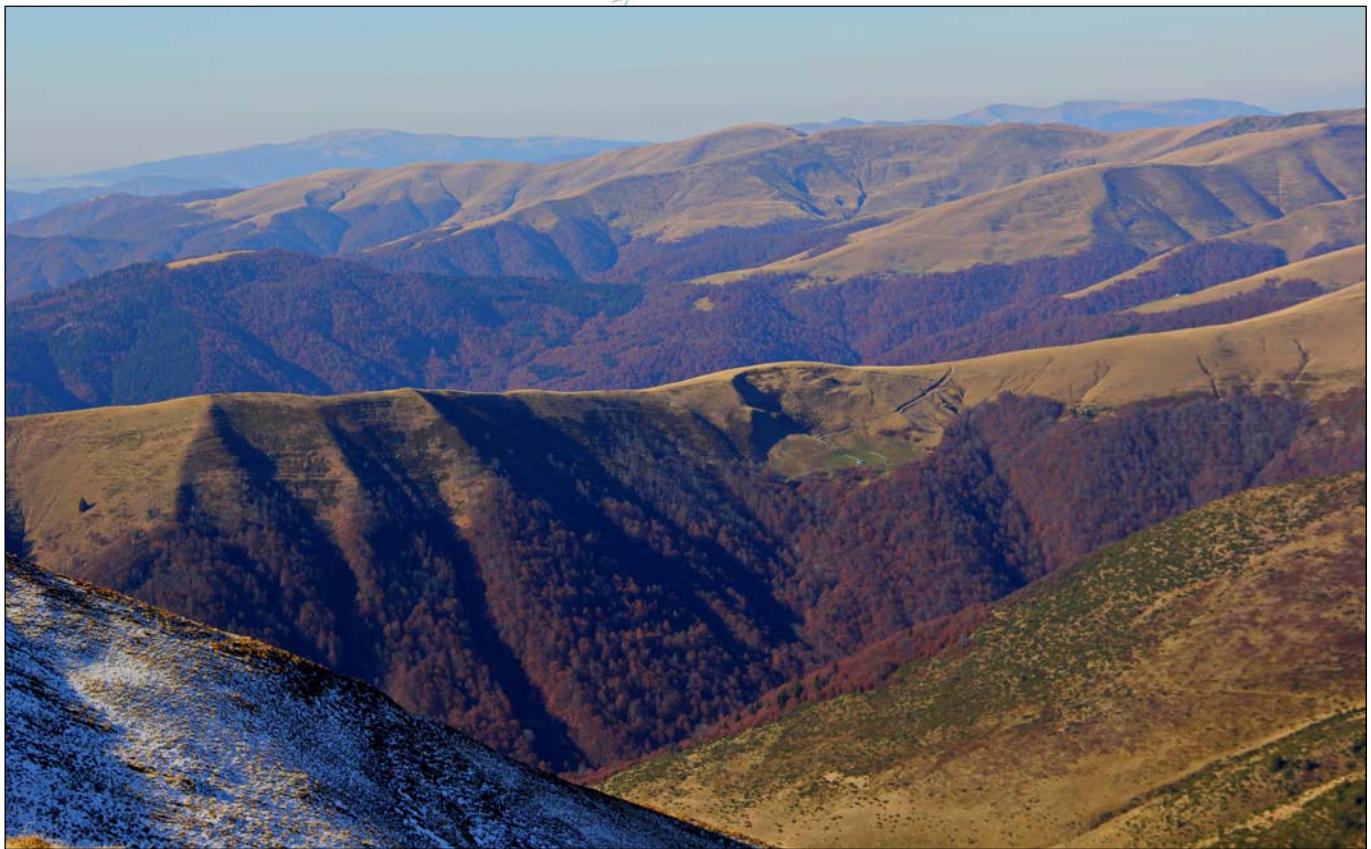
Значного суспільного резонансу отримали сформовані тут та оприлюднені на сторінках газети «Голос України» ідеї щодо проведення в Карпатах зимової Олімпіади, створення на Закарпатті у Географічному центрі Європи «Екологічного Давосу», впровадження принципів сталого лісокористування та інші.

ПРОГРАМНІ ДОКУМЕНТИ ТА КЛЮЧОВІ ЗАВДАННЯ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ

Відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд» (статті 17, 19) біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення, входять до міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Наукові дослідження, спостереження за станом навколошнього природного середовища та інша їхня діяльність здійснюються з урахуванням міжнародних програм. Такими документами, в першу чергу, є схвалені Генеральною конференцією ЮНЕСКО «Статутні рамки Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО», «Севільська стратегія біосферних резерватів» та «Мадридський план дій для біосферних резерватів». Ключовими завданнями цих програмних міжнародних документів є використання біосферних резерватів для збереження природного та напівприродного різноманіття, застосування біосферних резерватів як моделей менеджменту землі та підходів до сталого розвитку регіонів, проведення досліджень, моніторингу, освіти і навчання.

У Мадридському плані дій, у розділі, присвяченому впровадженню екосистемних послуг, особливо наголошується, що ідею біосферних резерватів (заповідників) як територій сталого розвитку можна сприймати за спробу визначення та створення специфічного для конкретної території поєднання підтримуючих, забезпечуючих, регулюючих і культурних екосистемних послуг. І в такий спосіб пропонується створювати умови для екологічного, економічного та соціального добробуту місцевих громад та зацікавлених сторін. Наприклад, різні зони біосферних заповідників можуть служити в якості місць для залучення нових інвестицій в сферу екосистемних послуг, які раніше не бралися до уваги (регулювання клімату, очищення води, збереження біорізноманіття) та підвищення екологічної та соціальної ефективності забезпечуючих (сільське господарство, лісове господарство, рибальство) і культурних (туризм) послуг, де до цього часу найбільше спрямувалось інвестицій.

У базових документах ЮНЕСКО, що регламентують діяльність біосферних резерватів (заповідників), передбачається також проведення активних та постійних консультацій між науковими

та дослідницькими спільнотами, особами, які розробляють політику і приймають рішення, особами, які керують ресурсами, і місцевим населенням. Як результат, у біосферних резерватах (заповідниках) мають знаходитись оптимальні рішення щодо поєднання екосистемних послуг, які могли б проілюструвати роль біосферних резерватів (заповідників) в якості моделей сталого розвитку в масштабах наземних/морських екосистем на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Дуже важливим завданням у використанні біосферних резерватів як моделей менеджменту землі та для впровадження сталого розвитку регіонів їх розташування, відповідно до Севільської стратегії, є забезпечення підтримки та залучення місцевого населення. Для цього на національному рівні ЮНЕСКО рекомендує включати до складу біосферних резерватів території, де практикуються традиційні способи життя, невиснажливе використання природних ресурсів, спостерігаються конфліктні відносини між людьми та довкіллям (наприклад, території поряд з населеними пунктами, деградовані екосистеми через ведення сільського господарства тощо).

У цьому контексті надзвичайно важливе демонстраційне значення має забезпечення реалізації у повному обсязі доручення Президента України від

2 квітня 2013 року № 1-1/749 (розробленого Карпатським біосферним заповідником) із питань збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, що розташовані в зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та Плану заходів із цього приводу, який затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 819-р 10 вересня 2014 року.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕРИТОРІЙ І ТРАДИЦІЙНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ В МЕЖАХ БІОСФЕРНИХ РЕЗЕРВАТІВ В УКРАЇНІ

Для реалізації цих завдань Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку природно-заповідної справи в Україні» від 14 серпня 2009 року Національній академії наук України доручалось розробити у тримісячний строк, відповідно до рекомендацій ЮНЕСКО, та затвердити науково-методичні засади використання територій біосферних заповідників. Мину-

ло більше п'яти років, але для виконання цього важливого рішення не зроблено нічого.

У той же час, на нашу думку, неправомірно трактуючи статті 9 та 9-1 Закону України про природно-заповідний фонд, у зоні антропогенних ландшафтів біосферних заповідників, яка «включає території традиційного землекористування, лісокористування, водокористування, місце поселення, рекреації та інших видів господарської діяльності» (стаття 18 Закону про ПЗФ), через запровадження складної процедури видачі лімітів та дозволів, по суті, заблоковано будь-яку господарську діяльність, в тому числі здійснення природоохоронних заходів, які повинні проводитись безлімітно, на підставі Положень про уstanovi природно-заповідного фонду (ПЗФ) та проектів організації територій та охорони їх природних комплексів, що затверджені відповідними наказами Мінприроди України. Це в повній мірі стосується і господарських зон національних природних парків, на базі яких створені біосферні резервати (стаття 21 Закону про ПЗФ). Уявіть собі, у гірському населеному пункті, в зоні біосферного заповідника або національного природного парку, котрий є негазифікованим, де відсутні дороги, де люди безробітні, де населення завжди вико-

Екологічно-освітній центр «Музей нарциса», м. Хуст Закарпатської області

ристовувало дрова для опалення, яким закони і сьогодні гарантують, зокрема стаття 38 Закону України «Про охорону навколошнього природного середовища» (регулює загальне та спеціальне використання природних ресурсів), безперешкодно здійснювати традиційне господарювання, не отримують ці паливні дрова. Крім того, своєчасно не видаються дозволи на випасання худоби та сінокосіння. Як виживати цим людям? І яке може бути ставлення до біосферних заповідників та національних природних парків зі сторони місцевого населення, які згідно закону мають підтримувати традиційне господарювання, а насправді все забороняють? І чому так сталося, що у зв'язку із добрими намірами біосферних резерватів, як і національних парків загалом, в результаті прогалин у законодавстві погрішилось не тільки життя людей високо у горах, але й імідж української держави, адже остання повинна гарантувати виконання міжнародних зобов'язань щодо реалізації в Україні (в тому числі) програмних документів біосферних резерватів ЮНЕСКО. Не виконуються, у нашому випадку, також і вимоги Указу Президента України від 14 січня 2010 року, № 25/2010 щодо розширення території Карпатського біосферного заповідника, в преамбулі якого чітко визначена необхідність підтримки традиційного господарювання у високогір'ї Українських Карпат (Гамор, 2014).

УПОРЯДКУВАННЯ УПРАВЛІННЯ БІОСФЕРНИМИ ЗАПОВІДНИКАМИ (РЕЗЕРВАТАМИ)

Виникає правова колізія щодо виконання статті 12 цього ж Закону, якою визначено, що управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду загальнодержавного значення здійснюється їх спеціальними адміністраціями, які, на жаль, зараз не спроможні оперативно вирішувати питання збереження природних екосистем, життєзабезпечення місцевого населення та своїх колективів. Виходячи з цих обставин, вважали б за необхідне

Мінприроди разом з іншими зацікавленими організаціями позбулось надмірної централізації в управлінні установами ПЗФ.

По-друге, розробити та подати на розгляд Верховної Ради України проект Закону «Про біосферні заповідники (резервати) в Україні» та внесення змін до інших законів України.

У зв'язку з цим треба окремо наолосити, що ЮНЕСКО (зокрема Мадридський план дій для біосферних резерватів) наполегливо рекомендує кожній країні імплементувати в національне законодавство нормативні акти ЮНЕСКО щодо діяльності біосферних резерватів. Для цього національний комітет МАБ ЮНЕСКО Франції розробив спеціальний проект модельного Закону, який Міжнародний координаційний комітет програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» рекомендує взяти за основу при розробці та прийнятті національних законів про біосферні резервати (Бонін М., Жардін М., 2014).

Крім того, в Україні у жовтні 2014 року за фінансової підтримки Євросоюзу, у рамках проекту технічної допомоги ЄС «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні секторальної бюджетної підтримки», проведено міжнародний науково-практичний семінар «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» та випущено збірник матеріалів «Основи управління біосферними резерватами в Україні» (Основи..., 2014). Названі матеріали могли би послужити основою для розробки цього закону.

По-третє, внести пропозиції щодо скасування статті 9-1 Закону України

про ПЗФ, або викласти її зміст з урахуванням статті 18 Закону України про ПЗФ, статей 9,10 Закону «Про рослинний світ» та статті 38 Закону «Про охорону навколошнього природного середовища».

По-четверте, ще до внесення змін до законодавства, з метою врегулювання окремих питань господарської діяльності в межах біосферних заповідників та господарських зон національних природних парків, видати окремий наказ Мінприроди України .

У цьому відомчому документі з метою підтримки традиційного господарювання, зокрема у високогір'ї Українських Карпат, зняття соціальної напруги в гірських депресивних населених пунктах, що розташовані в зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника та національних природних парків, відповідно до статей 12, 18, 19, 21 Закону України «Про природно-заповідний фонд», статті 38 Закону України «Про охорону навколошнього природного середовища» та Указу Президента України «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника» від 14 січня 2010 року, № 25/2010 необхідно:

- надати адміністраціям Карпатського біосферного заповідника, який відповідно до його Положення (пункт 7.2) служить модельним об'єктом для сталого розвитку, та національних природних парків право забезпечувати громадян, що проживають у зоні їх діяльності та здійснюють тут, відповідно до статті 18 Закону України «Про природно-заповідний фонд», традиційне господарювання природними ресурсами,

використання яких передбачено статею 9 цього Закону, за спрощеною процедурою, без дозволів, що видаються органом виконавчої влади з питань охорони навколошнього природного середовища Автономної Республіки Крим та територіальними органами центрального органу виконавчої влади в галузі охорони навколошнього природного середовища;

- встановити, що виділення громадянам природних ресурсів для їх життєво необхідних потреб, за обґрунтованими нормами, до внесення відповідних змін до природоохоронного законодавства, проводиться адміністраціями біосферних заповідників та національних природних парків за клопотанням органів місцевого самоврядування, на підставі рішень їх науково-технічних рад, Положення й Проекту організації території та охорони їх природних комплексів з оформленням ними спеціальних дозволів (лісорубних та лісових квитків, ордерів на дрібний відпуск лісопродукції, дикоростучих плодів, ягід та грибів, випасу худоби тощо);

- визначити, що використання природних ресурсів для цих цілей допускається винятково за межами заповідної зони біосферного заповідника та в господарських зонах національних природних парків.

З метою уникнення можливих порушень на цих територіях варто долучити Державній екологічній інспекції України посилити контроль за станом дотримання природоохоронного законодавства в межах біосферних заповідників та національних природних парків.

служби державної охорони природно-заповідного фонду виникають реальні загрози для знищення особливо цінних природних об'єктів.

А об'єктом охорони та наукових досліджень, до прикладу – в Карпатському біосферному заповіднику, є єдиний в Україні природний транснаціональний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Не працює стаття 47 Закону про ПЗФ, згідно з якою власні кошти (спецкошти) об'єктів природно-заповідного фонду не підлягають вилученню і повинні використовуватись для здійснення заходів щодо охорони відповідних територій та об'єктів.

Для розв'язання цих проблем необхідно невідкладно внести до 7, 8 та 9 частин статті 43 Бюджетного кодексу України уточнення: після слів «наукових установ» додати «їх установ природно-заповідного фонду».

По-друге, з урахуванням досвіду Держлісагентства (Постанова Кабінету Міністрів України № 660 від 26 листопада 2014 року), потребує внесення додовнень до Постанови Кабінету Міністрів України від 1 березня 2014 року № 65 «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» в частині надання дозволу установам ПЗФ за власні кошти закуповувати формений одяг, автомототранспорт, здійснювати оплату за користування службовим мобільним зв'язком та проводити поточний ремонт приміщень, що не тільки призупинило б колапс природоохоронних установ, який швидкими темпами насувається, але й сприяло б підвищенню стабільноті роботи працівників служби державної охорони природно-заповідного фонду. Для цього пункти 1, 2 та 4 Заходів, затверджених цією Постановою, треба викласти у такій редакції (доповнення виділено курсивом):

1. Призначення придбання автомобільних транспортних засобів (крім спеціалізованих санітарних автомобілів екстремальної медичної допомоги, пожежних та спеціальних аварійно-рятувальних машин, а також вантажних автомобілів, причепів, напівпричепів, які використовуються для перевезення деревини або виконання інших виробничих функцій у лісовій галузі та для проведення природоохоронних заходів на об'єктах природно-заповідного фонду, автомобілів для охорони та патрулювання в лісовах масивах та установах природно-заповідного фонду), меблів,

Хочемо наголосити, що подібна практика давно існує у біосферних резерватах та національних парках сусідніх європейських країн. Наприклад, у румунських природоохоронних установах Міністерство охорони довкілля затверджує лише їх менеджмент-плани та здійснює вибірковий контроль за їх дотриманням. Видача дозволів у межах затвердженого менеджмент-плану належить до виняткової компетенції адміністрацій біосферних резерватів та національних парків.

ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ КОШТІВ У БІОСФЕРНИХ ЗАПОВІДНИКАХ

Біосферні заповідники, як і інші установи природно-заповідного фонду України, незважаючи на значні кошти, які спрямовуються державою на розв'язання екологічних проблем, фінансуються за залишковим принципом. Тут надзвичайно низьким залишається рівень оплати праці їхніх працівників.

Більше того, останнім часом практично не виділяються кошти на утримання установ, забезпечення служби охорони, проведення науково-дослідної та екологічно-освітньої роботи, придбання транспорту, паливно-мастильних матеріалів тощо.

Через блокування фінансування природоохоронних заходів, відсутність матеріально-технічного забезпечення

мобільних телефонів, ноутбуків, побутової техніки (крім бензопил, бензокуцюрізів, моторубів та мотопомп для виконання лісогospодарських робіт та проведення природоохоронних заходів на територіях природно-заповідного фонду) та проведення ремонту приміщень (крім приміщень, що перебувають в аварійному стані, приміщень навчальних, оздоровчих, санаторно-курортних закладів та реабілітаційних установ й установ природно-заповідного фонду, ремонт яких здійснюється за рахунок коштів спеціального фонду з метою отримання вимог санітарних норм та норм пожежної безпеки для забезпечення навчально-виховного та екологічно-освітнього процесу, оздоровлення дітей, санаторно-курортного лікування ветеранів війни, інвалідів та реабілітації дітей-інвалідів).

2. Причинення придбання форменного одягу (крім форменного одягу для військовослужбовців, військовозобов'язаних, резервістів, осіб рядового і начальницького складу, що згідно із законом зобов'язані виконувати обов'язки військової служби і служби у сфері цивільного захисту, щодо організації спеціального зв'язку та захисту інформації, провадження правоохоронної та охоронної діяльності у форменному одязі, державних виконавців, кадетів, лицейств ліцею цивільного захисту та курсантів навчальних закладів, й працівників служби державної охорони природно-заповідного фонду).

{Пункт 2 в редакції Постанов КМ № 99 від 23.03.2014, № 128 від 23.04.2014; із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 581 від 30.10.2014}

4. Причинення здійснення витрат на оплату послуг мобільного зв'язку (крім організації ліній зв'язку під час позастудійних трансляцій подій державними телерадіокомпаніями та оперативної передачі інформаційних повідомлень з місць подій журналістами Українського національного інформаційного агентства «Укрінформ»; здійснення Міноборони, Збройними Силами, іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами, Державною службою спеціального зв'язку та захисту інформації, Державною спеціальною службою транспорту, органами і підрозділами служби цивільного захисту мобільного зв'язку для провадження службової діяльності та здійснення заходів з обороноздатності держави, а також мобільного зв'язку, який використовується

працівниками державної лісової охорони та посадовими особами служби державної охорони природно-заповідного фонду); оплати послуг мобільного зв'язку за рахунок коштів спеціального фонду державного бюджету для забезпечення підприємствами, установами та організаціями, що належать до сфери управління Держводагентства, управління віддаленими від основних баз водогосподарськими об'єктами; випадків, коли витрати на оплату послуг мобільного зв'язку здійснюються за рахунок коштів спеціального фонду державного бюджету, отриманих на зазначену мету як гранти, міжнародна технічна допомога, благодійні внески).

{Пункт 4 із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 128 від 23.04.2014, № 339 від 13.08.2014, № 382 від 20.08.2014, № 400 від 27.08.2014, № 497 від 01.10.2014, № 660 від 26.11.2014}

НЕУЗГОДЖЕНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ У ЧАСТИНІ ФУНКЦІОНАВАННЯ БІОСФЕРНИХ ЗАПОВІДНИКІВ ТА ІНШИХ УСТАНОВ ПЗФ

До найважливіших проблем діяльності біосферних заповідників та інших установ природно-заповідного фонду належить неузгодженість норм законодавства, яке регулюється Земельним і Лісовим кодексами та Законами України «Про природно-заповідний фонд», «Про місцеве самоврядування» та «Про дозвільну діяльність у сфері господарської діяльності», відповідними Постановами Кабінету Міністрів України та відомчими нормативно-правовими актами.

Особливо багато проблем виникає у вирішенні питань землеустрою та віділення установам природно-заповідного фонду земельних ділянок, функціонування територій, які передані біосферним заповідникам без вилучення у землекористувачів, проведення природоохоронних заходів, зокрема санітарно-оздоровчих та лісовідновних рубок у лісах ПЗФ тощо (Гамор, 2013).

Крім того, як наголошується у матеріалах Комітетських слухань у Верховній Раді України «Природно-заповідний фонд: проблеми та шляхи вирішення», які відбулись 18 листопада 2013 року, створюються значні труднощі ще

й тому, що в багатьох випадках декларативні положення Законів та Указів Президента України в галузі заповідної справи не виконуються, а їх виконання ніхто не контролює.

Великої шкоди заповідній справі, на думку народного депутата України О.М. Бригинця (Бригинець, 2014), завдає те, що законодавство про природно-заповідний фонд не враховує традиційні промисли та заняття місцевого населення. Так, наприклад, при створенні національних природних парків всіх запевняли, що на їх територіях можна буде полювати. Але відразу після цього на законодавчому рівні заборонили мисливство на територіях антропогенних зон біосферних заповідників та всіх національних парків. Все це привело до загострення конфліктів між громадами та установами ПЗФ. Використовуючи цю ситуацію, а також непрекупованість питання традиційного господарювання місцевого населення, браконьєри любляють відновлення полювання на заповідних територіях та створюють негативний імідж біосферним заповідникам та національним природним паркам, тому зараз внаслідок спротиву громад практично неможливо реалізувати, жоден проект створення та розширення територій природно-заповідного фонду. Характерним прикладом у цьому контексті може служити Національний природний парк «Гуцульщина» та Карпатський біосферний заповідник.

Значної шкоди розвитку заповідної справи в Україні надає абсурдна процедура створення об'єктів природно-заповідного фонду, яка передбачає отримання великої кількості дозволів на рівні із будівництвом промислових підприємств. У той же час земельним законодавством значно спрощено питання надання земель у приватну власність, які фактично одноосібно вирішуються місцевими органами Держземагентства (Мірошниченко, Артамонов, 2013). В практиці роботи неправомірно вимагаються погодження від органів місцевого самоврядування на передачу земель державної власності установам ПЗФ за межами населених пунктів.

Всю цю практику треба рішуче припиняти. Необхідно внести зміни до земельного законодавства щодо скасування надзвичайно складного порядку відведення земельних ділянок для об'єктів природно-заповідного фонду та врегулювати питання правового статусу земель, які включені до складу біосферних заповідників та національних природних парків без вилучення у землекористувачів.

Слід застосувати до земель, які передаються до складу ПЗФ, прийняті у 2012 році норми земельного законодавства щодо спрощеної процедури надання земельних ділянок у власність, користування або в оренду.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОNUВАННЯ ПЗФ

У новій редакції Податкового кодексу, який схвалено Верховною Радою України у грудні 2014 року, із статті 282 вилучено положення про те, що від сплати земельного податку звільняються заповідники, у тому числі історико-культурні, національні природні парки, заказники (крім мисливських), парки державної та комунальної власності, регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади, дендрологічні і зоологічні парки, пам'ятки природи, заповідні урочища та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Відповідно до цієї норми Закону, до прикладу, Карпатський біосферний заповідник лише за землі, які знаходяться у його постійному користуванні, повинен внести до місцевих бюджетів щорічно близько 600 тисяч гривень. Таких коштів в установах зараз не має. Тому, відповідно до статті 46 Закону України про ПЗФ, терміново необхідно врегулювати ці питання, шляхом виділення із Державного бюджету України установам та організаціям, які забезпечують охорону особливо цінних земель природно-заповідного фонду, необхідних коштів.

Безумовно, запровадження плати до місцевих бюджетів земельного податку за землі природно-заповідного фонду можна розглядати як важливий крок в реформуванні економічних механізмів організації та функціонування природно-заповідного фонду. Це дасть можливість піднести в очах територіальних громад вагомість збереження земель, які мають особливу природну та культурну цінність, зменшити соціальну напругу, яка інколи виникає у зв'язку із вилученням таких земель із господарського використання.

Крім того, важливо також доповнити статтю 44 Закону України про ПЗФ нормами про надання підприємствам, установам та організаціям компенсацій за втрати у зв'язку із запровадженням заповідного режиму на територіях, що входять до біосферних заповідників та

національних природних парків без вилучення у землекористувачів та встановлення дотацій за ведення на землях природно-заповідного фонду екологічно безпечних методів господарювання.

ПРОБЛЕМИ ПОСИЛЕННЯ ОХОРОНИ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ОСОБЛИВО ЦІННИХ ПРИРОДНИХ ЕКОСИСТЕМ

Загострення соціально-економічної ситуації, активізація спроб незаконного використання природних ресурсів на об'єктах природно-заповідного фонду потребує посилення їхньої охорони.

У цьому контексті важливо опрацювати питання внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» у частині збільшення повноважень посадових осіб служби державної охорони природно-заповідного фонду. Це обумовлюється, у першу чергу, ще й тим, що відповідно до

ст. 91 Лісового кодексу України повноваження посадових осіб державної лісової охорони є набагато більшими, ніж це передбачено для працівників служби державної охорони ПЗФ, які охороняють особливо цінні не тільки лісові, але й інші унікальні природні екосистеми (Рибак, Проць, 2014).

Крім того, стаття 100 Лісового кодексу України визначає, що «Порядок охорони, захисту, використання та відтворення лісів на землях природно-заповідного фонду визначається відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України», названого Кодексу та інших актів законодавства». І тому на практиці працівники служби державної охорони ПЗФ, охороняючи особливо цінні природні об'єкти, де-юре і де-факто піддаються підвищеним ризикам, а користуються значно меншими правами, ніж працівники державної лісової охорони.

Тому ст. 61 Закону України «Про природно-заповідний фонд України»

слід доповнити положеннями про те, що посадові особи служби державної охорони ПЗФ мають право «складати протоколи та розглядати відповідно до законодавства справи про адміністративні правопорушення, про правопорушення у сфері охорони, захисту, використання та відтворення територій та об'єктів ПЗФ», «приймати рішення про обмеження або заборону господарської та іншої діяльності», «звертатись до органів прокуратури з клопотанням про подання позовів до суду про відшкодування збитків, нанесених територіям та об'єктам ПЗФ, а також повернення самовільно захоплених ділянок ПЗФ», «подавати обов'язкові для виконання приписи з питання охорони та використання територій та об'єктів ПЗФ», «посадові особи служби державної охорони ПЗФ мають право на зберігання, носіння і застосування спеціальних засобів та зброї в порядку, встановленому законодавством, та використовувати спеціальні транспортні засоби з кольорографічними забарвленнями та написом з емблемою».

Також добре послужило б зміненню кадрового потенціалу та поповнило б ефективність роботи посадових осіб служби державної охорони підвищення рівня їхньої оплати праці шляхом внесення змін до наказу Мінприроди України в частині оплати праці працівників природоохоронних установ, за розрядами єдиної тарифної сітки, що відносяться до галузевих науково-дослідних установ, підпорядкованих органам державної влади, та підняття розряду єдиної тарифної сітки з оплати праці для начальників природоохоронних науково-дослідних відділень, адже, наприклад, що стосується Положення про Карпатський біосферний заповід-

ник, природоохоронні науково-дослідні відділення тут є основними підрозділами, а начальники відділень та їх заступники відносяться до категорії наукових працівників. У цьому контексті також є дуже важливим встановлення посадовим особам державної охорони ПЗФ надбавки за вислугу років та за роботу вахтовим методом.

У з'язку із розробкою у Міністерстві культури проекту Закону України щодо збереження культурних об'єктів, які включені до складу Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, необхідно передбачити у цьому проекті Закону та в Законах про природно-заповідний фонд й місцеве самоврядування, а також в Лісовому та Земельному кодексах норм щодо особливостей охорони та управління українськими природними об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

ЧИ ПЕРЕТВОРЯТЬ УКРАЇНСЬКІ ЗАПОВІДНИКИ НА КАЗЕННІ ПІДПРИЄМСТВА?

Згідно Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Коаліційної угоди (2015 р.) передбачається змінити організаційно-правовий статус установ природно-заповідного фонду, перевівши їх з бюджетних установ на казенні підприємства, тобто передбачається діяльність з охорони природи визнати послугою, яка надається підприємством з метою отримання доходу.

Беручи до уваги те, що реформи у сфері управління та охорони довкілля передбачені розділом 4 «Нова економіч-

на політика», можна дійти до висновку, що суть реформ зводиться до економічної доцільності діяльності галузі, а саме переведенні її до госпрозрахунку.

Це може спричинити повний колапс та руйнацію системи природно-заповідного фонду та привести до неможливості виконання нею завдань з підтримання екологічної рівноваги, визначених Конституцією та законодавством України.

Впровадження таких підходів до об'єктів природно-заповідного фонду приведе до надмірного використання природних ресурсів та до їх фактичного знищенння. Здійснення охорони унікальних природних екосистем, науково-дослідної та еколого-освітньої роботи буде залежати від зароблених коштів, частки яких зараз в обсягах фінансування установ ПЗФ є незначними.

Крім того, слід зазначити, що згідно зі статтею 17 закону України «Про природно-заповідний фонд України», біосферні заповідники є природоохоронними, науково-дослідними установами міжнародного значення та мають діяти відповідно до міжнародних угод.

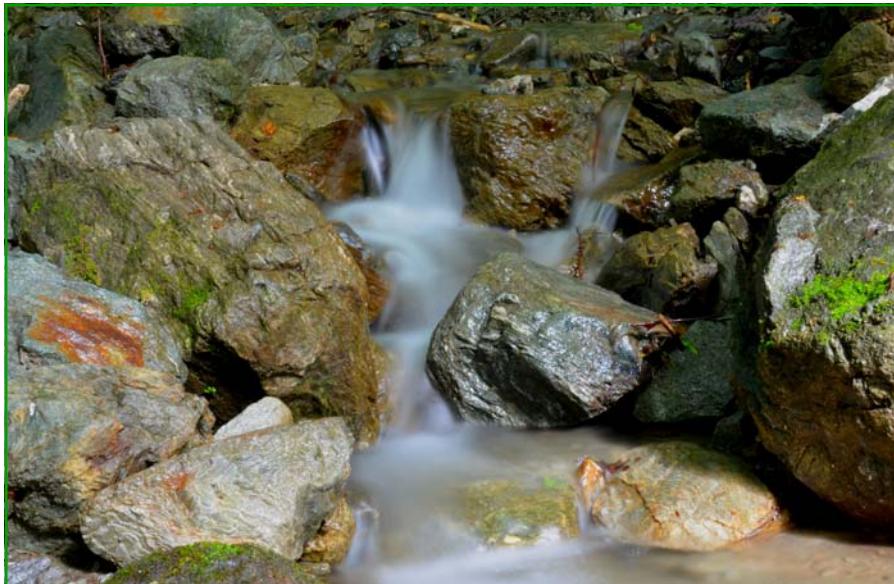
В усьому світі збереження національного природного надбання фінансується, як правило, за рахунок державних бюджетів, а зароблені, наприклад, національними парками США, кошти спрямовуються безпосередньо до бюджетів. Нам не відомо, де у світовій практиці казенні підприємства використовуються для менеджменту природоохоронних територій.

Зважаючи на це, виступаючи на Комітетських слуханнях у Верховній раді України з питань розвитку заповідної справи 4 лютого 2015 року, ми звернулись із проханням не допустити прийняття Урядом України цього фатального для установ природно-заповідного фонду рішення.

Нами запропоновано також утіматись від створення Державного агентства України із питань заповідної справи, яке, на думку природоохоронців, може привести до подальшої комерціалізації роботи заповідників та національних природних парків в Україні.

БІОСФЕРНІ РЕЗЕРВАТИ ЧИ БІОСФЕРНІ РЕГІОНИ?

І насамкінець, підсумовуючи написане, можна ще раз наголосити, що багаторічний міжнародний досвід впровадження Концепції біосферних резерватів виявився корисним не тільки для працівників природоохоронних установ. Її прихильниками стає все більше вчених, вона є важливою для органів державної влади та місцевого самовряд-

дування. Біосферні резервати дозволяють отримувати різноманітні знання, проводити наукові дослідження та набувати практичного досвіду, необхідного для збереження біорізноманіття та забезпечення соціально-економічного розвитку в інтересах добробуту людей.

Але всезростаючі екологічні та соціально-економічні виклики спонукають до розробки та впровадження нових підходів щодо розв'язання глобальних, національних та місцевих проблем сталого розвитку, а також до активнішого використання біосферних резерватів в якості навчальних полігонів для стало-го розвитку на місцевому рівні.

У цьому контексті цікавою є запропонована робочою групою із розробки нової 10-річної стратегії та плану дій Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАБ) (Париж, 13-14 листопада 2014) пропозиція щодо заміни терміну «біосферний резерват» на «біосферний регіон» (обидва можуть позначатися скорочено як БР).

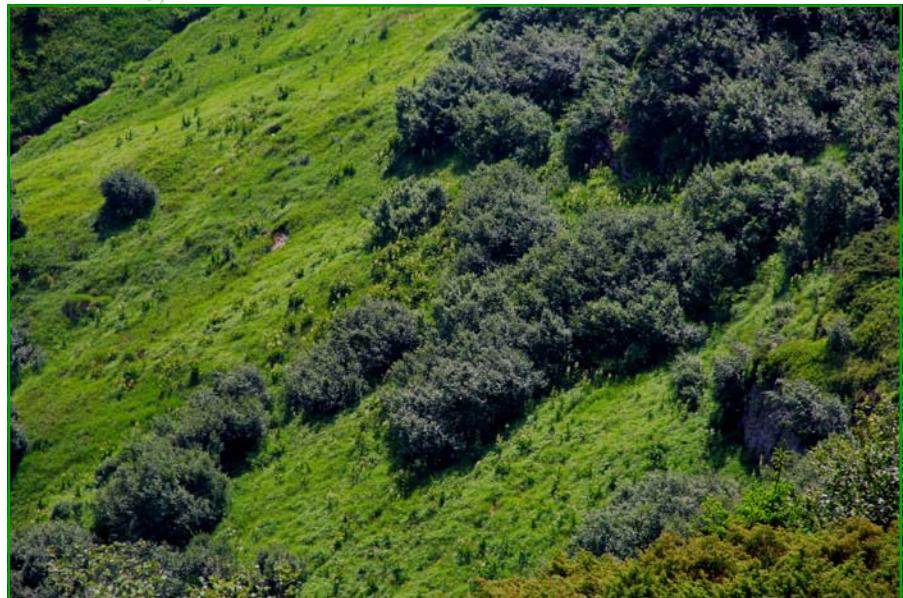
Така постановка питання виклика-на тим, що ряд країн вже зараз не називають біосферними резерватами об'єкти, які включені до Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Натомість в офі-ційних національних документах вони фігурують як «біосферні регіони», «біо-сферні зони», «біосферні парки» та інші еквіваленти цієї назви на інших мовах. А проведенні недавно ЕвромАБом дослідження показали, що термін «біо-сферний заповідник/резерват» може бути контрпродуктивним щодо розуміння, просування і застосування цієї концепції менеджерами БР, іншими за-цікавленими сторонами МАБ, громадськістю та політиками.

В Україні на Комітетських слухан-нях у Верховній Раді України 4 лютого 2015 року із питань розвитку заповідної справи Міністерство екології та природ-них ресурсів України висловилось та-кож з цього приводу. Зокрема, замість термінів «біосферний резерват» та «біосферний регіон», з метою уникнен-ня аналогій із адміністративними регіо-нами, пропонується запровадити поняття «біосферна територія».

Після широкої міжнародної дис-кусії кінцеве рішення з цього приводу має прийняти Міжнародна координа-ційна рада (ICC) Програми «Людина і біосфера» ЮНЕСКО.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бонін М., Жардін М. Законодавче впровадження концепції біосферних резерватів в національне законодавство (модельний закон, підготовлений національним комітетом Франції з Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» у 2010 році). //Основи управління біосферними резерватами в

Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підгото-влених у рамках проведення міжнарод-ного науково-практичного семінару «Роз-виток системи біосферних резерватів в Ук-раїні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф.Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 144-149.

2. Бригинець О.М. Проблеми установ природно-заповідного фонду. //Виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідної справи: оцінка громадськості. Збірка матеріалів до Комітетських слухань у Верховній Раді України «Природо-заповідний фонд: проблеми та шляхи вирішення». Київ, 2013. – С. 48-53.

3. Гамор Ф.Д., Волощук І.І. Карпатсь-кий регіон: проблеми і перспективи сталого розвитку. // Регіональна економіка. – 1998, № 4. – С.193-198.

4. Гамор Ф. Для збереження природ-но-заповідного фонду. //Зелені Карпати. – 2013. – № 1-2 (37-38). – С. 33.

5. Гамор Ф.Д. Щодо врегулювання проблем традиційного господарювання в ме-жах територій біосферних заповідників (ре-зерватів) в Україні в контексті використан-ня їх як модельних територій для сталого розвитку. //Основи управління біосферни-ми резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення міжнародного науково-практичного семіна-ру «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф. Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 140-144.

6. Дідух Я.П., Парчук Г.В. Стан та перспективи розвитку мережі біосферних резерватів в Україні. //Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та на-уково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жов-

тня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф.Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 144-149.

7. Іваненко І.Б. Передмова. //Основи управління біосферними резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підгото-влених у рамках проведення міжнарод-ного науково-практичного семінару «Роз-виток системи біосферних резерватів в Ук-раїні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф.Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 106-111.

8. Мірошниченко О.В., Артамонов В.А. Інституційні проблеми створення та розвитку об'єктів природно-заповідного фонду України. //Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія «Стан навколоши-нього середовища». «Розвиток національ-ної екологічної мережі», червень, 2013 р. – № 6 (114). – С. 5-8.

9. Основи управління біосферними резерватами в Україні. //Збірник норматив-но-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення міжнародного науково-практичного семіна-ру «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф. Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – 320 с.

10. Рибак М.П., Проць М.Д. Сучас-ний стан, проблеми та шляхи покращення охорони територій Карпатського біосферного заповідника. //Основи управління біосферни-ми резерватами в Україні. Збірник нормативно-правових актів та науково-практичних статей, підготовлених у рамках проведення міжнародного науково-практичного семіна-ру «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні» (1-3 жовтня 2014 року, Ужанський національний природний парк, Закарпатська область), [за ред. Ф.Д. Гамора, Г.В. Парчука.] – Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – С. 258-261.

ЕКОСВІТ У ПОДІЯХ

НА КОМІТЕТЬСЬКИХ СЛУХАННЯХ
У ВЕРХОВНІЙ РАДІ УКРАЇНИ
ОБГОВОРЕНО ПРОБЛЕМИ ПРИРОДНО-
ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

4 лютого 2015 р. Насамперед треба наголосити, що проблеми розвитку природно-заповідної справи в Україні вже неодноразово критично розглядались на Комітетських слуханнях у Верховній Раді України і в попередні роки. Так, до прикладу, ще зовсім свіжими у пам'яті є слухання, які відбулися 18 листопада 2013 року, та опубліковані окремою книгою матеріали з оцінки громадськістю діяльності органів державної влади щодо виконання стратегії національної екологічної політики у сфері природно-заповідної справи. Але, на жаль, незважаючи на зроблене, ситуація у цій важливій екологічній та соціально-економічній сфері стала зовсім катастрофічною.

4 лютого 2015 року на слуханнях (у прямому ефірі телеканалу «Рада») у Комітеті з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, за участі керівників заповідників та національних природних парків, представників центральних органів виконавчої влади, громадських організацій та науковців, проаналізовано стан природно-заповідного фонду (ПЗФ) України.

Відкриваючи Комітетські слухання, голова Комітету народний депутат України Микола Томенко з великою стурбованістю говорив про те, що в Україні в останні роки спостерігається тотальне вирубування лісів та вивезення деревини у круглому вигляді за кордон, чиниться опір прийняттю у Верховній Раді законопроекту щодо припинення цих процесів. Критична ситуація складається в природно-заповідній справі. В багатьох випадках допускаються факти вилучення земель природно-заповідного фонду, частим, під виглядом «селекційного відстрілу», є браконєрство. Проблемними залишаються питання внесення у натуру меж територій природно-заповідного фонду. А заповідники і національні природні парки Держлісагентства перетворюються в комерційні лісозаготівельні підприємства тощо.

А у розповсюджений напередодні слухань інформаційно-аналітичній довідці Міністерства екології та природних ресурсів України та доповіді директора Департаменту заповідної справи цього міністерства Ігоря Іваненка мовилось про те, що в Україні «знищена система державного управління територіями та об'єктами ПЗФ на місцевому рівні», «призупинена система державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства», здійснюється «саботаж виконання доручень Президента та Уряду щодо передачі земель лісового фонду національним природним паркам та заповідникам», значими є «колізії законодавства, зокрема у частині регулювання природокористування у межах територій та об'єктів ПЗФ». Спостерігається «тотальне скорочення працівників на державному рівні, які займаються розвитком та управлінням територіями та об'єктами ПЗФ», «критичне зменшення фінансування з Державного бюджету

МИКОЛА РИБАК –
ДИРЕКТОР КАРПАТСЬКОГО
БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Наказом по Міністерству екології і природних ресурсів України №424-о від 14 грудня 2015 р. М.П. Рибак призначений директором Карпатського біосферного заповідника.

Народився 31 березня 1962 року в селищі Богдан Рахівського району на Закарпатті, у багатодітній селянській сім'ї. Закінчив місцеву школу-одинадцятирічку. Трудову діяльність розпочав робітником Щаульського лісопункту Рахівського лісокомбінату. У 1982-1983 роках служив в армійських лавах. У травні 1983 р. працевлаштувався лісником Чорногірського лісництва Карпатського державного заповідника, з колективом якого пов'язує трудову біографію ось вже 32 роки. Призначався майстром, помічником лісничого, лісничим Мараморошського лісництва, провідним спеціалістом установи, заступником директора – головним природоохоронцем, першим заступником директора – головним природознавцем КБЗ.

З відзнакою закінчив Сторожинецький лісотехнікум. Заочно закінчив Львівський лісотехнічний університет. Зараз навчається в аспірантурі Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва ім. П.С. Пастернака.

Неодноразово обирається депутатом Рахівської районної та Богданської сільської рад. Заслужений природоохоронець України (2009 рік), нагороджений почесними грамотами Мінприроди України (2003, 2008, 2011 роки), обласних та районних рад і держадміністрацій. Одружений.

Колектив заповідника щиро вітає Миколу Петровича з призначенням на посаду директора установи, зичить йому місця здоров'я, великого людського щастя, нових звитяг на стезі охорони природи краю.

ту заповідної справи», «низький рівень заробітної плати працівників установ ПЗФ» та «низький рівень кваліфікації керівників в установах ПЗФ». В останній рік ліквідовано пільги щодо сплати установами ПЗФ земельного податку та ліквідовано Державний фонд охорони навколошнього природного середовища, суттєво зменшено активність та відповідальність місцевих органів влади за розвиток мережі територій та об'єктів ПЗФ, припинено створення нових територій та об'єктів ПЗФ на землях Держлісагентства.

Поряд з цим, як позитивний приклад для розвитку заповідної справи, Ігор Іваненко окрім відзначив важливу роль

Плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», який затверджений Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 819-р від 10 вересня 2014 року, та відкриття руху пасажирського потяга за маршрутом Київ-Рахів.

Про згадані вище тривожні тенденції говорили і майже два десятки керівників установ природно-заповідного фонду, інститутів Національної академії наук України, Генеральної прокуратури та провідних громадських екологічних організацій України.

Багато суттєвих пропозицій внесли директори біосферного заповідника «Асканія-Нова» Віктор Гавриленко, Природного заповідника «Горгани» Василь Кисляк, національних природних парків «Гуцульщина» Василь Пророчук та «Яворівський» Михайло Біляк, директори Інститутів зоології та географії НАН України, член-кореспондент НАН України Ігор Акименко та академік НАН України Леонід Руденко, керівник відділу Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного, член-кореспондент НАН України Яків Дідух, голова Всеукраїнської екологічної ліги Тетяна Тимочко та директор Київського екологічно-культурного центру Володимир Борейко й інші.

Виступаючи на слуханнях, автор цих рядків наголосив, що у контексті ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом та відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», яка затверджена Указом Президента України 12 січня 2015 року, виняткової ролі набувають проблеми розвитку біосферних заповідників (резерватів) та вдосконалення українського законодавства, що регламентує їх діяльність.

Вони (як модельні території для сталого розвитку) важливі для впровадження європейських стандартів життя та для розвитку економіки екологічно невиснажливими способами.

Біосферні заповідники (резервати) є міжнародно визнаними інституціями, можуть підсилити бренд-меседж України як країни привабливої для туризму та країни з визначними природними, культурними та історичними цінностями.

Вдосконалення їхньої діяльності важливе також і для популяризації України у світі, формування її позитивного іміджу та для забезпечення присутності у міжнародному академічному середовищі.

У з'язку з цим ми підготували та подали до секретаріату Комітету з екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи розгорнуту інформаційно-аналітичну довідку та конкретні пропозиції щодо імплементації нормативно-правових актів ЮНЕСКО до українського законодавства.

Найважливішим серед них має бути підготовка та прийняття Закону України «Про біосферні заповідники (резервати) в Україні», або суттєво слід доповнити Закон про природно-заповідний фонд України. Для цього Міжнародна координаційна рада програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» рекомендую взяти за основу підготовлений національним комітетом МАБ ЮНЕСКО Франції проект модельного Закону про біосферні резервати.

По-друге, потребує невідкладного вдосконалення чинне природоохоронне законодавство – у частині підтримки традиційного господарювання населення, що проживає у зоні діяльності біосферних заповідників та інших установ ПЗФ, та спрощення процедури отримання відповідних доз-

вільних документів. Необхідно відповідно до статті 12 Закону України про ПЗФ надати більше прав спеціальним адміністраціям установ з питань управління територіями ПЗФ.

Вкрай важливо передбачити виділення коштів із Державного бюджету на розробку проектів організації територій та охорони природних комплексів установ ПЗФ.

По-третє, необхідно внести зміни до нормативно-правових актів, що регламентують фінансове та матеріально-технічне забезпечення їх діяльності.

Треба, зокрема, внести до 7, 8 та 9 частин статті 43 Бюджетного кодексу України уточнення: після слів «наукових установ» слід додати «її установ природно-заповідного фонду» та доповнити, за прикладом Держлісагентства, положеннями стосовно потреб установ ПЗФ у частині здійснення охорони, проведення природо-охоронних заходів та їх матеріально-технічного забезпечення, пункти 1, 2 та 4 Заходів, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України № 65 від 1 березня 2014 року.

По-четверте, дуже важливо внести зміни до земельного законодавства, які необхідні для скасування надзвичайно складного порядку відведення земельних ділянок для об'єктів природно-заповідного фонду, та врегулювати питання правового статусу земель, які включені до складу біосферних заповідників та національних природних парків без вилучення у землекористувачів.

Слід застосувати до земель, які передаються до складу ПЗФ, прийняті у 2012 році норми земельного законодавства щодо спрощеної процедури надання земельних ділянок у власність, користування або в оренду, відповідно до яких ці питання фактично одноосібно вирішуються місцевими органами Держземагентства.

У зв'язку із вилученням із статті 282 Податкового кодексу положення про те, що від сплати земельного податку звільняються заповідники та інші природоохоронні території, необхідно терміново скасувати цю норму, або відповідно до статті 46 Закону України про ПЗФ передбачити у Державному бюджеті України виділення установам та організаціям, які забезпечують охорону особливо цінних земель природно-заповідного фонду, необхідних коштів для сплати земельного податку до місцевих бюджетів.

По-п'яте, відповідно до Коаліційної угоди, необхідно відновити роботу Державної служби заповідної справи Ук-

На Комітетських слуханнях у Верховній Раді,
м. Київ, 4 лютого 2015 р.

**Учасники українсько-румунського «круглого столу»
у Рахівській районній раді, м. Рахів, 10 лютого 2015 р.;
під час засідання Нацкомісії України у справах
ЮНЕСКО, м. Київ, 24 березня 2015 р.**

райни з наданням їй повноважень вирішувати самостійно кадрові та фінансові питання функціонування установ природно-заповідного фонду.

Реалізація пропозицій щодо утворення Державного агентства заповідної справи викликає значні побоювання у природоохоронців у зв'язку з тим, що це може привести до комерціалізації установ ПЗФ та надмірного використання ними природних ресурсів.

По-шосте, для біосферних заповідників та для інших установ ПЗФ життєво важливим є недопущення зміни правового статусу бюджетних установ природно-заповідного фонду, перетворення їх на «казенні» підприємства, як передбачається четвертим пунктом Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Коаліційної угоди у 2015 році.

І насамкінець, потребує невідкладного вирішення проблема вдосконалення системи оплати праці працівників установ природно-заповідного фонду, запровадження виплати їм надбавок за вислугу років та компенсацій за роботу в польових умовах, переведення науковців на оплату за розрядами єдиної тарифної сітки наукових установ, підпорядкованих органам державної влади.

За результатами слухань Комітет прийме відповідні Рекомендації, а 5 лютого 2015 року в Міністерстві екології та природних ресурсів за участі керівників установ природно-заповідного фонду проведено нараду, на якій Міністр Ігор Шевченко поставив конкретні завдання перед заповідниками та національними природними парками щодо поліпшення їхньої діяльності у контексті Комітетських обговорень проблем заповідної справи в Україні.

Федір ГАМОР

• • •

ДЕЛЕГАЦІЯ ПОВІТОВОЇ РАДИ РУМУНІЯ ВІДВІДАЛА РАХІВЩИНУ

10 лютого 2015 року делегація повітової ради румунського повіту Марамуреш, на чолі із головою повітової ради Замфіром Чічеу, відвідала із робочим візитом Рахівщину.

Під час поїздки гости ознайомились із роботою дитячого садка та будинку культури у селі Біла Церква, українсько-румунського деревообробного підприємства «ВГСМ» та станції з очистки води і ґрунтів у Великому Бичкові. У Діловому, на місці зруйнованого через Тису моста, обговорили проблеми його відбудови, поспілкувались із служителями православної церкви у Хмелевому, були свідками церковних передзвонів між прикордонними церквами у Хмелевому та румунському селі Валя Вишеулуй.

У масиві Кузій та інформаційно-туристичному центрі Карпатського біосферного заповідника в Географічному центрі Європи йшла мова про розвиток транскордонного природоохоронного співробітництва та створення українсько-румунського біосферного резервату у Марамороських горах. А на залізничній станції Рахів обговорено питання відзначення 120-ї річниці введення в експлуатацію Сігет-Рахівської ділянки Транскарпатської залізниці та перспектив відновлення руху потягів через Рахів до Румунії, Будапешта та Праги.

На завершення візиту у районній раді, за участі тимчасово виконуючого обов'язки голови Рахівської районної дер-

жавної адміністрації Віктора Медвідя, голови райони Михайла Фірки, Рахівського міського голови Ярослава Думіна, голови Середньо-Водянської сільської ради Нуцу Шимона та автора цих рядків, проведено «круглий стіл». Детально опрацьовано план реалізації меморандуму про поглиблена співпраці між повітовою радою повіту Марамуреш (Румунія) та Рахівською районною державною адміністрацією і Рахівською районною радою Закарпатської області (Україна) в розв'язанні екологічних та соціально-економічних проблем у прикордонних населених пунктах у верхів'ях басейну Тиси на українсько-румунському кордоні, який був підписаний 20 грудня 2014 року у Бая-Маре.

Голова повітової ради Замфір Чічеу зокрема наголосив, що для повіту Марамуреш пріоритетним є будівництво моста у Діловому. А будівництво моста у Білій Церкві належить до компетенції Міністерства транспорту Румунії. На його думку, українська сторона має підтримати будівництво обох цих двох об'єктів. Така позиція дала би можливість отримати фінансування за програмами Євросоюзу «Україна-Румунія» та «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна». Сторони погодились направити з цього приводу звернення до Закарпатської обласної державної адміністрації та Кабінету Міністрів України.

Вирішено провести найближчим часом робочу нараду у м. Сігетул-Мармацій із питання відновлення руху потягів до Румунії. Визнано також за необхідне провести в Бая-Маре, у повітовій раді, консультивну зустріч сторін щодо завершення підготовки номінації до ЮНЕСКО із створення українсько-румунського біосферного резервату у Марамороських горах.

За результатами робочого візиту румунської делегації буде підписано відповідний протокол.

Федір ГАМОР

• • •

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКА РОБОЧА ЗУСТРІЧ У ДІЛОВОМУ

2 березня 2015 р. Після тривалої дискусії керівництво Закарпатської обласної державної адміністрації та ради прийняло остаточне рішення щодо підтримки проекту відбудови зруйнованого автомобільного моста через Тису на українсько-румунському кордоні у селі Ділове та подачу заяви на отримання фінансування для його реалізації від програми Євросоюзу «Україна-Румунія».

Загалом ця проблема має довгу історію. Про необхідність її розв'язання наполегливо говорили українські та румунські активісти, розпочинаючи із 1996 року. А в 2008 році, з ініціативи примара румунської комуни Бистра Василя Бумбара, за фінансової підтримки Євросоюзу розроблено спеціальний проект відбудови цього моста та створення необхідної прикордонної інфраструктури на румунській стороні. Але через форс-мажорні обставини в той час не вдалось його реалізувати.

Новезвучання ця тема отримала у зв'язку із прийняттям змісійованого нами Доручення Президента України від 2 квітня 2013 року щодо збереження букових пралісів Карпат як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та забезпечення сталого розвитку населених пунктів, які розташовані у зоні цього об'єкта. В документі чітко доручено Кабінету Міністрів України та Закарпатській ОДА, у термін до 31 грудня 2015 року, забезпечити «здійснення заходів із відновлення зруйнованого автомобільного переходу через річку Тиса та створення необхідної прикордонної інфраструктури на українсько-румунському державному кордоні у селі Діловому Рахівського району Закарпатської області».

Необхідність реалізації цього проекту зафіксовано також у «Меморандумі про поглиблення співпраці між повітовою радою повіту Марамуреш (Румунія) та Рахівською районною державною адміністрацією і Рахівською районною радою (Україна) в розв'язанні екологічних та соціально-економічних проблем в прикордонних населених пунктах у верхів'ях басейну Тиси на українсько-румунському кордоні», який підписано у Бая-Маре 20 грудня 2014 року.

Серед подій, які дадуть можливість здійснити багаторічну мрію українських громад, що розташовані по обидві сторони українсько-румунського кордону, про відновлення зруйнованого у роки Другої світової війни автомобільного мосту через Тису, – є робоча зустріч повноважних представників повітової ради румунського повіту Марамуреш та Закарпатської ОДА, яка відбулася 2 березня 2015 року у селі Ділове.

На зустрічі керівник служби промоцій проектів розвитку департаменту розвитку та інвестицій повітової ради повіту Марамуреш Оанна Кйорен, заступник примара комуни Бистра Василь Бумбар та румунські технічні експерти із будівництва доріг та мостів детально проінформували українських колег про проект будівництва цього моста та стан підготовки матеріалів для отримання фінансування на його будівництво в рамках програми «Україна-Румунія». Вони запев-

нили, що ця робота є пріоритетом для повітової ради, яка докладе всіх зусиль для реалізації проекту. А виконуючий обов'язки начальника управління зовнішньоекономічних зв'язків, інвестицій та транскордонного співробітництва ОДА Михайло Бізія наголосив, що для Закарпаття цей об'єкт теж визнано пріоритетним. Тому необхідно до 12 березня 2015 р. узгодити із румунською стороною та подати у Бухарест, до секретаріату програми «Україна-Румунія», відповідну концепт-ноту.

Сторони погодились проектувати будівництво спільного пункту пропуску та митних постів на румунській території. На українській стороні, через обмежені земельні ділянки, запропоновано здійснити проектування та будівництво лише необхідної під'їзної дорожньої інфраструктури.

Вирішено невідкладно, із залученням профільного українського проектного інституту, підготувати необхідні технічні та фінансові матеріали для включення їх до проекту фінансування за програмою Євросоюзу.

У роботі наради взяли участь заступник голови Рахівської РДА Віктор Турок, голова села Ділове Людмила Романюк, начальник відділу інфраструктури департаменту житлово-комунального господарства, будівництва та інфраструктури ОДА Василь Переганинець, головний інженер Служби автомобільних доріг у Закарпатській області Василь Стадник та автор цих рядків.

Учасники міжнародної зустрічі ознайомилися із роботою інформаційно-туристичного центру Карпатського біосферного заповідника в Географічному центрі Європи.

Федір ГАМОР

• • •

НАЦІОНАЛЬНА КОМІСІЯ УКРАЇНИ У СПРАВАХ ЮНЕСКО ОПІКУЄТЬСЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНУ РОЗТАШУВАННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ КАРПАТ

24 березня 2015 року, під головуванням заступника Міністра закордонних справ України Сергія Кислиці, відбулося XVI засідання Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, до складу якої разом із заступниками міністрів культури, освіти і науки, молоді та спорту, екології та природних ресурсів, мерами міст Києва та Львова, керівниками Національної академії наук України, ректорами вищих навчальних закладів, відомими діячами науки та культури, входить і керівник Карпатського біосферного заповідника.

Нагадаємо, що ЮНЕСКО є унікальною міжнародною організацією, яка визначає стратегію співробітництва держав у галузі освіти, науки, культури та комунікації, завдяки міжнародному авторитету впливає на формування державної політики країн-учасниць у відповідних галузях та здійснює масштабні культурні, освітнянські, інформаційні та наукові програми.

З огляду на те, що одним із головних завдань ЮНЕСКО є ідентифікація, захист та передача майбутнім поколінням культурної та природної спадщини усього світу, активна діяльність в рамках членства в організації сприяє довготривалому збільшенню міжнародного авторитету країн-учасниці, посилення її впливу у гуманітарних царинах суспільної діяльності людства.

Саме у цьому контексті заступник Міністра закордонних справ України, голова Національної комісії у справах

ЮНЕСКО Сергій Кислиця та доповідачі, перший заступник Міністра культури України Ігор Ліховий, заступник Міністра молоді та спорту Микола Мовчан, директор Департаменту світового українства та культурно-гуманітарного співробітництва МЗС України Лариса Дір та інші говорили про перспективи роботи комісії у 2015 році, підготовку делегації України до участі у роботі 196-ї сесії Виконавчої Ради ЮНЕСКО, виконання резолюцій щодо моніторингу ЮНЕСКО ситуації у Криму та збереження тут об'єктів Всесвітньої культурної спадщини, подання заявок до Міжнародного реєстру ЮНЕСКО «Пам'ять світу» та щодо заходів із відзначення в Україні 70-річчя ЮНЕСКО тощо. Автор цих рядків порушив питання роботи біосферних резерватів та збереження єдиного в Україні природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». На наше прохання, до плану роботи Комісії в 2015 році включені питання щодо реалізації в Україні Статутних рамок та Севільської стратегії для біосферних резерватів ЮНЕСКО й імплементації програмних документів ЮНЕСКО до українського законодавства. Окремим пунктом передбачено також «Забезпечити виконання рекомендацій Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, актів Президента України та Кабінету Міністрів України щодо збереження та сталого розвитку регіону розташування української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Прийнято рішення про відновлення в електронному вигляді видання інформаційного бюллетеня Національної комісії України у справах ЮНЕСКО та схвалено порядок надання патронату Національній комісії.

Федір ГАМОР

• • •

В УЖГОРОДІ ПРЕЗЕНТОВАНО ПРОЕКТНУ ІДЕЮ ЩОДО СТВОРЕННЯ РАХІВСЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКОГО ЕКОЛОГО-ТУРИСТИЧНОГО ВУЗЛА

24-25 квітня 2015 року в Ужгороді відбулася, за ініціативи доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента Національної аграрної академії наук Михайла Ленделя, надзвичайно актуальна міжнародна науково-практична конференція «Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах».

Співорганізаторами конференції виступили Ужгородський торгово-економічний інститут Київського національного торгово-економічного університету, Мукачівський державний університет, Карпатський університет ім. Августіна Волошина, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України», ДВНЗ «Угородський національний університет», Пряшівський університет (Словаччина), Вища школа м. Ніредьгаза (Угорщина) та Технічний університет м. Габрово (Болгарія).

У роботі конференції взяло участь більше ста науковців з усіх куточків України та сусідніх європейських країн.

Для науковців, спеціалістів, викладачів, аспірантів та студентів, які займаються проблемами розвитку економіки, випущено збірник тез доповідей учасників конференції обсягом 491 стор. Поміщено 254 статті, у яких розглядаються питання інвестиційно-інноваційного розвитку економіки,

досліджуються теоретичні та практичні аспекти інвестиційно-інноваційної діяльності на національному та регіональному рівнях, проблеми удосконалення системи управління виробництвом на інноваційній основі та розвитку підприємництва і сільських територій, використання інструментів менеджменту, маркетингу та фінансово-облікового забезпечення інвестиційно-інноваційних процесів. Значну увагу приділено моделюванню економічного зростання регіонів.

На пленарних засіданнях у доповідях та виступах завідуючого кафедрою менеджменту туристичного та готельного бізнесу Ужгородського торгово-економічного інституту професора Михайла Ленделя, першого заступника голови Закарпатської обласної ради Михайла Поповича, директорів Міжнародного інституту людини та глобалістики «Ноосфера» (м. Ужгород) Олега Лукші, Інституту аграрної економіки Національної аграрної академії наук України – академіка НААН України Юрія Лупенка, Інституту регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього Національної академії наук України – професора Василя Кравціва, ректора Карпатського університету ім. Августіна Волошина професора Віктора Бедя, доктора наук, доцента болгарського Технічного університету із міста Габрово Дасіслави Петрової, завідувача відділом моніторингу Мукачівського державного університету професора Михайла Пітюлича, завідувача кафедрою фінансів Ужгородського торгово-економічного інституту професора Ігоря Брітченка та інших запропоновано чимало важливих для реформування та сталого розвитку України ідей та концепцій.

Так, зокрема, заступник директора Кафедри біосферного заповідника професор Федір Гамор привернув увагу до проблем транскордонного українсько-румунського двостороннього співробітництва.

Для цього, у рамках виконання пунктів 9 та 11 Плану заходів, затверджені Кабінетом Міністрів України (Розпорядження № 819-р від 10 вересня 2014 р.), із питань сталого розвитку регіону розташування букових пралісів – єдиного в Україні природного об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО – запропоновано опрацювати проектну ідею щодо створення Рахівського транскордонного українсько-румунського екологічно-туристичного вузла як ще одних українських воріт через Румунію до Євросоюзу.

Федір ГАМОР

**Міжнародна науково-практична конференція
«Інвестиційно-інноваційні засади розвитку
національної економіки в ринкових умовах»,
м. Ужгород, 24 квітня 2015 р.**

200 РОКІВ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВІДОМОГО ЗАКАРПАТСЬКОГО НАТУРАЛІСТА ЛЮДВІГА ВАГНЕРА

14-16 травня 2015 року в місті Берегово на базі Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ успішно пройшла важлива міжнародна наукова конференція «Внесок натуралістів-аматорів у вивчення біологічного різноманіття», присвячена 200-річчю від дня народження Людвіга Вагнера.

Співорганізаторами конференції разом із Закарпатським угорським інститутом виступили Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, Ужгородський національний університет, Закарпатський краєзнавчий музей та Угорський природничий музей (Будапешт).

Понад сто науковців провідних наукових центрів із Києва, Львова, Харкова, Одеси, Дніпропетровська, Ужгорода та інших міст України, а також Угорщини, Німеччини, Польщі, Словаччини та Нідерландів представили ґрунтовні та надзвичайно цікаві матеріали про аматорство як важливий феномен у науці загалом і зокрема про роль аматорів у дослідженні флори та рослинності у Європі.

Історія науки, зокрема природничих дисциплін, знає багато імен аматорів, тобто дослідників, які не маючи базової освіти, зробили унікальний вклад у дослідження рослинного і тваринного світу, створення дендрологічних та ботанічних садів тощо. Так, наприклад, Микола Кащенко, лікар за професією, один із перших дванадцяти академіків Академії наук України, нарівні з Іваном Мічуріним стояв біля витоків промислового садівництва у Сибіру, є одним із найвідоміших вчених з інтродукції, акліматизації та селекції плодових культур. Випускник правничого відділення Ягеллонського університету (Польща), доктор права, мандрівник по Південній Америці Хуго Запалович, зібрав оригінальний флористичний, фауністичний та культурологічний матеріал, склав геологічну карту Патагонії, вніс вагомий внесок у вивчення флори Карпат, написав чотири томи із критичного аналізу рослинності Галичини та описав багато нових для науки видів рослин. Відомий закарпатський самородок Антоній Маргітай, вчитель математики і фізики Мукачівської гімназії, написав в 1923 році наукову монографію «Внесок до флори Підкарпатської Русі», а викладач грецької та латинської мов Ужгородської королівської гімназії Іштван Лаудон створив в Ужгороді відомий екзотичний дендропарк тощо.

До таких знаменитих особистостей, наголосили, відкриваючи міжнародну наукову конференцію, президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ Ілдіко Орос та ректор цього інституту доктор біологічних наук, іноzemний член Угорської академії наук професор Йосип Сікура, безумовно, належить ім'я службовця, контролера та касира Рахівського королівського лісового управління, першодослідника флори Мараморошини Людвіга Вагнера. Він став аматором-першодослідником природи Карпат, результати яких стали широко відомими в середині дев'ятнадцятого століття в наукових колах Європи.

Народився Людвіг Вагнер 10 лютого 1815 року у селі Богдан (Tiszabogdany) комітату Мараморош (нині Рахівський район Закарпатської області). Закінчив Мараморош-Сігетську та Кошицьку гімназії. Працюючи спочатку у Сігеті комісаром по перевезенню солі у королівському управлінні шахт та тваринництва, а потім у Хустському та Рахівському королівських лісових управліннях, захопився колекціонуванням та створенням гербарію рослин. З 1837 до 1886 рр. ство-

На трибуні конференції з нагоди 200-річчя від дня народження Людвіга Вагнера професор Федір Гамор

рив персональну гербарну колекцію, яка складала 40 тисяч зразків, а сьогодні зберігається в Угорському природничому музеї. Близько однієї тисячі його гербарних зразків зберігаються у гербаріях Ужгородського національного університету та Закарпатського краєзнавчого музею.

Людвіг Вагнер одним із перших серед угорських ботаніків у 1846 році вступив до Віденського ботанічного товариства, а в 1876 році опублікував ґрунтовну наукову працю про рослинний світ комітату Мараморош, у якій описано близько тисячі видів рослин. Подано місцевостання, екологічну характеристику та час цвітіння кожного виду. А у Світовій ботанічній номенклатурі двом таксонам рослин присвоєно видову назву Вагнера.

Про все це, а також про наукове значення досліджень Людвіга Вагнера та інших аматорів-натуралістів, про сучасні наукові розробки у галузі природничих наук ішлося у доповідях Єви Андрік (Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ), Кароля Корачоні (Німеччина) Даніелла Піфко (Угорський природознавчий музей, Будапешт), Мирослава Шевери та Ірини Дудки (Інститут ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України), Збігнева Собіша (Померанський університет, Польща), Атілли Шабо (Біологічна лабораторія на Балatonі, Угорщина), Юрія Чернобая (Природознавчий музей НАН України) та багатьох інших.

У доповіді «Про внесок Карпатського біосферного заповідника у вивчення та збереження біологічного різноманіття на Мараморошині» доктор біологічних наук, професор, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор наголосив на значному зростанні, протягом останнього століття, антропогенного навантаження на природні екосистеми, які досліджував Людвіг Вагнер. А це призводить до необхідності не тільки вивчати, але й вести активну роботу щодо збереження рослинного і тваринного світу. На це спрямовано діяльність Карпатського біосферного заповідника, який сьогодні охороняє найбільш унікальні ділянки історичної Мараморошини. Ці території зараз стали всесвітньо відомими, адже біосферний заповідник входить до Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, чотири рази нагороджений Радою Європи Європейським дипломом, його букові праліси у складі українсько-словацько-німецької номінації «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» входять до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а водно-болотні угіддя Мараморошини охороняються Рамсарською конвенцією.

Під час міжнародної науково-практичної конференції у Природному заповіднику «Медобори», 19 травня 2015 р.; професор шведського Університету сільськогосподарських наук П'єр Ангельстам (другий зліва) з науковцями Карпатського біосферного заповідника, м. Рахів, 26 травня 2015 р.

Для фахівців у галузі біології, охорони природи та історії біологічної науки, вчителів шкіл, студентів вищих навчальних закладів, а також освітян та краєзнавців опубліковано збірник матеріалів конференції, до якого включено 115 статей на 676 сторінках.

Учасники конференції взяли участь у відкритті меморіальної скульптури в честь Людвіга Вагнера у місті Хуст, де він похоронений, та відвідали Буштинські реліктові дібрів'я в Тячівському районі.

Федір ГАМОР

• • •

ЗА ДОСВІДОМ – У «МЕДОБОРИ»

18-20 травня 2015 р. у Природному заповіднику «Медобори» (Тернопільська область) відбувся науково-практичний семінар «Збереження та відтворення природних екосистем у природних заповідниках та заповідних зонах установ природно-заповідного фонду». Представники Мінприроди, наукових та природоохоронних установ України зібралися з метою обговорення проблем порушення природних екосистем у межах природних заповідників та заповідних зон інших територій ПЗФ, зумовлених антропогенным впливом.

Під час робочих сесій було заслухано доповіді щодо проблем поширення чужорідних видів, антропогенного впливу та сукцесійних змін в межах заповідних екосистем різних установ. За наслідками обговорення методичних підходів з мінімізації впливу антропогенних факторів, методів дослідження та контролю за розповсюдженням чужорідних видів, можливостей здійснення природоохоронних заходів з метою збереження цінних природних біотопів будуть підготовлені методичні рекомендації та матеріали.

Також в рамках роботи семінару проведено два практичних заняття на лісовій та степовій ділянках Природного заповідника «Медобори».

Діяльність та досвід роботи Карпатського біосферного заповідника презентували науковці Юрій Беркела, Василь Покиньчера та Руслан Глеб.

Семінар відбувся в рамках проекту Європейського Союзу «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні секторальної бюджетної підтримки».

Юрій БЕРКЕЛА,
начальник відділу науково-дослідної роботи
та сталого розвитку КБЗ

ШВЕДСЬКІ НАУКОВЦІ ВИВЧАТИМУТЬ ПРАЛІСИ КБЗ

26 травня 2015 р. Шведський Університет сільськогосподарських наук, починаючи з 2007 року, реалізує в північних та гірських лісах (з різними системами управління) на території Швеції, Росії, Польщі, Білорусії та України міжнародний проект «Вивчення сталого лісокористування: Схід та Захід Європи як ландшафтна лабораторія».

Дослідження проводяться з метою розробки ландшафтного управління і формування цілісного розуміння економічних, екологічних та соціально-культурних наслідків отримання лісової продукції, послуг та інших цінностей, що використовуються та виробляються в лісових екосистемах. З метою вироблення правильних управлінських рішень на європейському континенті проводиться збір та аналіз широкого спектру даних із різних ландшафтних та соціально-екологічних систем.

У цьому контексті букові праліси та загалом дика природа Карпатського біосферного заповідника представляють значний науковий інтерес, оскільки у більшості країн Європи природні екосистеми зазнали значної трансформації.

26 травня 2015 року керівник цього проекту шведський професор П'єр Ангельстам відвідав Карпатський біосферний заповідник. Його цікавила можливість проведення спеціальних досліджень на ділянках дикої природи, які є ідеальними модельними зразками для лісового менеджменту та збереження біологічного різноманіття в порушеніх екосистемах.

На зустрічі із науковцями біосферного заповідника відзначено важливість таких досліджень, зокрема і в рамках заходів, пов'язаних із збереженням та популяризацією букових пралісів Карпат як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Підкреслено також значну роль, яку відіграють у цьому процесі науковці із Швейцарії, Нідерландів, Словаччини, Чехії, Німеччини та інших країн.

Досягнуто домовленості щодо перших практичних кроків з організації, за окремою угодою, спільних досліджень, підготовки відповідних наукових публікацій, пошуку додаткових джерел фінансування та обміну досвідом роботи між українськими та шведськими природоохоронцями.

Експедиція шведських дослідників, разом із науковцями біосферного заповідника, розпочне за спеціальною програмою дослідження в Угольсько-Широколужанських пралісах уже в найближчі дні.

Федір ГАМОР

УКРАЇНСЬКО-ШВЕЙЦАРСЬКИЙ СЕМІНАР У БУКОВИХ ПРАЛІСАХ КБЗ

4 червня 2015 р. У рішенні Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, у зв'язку із включенням букових пралісів Карпат та давніх букових лісів Європи до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, особлива увага звертається до необхідності проведення в них наукових досліджень з метою отримання знань для сталого, наближеного до природи лісокористування, використання природної спадщини для посилення екоосвіти, поширення екологічних знань та поінформованості громадськості про праліси та їх цінності на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Для цього 4 червня 2015 року в Угольських букових пралісах Карпатського біосферного заповідника група науковців із швейцарського федерального Інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL), Карпатського біосферного заповідника, Національного лісотехнічного університету України та Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва імені П.С. Пастернака провела виїзний польовий науковий семінар.

Захід присвячено результатам аналізу 15-річних фундаментальних досліджень структури та динаміки природних процесів на 10-гаектарній пробній площині в Угольських букових пралісах. Результати досліджень порівнювались із даними такої ж за розміром пробної площині, одночасно закладеної в 1999-2000 роках в господарських букових лісах поблизу Цюриха у Швейцарії, та із результатами масштабної статистичної інвентаризації на 353 кругових пробних площах, які проводились в 2010-2013 роках в Угольсько-Широколужанському масиві КБЗ.

В інформаціях керівника швейцарських проектів із досліджень букових пралісів Бригітти Коммармотт, керівника відділу лісознавчих досліджень швейцарського федерального Інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень Петера Бланка, наукової співробітниці цього ж інституту Андреа Плюс, доктора сільськогосподарських наук, завідувача лабораторії Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва імені П.С. Пастернака Юрія Шпарика, доктора біологічних наук, професора, заступника директора Карпатського біосферного заповідника Федора Гамора та інших детально йшлося про сукцесійні процеси у букових пралісах, особливості структури та будови їх деревостанів тощо.

Під час дискусії наголошено, що подібних масштабних досліджень у Європі ще не проводилось. А отримані результати вивчення структури та особливостей функціонування пралісів – природних різновікових лісів – є дуже важливими не тільки для сучасного лісівництва, особливо для ведення лісового господарства на принципах сталого лісокористування, яке передбачає уникнення суцільних рубок та збереження завжди лісовкритих територій.

Виняткове значення результати цих досліджень, наголосив Петер Бланк, мають для менеджменту в національних парках, які у більшості випадків утворені на базі трансформованих лісових екосистем. Адже лише в пралісах можна побачити, як виглядають справжні природні ліси, що поступово мають формуватись природним шляхом на природоохоронних територіях, які у Європі займають в середньому майже 15 відсотків її території, а в деяких країнах заповідні ліси сягають й 30-40 процентів.

Завдяки цим дослідженням можна також спрогнозувати, скільки часу потрібно для відновлення дикої природи і якою структурою господарських лісів має бути для того, щоби забезпечити не тільки високий вихід деревини, але й забезпе-

чили збереження їхнього біологічного різноманіття. Практично важливо знати: скільки на гектарі лісу, до прикладу, має бути дерев-бютопів щоб підтримувати екологічний баланс у лісі тощо. А відповіді на ці та інші питання, переконані науковці, можна знайти лише у пралісах.

На семінарі мовилось також про продовження дослідницьких проектів. Так, вже восени 2015 року буде проведено (четверте) чергову п'ятирічну інвентаризацію цієї пробної площині. Швейцарська дослідниця Андреа Плюс започатковує тут поглиблений генетичні дослідження бука, а науковці шведського Університету сільськогосподарських наук під керівництвом професора П'єра Ангельстама, серед яких ми, до речі, зустріли аспірантів навіть із Австралії та далекого російського Архангельська, розгортають вивчення економічних цінностей букових пралісів тощо.

Учасники семінару дійшли до висновку, що дослідження у пралісах треба не тільки продовжувати, але й поглиблювати. І тут велика роль належить молодим дослідникам, яких серед учасників семінару була більшість. Це засвідчує, що вивчення, збереження та відновлення дикої природи й запровадження принципів сталого лісокористування у Європі має велику перспективу.

Федір ГАМОР

• • •

ВСЕСВІТНІЙ ДЕНЬ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У КБЗ ВІДЗНАЧИЛИ МІЖНАРОДНИМ «КРУГЛИМ СТОЛОМ»

5 червня 2015 року, у Всесвітній день охорони навколошнього середовища, в м. Рахові Карпатський біосферний заповідник разом із німецьким Університетом сталого розвитку (м. Еберсвальде) та румунським природним парком «Гори Марамуреш» провели за участі представників органів місцевого самоврядування, лісогосподарських підприємств, національних природних парків, що прилягають до українсько-румунського державного кордону, великої групи студентів із Німеччини, Великобританії, США, Пакистану, Бангладешу, Турції та інших країн, що навчаються в німецькому Університеті сталого розвитку, міжнародний «круглий стіл»

Учасники українсько-швейцарського семінару
в Угольських букових пралісах,
с. Мала Уголька, 4 червня 2015 р.

**Міжнародний «круглий стіл» з нагоди відзначення
Всесвітнього дня охорони навколошнього середовища,
м. Рахів, 5 червня 2015 р.**

«Проблеми створення та функціонування транскордонних біосферних резерватів на прикладі проектованого українсько-румунського транскордонного біосферного резервату в Марамороських горах».

Відкриваючи засідання «круглого столу», доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор наголосив, що (згідно оприлюдненою цими днями звіту Фонду глобальних проблем) серед 10 найсерйозніших загроз людству, які можуть його спіткати уже найближчим часом, на першому плані стоїть екологічний крах.

Тому для науковців, громадськості та органів влади на місцях надзвичайно важливим є зменшення ризику названих загроз. Найбільш вразливими у цьому контексті є гірські території.

Вітаючи учасників зібрання, голова Рахівської районної ради Михайло Фірка відзначив важливу роль природоохоронних територій у поглибленні міжнародної співпраці та підвищенні рівня екологічної культури та свідомості населення. За вагомий внесок у поглиблення українсько-німецького та українсько-румунського співробітництва в сфері охорони природи та пропаганду ідей сталого розвитку в Україні професору німецького Університету сталого розвитку П'єру Ібішу та науковому співробітнику Ларсу Шмідту і науковому співробітнику румунського природного парку «Гори Марамуреш» Крістіні Поп вручено почесні відзнаки Рахівської районної державної адміністрації та районної ради.

На «круглому столі» заслушано та обговорено доповіді: «Розробка та створення транскордонних біосферних заповідників: можливості та перешкоди» (професор П'єр Ібіш), «Історія, проблеми створення та соціально-економічне значення проектованого транскордонного біосферного резервату в Марамороських горах» (професор Федір Гамор), «Сучасний стан і проблеми створення біосферного резервату на базі Природного парку «Гори Марамуреш» в Румунії» (науковий співробітник Крістіна Поп), «Співпраця щодо збереження природи через державні кордони: на прикладі Фінляндії» (професор Мартін Вельй), «Українсько-румунський транскордонний біосферний резерват у Марамороських горах – питання й відповіді» (Василь Покиньчереда та Юрій Беркела) тощо. Свої погляди на цю проблему вислови-

ли заступник директора Національного природного парку «Верховинський» Дмитро Стефлюк та виконуючий обов'язки директора Національного природного парку «Черемоський» Константин Панат.

Багато ідей та важливих пропозицій висловили у своїх виступах студенти німецького Університету сталого розвитку, які протягом тижня вивчали на прикордонних територіях Карпатського біосферного заповідника та румунського природного парку «Гори Марамуреш» екологічні та соціально-економічні проблеми.

У цей день за участі науковців Карпатського біосферного заповідника відбулася також студентська наукова конференція. А з нагоди десятиріччя підписання угоди про співпрацю між німецьким Університетом сталого розвитку (м. Еберсвальде) та Карпатським біосферним заповідником відбувся урочистий вечір інтернаціональної дружби за супроводу самодіяльного народного оркестру гуцульських інструментів Рахівського районного будинку культури.

Федір ГАМОР

• • •

**НПУ ІМЕНІ М. ДРАГОМАНОВА
ТА НПП «СИНЕВИР»: ТОЧКИ ДОТИКУ**

17-19 червня 2015 року в НПП «Синевир» відбулася всеукраїнська науково-практична конференція «Наукові та соціально-економічні проблеми розвитку Національного природного парку «Синевир», яка була присвячена 180-річчю заснування Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Пленарне засідання форуму відкрив доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри зоології НПУ ім. М. Драгоманова Василь Бровдій. Він ознайомив присутніх з сучасним станом та перспективами вивчення тваринного світу НПП «Синевир». Вчений наголосив, що цей багатий на біологічне різноманіття регіон – поле роботи для багатьох поколінь науковців. Таких фахівців, серед інших вузів, готують й у драгоманівському університеті, який вже 5 років активно співпрацює з НПП «Синевир»; черговим свідченням цього стало спільне проведення конференції, як і щорічні практики студентів на базі науково-навчального центру, що знаходиться в уроцищі Квасовець.

Директор НПП «Синевир» Микола Дербак у своєму виступі зробив екскурс в історію парку, згадав тих людей, які доклали багато зусиль задля створення природно-заповідної установи, а це відомі вчені Степан Стойко, Василь Комендар, Степан Фодор, перший директор парку Михайло Русняк і перший головний лісничий Орест Задорожний. М. Дербак розповів про основні аспекти діяльності природно-заповідної інституції (охорона, збереження і відтворення природних екосистем, дослідницька праця, удосконалення туристичної інфраструктури і надання якісних послуг відвідувачам, просвітницька, освітньо-виховна робота тощо). Учасники конференції зацікавлено слухали розповідь про роботу реабілітаційного центру бурих ведмедів, у якому зараз мешкає 18 особин цього виду.

На пленарному засіданні учасників конференції привітали голова Міжгірської районної ради Іван Ярема та голова Міжгірської районної державної адміністрації Василь Маркович, сільський голова Колочави Василь Худинець.

Доктор біологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту ботаніки ім. М. Холодного НАН України Світлана Зиман впродовж кількох десятиліть дослід-

жує рослинний покрив території НПП «Синевир». Тож на конференції вона поділилася результатами своєї багаторічної наукової праці. Особливу увагу акцентувала на дослідженнях пралісів парку, які претендують на статус Світового природного надбання ЮНЕСКО. Не менш цікавою є ділянка рідкісних рослин, яка закладена у 2011 році для порівняльного вивчення рідкісних видів судинної флори Українських Карпат.

Кандидат біологічних наук, заступник директора НПП «Синевир» Юрій Тюх ознайомив присутніх з науково-дослідною роботою, яка ведеться у парку досить різнопланово. У 23 томах «Літопису природи» зафіковані усі наукові здобутки установи за чверть століття її існування. Численні наукові експедиції, публікації у спеціалізованих виданнях, участь у конференціях – праця, яка варта уваги.

Секційна робота конференції зосереджувалась на темах ботаніки, зоології, екології, туризму, соціально-економічних та суспільно-політичних проблемах регіону. Науковці доповіли про свої здобутки, інновації, обмінялися досвідом, обговорили важливі моменти розвитку сучасної науки, внесли свої побажання і рекомендації щодо подальшого функціонування НПП «Синевир». А щоб на власні очі побачити і оцінити результати роботи установи, для учасників конференції організовано екскурсії до Синевирського озера, реабілітаційного центру бурих ведмедів, експозиції музею лісосплаву у візит-центрі, не оминули гості й прославлені музеї села Колочава.

Вчені прийняли резолюцію, у якій відзначили значну роль НПП «Синевир» в охороні та збереженні довкілля та біологічного розмаїття, організації рекреації і екологічної освітньої роботи, високо оцінили співпрацю парку з органами місцевого самоврядування, висловились на підтримку внесення пралісів парку до переліку об'єктів Світового природного надбання ЮНЕСКО, схвалили створення науково-дослідної ділянки «Рідкісні види судинних рослин Українських Карпат» тощо.

Юрій БАБІЧИН,

начальник відділу екологічної освіти НПП «Синевир»

Працівники НПП «Синевир» під час екскурсії до природно-культурного заповідника «Білі Карпати» у Чеській Республіці

МІНПРИРОДИ ПРАГНЕ ВИРОБИТИ МОДЕЛІ СПІВПРАЦІ З ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ

24 липня 2015 р. відбулась зустріч заступника Міністра екології та природних ресурсів України Сергія Курикіна з головою Закарпатської облдержадміністрації Геннадієм Москалем.

На прикладі Ужанського національного природного парку Міністерство екології та природних ресурсів України прагне виробити моделі співпраці з територіальними громадами, підходи до рекреаційної діяльності, які застосовуватимуться в інших природно-заповідних об'єктах України. Про це повідомив заступник Міністра Сергій Курикін під час пресконференції в Закарпатській ОДА. Із представниками обласних медіа зустрілися також директор Департаменту заповідної справи Мінприроди Ігор Іваненко та директор Ужанського національного природного парку Віктор Биркович.

«Об'єкти природно-заповідного фонду по всій Україні часто стикаються з проблемою нерозуміння місцевою владою питань розвитку природоохоронних територій. Аби виправити ситуацію, ми, зокрема, налагоджуємо контакти з місцевою владою на всіх рівнях», – поінформував заступник Міністра.

• • •

ПРАЦІВНИКИ НПП «СИНЕВИР» ПРОЙШЛИ СТАЖУВАННЯ В ЧЕХІЇ ТА СЛОВАЧЧИНІ

Стажування для працівників НПП «Синевир» в Чехії та Словаччині організувала некомерційна природоохоронна організація «Machaon International» у рамках проекту «Древ'яна архітектура в культурному ландшафті: виклики сучасності», який реалізується за підтримки Європейського Союзу.

Участь у стажуванні «Архітектура – домінанта культурного ландшафту. Традиції та інновації» взяли директор Національного природного парку «Синевир» Микола Дербак та всім працівників установи, співробітник Національного музею народної архітектури та побуту в Пирогові Оксана Олійник і працівник Кенозерського національного парку (Росія) Андрій Самиловський.

Учасники стажування ознайомилися із традиціями народної архітектури в сучасному будівництві, новими технологіями спорудження енергоефективних будинків, досвідом зі збереження цінних історико-культурних і природних комплексів у нинішній час, а також відвідали екоцентр «Сосна», де було продемонстровано яскравий приклад розвитку сільського та екологічного туризму, будівництва із місцевих матеріалів, ознайомлено присутніх із досвідом організацій та проведення фестивалів, екологічних програм та методами ведення екологічного землеробства.

Національний парк «Словенський рай» продемонстрував українським колегам методи взаємодії парку з місцевим населенням, підприємцями та владою для розвитку інфраструктури сільського туризму в традиційному стилі.

Одне з найяскравіших вражень учасники стажування отримали в курені «Крайнка» біля міста Ружомберок, Словаччина. Міні-цех по виготовленню сирів, магазин локальної сільськогосподарської продукції, власна ферма та ресторан, дитячий майданчик (все побудоване в традиційному стилі) стало прикладом успішного ведення екобізнесу.

Активісти ініціативної групи «MAS» у чеському місті Стражніцько завдяки інноваційним підходам змогли реставрувати старі історичні будівлі та створити таку інфраструктуру, яка приваблює численних туристів. Про свій досвід вони повідали гостям із-за кордону.

Надзвичайно повчальним та цікавим стало відвідування села Тварожна Легота, яке за високий рівень розвитку сільського зеленого туризму отримало статус «Квітуче місто Європи». А от музей у природі «Шалаш Травічна», який представив життя людей в Карпатах сто років тому, став яскравим прикладом того, як можна розвивати екотуризм у селі, не потребуючи значних коштів.

Колеги з чеського природно-культурного заповідника «Білі Карпати» (м. Весела над Моравою) поділилися досвідом застосування правових механізмів і форм захисту культурних ландшафтів та регулювання нового будівництва, процесом співпраці між зацікавленими сторонами.

Традиційні для регіону дерев'яні дачі для туристів є надзвичайно тут популярними. У м. Велке Карловіце учасникам програми стажування організували екскурсію у поселенні Валаські дачі, де всі будинки зведені з дерева у народному стилі.

А от у м. Градец Кралове будівельна фірма не лише зводить будинки із дотриманням культурних традицій регіону, але й створила музей «Подорліцький скансен», де туристи детально знайомляться із умовами проживання, ремеслами та традиціями місцевості у XIX ст.

«Основна мета стажування – показати учасникам позитивні приклади того, як можна розвивати туризм у регіоні та створювати успішний екобізнес, дотримуючись традицій будівництва та зберігаючи культурний ландшафт. Тепер учасники стажування повинні розробити плани для використання отриманого досвіду в рамках реалізації даного проекту та інших наших потенційних проектів», – зазначила Світлана Белова, координатор проекту «Дерев'яна архітектура в культурному ландшафті: виклики сучасності».

«Ми надзвичайно вдячні організаторам, а саме Світлані Беловій та Радославу Влку за величезне цікаве та повчальне для наших працівників стажування. Протягом тижня учасники проекту змогли отримати чимало цінних знань, ознайомилися із принципами розвитку екологічного туризму, який є

На фестивалі «На Синевир трембіти кличуть»,
30 серпня 2015 р.

надзвичайно перспективним на території національного парку», – зазначив директор НПП «Синевир» Микола Дербак.

Повернувшись зі стажування, працівники НПП «Синевир» одразу приступили до виконання плану робіт, які передбачені проектом «Дерев'яна архітектура в культурному ландшафті: виклики сучасності».

Марія ШЕТЕЛЯ,
фахівець зі зв'язків з громадськістю та пресою
Національного природного парку «Синевир»

• • •

ВІДНОВЛЕНО ФОЛЬКЛОРНО-ТУРИСТИЧНИЙ ФЕСТИВАЛЬ «НА СИНЕВИР ТРЕМБІТИ КЛИЧУТЬ»

30 серпня 2015 р. На свято приїхало гостей з усієї України та із Закарпаття. Завітав й голова Закарпатської ОДА Геннадій Москаль, який започаткував цей фестиваль 14 років тому, коли вперше керував областю. Тоді, 15 вересня 2001 р., на Синевир трембіти покликали відомих артистів Оксану Білозір, Степана Гігу, Віктора Грибика, Петра Матія, багатьох художніх колективів Закарпаття та з-за меж області. Фестиваль проводився п'ять разів, відтак була тривала перерва. І ось у серпні 2015 року свято відродилося і з новою силою заявило про себе.

Почався фестиваль в підніжжі озера – урочищі Красний. Гостей приємно вразив виступ Луганського обласного кінного театру, який продемонстрував глядачам ефектну виставу. Загалом подібних колективів в Україні небагато, а цей має й міжнародне визнання. Своїми виставами популяризує козацьке кінне мистецтво і сприяє відродженню і збереженню національних традицій.

Далі – театралізована хода до озера Синевир, яке знаходиться на висоті майже тисячу метрів над рівнем моря. У рамках фестивалю обабіч дороги до Синевирського озера були презентовані виставки різних установ, підприємств і сільських громад Міжгірщини. Господар свята – Національний природний парк «Синевир» – з нагоди відродження фестивалю в одному зі своїх приміщень на березі Синевирського озера відкрив візит-центр, експозиція якого чи не найбільше привернула увагу гостей свята. Тут вони мали нагоду ознайомитись з особливостями роботи національного парку, дізнатися більше про унікальні куточки природи, переглянути відеофільми про цю природно-заповідну територію.

– Ми намагаємося якомога ширше презентувати нашим гостям туристичний потенціал парку. Робимо це різними способами, серед яких мережа візит-центрів для нас є справою честі. У таких закладах наші гості отримують будь-яку інформацію, яка для них цікава. Крім того, візит-центр – це ще й осередок поширення екологічних знань, що сьогодні особливо актуально, – каже директор НПП «Синевир» Микола Дербак.

Виступи фольклорних колективів в черговий раз виявили щедрість української землі на пісенні традиції, самобутність культури, багатство талантів. Гарний настрій учасникам фестивалю дарували художні колективи з усіх районів Закарпатської області.

Свій подарунок гостям свята підготував і народний артист України Іван Попович, а також знаний виконавець Іван Пилипець (брав участь у всеукраїнському шоу «Голос країни», де зумів дійти до фіналу).

**Фахівці німецького Національного парку «Гайніх»
у Великій Угольці, вересень 2015 р.**

До пізнього вечора лунали пісні поблизу Синевирського озера, до якого гостинно покликали трембіти тисячі гостей. Фестиваль вдався на славу. Хай живуть добри традиції!

Юрій БАБІЧИН

• • •

НІМЕЦЬКІ ЕКОЛОГИ ВІДВІДАЛИ УГОЛЬСЬКІ БУКОВІ ПРАЛІСІ

1-4 вересня 2015 року група німецьких фахівців з охорони природи, лісового господарства та інших сфер, пов’язаних із діяльністю Національного парку «Гайніх» (земля Тюрінгія), на чолі з директором Манфредом Гросманом, відвідала Угольські букові праліси.

Гості, подолавши із Німеччини до Закарпаття не одну тисячу кілометрів, проявили великий інтерес до українських природних та культурних цінностей, із захопленням вивчали закономірності функціонування найбільших у світі ділянок букових пралісів. Особливі враження у них викликали п’ятсотрічні монументальні дерева бука лісового, карстовий міст та дикий, непорушений стан басейну річки Велика Уголька, яким вони здійснили двадцятитрехгодинний безперервний перехід до вершини гори Менчул та назад.

На «круглому столі», який проведено по завершенні експедиції за участі керівництва Карпатського біосферного заповідника, відповідно до рішення Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та Спільної Декларації про наміри між Міністерством екології та природних ресурсів України, Федеральним міністерством навколошнього середовища, охорони природи, будівництва та безпеки реакторів Федеративної Республіки Німеччини і Міністерством охорони навколошнього середовища Словачкої Республіки щодо співпраці з охорони та управління спільним об’єктом Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат (Словаччина та Україна) та давні букові ліси (Німеччина)», обговорено актуальні питання поглиблення співпраці між Національним природним парком «Гайніх» та Карпатським біосферним заповідником, зокрема щодо пошуків джерел фінансування для реалізації про-

ектів із обміну досвідом роботи, активізації вивчення та популяризації букових пралісів.

Національний парк «Гайніх», із яким Карпатський біосферний заповідник підтримує багато років дружні стосунки, розташований в центральній частині Німеччини, неподалік Берліна, і є однією із п’яти німецьких складових частин українсько-словацько-німецького об’єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Створений у 1997 році, займає площу 7500 гектарів. Тут розташований найбільший (близько п’яти тисяч гектарів) непорушений масив широколистяних лісів Німеччини.

Це низькогірний (225-490 м над рівнем моря) старовіковий буковий ліс із значним видовим різноманіттям. Зростає на вапнякових підстилаючих породах та характеризується вражаючим багатством деревних видів та ранньоуквітучих рослин. Більша частина національного парку є складовою частиною Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (1573 гектари входять до її ядрової зони, а 4085 гектарів формують буферну зону цього кластера).

Цікаво, що в Національному парку «Гайніх» режим охорони та використання природних комплексів дуже схожий із заповідним режимом в українських природних заповідниках, де практично забороняється будь-яка господарська діяльність.

Тут працює 63 фахівці, в тому числі 25 рейнджерів, накопичено значний досвід збереження природних екосистем. Налагоджено наукові дослідження та системний моніторинг за природними процесами. За кошти територіальної громади тут створено унікальну інформаційно-туристичну інфраструктуру, зокрема знамениту не тільки в Німеччині екологічну стежку у кронах дерев, яку щорічно відвідують сотні тисяч гостей. За десять років її використання до місцевого бюджету внесено не один мільйон євро.

Федір ГАМОР

• • •

ГУЦУЛЬСЬКА СЛАВА

11 вересня 2015 року, у рамках ХХII Міжнародного гуцульського фестивалю, у місті Надвірна Івано-Франківської області відбулася науково-практична конференція на тему «Національно-патріотичне, природно-екологічне та морально-правове виховання населення Гуцульського регіону – важливий вклад у збереження цілісності України, її природних ресурсів та історико-культурної спадщини: стан, проблеми, шляхи їх розв’язання», в роботі якої взяли участь понад 100 науковців, представників державної влади та місцевого самоврядування та громадськості з різних куточків України.

Відкрив зібрання голова Надвірнянської районної ради Василь Попович. А з вітаннями до учасників конференції звернулися Дмитро Стефлюк, голова Всеукраїнського об’єднання «Гуцульщина», Олександр Кеніз, голова Надвірнянської районної державної адміністрації, Ярослав Кікінчук, голова Асоціації місцевого самоврядування гуцульських районів, та інші.

У наукових доповідях на пленарному засіданні, з якими виступили доктор історичних наук, професор Петро Сіреджук (Львівський національний університет ім. І. Франка), Олена Чебанюк, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник (Інститут мистецтвознавства, фольклор-

ристики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України), Оксана Калинич, голова секретаріату Всеукраїнської громадської організації «Союз Українок» (м. Полтава), Петро Шкрібляк, кандидат історичних наук, завідувач відділення «Гуцульщина» науково-дослідного Інституту українознавства Міністерства освіти та науки України та ін., йшлося про участь гуцулів в неоголошенні війні на Донбасі, про традиції та новації сакральної культури Надвірнянщини, історію створення та перспективи розвитку музею нафтопромислів на Галичині, порушено багато інших аспектів культурного та соціально-економічного життя Гуцульщини.

У доповіді доктора біологічних наук, професора, засупника директора Карпатського біосферного заповідника Федора Гамора акцентовано, що на Гуцульщині зосереджено 7 установ природно-заповідного фонду міжнародного та загальнодержавного значення, вони чимало роблять для розв'язання екологічних та соціально-економічних проблем регіону. Значний досвід у цьому контексті накопичено в Карпатському біосферному заповіднику, адміністрація якого зініціювала прийняття Рамкової конвенції про охорону та стабільний розвиток Карпат, спеціальних рішень Президента та Уряду України щодо сталого розвитку та благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, відкриття руху фірмового потяга «Гуцульщина» за маршрутом Київ-Рахів тощо.

Чорногірські красвили

Детальний аналіз ситуації на Гуцульщині проаналізовано також у понад п'ятдесятьох доповідях та повідомленнях на засіданнях секцій «Керівники органів місцевого самоврядування, виконавчої влади, Товариства «Гуцульщина», «Працівники органів та закладів освіти, науки, громадських освітнянських організацій», «Працівники нафтогазодобувної промисловості», «Природоохоронні установи та організації Гуцульщини та «Союз Українок» Гуцульського регіону».

На завершення конференції схвалено відповідні рекомендації, а групі гуцульських активістів вручено почесні нагороди ВО «Гуцульщина», зокрема, київська поетеса, родом із Косова, Марія Влад, яка цими днями відзначила 75-річний ювілей, отримала найвищу відзнаку «Патріот Гуцульщини».

Заслаговують на великий комплімент владні інституції Надвірнянщини, Всеукраїнське об'єднання «Гуцульщина» та адміністрація Природного заповідника «Горгани» за підготовку конференції та видання матеріалів, присвячених ХХII Міжнародному гуцульському фестивалю у Надвірній, історико-краєзнавчо-туристичного часопису Регіонального об'єднання дослідників Гуцульщини м. Львова «Грегіт Надвірнянський», журналу «Гражда», «Мистецької палітри Надвірнянщини» та збірника праць заслуженого артиста України Сергія Орла, в якому вміщено понад двісті музичних творів, які становлять безцінні скарби культурної спадщини Гуцульщини та всієї нашої держави.

Федір ГАМОР

• • •

НАРАДА ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРАЛІСІВ ТА СТАРОВІКОВИХ ЛІСІВ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ

15 вересня 2015 року в Орхуському центрі під головуванням виконуючого обов'язки Міністра екології та природних ресурсів Сергія Курикіна відбулася нарада щодо збереження праглісів та старовікових лісів у Карпатському регіоні шляхом розширення території національних природних парків.

У нараді взяли участь представники Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, Мінприроди, Держлісагентства, Закарпатської та Чернівецької облдержадміністрацій, Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного НАН України, Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, Інституту географії НАН України, Інституту екології Карпат НАН України, Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, національних природних парків Карпатського регіону, Івано-Франківського обласного управління лісового та мисливського господарства, проектної організації «Укргірліс», Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління, Українського товариства охорони птахів, Всесвітнього фонду природи (WWF), Національного екологічного центру України, Фундації природної спадщини, благодійної організації «Інтереконцепт», Асоціації зелених України, Асоціації зоозахисних організацій України, окремі громадські діячі та журналісти.

Таке велике коло учасників підтвердило актуальність проблеми збереження природи Карпатського регіону та стратегічно обдуманого використання її ресурсів.

Прагліси та старовікові ліси забезпечують депонування вуглецю, продукування кисню, очистку води та повітря, збе-

реження водних ресурсів, послаблюють та упереджують стихійні явища, вони є осередком збереження біорізноманіття лісів, генетичним фондом та насіннєвим банком карпатських лісів, еталоном ведення лісового господарства, передмовою розвитку туризму та інших ресурсозберігаючих напрямків економічного розвитку в регіоні.

Збереженість природи Карпат є важливою для України, Європи та у світовому масштабі, що підтверджується визнанням окремих територій Всесвітньою природною спадщиною ЮНЕСКО, включенням до мережі біосферних резерватів програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера». Особливу увагу цьому приділяють міжнародні та європейські природоохоронні організації і фонди шляхом впровадження на території Карпат численних природоохоронних проектів, які направлені як на збереження природи, так і на підвищення добробуту населення.

Мінприроди разом з українськими та міжнародними природоохоронними організаціями вже не один рік намагається донести до загалу нагальну необхідність заповідання пралісів та старовікових лісів Карпат як ефективного заходу для їх гарантованого збереження. Так, Товариством охорони птахів за підтримки Франкфуртського зоологічного товариства (Німеччина) організовано роботу щодо підготовки наукових обґрунтувань та клопотань для включення до складу національних природних парків Карпатського регіону ділянок, які є важливими для збереження цих надзвичайного цінних для природного середовища Карпат лісових екосистем.

Запропоновано збільшити площину Карпатського НПП на 25,3 тис. га.

НПП «Верховинський» – на 11,7 тис. га, НПП «Гуцульщина» – на 2,7 тис. га (територія частково вже входить до складу парку, але без вилучення у користувачів), НПП «Черемоський» – на 20,1 тис. га, НПП «Вижницький» – на 8,4 тис. га, НПП «Зачарований край» – на 13,4 тис. га, НПП «Синевир» – на 0,6 тис. га, Ужанського НПП – на 11,4 тис. га (територія вже входить до складу парку, але без вилучення у користувачів), НПП «Сколівські Бескиди» – на 10,9 тис. га (територія вже входить до складу парку, але без вилучення у користувачів), що забезпечить створення єдиного природоохоронного комплексу в Українських Карпатах як частини європейської системи охорони природи та міжнародного екологічного коридору вздовж гірського хребта Карпат.

Мінприроди схвалило клопотання щодо збільшення площини зазначених національних природних парків і передало до Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської та Чернівецької областей, національних природних парків для подальшої роботи над підготовкою проектів розширення їх територій.

На звернення Мінприроди Закарпатська і Чернівецька облдержадміністрації створили робочі групи для забезпечення всестороннього розгляду клопотань та їх погодження на обласному рівні. В Івано-Франківській області створення робочих груп триває.

Незважаючи на активну підтримку науковців та громадськості, землекористувачі (в основному державні підприємства лісової галузі) ще не прийшли до згоди стосовно включення особливо цінних ділянок до складу парків.

Основними аргументами, які було озвучено на нараді щодо питань розширення національних природних парків, є недостатність соціально-економічних розрахунків, необхідність проведення лісогосподарських та протипожеж-

Вечір на високогірному озері

них заходів, відсутність належного фінансування, бюрократичні складнощі у процедурі планування та здійснення лісогосподарських заходів на території національних природних парків.

Примічено недоліки системи ведення лісового господарства в Україні, яка призводить до знищення пралісів і старовікових лісів, необхідність зміни нормативних документів у лісовій галузі, приведення їх до європейських стандартів.

Система управління лісовими ресурсами в національних природних парках дозволить зберегти лісові екосистеми, їх природний і культурний потенціал, при цьому забезпечити збалансоване використання, сприятиме надходженню інвестицій у Карпатський регіон.

Окрім необхідності збереження пралісів та старовікових лісів у Карпатському регіоні шляхом розширення території національних природних парків, на зустрічі були обговорені питання соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, потреб місцевого населення та їх пропозицій щодо збалансованого використання природних ресурсів, наявність фактів незаконного використання.

Незважаючи на складність і багатогранність порушених на нараді питань, учасникам вдалося досягнути згоди у ключових моментах та намітити подальші кроки для збереження пралісів та старовікових лісів у Карпатському регіоні шляхом розширення території національних природних парків.

За результатами наради було узгоджено таке:

- учасники наради відзначили необхідність розширення національних природних парків Карпатського, «Гуцульщини», «Верховинський», «Вижницький», «Черемоський» та «Зачарований край» і надання у постійне користування національним природним паркам «Сколівські Бескиди», «Гуцульщина» і Ужанському окремих ділянок для збереження пралісів та старовікових лісів у Карпатському регіоні;

- учасники наради наголосили на важливості внесення змін до законодавчих і нормативних актів в частині спрощення процедури лімітування використання природних ресурсів на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду, із врахуванням європейського досвіду у цьому питанні;

**Нацкомісія України у справах ЮНЕСКО розглядає питання збереження букових пралісів,
м. Київ, 17 вересня 2015 р.; учасники семінару природоохоронців у пралісах Словаччини,
17 вересня 2015 р.**

- удосконалення системи здійснення природоохоронних та санітарних заходів в лісах природно-заповідного фонду і поза їх межами з метою збереження пралісів та старовікових лісів, сприяння їх відновленню, із врахуванням європейського досвіду у цьому питанні;

- учасники наради погодилися розпочати роботу щодо підготовки наукового обґрутування та клопотання для включення до складу Національного природного парку «Верховинський» полонин та річкової мережі Білого і Чорного Чемерошів.

Учасники наради вирішили:

1. Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька облдержадміністрації разом з Мінприроди та Держлісагентством за підтримки громадських організацій прискорять підготовку проектів зміни меж (розширення) національних природних парків Карпатського регіону.

2. Природоохоронні громадські організації забезпечуватимуть інформаційний супровід та громадський контроль питання збереження пралісів та старовікових лісів у Карпатському регіоні шляхом розширення території національних природних парків.

3. Мінприроди та Держлісагентство звернуться до Міноборони щодо передачі 10892 гектарів земель Сколівського військового лісгоспу у постійне користування Національно-му природному парку «Сколівські Бескиди».

4. Закарпатська облдержадміністрація створить робочу групу з питання розширення території Ужанського національного природного парку.

5. Українське товариство охорони птахів разом з Всесвітнім фондом дикої природи (WWF) нададуть Мінприроди матеріали наукових досліджень щодо ідентифікації пралісів та старовікових лісів у Карпатському регіоні, а Мінприроди звернеться до Мінагрополітики та Держлісагентства з проханням враховувати ці матеріали при плануванні та виконанні лісогосподарських заходів, завершенні погодження розширення карпатських парків.

6. Мінприроди звернеться до Верховної Ради України з проханням визначити пріоритети рекреаційно-туристично-го використання Українських Карпат.

НАЦКОМІСІЯ УКРАЇНИ У СПРАВАХ ЮНЕСКО СТУРБОВАНА НЕЗАДОВІЛЬНИМ СТАНОМ ВИКОНАННЯ АКТИВІСТІВ ПРЕЗИДЕНТА ТА УРЯДУ УКРАЇНИ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ

17 вересня 2015 р. Насамперед нагадаємо, що Національна комісія України у справах ЮНЕСКО, утворений Указом Президента України, постійно діючий міжвідомчий орган при Міністерстві закордонних справ України, координує та сприяє діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, організацій і установ, спрямованої на участь у програмах ЮНЕСКО та вирішення актуальних проблем розвитку України в гуманітарній сфері, розширення багатостороннього та двостороннього міжнародного співробітництва України в галузі освіти і культури.

У цьому контексті на XVIII засіданні, яке відбулося 17 вересня 2015 року в Міністерстві закордонних справ України, проаналізовано хід виконання Плану роботи Нацкомісії у 2015 році та попередніх її рішень.

Заслухано інформацію Міністерства культури України про участь української делегації в роботі 39 сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО (28 червня – 8 липня 2015 року, м. Бонн, Німеччина), на якій, до речі, у спеціальному рішенні високо оцінено підписання СпільноНі Декларації про наміри між Міністерством екології та природних ресурсів України, Федеральним міністерством навколошнього середовища, охорони природи, будівництва та безпеки реакторів Федеративної Республіки Німеччини і Міністерством охорони навколошнього середовища Словачької Республіки щодо співпраці з охорони та управління спільним об'єктом Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат (Словаччина та Україна) та давні букові ліси Німеччини (Німеччина)».

На засіданні презентовано діяльність кафедри ЮНЕСКО «Права людини, мир, демократія, толерантність і взаємопозуміння між народами» при Національному університеті «Києво-Могилянська академія» (студенти-екологи та слухачі її бізнес-школи теж, до речі, протягом багатьох років проходять практику в Карпатському біосферному заповіднику), хід виконання заходів у рамках відзначення на національно-

му та міжнародному рівнях 70-річчя створення ЮНЕСКО та обговорено інші актуальні питання.

Виступаючи на засіданні, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор привернув увагу до незадовільного виконання Плану роботи Нацкомісії у частині забезпечення реалізації в Україні Статутних рамок та Севільської стратегії для біосферних резерватів ЮНЕСКО та імплементації програмних документів ЮНЕСКО до українського законодавства. Наголошено, що через прогалини в українському законодавстві рішенням Міжнародної координаційної ради Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» майже всі біосферні заповідники України, в тому числі і Карпатський, визнано такими, що не відповідають критеріям Статутних рамок Всесвітньої мережі біосферних резерватів.

Йшлося також про ігнорування центральними органами виконавчої влади та Закарпатською обласною державною адміністрацією рекомендацій Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, актів Президента України та Кабінету Міністрів України щодо збереження та сталого розвитку регіону розташування української частини українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Під час дискусії з цього приводу заступник голови Міжнародної координаційної ради Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» й Національного комітету України з цієї програми Павло Чірінько відверто заявив, що Мінприроди України не розуміє цих питань і нічого не хоче із цього приводу робити, і це при тому, що, наприклад, модельний закон щодо діяльності біосферних резерватів ЮНЕСКО направлений Міжнародною координаційною радою Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» до України ще у 2010 році.

Підтримуючи стурбованість незадовільним станом виконання актів Президента та Уряду України із збереження букових пралісів та забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, що розташовані в зоні української частини українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», та імплементації програмних документів ЮНЕСКО до українського законодавства, заступник Міністра закордонних справ України, Голова Національної комісії України у справах ЮНЕСКО Сергій Кислиця доручив Секретаріату Нацкомісії вжити з цього приводу необхідних заходів реагування.

На завершення засідання Нацкомісії презентовано нові випуски електронного інформаційного бюллетеня Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, в другому номері якого за 2015 рік поміщено дві статті автора цих рядків із досвіду міжнародної діяльності Карпатського біосферного заповідника.

Інформаційний бюллетень Національної комісії України у справах ЮНЕСКО розміщений на сайті Міністерства закордонних справ України, у розділі «ЮНЕСКО».

Федір ГАМОР

Скарби карпатського пралісу

СЕМІНАР ПРИРОДООХОРОНЦІВ У СЛОВАЧЧИНІ

17 вересня 2015 р. у м. Сніна (Словачка Республіка) відбувся міжнародний семінар «Переваги міжнародного статусу природоохоронних установ Земплінського регіону». Його організувала Державна служба охорони природи Словаччини в рамках консультативної місії експертів до словацької частини об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

У роботі семінару взяли участь заступник Міністра науки та високошколої освіти Словачької Республіки Ян Ілавський, директор Державної служби охорони природи Словаччини Мілан Борош, міжнародні експерти П'єр Галлан (Швейцарія), Ганнес Кнапп (Німеччина), Роберт Бруннер та Ганс Кірхмайєр (Австрія), представники адміністрацій природоохоронних територій, органів державної влади, місцевого самоврядування, власників земельних ділянок, що знаходяться під охороною, та інших зацікавлених сторін. Україну на семінарі представляли начальник і заступник начальника відділу науково-дослідної роботи і сталого розвитку Карпатського біосферного заповідника Юрій Беркела та Василь Покиньчера, запрошені в якості спостерігачів і консультантів.

Потреба в проведенні цього семінару викликана серйозними проблемами, які виникли останнім часом у словацьких складових частинах тристороннього об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Передусім вони пов'язані з відсутністю чітко визначених меж об'єктів та планів лісокористувачів щодо господарювання на цих територіях. Відповідно до цього була сформована програма заходу. Обговорено шляхи вирішення названих проблем, вигоди від міжнародного визнання природоохоронних територій та додаткові можливості, що з'являються внаслідок такого визнання; дослідження і моніторинг у природоохоронних територіях з міжнародним статусом; інформацію про міжнародні проекти в Національному парку «Полонія» та охоронній ландшафтній області «Вігорлат»; процес розширення існуючого тристороннього об'єкта Все-

світньої спадщини та номінування особливо цінних ділянок європейських букових лісів.

Представники Карпатського біосферного заповідника оглянули й оцінили стан існуючих та пропонованих ділянок природної спадщини, що охороняються в згаданих природоохоронних територіях Словаччини, дискутували щодо вирішення їх ключових проблем, а також представили доповідь про Карпатський біосферний заповідник як складову частину об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та додаткові переваги, які були отримані установою з набуттям цього статусу.

**Юрій БЕРКЕЛА,
Василь ПОКИНЬЧЕРЕДА,**
учасники семінару

• • •

НПП «СИНЕВИР» ПРЕЗЕНТУВАВ ТУРИСТИЧНІ МОЖЛИВОСТІ НА ВИСТАВКАХ У КИЄВІ, ЛЬВОВІ ТА УЖГОРОДІ

26-27 вересня 2015 р. Територія НПП «Синевир» ідеально підходить для розвитку екологічного туризму. Такі висновки зробили візитери, які відвідали експозицію Національного природного парку «Синевир» на міжнародній туристичній виставці UITT-2015 у м. Києві. Представлення екологічного туризму НПП «Синевир» відбулося на інтерактивному стенді «Екотуризм в Україні», де кілька днів проходили тематичні презентації національних природних парків України. Організатори заходу – Міністерство екології та природних ресурсів України та Українська асоціація активного та екологічного туризму.

Екологічний туризм – подорож до природних територій, не змінених або мало змінених діяльністю людини, з відповідальним ставленням до природи і якнайменшим впливом на довкілля. Найкраще для розвитку екотуризму підходять території національних природних парків.

Територія НПП «Синевир» розташована в екологічно найчистішому куточку Карпат, багата природними та історико-культурними туристичними ресурсами. Високогірне озеро Синевир, центр реабілітації бурих ведмедів, оліготрофні болота Глуханя та Замшатка, гори Стримба, Негровець, Красна, букові праліси, численні туристичні маршрути та екологічні стежки – все це є основою для розвитку екологічного туризму. Презентація цих місць на стенді «Екотуризм в Україні» викликала велике зацікавлення з боку відвідувачів заходу. Візитери виставки із захопленням слухали інформацію про національний парк, знайомилися з буклетами та календарями, читали екологічно-освітній часопис «Синій Вір», який детально інформує про роботу природоохоронної установи.

Протягом 26-27 вересня 2015 року в Ужгороді відбулася Міжнародна туристична виставка-ярмарок «Тур'євроцентр Закарпаття-2015», на якій представлено нові тенденції розвитку та актуальні можливості туристичної індустрії. Свій рекреаційний потенціал презентував тут НПП «Синевир».

Також парк взяв участь у Львівському міжнародному форумі індустрії туризму та гостинності – 2015. Захід традиційно проходить в середині осені і приймає зацікавлених фахівців сферу туризму практично з усіх регіонів України та з-за кордону.

Марія ШЕТЕЛЯ

Презентація НПП «Синевир» на виставці у Києві,
26-27 вересня 2015 р.

Доктор сільськогосподарських наук Юрій Шпарик
досліджує Угольські праліси

років детальної таксації) на десятигектарній пробній площині, закладеній в Угольських пралісах в 2000 році, та підсумки статистичної інвентаризації на 353 кругових пробних площах, що проводились в Угольсько-Широколужанських букових пралісах у 2010-2013 роках.

Дуже актуальними для практики ведення лісового господарства є також результати, здобуті на українсько-швейцарському науковому полігоні з переформування похідних ялинників у змішані структуровані ліси, який закладений в старовікових монокультурах смереки, в рамках проекту FORSA в 2005 році, у Чорногірському масиві біосферного заповідника тощо.

З метою актуалізації цих досліджень між адміністраціями КБЗ, WSL та Природничим інститутом Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника підписано новий договір про науково-технічну співпрацю.

А в період з 22 вересня по 3 жовтня 2015 року польова група WSL у складі Йонаса Штільгарда, Гілберта Проера, Єнса Ніще, які відповідають за технічне забезпечення, виміри та моніторинг пробних площ в швейцарських резерватах (включаючи Sihlwald-ліс, де паралельно у 2000 році закладено подібну до Угольських букових пралісів (теж десятигектарну) пробну площину), за участі французьких дослідників доктора Лорена Ларі (м. Тулуса) та доктора Бено Курбада (м. Гренобль), а також доктора сільськогосподарських наук, професора Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника Юрія Шпарика та працівників Угольського природоохоронного науково-дослідного відділення КБЗ, здійснила першу частину таксаційних робіт у рамках чергової – четвертої – інвентаризації Угольської десятигектарної пробної площини.

Федір ГАМОР

• • •

ЯК ЗАПОБІГТИ ЕКОЛОГІЧНОМУ КОЛАПСУ

13 жовтня 2015 р. у рамках програми проведення Тижня охорони природи Закарпаття в Ужгороді, за ініціативи Коаліції громадських організацій «Форум екологічного порятунку Закарпаття», міжкомісійного об'єднання Громадської ради при Закарпатській обласній державній адміністрації «Стратегія зелених Карпат», за участі громадських активістів, керівників окремих підрозділів ОДА, науковців Ужгородського національного університету та інших наукових установ, з нагоди 5-річчя міжнародної конференції, проведеної під патронатом Президента України та Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи» 8-10 вересня 2010 року в Ужгороді, та прийняття Ужгородської декларації зі сталого розвитку гірських регіонів Європи відбулася науково-практична конференція «Екологічні проблеми громад і Стратегія розвитку Закарпаття – 2020».

Актуальність цієї конференції полягає, по-перше, у тому, що, мабуть, чи не вперше за роки незалежності України привертається увага органів влади та територіальних громад до проблем власне «охорони природи». І це дуже важливо, бо (попри декларативні багаторічні розмови) триває неконтрольоване, ваварське вирубування лісів Закарпаття, його ріків перетворюються у справжні сміттєпроводи, загублено майже 60 відсотків сільськогосподарських земель, скорочено до критично низького рівня чисельність карпатського

У КБЗ ПРАЦЮВАЛА ПОЛЬОВА ЕКСПЕДИЦІЯ ШВЕЙЦАРСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ

3 жовтня 2015 р. Швейцарський федеральний Інститут лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) упродовж майже двадцяти років активно співпрацює із Карпатським біосферним заповідником. За цей час виконано значні обсяги науково-дослідницьких робіт, десятки наукових співробітників біосферного заповідника та Національного лісотехнічного університету України та Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва ім. П.С. Пастернака, які беруть участь у спільніх із заповідником дослідних проектах, пройшли стажування у Швейцарії. Проведено цілий ряд резонансних міжнародних наукових та науково-практичних конференцій, обнародувано у авторитетних закордонних наукових виданнях велику кількість публікацій.

Серед них варто особливо відзначити міжнародну конференцію «Природні ліси в помірній зоні Європи – цінності та використання» (Мукачево, 2003), за рекомендаціями якої до Лісового кодексу України включено норму щодо збереження пралісів та розпочато процес номінації букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, до якого уже долучилось понад двадцять європейських країн.

Велике значення для популяризації природних та культурних цінностей Карпат мала видана німецькою та українською мовами фундаментальна монографія «Праліси в Центрі Європи. Путівник по лісах Карпатського біосферного заповідника», англомовний путівник по Угольсько-Широколужанських пралісах та узагальнюючі наукові статті у авторитетних міжнародних журналах: «Лісівництво. Міжнародний журнал лісових досліджень» («Forestry. An International Journal of Forest Research»), «Відновлювальна екологія» («Restoration Ecology»), «Журнал наук про рослинність» («Journal of Vegetation Science») та інших виданнях із високим індексом цитування тощо.

Тому питання продовження цих багаторічних фундаментальних досліджень детально обговорено у КБЗ із керівниками українсько-швейцарських проектів WSL Бригіттою Коммормот та Тоні Бюрґі.

Сторони із задоволенням констатували плідні результати багаторічної співпраці. Наголошувалося, що для пізнання закономірностей функціонування дикої природи, без людського втручання, надзвичайно важливими є результати досліджень, які отримані (шляхом проведення через кожні п'ять

**Дискусія на екологічній конференції в Ужгороді,
13 жовтня 2015 р.; учасники «круглого столу»
«Інноваційні підходи вирішення екологічних проблем
Закарпаття», м. Ужгород, 16 жовтня 2015 р.**

бурого ведмедя, рисі та інших мисливських звірів. А кількість видів рослин і тварин Українських Карпат, які занесені до Червоної книги України, зросла майже відповідно у три і чотири рази.

По-друге, це добра нагода скромно відзначити п'ятирічний ювілей справді історичної Ужгородської міжнародної науково-практичної конференції «Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи», яка проведена за ініціативи та наполегливості колишнього голови Закарпатської обласної ради Михайла Кічковського. Завдяки цьому форуму Закарпаття стало ще більш відомим у європейському просторі, на новий рівень підняло проблеми горян. За її результатами на 19-й сесії Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи (26-28 жовтня 2010 року) прийнято розгорнути Резолюцію 315 (2010) «Сталий розвиток гірських територій і досвід Карпатських гір».

У цьому документі наголошується, що «...різні гірські хребти в Європі відіграють життєво важливу роль для цього континенту і можуть безпосередньо впливати на наслідки зміни клімату. При цьому гірські регіони стикаються з особливими викликами, що вимагають субсидіарності та ефективного місцевого самоврядування для розробки такої політики, яка відповідала б потребам їх громад», а Карпатський регіон «стикається з серйозними екологічними і соціально-економічними проблемами (депопуляцією, безробіттям, забрудненням довкілля, повенями/селявими потоками), які чекають свого вирішення.

І по-третє, дискусія за участі громадськості ще раз засвідчила, що проблеми на Закарпатті, про які йшлося п'ять років тому назад на Ужгородській конференції та у Резолюції Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи, не те що не вирішуються, а навіть поглиблюються.

Про це аргументовано, з великою стурбованістю говорили у доповідях «Екологічні проблеми громад в контексті пріоритетної цілі Стратегії розвитку Закарпаття – 2020» Олег Лукша (директор Міжнародного інституту людини і глобалістики «Ноосфера»), «Водні ресурси Закарпаття: стан, проблеми і шляхи вирішення» – Володимир Чіпак (начальник Басейнового управління водних ресурсів р. Тиси), «Стан дотримання екологічного і містобудівного законодавства при проектуванні і будівництві мініГЕС на гірських річках Закарпаття» – Оксана Станкевич-Волосянячук (голова регіонального молодіжного об’єднання «Екосфера»), «Екологічна освіта і виховання у контексті сталого розвитку громад» – Олександр Геревич (директор Закарпатського еколого-натуралистичного центру учнівської молоді) та ін.

А доктор біологічних наук, професор, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор зосередився на шляхах розв’язання екологічних та соціально-економічних проблем гірських населених пунктів у верхів’ях басейну Тиси, де сконцентровані не тільки особливо унікальні природні та культурні цінності, але чи не найгостріше постають проблеми бідності та безробіття. Аксіома «у горах легко дихається, але важко живеться» зараз тут надто актуальна.

Вкотре наголошено, що і надалі будемо домагатись переріентації тутешньої економіки на екологічно-безпечні методи господарювання, відмови від суцільних рубок лісів у горах, реалізації не на словах а на ділі умов для збереження природи та розвитку рекреації і туризму. У цьому контексті

дуже важливим є виконання у повному обсязі Плану заходів Кабінету Міністрів України із питань забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацького природного об’єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та відповідного Доручення Президента України. Цьому має посприяти і прийняте 17 вересня 2014 року, за нашою ініціативою, рішення Національної комісії України у справах ЮНЕСКО щодо ініціювання проведення у Кабінеті Міністрів України міжвідомчої ради із забезпечення виконання зазначених рішень Уряду та Президента України.

Отже, є велика надія, що рекомендації конференції, матеріали екологічної виставки та тематичних природоохоронних днів, які проводяться у рамках Тижня охорони природи Закарпаття, знайдуть порозуміння та підтримку у громадах та органах влади.

Жаль тільки, що керівники Закарпатської ОДА не змогли взяти участь у роботі конференції та вислухати думку громадськості з приводу охорони природи та розв’язання соціально-економічних проблем Закарпаття.

Федір ГАМОР

• • •

ДО РОЗВ’ЯЗАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ ЗАКАРПАТТЯ ДОЛУЧАЮТЬСЯ КОСМОНАВТИ ТА ДИПЛОМАТИ

16 жовтня 2015 р. На завершення Тижня охорони природи Закарпаття Всеукраїнська громадська організація «Рада з екологічної безпеки», за участі представників органів влади, науковців та громадських активістів Закарпаття, провела в Ужгороді, у великому залі обласної ради, «круглий стіл» на тему «Інноваційні підходи вирішення екологічних проблем Закарпаття».

Співорганізаторами заходу, за підтримки Міністерства екології та природних ресурсів України, виступили Закарпатська обласна державна адміністрація, Ужгородський національний університет та Національна академія наук України.

На «круглому столі» обговорювали екологічний стан лісів Закарпаття, шляхи вирішення за допомогою сучасних наукових розробок проблем якості води та застосування для цього міжнародного досвіду. Порушувались також питання деградації унікальних природних екосистем, втрати біологіч-

ного різноманіття, переробки й утилізації промислових і побутових відходів.

Але, як відзначив на початку роботи «круглого столу» Надзвичайний та Повноважний посол України, виконавчий директор Української асоціації зовнішньої політики, секретар Всеукраїнської ради з екологічної безпеки Валерій Цибух, головним лейтмотивом цього поважного зібрання є ініціатива Всеукраїнської ради з екологічної безпеки щодо перетворення Закарпаття на показовий регіон із розв’язання в Україні екологічних проблем.

А про те, як цього досягти і що тут заважає, з великою зацікавленістю говорили голова Громадської ради при Закарпатській ОДА Михайло Гриньо, директор Міжнародного інституту людини та глобалістики «Ноосфера» Олег Лукша, заступник голови правління ГО «Рада з екологічної безпеки», перший космонавт України, Герой України Леонід Каценюк, космонавт з Угорщини Берталон Форкош, перший Надзвичайний та Повноважний посол України в Угорщині Дмитро Ткач, директор Центру інновацій, інвестицій та міжнародних зв’язків Національної академії наук України, академік НАН України Володимир Єговкін, директор Закарпатського еколого-натуралістичного центру учнівської молоді Олександр Геревич, громадська активістка із Великоберезнянщини Ірина Пурич, депутат Закарпатської обласної ради Іван Крічфалушій, голова осередку «Зелена планета Закарпаття» Євген Ярина тощо.

У ході розмови прозвучало чимало цікавих думок та пропозицій. Так, угорський космонавт Берталон Форкош привернув увагу присутніх до позитивної ролі у вирішенні екологічних проблем всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», а академік НАН України Володимир Єговкін запропонував провести презентацію просвітницької роботи цього видання в Національній академії наук України.

Виступаючи на «круглому столі», доктор біологічних наук, професор, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор порушив питання збереження природно-заповідного фонду, зокрема єдиного в Україні природного об’єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», та привернув увагу до проблем із виконанням актів Президента України та Кабінету Міністрів України із питань благоустрою та сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття, що розташовані в його зоні.

Для перетворення Закарпаття у зразковий для України екологічний регіон ми запропонували зробити ряд конкретних кроків, наприклад, щодо припинення масових суцільних рубок лісів у горах та вирішення проблеми сміттєзвалища на березі Тиси у Географічному центрі Європи – у місті Рахові.

У відповідь на це Валерій Цибух висловив готовність залучити для вирішення проблем збору та утилізації сміття у Рахові інвестиції із Фінляндії, яка проявляє зацікавленість для вирішення цих проблем в Україні, але при умові, що місцева влада Закарпаття буде підтримувати цей проект.

Тож будемо сподіватись, що одна з найболючіших екологічних проблем Закарпаття, яку нещодавно віце-прем’єр України Валерій Вощевський назвав «українською ганьбою», завдяки цьому «круглому столу» може бути вирішена.

Для розв’язання цих та інших питань Всеукраїнська рада з екологічної безпеки бере патронат над Закарпаттям. І все це закріплено у меморандумі, схваленому на завершення дискусії під час «круглого столу».

Федір ГАМОР

• • •

НОВА РЕДАКЦІЯ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ «ПРО ВІДХОДИ»

Про її розробку повідомила заступник Міністра екології та природних ресурсів України з питань європейської інтеграції Ганна Вронська під час експертної зустрічі з представниками громадськості для обговорення пріоритетів урядової політики, а саме проекту Закону «Про відходи» (нова редакція). «Євроінтеграційні процеси в сфері охорони навколошнього природного середовища відкривають для України не лише веселкові перспективи, але й ставлять серйозні завдання, не винятком є сфера поводження з відходами», – наголосила вона.

Після підписання Угоди про асоціацію Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.09.2014 № 847-р затверджено План заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і іншими державами-членами, з іншої сторони, на 2014-2017 роки затверджено основні завдання, які має виконати Україна.

З метою належної організації роботи по реалізації завдань щодо наближення законодавства України до законодавства Європейського союзу Мінприроди розроблено та затверджено план імплементації актів права ЄС у сфері поводження з відходами, зокрема: внесення змін до законодавства у сфері поводження з відходами відповідно до директив ЄС, а саме:

- директиви 2008/98/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 19 листопада 2008 р. про відходи;
- директиви 2006/21/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 березня 2006 р. про управління відходами видобувної промисловості та внесення змін і доповнень до директиви 2004/35/ЄС;
- директиви Ради 1999/31/ЄС від 26 квітня 1999 р. про захоронення відходів із змінами і доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003.

Основними завданнями Плану імплементації є впровадження визначених в Угоді положень директиви:

- прийняття національного законодавства та визначення уповноваженого органу (органів);
- підготовка планів щодо управління відходами згідно із п’ятиетапною ієрархією відходів та програм щодо попередження утворення відходів;

Семінар про зміни клімату на Розточчі, 23 жовтня 2015 р.

- гармонізація віднесення відходів до категорії небезпечних та їх класифікації відповідно до Європейського переліку відходів (List of waste);
- встановлення механізму повного покриття витрат згідно з принципом «забруднювач платить» та принципом розширеної відповідальності виробника;
- встановлення дозвільної системи для установ/підприємств, що здійснюють операції з видалення чи утилізації відходів, з особливими зобов'язаннями щодо управління небезпечними відходами;
- запровадження реєстру установ і підприємств, які здійснюють збір та транспортування відходів.

«Мінприроди створило робочу групу у сфері управління відходами та ресурсами, яка напрацювала нову редакцію Закону України «Про відходи» з урахуванням стандартів ЄС. Вже проведено 8 засідань, до робочої групи заличені представники громадськості та бізнесу», – зазначила Ганна Вронська.

• • •

ЗМІНА КЛІМАТУ НА РОЗТОЧЧІ

23 жовтня 2015 року в приміщенні еколого-освітнього центру Природного заповідника «Розточчя» (Львівська обл.) відбувся семінар на тему «Зміни клімату на Розточчі: дослідження та адаптаційні можливості місцевих громад Яворівщини».

Семінар організовано завдяки співпраці громадських неурядових організацій – Національного екологічного центру України (НЕЦУ), Громадського інституту охорони природи, екологічної асоціації «Природа Розточчя» та колективу заповідника «Розточчя». Семінар відбувся в рамках виконання проекту «Як адаптуватись до змін клімату заради сталого розвитку місцевих громад: план дій в умовах території з високим природоохоронним статусом», що підтриманий в рамках більшого проекту – «Адаптація до зміни клімату в Україні». Дано співпраця базується на фінансуванні Європейської Комісії та Австрійського Агентства із розвитку (AAP) в рамках проекту «Кліматичний Форум Схід II».

Навіть напередодні місцевих виборів аудиторія семінару зібрала велику кількість зацікавлених людей, в тому числі і представників органів місцевого самоврядування, бізнесу, освітіян і науковців, представників ЗМІ. У роботі семінару

взяли участь понад 30 учасників. Відкрив семінар директор природного заповідника Ярослав Бовт, який виступив з доповіддю про історію створення транскордонного біосферного резервату «Розточчя», основним екологічним ядром якого є природний заповідник. Про пріоритетні напрямки природоохоронної діяльності на Львівщині доповів директор департаменту екології та природних ресурсів Львівської ОДА Олексій Балицький. Він зосередив увагу присутніх на ряді екологічних проблем, пов’язаних із господарською дільністю в області, загрозами, які викликають зміни місцевого клімату, що може негативно відображатись на веденні сільського чи лісового господарства. Особливу увагу Олексій Балицький звернув на необхідність та актуальність розвитку екологічної освіти як серед учнівської молоді, так і серед всього місцевого населення. Це особливо необхідно для формування засад успішної адаптації до змін клімату не лише на місцевому, але й на загальнодержавному рівні.

З презентацією проекту «Climate Forum East II – Адаптація до зміни клімату в Україні» виступила Надія Артем’єва – координатор проекту з адаптації до зміни клімату в Україні, співробітник НЕЦУ. Вона розповіла про завдання і цілі проекту з адаптації до змін клімату у Східній Європі, про проекти, що виконуються в нашій країні.

Мета семінару – об’єднати зусилля місцевих громад та усіх зацікавлених сторін, створити план дій для вдосконалення ефективності територіального управління з метою адаптації до змін клімату, які загрожують сталому природокористуванню в умовах району високого природоохоронного значення. А також започаткувати і розвинути традицію місцевого діалогу між усіма сторонами головних суб’єктів господарювання на території Розточчя, що мають потенційні можливості розвивати адаптивний характер діяльності до сучасних змін клімату та виникаючих загроз сталому розвитку місцевих громад.

• • •

ЗАСІДАННЯ СПІЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТ-КОМІТЕТУ З УПРАВЛІННЯ ОБ’ЄКТОМ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО «БУКОВІ ПРАЛІСИ КАРПАТ ТА ДАВНІ БУКОВІ ЛІСИ НІМЕЧЧИНІ»

25-28 жовтня 2015 р. відповідно до Спільної Декларації про наміри між Міністерством екології та природних ресурсів України, Федеральним міністерством навколошнього середовища, охорони природи, будівництва та безпеки реакторів Федеративної Республіки Німеччини і Міністерством охорони навколошнього середовища Словачької Республіки щодо співпраці з охорони та управління спільним об’єктом Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат (Словаччина та Україна) та давні букові ліси Німеччини (Німеччина)», яка схвалена рішенням Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 39 СОМ 7B.19 (Доха, 2014), у м. Сніна (Словаччина) відбулося засідання спільного менеджмент-комітету з управління цим об’єктом.

В інтегрованій Системі менеджменту Спільного об’єкта Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат (Словаччина та Україна) та давні букові ліси Німеччини (Німеччина)» менеджмент-комітет повинен здійснювати координацію управління складовими частинами об’єкта, сприяти та спрямовувати діяльність національних керівних комітетів та груп. У першу чергу йдеться про розробку і реалізацію спільних транснаціональних планів моніторингу, дослідницьких програм і проектів, навчання та підвищення кваліфікації фахівців,

які забезпечують збереження та дослідження складових частин об'єкта.

Важливим завданням менеджмент-комітету є також контроль за станом збереження та підготовка звітності перед Комітетом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО про стан транснаціональної серійної спадщини загалом.

До складу Спільногого менеджмент-комітету входять представники міністерств охорони довкілля країн-учасниць (а з Німеччини – і міністерств федеральних земель), відповідних природоохоронних установ та експерти.

Його засідання проходять раз у рік, почергово в алфавітному порядку на території однієї з країн-учасниць.

Нагадаємо, що об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» утворений рішенням Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 25 червня 2011 року шляхом розширення українсько-словацького об'єкта «Букові праліси Карпат» (утворений 28 червня 2007 року).

До його складу входять 15 складових частин букових пралісів та давніх букових лісів, які представляють різні природно-кліматичні зони Європи, від Карпат до побережжя Балтійського моря, на територіях України, Словаччини та Німеччини. Площа ядрової зони об'єкта складає 33 669 гектарів (4 391 гектар в Німеччині та 29 278 гектарів в Словаччині та Україні).

Навколо кожної частини об'єкта утворена буферна зона загальною площею 62 402 гектара.

На засіданні менеджмент-комітету обговорено найактуальніші питання діяльності об'єкта, зокрема хід виконання рішень Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО щодо припинення суцільних рубок в пралісах словацької його частини. Детально проаналізовано результати експертного висновку моніторингової місії Міжнародного Союзу охорони природи (IUSN) з цього приводу.

У доповідях радника Міністра охорони навколошнього середовища Словачької Республіки Яна Юлені, заступника директора Служби охорони природи Словачької Республіки Міхаїла Адамця та співробітника Національного парку «Полоніні» Мар'яна Гіча презентовано шляхи вирішення проблем, пов'язаних із збереженням словацьких кластерів спадщини. Зокрема, проінформовано, що між міністерствами охорони природи та лісового господарства Словаччини з цьо-

Учасники засідання менеджмент-комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО знайомляться зі станом збереження букових пралісів «Гавешова», Словаччина, 27 жовтня 2015 р.

го приводу підписано відповідний меморандум, проводяться роботи з землевласниками та громадами щодо уточнення меж ядрової та буферної зон, ведеться активна роз'яснювальна робота тощо. Готується документ на державному рівні щодо підвищення природоохоронного статусу окремих частин об'єкта, які знаходяться за межами Національного природного парку «Полоніні» та охоронної ландшафтної області «Вігорлат». Все це дасть, на думку членів менеджмент-комітету, гарантію для збереження цілісності та недоторканості цього об'єкта.

У ході засідання менеджмент-комітету гострою була дискусія щодо позиції Словаччини, Німеччини та України із розширенням спадщини, наступного порядку формування, функцій та фінансування Спільногого менеджмент-комітету, порядку підготовки угоди про розширення об'єкта Всесвітньої спадщини, сучасний стан процесу номінації, зміна назви Спадщини тощо.

Презентаційну доповідь з цього питання зробили керівник підрозділу австрійського Федерального міністерства сільського і лісового господарства, довкілля та водного менеджменту Вікторія Гаслер та директор Австрійського екологічного інституту Ганс Кірхмаер.

Для управління розширенним об'єктом, до складу якого уже підговлено номінаційні досьє ще із одинадцяти країн, Австрія як країна, яка зараз є координатором із розширення об'єкта, запропонувала утворити Секретаріат, який має фінансуватись за рахунок країн-учасниць, та змінити його назву із «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» на «Праліси та давні букові ліси Європи».

Виступаючи з цього питання, заступник директора Карпатського біосферного заповідника професор Федір Гамор зауважив, що Україна категорично не може погодитись із формулюванням назви об'єкта без слова «Карпати», і що через відсутність на Україні механізмів виділення коштів на подібні цілі, створення координуючого Секретаріату на таких засадах буде проблематичним.

Така постановка питання підтримана представниками Федерального міністерства навколошнього середовища, охорони природи, будівництва та безпеки реакторів Федеративної Республіки Німеччини Ганнесом Кнаппом та Анною Оксенбург й словацькою стороною. В результаті погоджено називу розширеного об'єкта в такому формулюванні: «Букові праліси Карпат та давні букові ліси інших регіонів Європи». Таким чином, бренд Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО для букових пралісів Карпат буде збережено.

Дуже важливо, що Бельгія та Австрія запропонували (упродовж п'яти років кожна) забезпечити фінансування координатора об'єкта, а кожна країна-учасниця буде почергово забезпечувати проведення на її території засідання менеджмент-комітету.

У рамках засідання менеджмент-комітету проведено також консультації із керівництвом Служби охорони природи Словачької Республіки та координатором німецької керівної групи об'єкта, керівником підрозділу Міністерства охорони довкілля федеральної землі Гессен Карін Кайзер щодо укладення двосторонніх угод про співпрацю між Карпатським біосферним заповідником та німецькими і словацькими природоохоронними установами.

Учасники засідання ознайомились із станом збереження букових пралісів на території Національного парку «Полоніні», охоронної ландшафтної області «Вігорлат» та східнословачького військового лісництва.

Наступне чергове засідання менеджмент-комітету відбудеться в 2016 році на території України.

Федір ГАМОР

Виїзне засідання Робочої групи Мінприроди
у НПП «Пирятинський»

КОНФЕРЕНЦІЯ «ЗМІНА КЛІМАТУ ТА БЕЗПЕКА: БЕЗПРЕЦЕДЕНТНІ ВПЛИВИ, НЕПЕРЕДБАЧУВАНІ РИЗИКИ»

28 жовтня 2015 року в м. Відень, Австрійська Республіка, розпочала свою роботу конференція у форматі Днів безпеки ОБСЄ на тему «Зміна клімату та безпека: безпрецедентні впливи, непередбачувані ризики». Від України у зазначеному заході взяла участь заступник Міністра екології та природних ресурсів України з європейською інтеграцією Ганна Вронська.

Під час роботи конференції учасники приділили велику увагу ефективному регіональному співробітництву у сфері зміни клімату. Зокрема, Ганна Вронська зазначила, що транскордонне співробітництво зміцнить взаємозв'язки між державами, а також допоможе ефективно адаптуватися до зміни клімату, виробити спільні ідеї та рекомендації для співпраці у сфері запобігання конфліктам та зміцнення довіри, а також здійснити кроки, які можуть допомогти звести до мінімуму ризики зміни клімату для безпеки, особливо у світлі підсумків глобальних процесів 2015.

«Підписання Угоди про асоціацію між Україною, Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами визначає не лише вектор зовнішньої політики держави в цілому, а й стає рушійною силою внутрішньодержавних перетворень, а також в сфері зміни клімату», – проголосила Ганна Вронська.

• • •

ВІЙЗНЕ ЗАСІДАННЯ РОБОЧОЇ ГРУПИ З ОХОРОНИ ПРИРОДИ

29-30 жовтня 2015 року відбулося виїзне засідання Робочої групи з охорони природи, основною метою якої є організація процесу наближення національного законодавства до Оселищної та Пташиної директив Європейського Союзу.

На цьому засіданні було сформовано детальний план заходів на 2016 рік, яким передбачено розроблення законопроектів про внесення змін щодо оселищ до законодавства про Червону книгу України, про внесення змін щодо оселищ до законодавства про природно-заповідний фонд, про внесення змін до Закону України «Про екологічну мережу України», «Про тваринний світ», «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів», «Про мисливське господарство та полювання» тощо.

На засіданні також розглянуті питання інституційного забезпечення впровадження Оселищної та Пташиної директив, створення та управління Смарагдовою мережею в Україні, встановлення механізму стимулювання освіти та розповсюдження інформації серед населення тощо.

Важливим є те, що, крім працівників Мінприроди, науковців і природоохоронної громадськості, у засіданні взяли участь народний депутат України О. Єдинак, експерт ЄС Ян Сефер, від Мінекономрозвитку – С. Хатянська, від Держлісагентства – А. Шелепило, від Держводагентства – О. Нерода, від Держрибагентства – О. Ногарев.

Особливістю засідання: воно відбулося на території об'єкта-кандидата Смарагдової мережі Європи за № UA 0000077 –

Національного природного парку «Пирятинський», в селі Велика Круча. Смарагдова мережа Європи – це система природоохоронних територій в рамках Бернської конвенції, основним завданням якої є забезпечення довготривалого збереження рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин, природних оселищ Європи. Смарагдова мережа Європи є аналогом екомережі Європейського Союзу NATURA 2000.

Забезпечення довготривалого збереження можливе лише за участі та сприяння місцевих органів влади, власників та користувачів цієї території, тому в засіданні взяли участь заступник директора департаменту екології та природних ресурсів Полтавської облдержадміністрації О. Ткаченко, голова Пирятинської райдержадміністрації О. Куча, працівники Національного природного парку України «Пирятинський» на чолі з директором Ю. Митропаном, відбулася зустріч з представниками приватного бізнесу.

Міністерство екології та природних ресурсів України вдячне проекту Європейського Союзу «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні секторальної бюджетної підтримки» за можливість організації виїзного засідання.

• • •

ЗАКЛЮЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ ПРОЕКТУ ТЕХНІЧНОЇ ДОПОМОГИ «ДОДАТКОВА ПІДТРИМКА МІНІСТЕРСТВУ ЕКОЛОГІЇ ТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ В РЕАЛІЗАЦІЇ СЕКТОРАЛЬНОЇ БЮДЖЕТНОЇ ПІДТРИМКИ»

12 листопада 2015 року відбулась заключна конференція проекту технічної допомоги «Додаткова підтримка Міністерству екології та природних ресурсів України в реалізації секторальної бюджетної підтримки» (далі – Проект), в якій взяли участь представники Мінприроди, Представництва ЄС в Україні, експерти Проекту, громадянське суспільство та інші зацікавлені сторони.

На конференції обговорено результати Проекту та подальші кроки з активізації реформ екологічної політики та законодавства в країні.

Сергій Курикін, виконуючий обов'язки Міністра екології та природних ресурсів України, наголосив на значній ролі Проекту в підтримці переходу України на екологічні норми ЄС. Він додав, що «...досягнення належної якості екологічної

Музейний комплекс у с. Колочава

інформації для прийняття рішень залишається одним з основних пріоритетів для екологічного врядування в Україні. Це потребує фундаментальних зусиль щодо відбудови системи екологічного моніторингу та уніфікованої системи збору та перетворення даних у надійну, доступну, порівнювальну зі стандартами ЄС інформацію».

Вальтер Треттон, керівник відділу Представництва ЄС в Україні, акцентував на необхідності забезпечення сталості результатів проекту шляхом продовження реформ. Він оголосив, що розпочався наступний проект технічної допомоги ЄС, який продовжить підтримку екологічних реформ. Наголосив, що кошти, виділені Уряду України (24,3 млн. євро) в рамках Програми бюджетної підтримки сектору охорони довкілля, можуть допомогти досягнути таких цілей.

Після чотирьох років роботи Проекту завершується 30 листопада 2015 року. Його головною метою було сприяти досягненню пріоритетів Стратегії державної екологічної політики України у відповідності до Порядку денного Асоціації Україна – ЄС та допомагати у впровадженні Програми СБП. У 2015 році Проект допомагав Мінприроді у підготовці пропозицій до оновлення Стратегії державної екологічної політики України та проекту Національного плану дій з охорони навколоишнього природного середовища на 2016 -2020 роки шляхом інклюзивного і прозорого процесу національних консультацій.

За підтримки Проекту Україна виконала Програму СБП в екологічному секторі відповідно до її дев'яти показників. Були вдосконалені механізми моніторингу та звітності щодо екологічної діяльності та підвищено їхню прозорість. Завдяки цьому Україна отримала 70% з максимально можливих 35 млн. євро допомоги. Проект також допоміг закласти фундамент для реалізації завдань глави «Навколоишнє середовище» Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Проект підтримав підготовку Національної стратегії апроксимації законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля та розробку пропозицій щодо 29 планів імплементації директив і регламентів ЄС та долучився до розробки нових законів. Крім того, Проект підвищив обізнаність заінтересованих сторін щодо екологічної складової Угоди про асоціацію шляхом проведення навчання з питань екологічної політики та законодавства ЄС. Семінарами були охоплені всі області України, а відповідні публікації розповсюджені серед понад 1000 фахівців державного сектора, бізнесу, освіти та НУО.

Додаткові документи, переклади законодавства ЄС та інша корисна інформація розміщені на веб-сайті www.sbs-envir.org.

НПП ТА МІСЦЕВІ ГРОМАДИ: ПОЛІПШЕННЯ ВЗАЄМИН

18-19 листопада 2015 р. під час семінару у візит-центрі Національного природного парку «Синевир» обговорено питання збереження пралісів і старовікових лісів Карпат та розширення територій НПП, узагальнено досвід вирішення проблем у взаєминах між парками та місцевими громадами. Проведено зустрічі з представниками громад, що проживають в зоні НПП «Синевир». Відзначено, що розвиток і підтримка природоохоронних територій може надавати останнім низку переваг, а саме: робочі місця, розвиток зеленого туризму, розвиток і збереження сільської інфраструктури (транспортне сполучення, сільські крамниці, розвиток приватного бізнесу), підвищений попит на місцеві ремесла і продукти харчування; умови для залучення міжнародних інвестицій та ін. Але все це можливе тільки за тісної співпраці між сільськими громадами, природоохоронними установами, громадськими інституціями та органами влади. Учасники відвідали реабілітаційний центр для ведмедів, музей «Старе село» та озеро Синевир.

Семінар відбувся в рамках проекту «Збереження Карпатських пралісів», який впроваджується Українським товариством охорони птахів (ТОП) – представником Міжнародної природоохоронної асоціації BirdLife International в Україні, у партнерстві та за фінансової підтримки Франкфуртського зоологічного товариства (Німеччина).

У семінарі взяли участь і представники сусіднього регіону – Сколівщини: заступник директора з наукової роботи НПП «Сколівські Бескиди» Василь Приндак, начальник відділу туризму Сколівської РДА Степан Павлюх та представник громадської організації «Поступ і розвиток» (с. Козьова) Наталя Задільська.

Василь ПРИНДАК,
заступник директора з наукової роботи
НПП «Сколівські Бескиди»,
Львівська обл.

Увісь, до сонця

НПП «НИЖНЬОДНІПРОВСЬКИЙ» ДІЄ

24 листопада 2015 р. Президент України П. Порошенко підписав Указ про створення Національного природного парку «Нижньодніпровський», до складу якого входять заплавно-літоральні комплекси дельти Дніпра, виняткова природоохоронна цінність якої визнана не тільки на державному рівні, але й на міжнародному. Ще у 1995 році частина території парку отримала всесвітнє визнання як водно-болотне угіддя міжнародного значення «Дельта р. Дніпра».

Основою парку є дельта третьої за розмірами річки в Європі і другої в Чорноморському басейні, яка відрізняється винятковим біорізноманіттям і тому має велике значення для його збереження. Лише в нижній течії – від Каховської ГЕС до Дніпровсько-Бузького лиману – річка Дніпро зберегла свій відносно природний стан. І саме ця територія відтепер отримала статус національного природного парку.

У дельті Дніпра і на прилеглих територіях збереглися типові та рідкісні угруповання заплавних лісів, боліт, лук, піщаних степів, степових схилів та балок, відслонень гірських порід, в тому числі 12 рідкісних типів рослинності, які включені до Зеленої книги України. Тут відмічено 71 вид тварин, 32 види рослин, що включені до Світового Червоного списку МСОП, до Червоної книги України та до Червоного списку Херсонської області.

Підписанню Указу передувала наполеглива робота кількох поколінь науковців та природоохоронної громадськості всієї нашої держави.

Питання щодо охорони та збереження низньодніпровських плавнів порушувалося вже майже 100 років тому. Так, в наказі Народного Комісаріату з продовольства УРСР від 15 листопада 1924 року № 121 відзначено, що нижче гирла річки Дніпро, при злитті з Дніпро-Бузьким лиманом, встановлено заповідник до 45 кв. верст. У 2009 році Херсонським державним університетом було розроблено наукове обґрунтування створення Національного природного парку «Нижньодніпровський» і тільки у 2015 році вдалося отримати погодження землекористувачів та підготувати повний пакет документів для проекту Указу Президента України щодо створення парку загальною площею 80177,80 гектара земель державної власності, у тому числі акваторії, що розташовані в межах Бериславського, Білозерського, Голопристанського та

Цюрупинського районів, міст Херсона та Нової Каховки Херсонської області.

Протягом цього періоду громадськими активістами та владою організовувалися десятки нарад, зустрічей, теле- та радіопередач тощо, під час яких обговорювалися межі національного природного парку, майбутнє розвитку території, яка буде включена до його складу.

• • •

ОБГОВОРЕННЯ ПРОЕКТУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПЛАНУ ДІЙ З ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА НА 2016 – 2020 РОКИ

26 листопада 2015 року в актовому залі Мінприроди відбулося громадське обговорення проекту Національного плану дій з охорони навколошнього природного середовища на 2016 – 2020 роки.

У цьому взяли участь представники більше 60 громадських неурядових організацій, наукових установ, підрозділів екології та природних ресурсів облдержадміністрацій, структурних підрозділів Мінприроди, експерти проекту «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні секторальної бюджетної підтримки» та представник Представництва Європейського Союзу в Україні Олександр Клітко.

Під час обговорення також було представлено першу редакцію індикаторів оцінки реалізації Стратегії державної екологічної політики, які приведені у відповідність до міжнародних вимог.

За результатами громадського обговорення прийнято рішення щодо подання висловлених пропозицій до проекту Національного плану дій з охорони навколошнього природного середовища на 2016 – 2020 роки у термін до 3 грудня 2015 року.

• • •

КРОКИ В СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОЗОНОВОГО ШАРУ

27 листопада 2015 р. Заступник Міністра екології та природних ресурсів України – керівник апарату Світлана Коломієць під час виступу на 27-й Нараді Сторін Монреальського протоколу (м. Дубаї, Об'єднані Арабські Емірати) зазначила, що Україна як Сторона Монреальського протоколу

сьогодні повністю дотримується взятих на себе зобов'язань щодо обсягів імпорту/експорту та виробництва озоноруйнівних речовин, проводить державну політику та вживає заходів, спрямованих на скорочення негативного антропогенного впливу на озоновий шар. Міністерство екології та природних ресурсів України робить все можливе для налагодження ефективної роботи системи ліцензування, квотування імпорту та експорту, а також в цілому контролю за обігом озоноруйнівних речовин.

Міністерство екології та природних ресурсів України налагоджує міжвідомчий обмін інформацією з Міністерством економічного розвитку та торгівлі в ході ліцензування експорту та імпорту озоноруйнівних речовин – відповідні накази вже надані для державної реєстрації до Міністерства юстиції України. Це дозволить, з одного боку, дотримуватись міжнародних вимог, з іншого – максимально спростити та упрозорити процедуру погодження отримання відповідних ліцензій для бізнесу. Також Мінприроди розроблений Порядок квотування та Порядок погодження експорту та імпорту товарів, що містять озоноруйнівні речовини, наразі проекти документів проходять погодження в Державній регуляторній службі.

«Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка містить блок екологічних питань, продемонструвало прагнення нашої держави до високих стандартів у галузі охорони навколошнього середовища, підтвердило готовність України зробити свій позитивний внесок у збереження клімату та озонового шару», – сказала Світлана Коломієць.

У цьому напрямку Міністерством екології та природних ресурсів України розроблено та готовиться до подання на розгляд Уряду проект Закону України «Про охорону озонового шару», в якому імплементовано положення Регламенту ЄС про речовини, що руйнують озоновий шар.

«Сподіваємося на подальшу плідну співпрацю у реалізації стратегії щодо зменшення негативного антропогенного впливу на озоновий шар шляхом реалізації міжнародних екологічних ініціатив та екологізації економічних систем», – наголосила заступник Міністра.

• • •

МІНПРИРОДИ: «НАША МЕТА – ЗБЛЪШИТИ ПОКАЗНИК ТЕРИТОРІЙ, ЯКІ МАЮТЬ ПРИРОДООХОРОННИЙ СТАТУС, ДО СЕРЕДНЬОЄВРОПЕЙСЬКОГО РІВНЯ»

10 грудня 2015 р. Відповіальність за формування та впровадження національної екологічної політики покладена на Міністерство екології та природних ресурсів України і його завданням є домогтися того, щоб ця політика мала інтегрований характер, відображалася в усіх сферах суспільного життя і у всіх галузях господарства. Про це під час публічного звіту Уряду зазначив тимчасово виконуючий обов'язки Міністра екології та природних ресурсів Сергій Курикін.

«Ми високо цінуємо той командний дух, який сьогодні існує в складі урядової команди, в складі Кабінету Міністрів, і ми відчуваємо взаємопідтримку, взаєморозуміння і це той чинник, який сприяє вирішенню питань, які стоять перед

Урядом в цілому, так і зокрема Міністерством», – наголосив Сергій Курикін.

Він, зокрема, зауважив, що сьогодні Міністерство поставило перед собою амбітне завдання: збільшити показник територій, які мають природоохоронний статус, до середньо-європейського рівня. Наголосив, що обсяг заповідних територій є важливим чинником для захисту довкілля і сьогодні в Україні показник територій, які мають природоохоронний статус, є дуже низьким – лише 6%.

«...І наше завдання амбітне, але виконуване: щоб цей показник піднявся до середньоєвропейського рівня, скажімо, до 20%. Виконуючи це завдання, ми, зокрема, вже подали до Кабінету Міністрів три проекти указів Президента щодо розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду у Волинській, Дніпропетровській, Київській, Луганській, Миколаївській, Тернопільській, Черкаській, Херсонській та Хмельницькій областях», – повідомив він і додав, що мова йде про розширення територій вже існуючих об'єктів.

Крім того, за словами Сергія Курикіна, актуальним залишається проект створення Чорнобильського радіаційного екологічного біосферного заповідника, який буде створений на території Чорнобильської зони і займатиме приблизно 226 тис. га.

Також тимчасово виконуючий обов'язки Міністра екології та природних ресурсів проінформував, що відомство працює відкрито та прозоро у всіх питаннях.

У пошуках незвіданого

1. ПРОЕКТ СТРАТЕГІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТЯ ДОЦІЛЬНО ДООПРАЦЮВАТИ

Нещодавно з метою обговорення та для подання пропозицій на сайтах Закарпатської обласної державної адміністрації та ради по-міщено проект Стратегії регіонального розвитку Закарпаття.

Загалом цей документ спрямовує пристойне враження, оскільки містить серйозний аналіз екологічної та соціально-економічної ситуації у краї і визначає стратегічні пріоритети для розвитку Закарпаття, які відповідають духу Угоди про асоціацію України з Євросоюзом та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Але факти, які тут подаються, викликають тривожні почуття. До прикладу, можна бачити, що в складі експорту продукції Закарпаття в 2014 році деревина складає понад 30 відсотків, а дохід від надання туристичних послуг становить лише трохи більше двох мільйонів гривень. Для порівняння: лише один Карпатський біосферний заповідник у минулому році надав цих послуг на 405 тисяч гривень.

Спостерігається процес тотальної тінізації економіки. Важко повірити, але в галузі лісового господарства зараз працює лише близько чотирьох тисяч

чоловік (колись в об'єднанні «Закарпатліс» було зайнято понад п'ятдесяти тисяч людей), а кількість осіб, що займаються туризмом на Закарпатті із 2000 до 2013 року зменшилась із 1404 до 136, тобто більше ніж у десять разів.

Площа природно-заповідного фонду Закарпаття складає 13,9 відсотка, тоді як у сусідніх Польщі та Угорщині цей показник становить відповідно 34 та 23,5 процентів. В той же час, за експертною оцінкою фахівців, в останні роки суцільні вирубки лісів у горах збільшилися у декілька разів.

Радує лише той факт, що у Проекті документа визначається, що стратегічне бачення та місія розвитку Закарпатської області полягають в «гармонійному поєднанні розвитку інноваційної економіки та сучасної інфраструктури – з охороною і збереженням унікальної природи та досягненням європейських стандартів життя». Більше того, серед чотирьох стратегічних цілей розвитку Закарпаття знаходимо й «забезпечення якості і безпеки довкілля та просторової гармонії».

Але щоб ці добри наміри не залишились тільки декларацією, як це, до речі, сталося із Концепцією сталого роз-

ГАРЯЧА ТЕМА

витку Закарпаття, яка була помпезно прийнята у 2002 році, ми запропонували департаменту економічного розвитку і торгівлі облдержадміністрації наповнити його ще й більш конкретним змістом.

По-перше, у частині щодо формування конкурентоспроможної та інноваційної економіки включити пункти із заоченням інвестицій в будівництво підприємств із глибокої переробки деревини, дикоростучих плодів, ягід, грибів та сільськогосподарської продукції, стимулювання виробництва екологічно чистих продуктів харчування та розвитку садівництва, виноградарства і овочівництва, спорудження автомобільних мостів через річку Тиса на українсько-румунському кордоні в селах Ділове та Біла Церква й відновлення руху історичних потягів через місто Рахів до Румунії, Будапешта та Праги.

По-друге, у розділ, що стосується розвитку туристичної та рекреаційно-оздоровчої сфери, включити пункти щодо розробки регіональної програми охорони та раціонального використання туристичних ресурсів, створення мережі інформаційно-туристичних центрів та випуску масовими тиражами довідкової туристичної літератури про природні та культурні цінності Закарпаття й найважливіші туристичні атракції.

По-третє, у заходах, що стосуються вирівнювання диспропорцій розвитку гірських, передгірних і низинних територій, передбачити забезпечення виконання у повному обсязі Доручення Президента України від 2 квітня 2013 року № 1-1/749 та Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 року № 819-р з питань забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

I, по-четверте, у розділ «Забезпечення якості і безпеки довкілля та просторової гармонії» включити, як це рекомендує Міністерство екології та природних ресурсів України, питання щодо

Виходи вапняків у букових пралісах Малої Угольки

збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, відтворення природних комплексів, земельних та водних ресурсів, формування національної екологічної мережі, рационального використання рекреаційних ресурсів території та об'єктів природно-заповідного фонду для формування економічного середовища й розвитку сфери зайнятості населення та визначення економічних механізмів стимулювання розвитку об'єктів природно-заповідного фонду.

Крім того, треба окремо прописати необхідність створення українсько-румунського біосферного резервуту у Марамороських горах, збереження української частини українсько-сло-

вацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», забезпечення будівництва міжнародного навчально-дослідного центру з вивчення букових пралісів та сталої розвитку Карпат на базі Карпатського біосферного заповідника й випуску всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати».

Будемо сподіватись, що наші пропозиції будуть враховані та допоможуть в реалізації стратегічного бачення й реалізації місії головного планового документа щодо розвитку регіону на довгострокову перспективу.

2. ЧИ БУДЕ СТВОРЕНО РАХІВСЬКИЙ ТРАНСКОРДОННИЙ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИЙ ЕКОЛОГО-ТУРИСТИЧНИЙ ВУЗОЛ?

Постановою Кабінету Міністрів України № 385 від 6 серпня 2014 року затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року, а Указом Президента України від 12 січня 2015 року схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020».

У цих документах, згідно Угоди про асоціацію України з Євросоюзом, сформовано основні напрямки та пріоритети для збереження природи та соціально-економічного розвитку на найближчому перспективу.

Найважливішими серед них є впровадження європейських стандартів життя, розвиток економіки екологічно не-виснажливими способами, формування бренд-месседжу України як країни з визначними природними, культурними та історичними цінностями, привабливої для туризму.

Необхідно також популяризувати Україну у світі, формувати її позитивний імідж та забезпечувати українську присутність у міжнародному академічному середовищі.

У цих процесах особлива роль може належати Закарпаттю, яке має прикордонне розташування та володіє унікальними природними та культурними цінностями. Зокрема, тут оберігається єдиний в Україні природний транснаціональний українсько-словацько-німецький об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси

Карпат та давні букові ліси Німеччини», функціонують Карпатський біосферний заповідник і три національні природні парки, унікальні цінності яких (Долина нарцисів, гора Говерла, озеро Синевир, Географічний центр Європи) уже зараз є справжніми візитівками нашої держави.

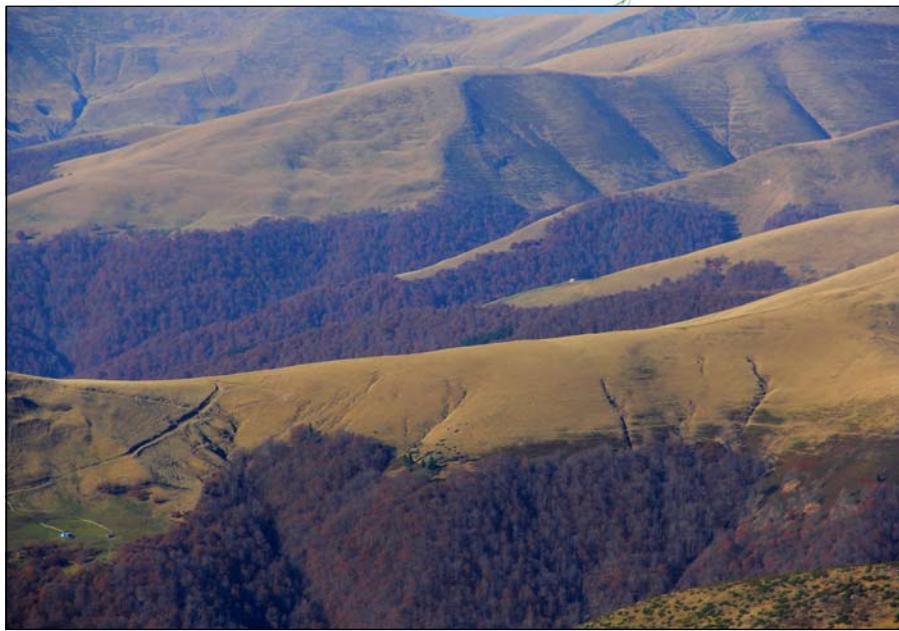
Важливо й те, що Всесвітня спадщина ЮНЕСКО, як засвідчує досвід країн, які володіють такими цінностями, може допомагати розвитку регіонів в зонах їх розташування. Тому, за ініціативою адміністрації Карпатського біосферного заповідника, прийнято Доручення Президента та Розпорядження Уряду України, якими зобов'язано відповідні міністерства і відомства України, Закарпатську обласну державну адміністрацію здійснити комплекс заходів щодо збереження букових пралісів та забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів Закарпаття, що розташовані в зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Серед проблем, які потребують невідкладного розв'язання, на перше місце поставлено здійснення ремонтів автомобільних доріг, вирішення проблем збору та утилізації побутових відходів, відновлення роботи очисних споруд, створення умов для використання туристичних ресурсів, глибокої переробки деревини, дикоростучих плодів, ягід та грибів тощо.

Але, на жаль, ці рішення не виконуються, за винятком хіба що відкритого за нашої ініціативи руху потяга за маршрутом Київ-Рахів та підписання Спільної Декларації між міністерствами охорони довкілля України, Словаччини та Німеччини із питань охорони та менеджменту букових пралісів. Більше того, у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року чомусь не передбачено як пріоритетних для Закарпаття збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток туризму, транскордонну співпрацю та євроінтеграцію. Наша пропозиція щодо внесення органами державної влади та місцевого самоврядування Закарпаття клопотання до Кабміну України про необхідні уточнення або доповнення цього документа теж проігнорована. А це може призвести у майбутньому до проблем із отриманням коштів із Державного фонду розвитку регіонів на проекти, які пов'язані із важливими для розвитку краю туризмом чи транскордонним співробітництвом.

Викликає велику стурбованість і той факт, що Закарпатська обласна рада підтримує бізнесові формування, які любіють проекти масштабного будівництва на Закарпатті, в тому числі навіть на природоохоронних територіях, гідроелектростанцій, збільшення обсягів лісозаготівель та розробки корисних копалин. Ці тенденції, всупереч екологічному законодавству, закріплюються в схемах планування території Закарпатської області та відповідних районів. А в загальнодержавній програмі розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року передбачається активна розвідка надр з подальшим видобутком у зоні розташування навіть Карпатського біосферного заповідника. То ж виникає запитання: чи не перетворимо ми Закарпаття із центру збереження унікальної природи та туристично-рекреаційної індустрії на «шахтарський край» з усіма екологічними наслідками?

Насторожує і те, що в Стратегії регіонального розвитку Закарпаття до 2020 року дуже мало передбачається конкретики для реалізації задекларованого стратегічного бачення та місії розвитку Закарпатської області в плані «гармонійного поєднання розвитку інноваційної економіки та сучасної інфраструктури – з охороною і збереженням унікальної природи та досягненням європейських стандартів життя».

Потрібно більше уваги приділити реалізації вимог глави 27 Угоди про асоціацію України із Європейським Союзом, у частині сприяння транскордон-

Осіння панорама Свидовецьких гір

ному українсько-румунському двосторонньому співробітництву у сфері розвитку відсталих територій, до яких належить гірська частина Закарпаття. Це важливо і в контексті досягнутих нещодавно міжурядових домовленостей щодо започаткування нового етапу розвитку двосторонніх відносин України з Румунією. Йдеться, як заявив 17 лютого 2015 року у Бухаресті Міністр закордонних справ України Павло Клімкін, про їх перезавантаження у позитивному вимірі, на засадах добросусідства, дружби, прагматизму, взаємної довіри та допомоги.

Для цього у рамках виконання пунктів 9 та 11 Плану заходів, затверджених Кабінетом Міністрів України (Розпорядження № 819-р від 10 вересня 2014 р.), із питань сталого розвитку регіону розташування букових пралісів пропонується опрацювати проектну ідею щодо створення Рахівського транскордонного українсько-румунського еколо-туристичного вузла як ще одних українських воріт через Румунію до Євросоюзу.

Ця проектна ідея передбачає, по-перше, реконструкцію 21 км залізниці на ділянці Рахів – Валя Вишеулуй (Румунія), переведення її на європейську вузьку колію, яка діяла тут до Другої світової війни, та відбудову зруйнованого мосту через Тису на українсько-румунському кордоні, у селі Ділове. Подруге, відновлення руху історичних потягів із Рахова до Будапешта та Праги й організацію прямого транскарпатського залізничного сполучення зі Львова та Києва (через Рахів) до столиці таєм-

ничої Трансільванії – міста Клуж-Напока (відстань від Рахова – 200 км), крупного промислового, культурного та туристичного центру Румунії. До речі, звідси всього за 25 euro літаком, за дві години, можна дістатись навіть до Парижа. По-третє, спорудження у якості привабливих туристичних аtrakцій в Рахові, на місці злиття Чорної та Білої Тиси, інформаційно-туристичного центру «Тиса єднає європейські народи» та гондолиної дороги до вершини гори Терентин (блізько 1400 м н.р.м.), яка є найкращою панорамною оглядовою точкою в усіх Українських Карпатах та ідеальним місцем для розміщення гірськолижних витягів. До речі, звідси розгортаються захоплюючі гірські панорами, в тому числі гора Говерла та всі найвищі вершини Чорногори, Свидовця, Горган та Марамороських гір. По-четверте, завершення процесу створення українсько-румунського транскордонного біосферного резервату ЮНЕСКО у Марамороських горах, будівництво на базі гірського курорту Кваси міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку як основи для реалізації концепції створення на Закарпатті «Екологічного Давосу». І насамкінець, започаткування проведення у Географічному центрі Європи у селі Ділове, в рамках відзначення Днів збереження європейської спадщини, щорічних етнокультурних українсько-румунських фестивалів «Марамуреш-фест».

До речі, реалізація деяких із цих проектів уже передбачається протоколами намірів про поглиблення співпраці між повітовою радою румунського по-

віту Марамуреш та Рахівськими районною держадміністрацією й радою.

Відрадно також, що 25 квітня цього року тимчасово виконуючий обов'язки голови Рахівської районної державної адміністрації Віктор Медвідь (за участі автора цих рядків) детально обговорив із керівниками компаній «Poltava SK» (Полтава) Антоном Фалтінським та «Компресормлин» (Суми) Геннадієм Чистовським практичні аспекти залучення інвестицій у розбудову туристично-рекреаційної інфраструктури у високогір'ї Українських Карпат.

У цьому контексті варто також згадати, що 15 серпня 2015 року виповнюється рівно 120 років із часу введення в експлуатацію Сігет-Ясінської дистанції Транскарпатської залізниці, яка відіграла величезну роль у розвитку Мараморошини та для поглиблення зв'язків Закарпаття із Галичиною. По цій залізниці із 1901 до 1944 року курсували пасажирські потяги до Рахова і Ясінія із Будапешта та Праги. Курсував також потяг із Будапешта через Рахів та Чернівці до Бухареста.

Але після Другої світової війни рух цих потягів було припинено, а залізницю реконструйовано під радянські стандарти широкої колії, яка уже не стиковувалась із розмірами європейської, що ще більше ускладнило відновлення транскордонних перевезень.

Дуже важливо, що після відкриття у 2014 році руху прямого пасажирського потяга за маршрутом Київ-Рахів, за нашою пропозицією, Укрзалізниця та Міністерство інфраструктури України підтримали ідею відновлення руху пасажирських потягів із Рахова до Румунії, Будапешта та Праги і проведення реконструкції згідно європейських стандартів ділянки залізниці на дистанції Рахів – державний кордон із Румунією протяжністю 21 кілометр. Ця ідея знайшла також підтримку в румунських, угорських та чеських зацікавлених сторін. З цього приводу підписано відповідний міжнародний протокол. А вирішення проблеми відновлення руху цих історичних потягів включено до пріоритетних завдань Стратегії розвитку Закарпаття до 2020 року.

Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук, професор,
заслужений природоохоронець
України

Панорама Свидовецьких гір; цвіті рододендрон східно-карпатський на Марамороші.

ЗАПОВІДНІ ГОРГАНИ

Олена СЛОБОДЯН,
кандидат біологічних наук,
науковий співробітник
Природного заповідника
«Горгани»,
м. Надвірна
Івано-Франківської області

Природний заповідник «Горгани» розташований у центральній частині Українських Карпат і є природним еталоном неторканних діяльності людини масивів пралісів та містить єдиний в Європі й світі масив пралісу релікту раннього голоценового періоду – сосни кедрової європейської.

Територія заповідника (5344,6 га) знаходитьться у межах від 710 до 1754,6 м над рівнем моря і на 92,76 % вкрита лісовою рослинністю. Досить характерними для Горган є різкі форми рельєфу, круті асиметричні схили й гострі гребені гір з

Молодило гірське; білоцвіт весняний; нечуй-вітер альпійський; співочий дрізд у гнізді; метелик денне павичеве око; спарювання виноградних слімаків.

сильно вираженою кам'янистістю ґрунтів і значною наявністю кам'яних розсипів. У верхній частині геологічного розрізу переважають тверді пісковики палеогенової системи, які слабо піддаються процесам вивітрювання.

Грунтовий покрив для відносно невеликої території досить різноманітний: 8 типів ґрунтів (гірсько-лучні на елювії карпатського філішу, гірсько-підзолисті на елювіо-делювії пісковика, гірсько-підзолисті на елювіо-делювії карпатського філішу, дернові, дерново-буrozемні на елювіо-делювії карпатського філішу, бурі гірсько-лісові неопідзолені на елювіо-делювії карпатського філішу і опідзолені на елювіально-делювіальних відкладеннях, дерново-буrozемні, лучно-болотні на алювії пісковика), у межах яких виділяють 68 різновидностей, які є еталонами природності і незабрудненості для едактічного моніторингу.

Заповідник охоплює безперервним масивом три кліматичні зони і п'ять вертикальних ступенів пралісової, реліктової і ендемічної рослинності, біотопів і популяцій тваринного світу. Він містить єдину неперервну у горизонтальному і вертикальному розміщенні смугу п'яти субформацій пралісів та старовікових лісів і демонст-

рує стадії розвитку первинної рослинності з раннього голоцену. Попри значну різноманітність лісової і субальпійської рослинності у її складі найпоширенішими є оліготрофні види.

Праліси Горган представляють перші етапи еволюційного розвитку рослинного світу після останнього зледеніння Європи, які в інших регіонах Карпат вже не примітні.

У Горганах збереглися праліси: буково-ялицево-смерекові, ялицево-смерекові, чисті смерекові, кедрово-смерекові, буково-смереково-ялицеві, фрагментарно – смереково-ялицево-букові та праліси із сосни звичайної реліктової на кам'янистих розсипах.

Буково-ялицево-смерекові ліси переважають в діапазоні 990-1250 м над рівнем моря, чисті смерекові – у високогір'ї (до 1500 м н. р. м.). Натомість смереково-кедрові і кедрово-смерекові поширені на висоті 965-1580 м н. р. м. та переважно зростають на південному схилі й формують деревостани з домінуванням сосни кедрової європейської. Зокрема, кедрові ліси представлені наступними асоціаціями: Piceeto (abietis) – Pinetum (cembrae) sphagnosum, Piceeto (abietis)-Pinetum (cembrae) vaccinoso (myrtilli)-hylocomiosum, Piceeto (abietis)-Pinetum (cembrae) vaccinoso (myrtilli) – sphagnosum. Вони поширені спорадично, в основному на південних та південно-західних схилах.

Біорізноманіття в поясі змішаних буково-ялицево-смерекових лісів – щонайвище. Пояс чистих смерекових і кедрово-смерекових лісів (помірно холода термічна зона) займає проміжне положення. У субальпійському поясі гірсько-соснових криволісів видова і популяційна різноманітність є найнижчою. Зокрема найвищою продуктивністю відзначаються буково-ялицево-смерекові ліси: у 140-160-річному віці, завдяки високій повноті, запас стовбурної деревини в них досягає 760-880 м³/га. Дещо менша продуктивність смереково-букових і смереково-ялицево-букових лісів з участю явора. Найменш продуктивні кедрово-смерекові і гірськососнові високогірні деревостани. Із зменшенням різновіковості морфологічна структура деревостанів спрощується. У природних абсолютно різновікових і різновікових деревостанах структура намету східчаста, в умовно різновікових – вертикально-східчаста, в умовно одновікових – горизонтальна. Варіабельність висот у природних деревостанах порівняно з перетвореними господарською діяльністю у декілька разів вища.

Основна маса дерев у буково-ялицево-смерекових деревостанах абсолютно різновікових і різновікових лісів

(59-87%) сконцентрована у верхньому ярусі. Коливання віку порід і співвідношення різних за віком дерев у деревостані в більшій мірі, ніж який-небудь інший чинник, обумовлюють регуляцію взаємостосунків і взаємовплив ялиці, смереки і бука, а, відповідно, і будову, стійкість, продуктивність, динаміку складу і сукцесії в цих лісах.

Природне відновлення під наметом природних мішаних буково-ялицево-смерекових і кедрово-смерекових лісів сильно розтягається. Вже у стадії підросту відзначена значна різновіковість структури формування нового покоління лісу – в середньому 10-40 років, максимум – 40-60 років. З віком в групах старовікового підросту переважає достатня кількість екземплярів головної лісоутворюючої породи, тому зміна порід в природних лісах не відбувається. Ще триваліший період природного поновлення у кедрово-смерекових пралісах і фрагментарних пралісах сосни звичайної реліктового походження.

Пralіси Природного заповідника «Горгани» є унікальним об'єктом, який становить надзвичайну цінність як зразок недоторканих природних комплексів й представляє довершенні екологічні моделі, в яких відображені історію розвитку рослинного покриву у післяльодовиковий період, динамічні тенденції гірських і високогірних екосистем у зв'язку із зміною кліматичних умов. Їх треба всемірно оберегати. Масиви горганських пралісів доцільно номінувати до Світового спадку ЮНЕСКО.

Будучи типовим прикладом оробіомів карпатського високогір'я, Горгани репрезентують велику різноманітність природних екосистем. Вони включають всі гірські вертикальні пояси рослинності Карпат. Одночасно Горгани – єдина територія Карпат з яскраво вираженою біогеоценотичною диференціацією північного і південного макросхілів, яка репрезентує саме їх типові відмінності (наприклад, поширення і приуроченість передовім кедрових лісів до південних експозицій).

Завдяки відмінному стану збереженості ці ліси є екологічними моделями, в яких представлені всі стадії розвитку та цикли еволюції. У складі біофлори Природного заповідника «Горгани» нараховується 231 вид мохоподібних з двох відділів: печіночники (Hepatophyta) та мохи (Bryophyta), з них 32 види (14%) – різних категорій рідкісності. Два види (*Scapania verticosa*, *Brachythecium geheebii*) занесені до Червоної книги європейських мохоподібних.

Унікальною є і флора заповідника. Зокрема, зареєстровано 470 видів судинних, 231 вид – мохоподібних, 50 видів лишайників, 794 види грибів.

У складі флори виявлено 35 видів вищих судинних рослин, що занесені до Червоної книги України, 39 видів, які підлягають охороні на регіональному рівні, 1 вид включений до Червоної книги Міжнародного союзу охорони природи та 2 види – до Додатку 1 Бернської конвенції, 16 видів занесені до додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення.

Особлива цінність об'єкта, з точки зору біорізноманіття, у великій мірі підвищується наявністю тут унікальної фауни. На території заповідника і на прилеглих територіях серед 209 видів хребетних тваринного світу (птахи – 136, ссавці – 45, риби – 12, земноводні – 9, плазуни – 6, круглороті – 1) 55 видів занесено до Червоної книги України.

90 видів тварин знаходяться під особливою охороною за Бернською конвенцією, 4 види з незадовільним станим збереження захищені Боннською конвенцією, 6 видів занесені до переліку СITES, 4 занесені до Європейського Червоного списку, 75 до МСОП. Особливо важливо, що тут збереглися малозмінені місця існування найуразливіших крупних ссавців: благородного оленя, сарни, бурого ведмедя, вовка та ін.

Різноманітною у заповіднику є фауна безхребетних тварин (понад 1000 видів), серед яких найчисленнішою групою є комахи. Зареєстровано: 32 види одноденок (Ephemeroptera), 126 – рівнокрилих (Homoptera), 256 – твердокрилих або жуків (Coleoptera), 276 – лускокрилих (Lepidoptera), 35 – бабок (Odonata), 48 – прямокрилих (Orthoptera), 149 – двокрилих (Diptera) та ін. На заповідній території виявлено понад 29 видів павуків (Araneae). Деякі з видів безхребетних є вузько ендемічними і трапляються вони лише на території заповідника.

Загалом Горгани – це важливий об'єкт для досліджень, де можна спостерігати процеси, які проходять в природних умовах вже кілька тисяч років.

РЕЙНДЖЕРИ ВИСОКОГІР'Я

Ярослав ГОЛИНСЬКИЙ,
головний природоохоронець
Природного заповідника
«Горгани»,
м. Надвірна
Івано-Франківської області

Природний заповідник «Горгани» створений з метою збереження в природному стані гірських ландшафтів Карпат з типовими та унікальними природними комплексами, що мають важливе як наукове, так природоохоронне і естетичне значення.

З цього випливають і основні завдання служби державної охорони заповідника: забезпечення охорони його території з усіма природними комплексами від порушень природоохоронного законодавства.

Це не так просто: заповідник розташований на території кількох населених пунктів, чисельність місцевого населення становить близько шести тисяч чоловік. Крім того, щорічно сюди приїздять близько чотирьох тисяч відпочивальників, туристів, в тому числі «дикуні» – у складі незареєстрованих туристичних груп. Ці люди можуть стати потенційними порушниками природоохоронного законодавства та режиму території заповідника. Щоб цього не відбулось, потрібна щоденна клопітка, а в літньо-осінній період – цілодобова праця, яка спрямована на те, щоб не допустити нелегітимного проїзду транспортних засобів, проходу людей, розкладання наметів, випадків браконьєрства і незаконного знищенні рослинності та інших порушень природоохоронного режиму. І якщо сказати, що все проходить успішно, то це не завжди так.

Є порушення природоохоронного режиму, трапляється, що туристи, заблукавши, потрапляють на територію заповідника і не завжди їх вдається вчасно виявити – надто велика відстань та й на одного охоронця припадає більше 500 га гірської місцевості. Подібні випадки трапляються дуже рідко, але ... трапляються. Великої шкоди такі порушники природоохоронного режиму заповіднику, як правило, не завдають.

Серпень місяць 2015 року видався в Горганах дуже спекотним, температура повітря сягала за +30 °C.

Служба державної охорони перейшла на посилений режим роботи.

Зокрема працівники Черніківського природоохоронного науково-дослідного відділення (ПНДВ), територія якого розташована від населених пунктів на відстані від 10 до 25 кілометрів, упродовж тижня проводили цілодобове чергування на так званому пропускному пункті в урочищі Ільми, а працівники Горганського ПНДВ проводили також чергування протягом місяця в урочищі Озірний.

У пожежонебезпечний період службою охорони були перекриті шлагбаумами всі в'їзди на територію заповідника, бо ця територія відноситься до найвищого класу пожежної небезпеки, що зумовлено високою питомою вагою в загальній площі вкритих лісову рослинністю земель хвойних насаджень (87,5%), крім того, в лісі дуже багато валіжника (відмерлих повалених дерев), сухої трави та мохів.

Відділом державної охорони ПЗ «Горгани» щотижня організовуються рейди по охороні території заповідника.

До цих рейдів залучаються не тільки працівники відділень, а й лісова охорона Надвірнянського держлісгоспу, інколи і працівники Надвірнянського райвідділу міліції та депутати місцевих рад.

Цього року було не допущено проходження по території заповідника шести туристичних груп та двох груп відпочивальників, які мали намір зійти на гору Довбушанка. Не допущено проїзд дванадцяти транспортних засобів, бо краще застерегти, аніж отісля складати протоколи, а тим паче, коли є непоправні наслідки – лісова пожежа або інші порушення, що можуть негативно вплинути на незайману природу. Службою охорони постійно проводиться широка роз'яснювальна робота серед школярів, населення та відпочиваючих у гірських селах. Результати цієї роботи досить відчутні. Якщо в 90-х роках минулого століття на території заповідника незаконно

вирубували до 80 м³ дерев, то за п'ять останніх років немає жодної самовільної рубки лісу, що підтверджують перевірки заповідника.

Так, 31 липня 2015 року була завершена планова перевірка Державної екологічної інспекції в Івано-Франківській області щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства та режиму об'єктів ПЗФ. Перевіркою порушень не виявлено.

Працівники служби державної охорони – фанати своєї справи, істинні природолюби. Неважаючи на досить низьку заробітну плату, яка становить близько 70% прожиткового мінімуму по Україні, вони, крім охорони території заповідника в своїх обходах, без додаткової оплати проводять заходи, які спрямовані на поліпшення роботи по охороні та збереженні природних екосистем.

За сім місяців 2015 року їхніми руками було відновлено знищенні стихією два пішохідні містки, дві годівниці для диких тварин, розчищено від валіжника чотири кілометри гірських стежок, відремонтовано один кілометр дороги проти-пожежного призначення, побудовано два місця для відпочинку, приведено в належний стан три лісові сторожки, відновлено два межові знаки та два аншлаги природоохоронної тематики, а також проведено поточний ремонт кількох природоохоронних науково-дослідних відділень.

І це ще не повний перелік добрих справ, що робить служба державної охорони заповідника. І, як результат, – жодного випадку лісової пожежі чи грубого порушення природоохоронного режиму. Прагнемо, щоб маленький острівець карпатського ландшафту недоторканої природи залишився у спадок нашим внукам та правнукам, а неповторні красавиці милували очі всім людям та оздоровлювали їх.

Див. стор. 44-45

1. Сліди минулих епох: Грекоти.
2. Горганські верховини.
3. По межі заповідника в'ється річка Бистриця Надвірнянська.
4. Кам'яні поля.
5. Елемент еколого-просвітницької роботи.
6. Працівники державної служби охорони заповідника.
7. Первозданні Горгани.
8. Встановлення інформаційних аншлагів.
9. У віддаленому урочищі «Новобудова»: вихід державної служби охорони на патрулювання.
10. Боротьба за життя.
11. Міній зимовий сон.
12. – Бузьку, бузьку, принеси мені Маруську...

СТЕЖКАМИ ТАЄМНИЧИХ ГОРГАН

З фотоархіву Природного заповідника «Горгани»

Зелені Карпати

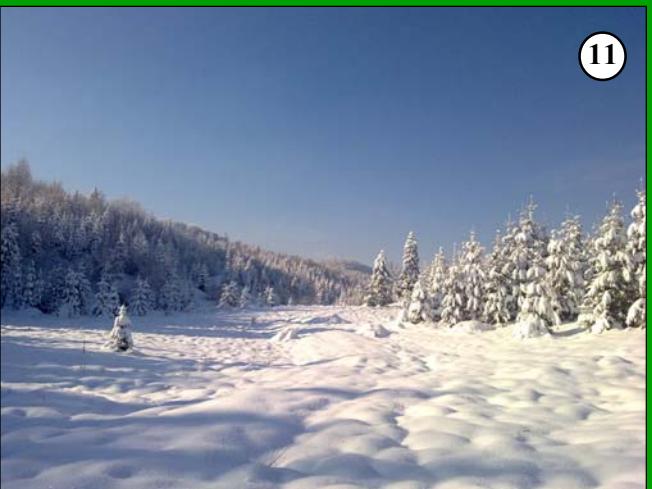
7

10

8

11

9

12

ФОРТЕЦЯ БОЙКІВСЬКОГО КРАЮ

НПП «Сколівські Бескиди»

Василь ПРИНДАК,
заступник директора
з наукової роботи
Національного природного
парку «Сколівські Бескиди»,
м. Сколе Львівської області

Національний природний парк «Сколівські Бескиди» створено Указом Президента України № 157 від 11 лютого 1999 року на базі лісового заказника загальнодержавного значення «Сколівський», а також частини території ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Зелемінь» та ландшафтного заказника місцевого значення «Майдан», заповідних урочищ «Дубинське», «Сопіт», «Журавлине».

Парк створено у басейнах р. Стрий та її притоки р. Опір на площі 35261 тис. га, з яких 24369,0 га передано парку в постійне користування, а 10892 га внесенено до його складу без вилучення у постійного землекористувача (Сколівський військовий лісгосп). Межі парку переважно збігаються з межами природних територіальних комплексів і проходять вододільними хребтами та руслами річок.

Парк створено з метою збереження, відтворення і раціонального вико-

ристання ландшафтів західної частини Українських Карпат з типовими та унікальними природними комплексами, що мають важливе природоохоронне, екологічне, естетичне, освітнє та рекреаційне значення.

За останніми даними наукового відділу, флора парку нараховує понад 600 видів судинних рослин. З них до Червоної книги України занесено 40 видів. Зокрема баранець звичайний (*Hyperzia selago*), плаун річний (*Lycopodium annotinum*), булатка довголиста (*Cephalanthera longifolia*), булатка червона (*Cephalanthera rubra*), билинець довгорогий (*Gymnadenia conopsea*), гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis*), гудайера повзуча (*Goodyera repens*), зозулинець чоловічий (*Orchis mascula*), зозулинець салеповий (*Orchis morio*), зозулині слізози яйцеподібні (*Listera ovata*), гронянка півмісяцева (*Botrychium lunaria*), волошка карпатська (*Centaurea carpatica*), шафран Гейфельів (*Crocus heuffelianus*), пізноцвіт осінній (*Colchicum autumnale*), підсніжник біlosніжний (*Galanthus nivalis*), лілія лісова (*Lilium martagon*) та ін.

На території НПП «Сколівські Бескиди» виявлено також 133 види рослин, що є рідкісними. Серед них – аконіт молдавський (*Aconitum moldavicum*), аконіт строкатий (*Aconitum variegatum*),

цибуля переможна (*Allium victorialis*), китник колінчастий (*Alopecurus geniculatus*), безщитник розставленолистий (*Athyrium distentifolium*), блехнум колосистий (*Blechnum spicant*) та ін. Тут зростає майже 200 видів лікарських рослин.

Рослинність парку типова для регіону Бескидів, де переважають корінні чисті й мішані букові та ялицеві ліси. Дуже рідко трапляються природні смерекові фітоценози, сформовані аборигенною формою смереки з гостролускатими шишками. Поширенішими є похідні смеречники, в яких замість аборигенної гостролускатої переважає флохтонна туполоската некарпатська смерека. Є тут і культури ялиці, які створювалися в Бескидах у минулому столітті. У парку збереглися також фрагменти 150-200-річних букових фітоценозів пралісового типу (Майданське та інші лісництва).

Найбільші площини в парку займають хвойні породи (55,6%). Серед них переважають смерека звичайна та ялиця біла, насадження яких займають, відповідно, 72,6 та 26,3% від площин всіх хвойних деревостанів.

Фауна безхребетних має найбільше видове різноманіття серед біоти, проте є найменш дослідженою.

У межах парку виявлено 48 видів багатоніжок (*Mutriapoda*), дев'ять з них є рідкісними. Серед них – східнокарпатський вид (*Glomeris promineus*), рідкісний східноєвропейський підвид (*Strigamia pusilla pusilla*), звичайний, але не численний карпатський підвид (*Strigamia pusilla perkeo*).

Фауна хребетних тварин НПП «Сколівські Бескиди» та його околиць нараховує 244 види, в тому числі 20 видів риб, 12 видів земноводних, 6 видів плазунів, 154 види птахів, 52 види ссавців.

Серед представників іхтіофаяуни найчисельнішими є форель струмкова (*Salmo trutta m. fario*), голіян (*Phoxinus phoxinus*), бистрянка (*Alburnus bipunctatus*), звичайними видами – підуст (*Chondrostoma nasus*), вусач балканський (*Barbus meridionalis petenyi*), рибець (*Vimba vimba*), рідше трапляються

харіус річковий (*Thymallus thymallus*),
минь (*Lota lota*).

Поширеними і чисельними є тритон карпатський (*Triturus montandoni*) і альпійський (*Triturus alpestris*). Саламандра плямиста (*Salamandra salamandra*) є звичайним видом, але в суху, спекотну погоду її виявити важко. Активною стає в сутінках, вночі та зранку, в дощову погоду її можна бачити і вдень.

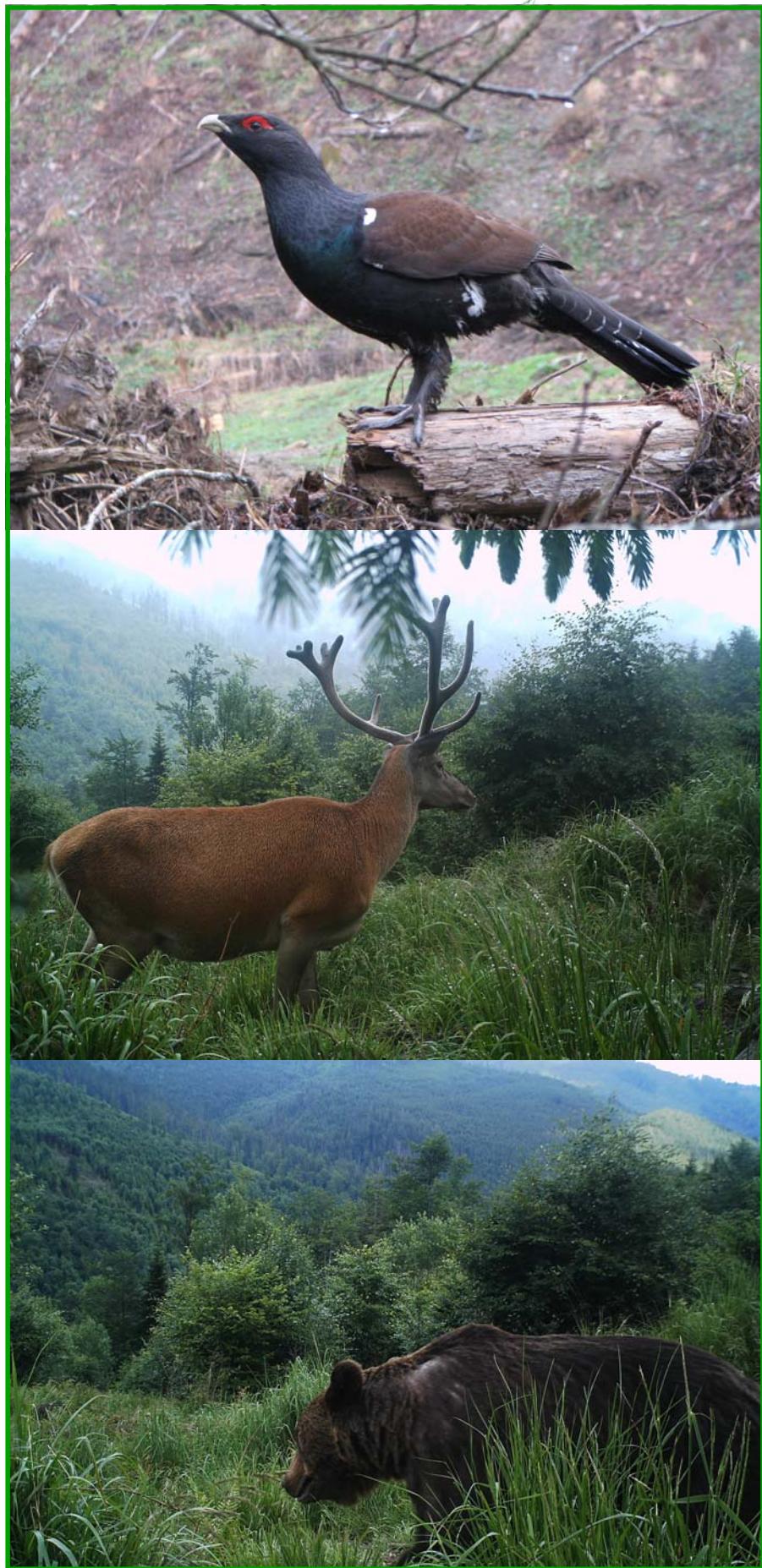
Фоновими видами рептилій є ящірка прудка (*Lacerta agilis*) і живородна (*Lacerta vivipar*), звичайний вуж (*Natrix natrix*). Гадюка звичайна (*Vipera berus*) відносно малочисельна у лісах національного парку. В біотопічному плані цей вид надає перевагу добре прогрітим лісовим вирубкам, малинникам та узліссям з достатньою кількістю густих чагарників. Цікавим представником в екосистемах національного парку є безнога ящірка – веретільниця ламка (*Anguis fragilis*), яку інколи плутають зі змією мідянкою. Зрідка в екосистемах національного парку трапляється і справжня мідянка звичайна (*Coronella austriaca*) – невелика неотруйна змія.

В орнітофауні НПП «Сколівські Бескиди» нараховується 160 видів птахів. Тут зареєстровано 120 гніздових видів, з них 56 – осілі й належать переважно до групи дендрофільних птахів. Інші 63 гніздових види є перелітними і полішають на зиму територію парку. Найбільшу кількість видів (82) нараховує ряд горобцеподібних (*Passeriformes*).

Найповніше в національному парку представлений ряд дятlopодібних (*Piciformes*), що в Україні об'єднує 10 видів і всі вони трапляються в Сколівських Бескидах. З них тільки дятел сірійський (*Dendrocopos syriacus*) поширився тут лише в останні 15-20 років. Найбільшим серед дятлів Європи є жовна чорна (*Dryocopus martius*). Вона не тільки очищує стовбури хворих дерев, але й забезпечує житлом найменшу в Європі сову – сичика-горобця (*Glaucidium passerinum*), занесеного до Червоної книги України.

Домінантом в біотопах є зяблик (*Fringilla coelebs*), а також типові лісові види: вівчарики жовтобрюхий (*Phylloscopus sibilatrix*) і весняний (*Phylloscopus trochilus*), дрізд співочий (*Turdus philomelos*), щеврик лісовий (*Anthus trivialis*), синиця довгохвоста (*Aegithalos caudatus*). В орнітонаселенні вільхового лісостану

присутні як типово лісові види: дрізд чорний (*Turdus merula*), гаїчка болотяна (*Parus palustris*), так і види, властиві для біотопів з розрідженою рослинністю та вологих місцеперебувань: очеретянка чагарникова (*Acrocephalus palustris*), кобилочка річкова (*Locustella fluviatilis*), щиглик (*Carduelis carduelis*), кропив'янка сіра (*Sylvia communis*).

На території виявлено 19 видів рідкісних і зникаючих птахів, занесених до Червоної книги України: скопа (*Pandion haliaetus*), лелека чорний (*Ciconia nigra*), лунь польовий (*Circus cyaneus*), орел-карлик (*Hieraaetus pennatus*), змієїд (*Circaetus gallicus*), підорлик малий (*Aquila pomarina*), беркут (*Aquila chrysaetos*) та ін. Це становить майже 13 % від загальної кількості видів птахів регіону і 28 % від числа всіх червонокнижних видів птахів. Тут також виявлено 2 види, занесені до Європейського Червоного списку тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі (могильник – *Aquila heliaca* і деркач (*Circus sp.*)).

Із 14 видів рукокрилих, виявлених у Сколівських Бескидах, найчисельнішим є лилик пізній (*Eptesicus serotinus*), вечірниця дозірна (*Nyctalus noctula*), нічниці водяна (*Myotis daubentonii*) та велика, менш поширені – нетопирі лісовий (*Pipistrellus nathusii*) та малий (*Pipistrellus pipistrellus*), лилик двобарвний (*Vespertilio murinus*), рідкісними – підковик малий (*Rhinolophus hipposideros*), нічниці довговуха (*Myotis bechsteinii*) та війчаста (*Myotis nattereri*), широковух європейський (*Barbastella barbastellus*).

Основну групу ссавців становлять лісові звірі – лисиця (*Vulpes vulpes*), звичайним видом є вовк (*Canis lupus*). З хижаків, занесених до Червоної книги України, на території парку трапляються ведмідь бурий (*Ursus arctos*), рись (*Lynx lynx*), кіт лісовий (*Felis silvestris*), борсук (*Meles meles*), видра (*Lutra lutra*), горностай (*Mustela erminea*).

На території НПП реакліматизований зубр європейський (*Bison bonasus*). Наявний досвід свідчить про можливість реакліматизації виду в Карпатах і, зокрема, в Сколівських Бескидах. На виконання програми «Реінтродукції зубра європейського в Сколівських Бескидах» було завезено для перетримки та подальшого випуску в при-

роду 11 зубрів. Сьогодні нараховується 17 зубрів. За ними ведеться постійний контроль з боку науковців, ветеринарів.

Зубри чудово пристосувалися до складних гірських умов.

Територію НПП «Сколівські Бескиди» населяє етнічна група українців – бойки. У населених пунктах, що належать до зони діяльності НПП, збереглися унікальні за своєю архітектурою церкви так званого «бойківського» стилю. Чимало їх є пам'ятками архітектури місцевого та загальнодержавного значення: церква Святої Трійці, 1842 р., та дзвіниця, XIX ст.; церква Св. Миколая, 1824 р. (с. Крушельниця); церква Св. Параскевії, 1876 р., та дзвіниця XIX ст. (с. Коростів); церква та дзвіниця, 1824 р. (с. Корчин); церква, 1879 р. (с. Мита); каплиця Пресвятої Діви Марії, 1838 р. (с. Підгородці); Михайлівська церква, 1882 р. (с. Росохач); церква Св. Михайла, XIX ст. (с. Сопіт); церква, XIX ст. (с. Урич). У гірських селах збереглися своєрідна архітектура житла, самобутні звичаї та розмовний діалект.

На території НПП знаходиться низка археологічних пам'яток та поселень: в околицях с. Крушельниця в урочищі Чертіж – археологічне поселення VII–III ст. до народження Христя; біля с. Сопіт в урочищі Копонь – могильник племені голіградської групи фракійського гальштату VII–II ст. до народження Христя; на околиці м. Сколе на березі р. Опір – язичницьке святилище IX–X ст.

Із найдавніших пам'яток Київської Русі біля с. Урич збереглися руїни давньоруської фортеці «Тустань» XI–XIV ст. Зараз це – Державний історико-культурний заповідник «Тустань». На території національного природного парку (на правому березі р. Опір) є могила київського князя Святослава Володимиrowича.

Цікавою пам'яткою природи є водоспад на р. Кам'янка. Вода широкою завісою спадає з шестиметрової висоти на кам'яні брили, що в хаотичному безладі нагромадились внизу. Унікальним об'єктом на території парку є озеро Журавлине (є ще й інші місцеві його назви – Мертвє озеро, Морське око). Знаходить воно в Сколівському лісництві біля с. Кам'янка. В цьому місці зростає рідкісна для НПП журавлина болотна, цілий ряд видів сфагнових мохів та інших рослин-гігрофілів.

Зараз функціонують і є привабливими для рекреації і туризму рекре-

аційні пункти, зокрема «Водоспад на р. Кам'янка», «Колодка», «Павлів потік», «Майдан», «Тустань». Прокладено та промарковано одинадцять еколо-пізнавальних стежок та маршрутів, най-популярнішими серед них є: «Бучина», «Крокус», «На гору Лопата», «На водоспад», «Долиною річки Кам'янки», «м. Сколе – г. Парашка – с. Майдан». Також на території парку промарковані: 2 кінні маршрути, 1 веломаршрут, 2 автомобільні маршрути. Облаштовано також 2 туристичні притулки, які можуть приймати одночасно близько 160 осіб.

Всього в НПП «Сколівські Бескиди» нараховується:

- рекреаційних зон – 5;
- рекреаційних пунктів – 8;
- рекреаційних притулків – 2;
- піших еколо-пізнавальних стежок та маршрутів – 11, загальною протяжністю 110 км;
- кінних маршрутів – 1, загальною протяжністю 10 км;
- веломаршрутів – 1, загальною протяжністю 9 км;
- автомобільних маршрутів – 2, загальною протяжністю 61 км.

Протягом функціонування НПП видано:

- 1) ілюстраційний нарис «Об'єкти неживої природи»;
- 2) буклет (спільно з Ялтинським гірсько-лісовим природним заповідником) «Природно-заповідні території України» (В.Я. Бандерич, О.М. Мірошніченко);

3) монографію «Ліси Національного природного парку «Сколівські Бескиди» (А.М. Дейнека, Л.І. Мілкіна, В.П. Приндак);

4) атлас «Національний природний парк «Сколівські Бескиди». Рідкіні види рослин і тварин» (А.М. Дейнека, В.Я. Бандерич, В.О. Крамарець);

5) монографію «Національний природний парк «Сколівські Бескиди». Тваринний світ» (А.М. Дейнека, В.Я. Бандерич, А.Т. Башта, І.М. Горбань, Л.І. Горбань, В.П. Приндак, П.Б. Хоєцький);

6) буклет «Еколо-пізнавальна стежка «Водоспад» (В.П. Приндак, І.В. Лях);

7) монографію «Національний природний парк «Сколівські Бескиди». Нелісова рослинність» (І.В. Лях, Л.І. Мілкіна);

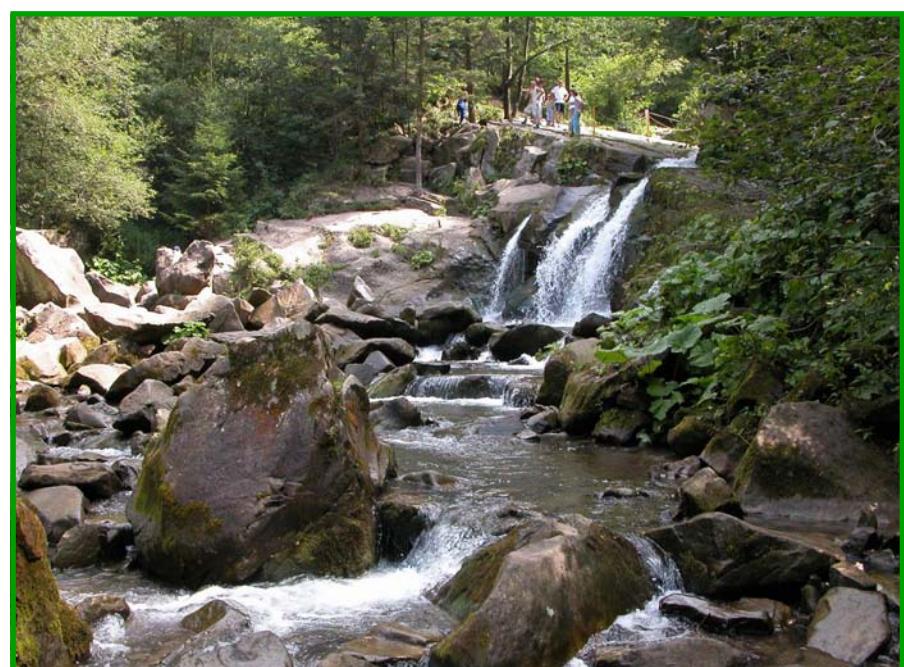
8) фотоальбом «Національний природний парк «Сколівські Бескиди». (В.Я. Бандерич, І.М. Дума, В.П. Приндак);

9) монографію «Національний природний парк «Сколівські Бескиди». Раритетний фітогенофонд» (Л.І. Мілкіна, А.М. Дейнека, В.П. Приндак);

10) монографію «Національний природний парк «Сколівські Бескиди». Корисні рослини».

Підготовлено до друку:

1) монографію «Національний природний парк «Сколівські Бескиди». Ліки на городі».

А ЗА ДЕРЕВОМ – ДЕРЕВО...

ЯК ВИРИШТИ ЖИВОТРЕПЕТНІ ПРОБЛЕМИ НПП «ГУЦУЛЬЩИНА»?

ШАНУЙМОСЯ! Словник українських народних символів тлумачить слово «дерево» як – захист; рослинна сила, весняне пробудження на землі, перемога життя над смертю. Недарма поряд пояснюється словосполучення «дерево життя» – ознака всього живого, всього сущого; формування із мороку космосу чіткої системи Всесвіту; весілля. Там же: «стовбур дерева життя» – земне життя людей; «крона» – духовний світ богів; «коріння» – підземний, потойбічний світ; «дерево з трьома гілками» – три покоління: батьки, діти, внуки; «дерево сухе» – сховище нечистої сили; «дерево хвойне» – печаль; «дуб» – авторитет, міцність, сила, мужність, дуже здоров’я, довголіття, чоловік, житло Першобога.

Дерева виступають у ролі світового дерева: символізують світову вісь, живих та померлих предків, знаменуючи центр Всесвіту.

Отже, образ живого листяного дерева – повний благотворної енергетики. Так воно насправді і є! Нашими пращурами символи взяті осмислено з натури плюс на підсвідомому сприйнятті. Хочеться вірити, що в якомусь часі науковці, прочитавши зафіковану пам’ять голограмічного простору, підтверджать безпомилковість їх світовідчуття.

«Ти – дерево, а я – людина. Та ми на цій землі – родина.

І ти живеш, і я живу, і ти впадеш, і я – в траву. Мене – коса, тебе стне топір. Підем і я, і ти на попіл... Ти – дерево, а я – людина. Шануймося, бо ми – родина».

Ця віршована істина народилася 1995 року з-під пера поета Богдана Радиша-Маринюка. Його звернення до дерева і заклик «шануватися» явно передбачає доброчинну реакцію саме людини з сокирою, від котрої інші види живого, надто беззахисні рослини, у повній мірі залежні. Воно

цілком віправдане. Хотілось би повірити, що це ѹ природний заклик, але хижкацька поведінка Homo sapiens у навколишньому середовищі дає підстави до сумніву. Зрештою...

Важе відомо, що дерево уловлює і відповідно реагує (певні прилади фіксують це) на енергію злого наміру, тобто дерево явно передчуває, коли його збираються зрубати. Логічно, що дерево, як і будь-яка рослина, відчуває також енергію людської щастливості. Безперечно, ця енергія благодатно впливає на розвиток, плодоношення рослин...

ЗАКАМАРКАМИ «ЗВИЧАЙНОГО» ЛІСУ

Розмовляємо з Юрієм Михайловичем ДЕБРИНЮКОМ, доктором сільськогосподарських наук, професором Національного лісотехнічного університету України (м. Львів), дійсним членом Лісівничої академії наук України, членом науково-технічної ради НПП «Гуцульщина».

– Юрію Михайловичу, запрошує Вас як вченого «увійти» в карпатський ліс і «пошукати» з нього вихід... Звичайно, не переступаючи проблем, а по-газдівськи їх оцінюючи задля належного наведення порядку. Уявім, що війни позаду...

– ...Питання складні й актуальні плюс не мають швидкого вирішення. Справді, природний лісовий комплекс Карпат особливо сильного руйнування зазнав у повоєнні роки. Фактично до 60-х років минулого століття лісовідновлення як такого в Карпатах не проводилося. Натомість відбувалися рубки величезних обсягів.

– Пам’ятаю, тоді працю лісоруба і плотогоніа оспівували на весь СРСР!

– Так. З одного боку це було й виправдано: відбудова народного господарства велася величезними темпами і деревина потрібна була в необмежених кількостях. Безли не тільки з Карпат, а й з Сибіру... Але Карпати близькі до споживача, то ж собівартість деревини виходила значно меншою. Особливих правил лісокористування в той час не дотримувались, техніка – яка була, таку й використовували. Основною метою було якнайбільше зрубати, заготовити і відправити на потреби. На екологію в той час уваги практично не звертали. Проте хочу відзначити такий аспект: незважаючи на суперважкі часи, а саме – 1947-1949 роки, робота науковців-лісівників не припинялась. Навіть в цей час проводилася важлива лісівнича наукова робота, випускались збірники наукових праць. Тоді в структурі Академії наук УРСР до 1965 р. функціонував Інститут лісівництва (з 1954 р. – Інститут лісу), а науковці були найбільш оплачуваною категорією з-поміж інших професій. Незважаючи на викривлення, притаманні тодішній владі, панувало чітке розуміння, що без науки не буде майбутнього. Відповідно, в науку вкладалися великі кошти, і не лише у військову, але й у... лісівничу. Тоді ж вчені почали бити на сполох з приводу карпатських лісів: винищенню великих площ лісових масивів, посилення ерозійних процесів, замулення та засмічення річок, потічків. Доводи лісівників були почуті і, починаючи з 60-х років минулого століття, стали виділяти чималі кошти на відновлення лісів. Причому кожній весні організовувалися багатолюдні посадки лісу і за цю роботу, як на ті скрутні часи, непогано платили. Не обходилося і без зловживань, приписок, але то вже інший бік медалі.

Наприкінці 60-х років професор Степан Генсірук зі своєю науковою групою, працюючи в Академії наук України, зробив обґрунтування необхідності зменшення обсягів рубок в Карпатах хоча б у два рази. Тодішня влада зреагувала на ці доводи і обсяги рубки лісу справді суттєво зменшили (з 15 до 5 мільйонів метрів кубічних у рік).

У незалежній Україні пішла тенденція на відокремлення лісового господарства від деревообробки. Тодішні лісокомбінати, будучи надпотужними підприємствами, виконували величезний обсяг робіт – від заготівлі насіння, вирощування посадкового матеріалу, формування продуктивного і стійкого лісу – до зрубування деревини, її переробки і, завершуючи будівництвом шкіл, дитячих садочків тощо. Їх функціонування було цілком виправданим у Карпатському регіоні. Роботи з ведення лісового господарства добре фінансувалися державою. Тисячі людей мали належно оплачувану роботу. Пізніше лісокомбінати розчленували на окремі складові. Цей експеримент виявився дуже невдалим. Таким чином була зруйнована устояна роками система ефективного ведення лісового господарства та переробки продукції лісу. Цей час співпав з кліматичними змінами, які стали причиною послаблення стійкості лісів, насамперед – ялинових. Не рідко під маркою необхідності оздоровлення, поряд із ураженими хворобами і шкідниками насадженнями, зрубували чимало життєздатного лісу, повністю придатного до подальшого росту. Тому сьогоднішні ліси у набагато гіршому стані, з точки зору продуктивності і стійкості, ніж вони були у 70-90-х роках двадцятого століття.

– Це означає, що Україна не повернулася обличчям до проблемі лісів??!

– Відповідні керівні органи в Україні, особливо впродовж останнього десятиліття, розглядають ліс, насамперед, як ресурс. На місці колишнього Державного комітету лісо-

вого господарства України наразі існує Агентство лісових ресурсів. Тобто лісовій господарці держава не приділяє належної уваги. Раніше державою фінансувалося 100% бюджетних робіт: заготівля і переробка насіння, вирощування посадкового матеріалу, створення лісових культур, догляд за ними, боротьба з ентомошкідниками та хворобами, проведення прочисток і освітлень тощо, тобто таких робіт, які в цю миттєвість не приносять будь-якого прибутку. Але щоб отримати в майбутньому, – потрібно вкладти кошти зараз... Держава це фінансування все зменшувала, зменшувала, зменшувала... Тепер на ведення лісогосподарських робіт держава кошти практично не виділяє.

...Отож зараз – Державне агентство лісових ресурсів України. Навіть в самій назві відсутня згадка про лісове господарство, а чиновники розглядають ліс просто як ресурс, який призначений для використання. Вони кажуть, що цей ресурс відновлювальний... Звичайно, ліс відновлювальний. Але для цього потрібно вкладати кошти, вести господарство раціональне і розумне, оскільки господарсько цінний ліс швидко не відновлюється. Хоча ми говоримо про час 30-40 років (маємо на увазі плантаційні насадження), як про короткий період обороту рубки, все ж у житті людини – це тривалий період часу. Щодо ефективності господарювання?.. По-перше, відокремлення лісового господарства від деревообробки поки що не спрацювало належним чином. По-друге, небагато існує висококваліфікованих лісозаготівельних бригад з відповідним технічним оснащенням для роботи в гірських умовах. Досить часто рубку лісу виконують не спеціалісти, ті, котрі далекі знаннями й бажаннями від бережливого виконання цієї роботи. Їх завданням є зрубати і вивезти деревину замовників. Це комерційні структури і в роботі ними керує найменша затратність. По-третє, забули про те, що ліс – це не лише деревина, яку ми можемо оцінити в грошових одиницях. Ліс – це повітря, волога, безпека навколошнього середовища, здоров'я та десятки інших функцій, які в грошових одиницях виразити складно, але саме ці цінності лісу є основними.

– А національні природні парки не б'ють на сполох?

– НПП є тими осередками, котрі могли би зберегти наші ліси. Це територія, яка охороняється від більшості видів людської діяльності. Маючи різні зони (заповідну, регульво-

**Професор Михайло ДЕБРИНЮК (крайній справа)
під час засідання науково-технічної ради
НПП «Гуцульщина», 18 грудня 2012 р.**

ваної рекреації, стаціонарної рекреації, господарську), парки розгортають широке коло діяльності. Основна мета НПП – збереження аборигенних насаджень, забезпечення сьогоднішньої стійкості, підвищення захисних властивостей, ведення наукових досліджень лісових екосистем. Ну і, звичайно, організація відпочинку для людей. НПП у всій Україні за своїми можливостями збереження і примноження лісових багатств стоять вище від існуючих лісогосподарських підприємств.

– Судячи з діяльності ДП «Кутське лісове господарство», багато з подібних лісогосподарських установ змушені виживати за рахунок рубок лісу...

– Це абсолютно неправильна постановка питання, але працівники таких господарств, де лісовий фонд вкрай виснажений внаслідок непродуманого господарювання, просто доведені до відчаю і, наразі, мусять таким чином виживати. Але такі вимушенні заходи, скажімо, не мають нічого спільногого з поліпшенням якісного стану чи продуктивністю лісів.

– До чого ж це приведе?

– До подальшого погрішенння стану лісів, зниження запасів деревини у них. Зауважмо, що виживати за рахунок рубок низка лісогосподарських підприємств ще зможуть в середньому 6-10 років. Ще на цей час їм стане «хінього» лісу...

– Який вбачаєте вихід з ситуації? Може... приєднувати їх до парків?

– Саме так! Якщо брати, наприклад, Кутський лісгосп – то, безперечно, найкращим виходом із цієї ситуації було би входження території підприємства з повним вилученням земель до складу НПП «Гуцульщина»... Зробити зонування приєднаної території і проводити усі заходи на відновлення корінного складу цих лісів, підвищення їхньої стійкості. Зрозуміло, що ця робота вимагатиме й значних коштів.

– Чи здатні парки перейняти хоч частину тих господарських якостей, що мали колишні лісокомбінати?

– У межах додгляду і охорони лісів на своїй території – так, звичайно, навіть більше. НПП мають біологів, екологів, лісівників та інших спеціалістів, які відповідно представляють певну галузь науки і можуть вести конкретну роботу на високому кваліфікаційному рівні. Ім під силу формувати відповідні кваліфіковані пропозиції, наприклад, щодо заходів з підвищення стійкості лісів. Чого гріха тайти: в лісовах господарствах санітарно-вибіркові чи суцільні санітарні рубки часто проводяться не там, де треба, а де вигідно...

Окрім того, парк має лісогосподарську зону, де можна вести повноцінну лісогосподарську діяльність: заготовляти насіння, вирощувати посадковий матеріал, створювати плантаційні насадження із швидкорослих цінних порід, проводити садіння лісу з використанням відселектованого садивного матеріалу ялиці, ялини, бука, ільма тощо.

– Ви згадали НПП «Гуцульщина»... Ви брали участь в останньому в 2015 році засіданні науково-технічної ради парку, то принагідно висловіть свої враження, зауваги, побажання.

– НПП «Гуцульщина» – це унікальне явище на теренах Косівщини. Створення тут такого об'єкта є виправданим з будь-якої точки зору, насамперед – з метою збереження унікальних природних комплексів для громади краю. До речі, значна кількість населених пунктів на межі з об'єктами парку значно ускладнює роботу. Та й далеко не всі люди розуміють, що діяльність парку – це не зло, а благо для громади, для майбутніх поколінь. Якщо порівняти умови діяльності НПП «Гуцульщина» та сусіднього з ним НПП «Верховинський», то останньому, так би мовити, пощастило більше. Віддаленість населених пунктів від лісових масивів не створює такого значного антропогенного (людського) впливу на лісове

середовище, як тут, на Косівщині. В той же час організація парку саме на більш заселених теренах важливіша, бо без науково виважених дій на об'єкти довкілля не вдається зберегти наявне біорізноманіття, не кажучи вже про його при множення. Причому об'єкти парку ніхто не огорожує ключим дротом, до них існує доступ місцевих жителів і туристів. Адже національний природний парк, як і біосферні заповідники в Україні, є природоохоронною, науково-дослідною уstanовою, на відміну від природних заповідників, де заборонена майже будь-яка діяльність людини, однією з цілей створення парків є відпочинок. Тому парки законно відвідують туристи, і від цього НПП можуть отримувати певні матеріальні блага при вміло поставленій роботі.

У парку виділені рекреаційні зони, де люди мають всі можливості для відпочинку. І працівники НПП «Гуцульщина» чимало зробили і продовжують працювати у цьому напрямку. Потрібно зауважити, що функціонування парку – це гарантія того, що ліси є народним багатством і такими залишаться. Тому подальший розвиток НПП «Гуцульщина» є важливим і необхідним. Надалі його треба лише розширювати. Для такого розширення існує багато причин: по-перше, необхідність запровадження моніторингу за лісовими насадженнями, насамперед за тими, які втрачають біологічну стійкість; по-друге, необхідність збереження існуючого біорізноманіття лісів та поступового його збільшення; потретє, робота з місцевим населенням в плані екологічної політики, виховання у людей екологічної культури, бережливого ставлення до природи тощо. Все це потребує значних зусиль. З часом сільські громади зрозуміють корисність функціонування парку і його вигоди для них же самих. Звідси – і потенційна підтримка політики НПП, в тому числі і в питаннях розширення території парку. Від вчорашинього несприйняття – до сьогоднішньої байдужості і до майбутньої підтримки люди прийдуть самі, зрозумівши, що існування парку – це шлях до збереження природи: лісів, струмків, річок саме для них, для їх дітей, онуків... Це – культурна і природна спадщина конкретної сільської чи міської громади.

– Уявіть собі, що Ви зараз звертаєтесь до жителів Гуцульщини і всі Вас чують... На чому б Ви наголосили в природоохоронному плані?

– Найперше – це культура поведінки людей! Наші працівники лісового господарства, що побували в лісах Словаччини, Німеччини, Швейцарії, Франції, побачили там високу культуру поведінки в лісі. Нам конче варто скористатися цим прикладом. В природі немає нічого поганого і зайвого, вона все дуже добре «продумала». Ті ж отруйні для людей гриби, приміром, мають своє достойне, а може й незамінне місце в природі. Ми лише не повинні їй заважати виконувати свою функцію. Наприклад, важко контролювати процес стихійного вирубування ялинок на новорічні свята. Люди виправдовуються, мовляв, існують традиції, нема за що жити і т. д. Але значна масовість цього правопорушення завдає великої шкоди майбутньому лісові.

Ну і вже здійснівте, що ліс – це не місце для влаштування стихійних звалищ побутових відходів...

– А ще, мабуть, розмір шкоди природі подвоюється вирубуванням ялинових самосійок саме в придатних для їх зростання місцях...

– Так. Чому природні насадження стійкіші від штучних? Та тому, що коли, умовно кажучи, природа «засаджує» ліс сама, то на один гектар припадає кілька сотень тисяч деревць. З них до стиглого віку доростає лише 500-700 найкращих. При штучному відновленні лісів на 1 га висаджують

Василь ШКУРГАН

ІЗ ЗАХЛАННОЇ МЛИ...

Із захланної мли призывають смереки:
там – на досвітну шир, там – лицем
до пляцу...

Їм кортит шос учоти, уздріти зделека,
завитатиси з кімс, хоть аби по сливцу.

Снє – пидтішти світ, досгнути позасвіт,
ци красов, ци хоть дошков – аби помочи.
Ой ви, ранки-приманки, палітси й ни гасніт!
Тебе прошу: про войну при них помовчи.

Чес меж ними застрєг... А на краснах розгулу
їх закуток глухий: сторцголов, без ріду...
...Журналісткам справ'ї з пичетков цидулу,
прокурорам в догоду – верховну пилу.

Гет нарозвір брами у краї заповідній:
масш «плечі» – казиси, не масш – поплуй.
Тут смереки си тнут ни клеймовані, гідні,
наші голови там – безборонно. Ачуй,

ек си молит тоненська гаджуга, що вбивец
вже наміривси оком на ню – сиротс.
...В'на мене прошумала, що я українец,
й що коштує це дорого – понад житс!

’Вна мені розпогодила вартість обіймив.
Доля співна – встояти! За безгіковать.
Шо гілечі, що руки – май благонадійні,
волонтерска натуга їх і благодать.

...Ни розседуси вам, ек на тій почекальні,
де голубка в лушпиню шукає зерен!
Я самітник-мовчун, але ’вес камеральний:
ци на людех, ци сам – я водно ни оден.

СЛОВНИЧОК ГУЦУЛЬСЬКОЇ ГОВІРКИ

Ачуй – уживається для привернення уваги; слухай.
Безгіковать – задарма, без винагороди.

Водно – завжди, постійно.

Гет – цілком.

Гаджуга – молода смерека або ялина.

Камеральний – державний.

Кросна – підставка для різання дров.

Май – уживається для підсилення змістового ступеня наступного слова.

Мла – імла.

Пидтішувати – додавати чогось в страву до лішшого смаку.

Пляц – місце.

Почекальня – обладнана зупинка, зал очікування; приймальня.

Прошумати – розбудити, привести до тями.

Співна – спільна.

Ред – черга, порядок.

Розгул – самоправство, самочинство; сваволя, свавілля.

Снє – снять.

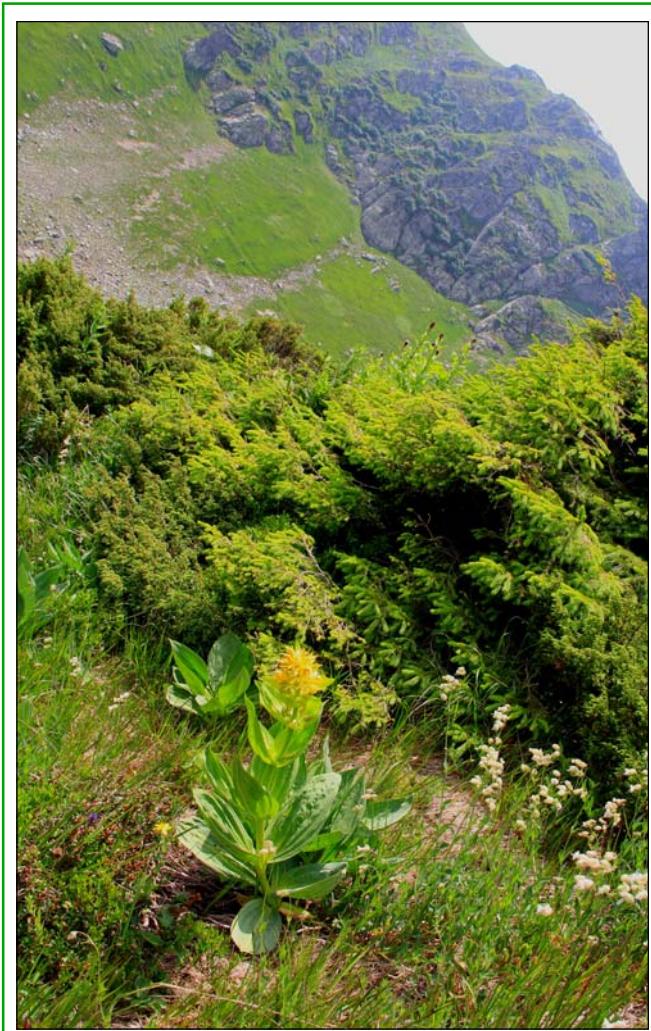
Справ'сти – показувати.

Шир – широчинь.

лише 4-6 тисяч сіянців, з яких до віку стигlosti залишається тих же 500-700 дерев. Порівняйте ці умови відбору і прикиньте, де сформується кращий ліс...

Все ж інтенсивне ведення лісового господарства не обходить без втручання людини. Річ в тому, що природно засяяний ліс, хоч і стійкіший, і довговічніший, але довше росте, ніж штучно створений. Так, за 40 років, наприклад, плантаційні культури ялини можуть дати 400-500 кубометрів деревини на гектар, а природний ялинник – помітно менше. Тому плантаційні насадження обов'язково треба закладати. Паралельно треба проводити роз'яснювальну роботу серед людей, починаючи з шкільної парті, про взаємозв'язок між всіма компонентами лісової екосистеми. Якщо котрась з ланок буде порушен, функціонуватиме з перебоями, то страждатиме цілий природний комплекс: чи в плані зменшення продуктивності, чи в плані зменшення стійкості, чи в плані погіршення виконання захисних функцій. Все це залежить від людини, її розуміння і поваги до природи, частинкою котрої є й вона сама! Колись наші предки, коли заходили у великий ліс, то знімали шапку перед величчю природи.

У школах та й дитячих садках Косівщини менш-більш наголошується на загрозах занечищення природи. Освіті активно сприяють й працівники парку, центрів дитячої творчості. На жаль, важче з дорослими...

– Так, люди найбільше пам'ятають те, що їм сказано в дитинстві. Тому саме дітям варто пояснювати і повторювати, що ліс – це чисте повітря, вода, краса, благополуччя... Може, в майбутньому не всі стануть справжніми друзями лісу, але відчуття цієї дружби з дитинства залишиться і обов'язково якось проявиться. Результати такої роботи ніколи не пропадуть. Саме національним природним паркам варто займатися цими питаннями найбільшою мірою. Саме в парках працюють спеціалісти, які добре розуміють екологічні проблеми з наукової точки зору, і тому їхня просвітницька робота – аргументованіша, ефективніша.

– Закарпаття стверджує, що жодні штучні захисні споруди не ліпші за ліси. Мовлю про повені, селеві потоки, зсуви, ерозії. Перенесімось умовно з цими проблемами на наші терени...

– У Прикарпатті та Карпатах масштабні повені повторилися у 2006, 2008 і 2010 роках. Безперечно, ні насадження, ні якісь захисні споруди не здатні витримати великого напору води, наприклад, спричиненого залповим таненням великих запасів снігу, чи коли впродовж кількох днів випадає кількамісячна норма опадів. Справа в тому, що, наприклад, середньовіковий ліс, приблизно 60-70 років, займає корінням насичену водою певну товщу ґрунту і утримує цю воду значно ліпше від молодняка. Про безлісові території взагалі інша мова, бо там найменше водоутримування і найлегше виникають зсуви. Приклад Закарпаття продемонстрував, що може статися з безлісими територіями, де стрімкому стіканню води сприяла відсутність природних перешкод. Був би ліс – не було би аж таких катастрофічних наслідків. Тому гірські території – надзвичайно важливі терени, мав би рости ліс, якщо ми хочемо зберегти чистоту рік, струмків і взагалі убездпечити це середовище від катаклізмів, особливо від зсуvin.

...Був промовистий приклад, що підтверджив велику меліоративну сутність лісу. На початку минулого століття існувала така собі фірма «Олеарта», яка займалася видобуванням специфічної речовини – ефірної олії з хвої та молодих пагонів сосни гірської, яка утворює великі масиви на схилах Чорногори. Так от, оголення великих площ від сосни внаслідок її вирубування спровокувало виникнення катастрофічної снігової лавини, яка знищила це підприємство. Після цього фірма вже не змогла відновити свою діяльність. От вам наглядний приклад як людина своїми непродуманими діями може впливати на стабільність навколошнього середовища...

– Очевидно, що війна відтягне фінансування лісогосподарської галузі. Потрібно буде виживати. У лісозбереженні, певно, наступить не кращий час...

– ...У лісовідновленні та лісорозведенні – також. Так, програма Держкомлісу на 2010-2015 роки про збільшення лісистості держави та доведення його до 20-22 відсотків – уже провалилася. Вона потребує фінансування, котрого, практично, нема. В перші роки дії програми певні кошти виділяли, частину безлісих площ вдалось заліснити, але пізніше фінансування програми припинилось зовсім. Крім того, більша частина земель приватизована, а домовитись з землекористувачами, щоби віддавали їх під заліснення – процес досить непростий. Землі місцевих громад також ніхто не віддасть під заліснення... Ця тема, наразі, в запитаннях

без відповідей. А на відбудову господарства в зруйнованих районах, без сумніву, буде потрібно чимало лісових ресурсів.

– А як з лісами безпосередньо на сході України?

– Дуже мало там лісів. Дуже мало і, в основному, це захисні ліси.

– Лісосмуги?

– Окрім лісосмуг, є там куртинні і масивні насадження. Наприклад, у Донецькій області є Великоанадольський лісовий масив площею більше 3 тисяч гектарів. Усе це – рукотворні ліси. Це мішані ліси із дуба звичайного, ясена звичайного, клена гостролистого, липи дрібнолистої, черешні. У 1998 році, коли я їх відвідав, вони були у досить непоганому стані. Проте ці ліси відіграють насамперед рекреаційну і захисну роль – ґрунтозахисну, водохоронну, кліматорегулюючу. Як ліси експлуатаційні – вони значення такого не мають. Тому потреба у значних обсягах деревини таки ляже тягарем на багатолісові райони – на Полісся і Карпати. На Поліссі 80 відсотків – соснові насадження. Хоча і там... стиглих та пристигаючих насаджень досить мало.

Українські лісівники, подорожуючи іншими країнами Європи, бачать приклади державницького підходу до вирішення лісових проблем, де держава не лише не заважає, але й допомагає... Прикро усвідомлювати, що ми не маємо можливостей поки що так газдувати. За наявності певних умов ми також можемо реалізовувати свої потенційні можливості у ліпшому вирощуванні та збереженні лісів, у захисті навколошнього середовища, примноженні природних багатств загалом.

– Чи можна вплинути на продуктивність окремих видів дерев шляхом сприяння симбіозу, наприклад, грибів із хвойними?

– У природі широко розповсюджене симбіотичне співжиття шапкових грибів з корінням деревних рослин. Є гриби, котрі приурочені до певних деревних порід. Наприклад, підберезник, підосичник, модриновий маслюк та інші. Міцелій грибів на кореневих кінчиках деревних рослин утворює мікоризу або грибокорінь, знаходячись з ними у симбіозі. Завдяки мікоризі корені дерев розгалужуються, завдяки чому їх поглинальна поверхня збільшується, що особливо позитивно впливає на дерево в період дефіциту вологи. Водночас гриб отримує від деревної рослини вуглеводи, амінокислоти, ростові речовини тощо. Ці взаємозв'язки є досить складними і тому найменш вивчені. Бачите, лісові біоценози взагалі є дуже складними утвореннями. В них спостерігаються настільки складні невидимі взаємозв'язки між окремими елементами, що вивчити їх вельми непросто. Ми їх просто не бачимо. І якщо не володіти повною інформацією, то дуже легко порушити взаємозв'язок між ними – і лише через якийсь час виявляємо, що розвиток екосистеми пішов не в тому напрямку. Часто-густо не знаючи, що саме ми втрутілися в життя екосистеми, виявляємо це при аналізі наслідків порушень. І, зазвичай, наш антропогенний вплив є негативним. Хоча виявити конкретний чинник, який зумовив порушення в екосистемі, вкрай важко. Бо навіть і дощі падають з різними хімічними речовинами... Яким чином вони щоразу діють на ліс, на який комплекс дужче впливають, скажімо, грибний чи деревний, – це загадки для вчених.

– Роза вітряк у нас західна і найбільшу повітряну масу ми отримуємо зі сторони Румунії, Словаччини, Польщі. Мабуть, це не згірше...

– Важко сказати... Західноєвропейські країни швидко розвиваються і промисловість їхня інтенсивно працює. Логічно, що й повітряний басейн там більш забруднений, аніж наш. Тобто кислі дощі, що поливають наші терени, здебільшого мають західноєвропейське походження. Про це багато говорено на різних рівнях. Є і положення Кіотського протоколу, але проконтролювати кожну країну на предмет обсягів викиду в атмосферу шкідливих речовин досить складно.

...Ось на науково-технічній раді НПП «Гуцульщина» говорили, що річки на території парку здатні до самоочищення... Поки що здатні. Але невідомо, доки вони матимуть цю здатність. Від збільшення антропогенного впливу вони лише поступово втрачатимуть цю здатність самоочищуватися. Так само лісові екосистеми здатні певною мірою нівелювати вплив негативних чинників: як тих же кислотних дощів – так і інших елементів, але лише до певної міри.

– За останні десятиліття значно зменшилася наповненість наших водних артерій. Чому це відбулося?

– Якщо проаналізувати кількість опадів у Карпатах за останні 20-25 років, то спостерігаємо їх стійку щорічну тенденцію до зниження. До цього додається також уже стабільне щорічне збільшення середньої температури повітря. Дивіться, є вже чимало сіл, де висихає вода в криницях. Є інша картина: може в одному місці випасти значна кількість опадів, але за короткий проміжок часу. Наприклад, трьохмісячна норма випала за три дні... Ця вода ще й не встигла поповнити запаси підземних вод, а вже наробила великої шкоди. До речі, падіння рівня підземних вод відбулося не лише у нас, а, практично, у всьому світі. Боже начало є в основі усіх змін і певний взаємозв'язок занепаду людської духовності логічно пов'язується і з природними катаклізмами. Бог дав людині розум, котрим вона сама має можливість розпоряджатися або на благо, або на шкоду. Але – частіше на шкоду, бо шкода приносить більші матеріальні ресурси. Нетерплячка розбагатіти вже і зараз штовхає на непродумане споживацтво, особливо природи, де все «лежить під ногами» – лишень хапай. За це й розплата настає.

...У мене таке враження, що все-таки людство себе доконає. В кінці кінців воно просто зживе себе зі світу. Перспек-

тиви об'єднання країн заради збереження життя на планеті вкрай примарні. От Китай: країна найдинамічнішого промислового розвитку і... найбільше двоокису вуглецю в атмосферу викидає Китай. За ним – США. І обидві ці країни не приєдналися до Кіотського протоколу щодо незабруднення атмосфери. І зрозуміло чому, бо таке підписання протоколу вимагало би величезних витрат на екологічні програми. А хто хоче це робити? Звичайно, окрім підприємства мають якісні очисні споруди, якісні уловлювачі викидів, але загалом їх ефективності замало. Отака похмура картина.

НАЙУРАЗЛИВІШІ ВІД КЛІМАТУ

– Юрію Михайловичу, людей турбус вмирання смереки. Такі сухі «острови» вже непоодиноко «плавають» буйно зеленню карпатських схилів. Як цьому зарадити?

– Всихання ялинників почалося не відразу. Цьому передував певний етап. Є багато різних причин біотичного, абіотичного, антропогенного характеру. Але найбільшим чинником всихання ялинових лісів є, все-таки, зміни в кліматі практично впродовж останніх 25 років. Ялина європейська – це поверхнево укорінена порода, коріння її переважно знаходить в 50-сантиметровому шарі ґрунту. І саме цей верхній шар ґрунту найбільше піддається висушуванню в тривалий бездощовий період. Як свідчать дослідження багатьох вчених, зокрема професорів-корифеїв Миколи Горшеніна та Сергія Шевченка (до речі – моїх вчителів), ялина без втрати стійкості витримує 3-4 засухи. А трапляється й так, що впродовж одного вегетаційного періоду виникають дві засухи, наприклад, весна суха, початок літа вологий, потім знову сухо... То зрозуміло, що 2-3 таких роки, впродовж яких виникне чотири засухи, – і фізіологічно активне коріння відмирає. Таким чином, ялина, позбавлена можливості всмоктувати вологу та поживні речовини, ослаблюється і починає поступово відмирати. Хвоя набирає світло-зеленого кольору, потім жовтіє, коричневіє, потім всихає і відпадає кора. За цим не бариться і вторинний фактор – заселення стовбурів шкідниками та грибами, коріння – нематодами, котрі довершують процес руйнування ялинників. Дослідження вказують на те, що потепління, котре спостерігається останнім часом, сильно вплинуло на зміщення лісо-рослинних зон. Так, у Зовнішніх Карпатах, до котрих відно-

ситься і Косівщина, переважали ялицево-буково-смерекові ліси. У час нашого дитинства, в 60-70-х роках минулого століття, ялина тут росла абсолютно нормально і якихось загроз до послаблення її біологічної стійкості не спостерігалось взагалі, навіть у старих насадженнях. Коли почалися кліматично аномальні явища, тобто коли дош не випадав упродовж 4-5 тижнів (а карпатські щебенисті ґрунти висихають досить швидко), ослаблення частини ялинових дерев поступово досягло рівня невідновлення. Всихання практично почалося скрізь – у ялинниках Львівщини, Івано-Франківщини, Чернівецьчини. Особливо від цієї проблеми страждають Львівські Карпати. Десятки тисяч кубометрів ялинової деревини вирубується кожного року. Та іншого виходу просто й не існує. Якщо цього не робити, деревина, яку ще можна використати, пошкоджується шкідниками, фітохворобами і швидко стає непридатною ні до чого. А так її ще використовують.

– Тепер на Косівщині, в основному, – зона буково-ялицевих лісів. Смерека зникає, вона «пішла» далі, вище в гори. Чи варто її культивувати тут, де вона росла раніше?

– Можна і варто, але лише окрім екотипів, які можуть пристосуватися до змінених кліматичних умов. Якщо брати наш аборигенний екотип гостролускатої карпатської смереки, то для неї характерна не поверхнева, а косо-вертикальна будова кореневої системи. Її корені проникають на глибину до двох метрів. Це вже більш-менш достатньо для ялини, бо вона досягає вологу з глибших горизонтів. Отже, пересихання верхнього півметрового шару ґрунту для ялини вже не є таким страшним.

– Чому ж була віддана перевага іншим екотипам?

– Все дуже просто: на початку минулого століття в Європі був надзвичайно великий попит на ялинову деревину. У великій кількості вивозилася деревина і від нас: «вирубувалися» Надвірнянщина, Делятинщина... Також – Сколівщина на Львівщині... Ялинова деревина дуже добре продавалася. Бук так продати неможливо – значно менший попит. Зокрема, на Сколівщині барони Гределі, що мали чимало своїх лісових земель, на місці буково-ялицевих створювали саме ялинові ліси з тієї простоти причини, що ялина швидко росте і вже через 50-60 років можна мати велику масу деревини і яку можна значно дорожче продати, ніж букову або ялицеву. Такий підхід привів до того, що ялина масово була посаджена не в своїх умовах. Це – раз. По-друге, додалися зміни кліматичних умов. Ці фактори об'єдналися і, таким чином, маємо те, що маємо зараз – масове всихання. Але звідки брали насіння для розведення ялинових насаджень? А завозили переважно з Австрії. Тому, що там воно було дешевим і у великій кількості. Отож його, насіння інорайонного походження, привозили до нас, вирощували сіянці і цими сіянцями створювали лісові насадження. На наших теренах заготовлюють насіння майже не займаються.

Пізніше академік Михайло Голубець виявив, що в карпатських лісах є три форми ялини: наша аборигенна гостролускато-привізна гостролускато-туполоската і привізна туполоската. І якщо привізна туполоската ще могла би тут бути, то привізна гостролускато-привізна, оци іноземна, виявилася значно слабшою, найменш продуктивною і найбільш непридатною до наших умов.

Але ялини – анемофіли, тобто вітрозапильні рослини, і сам процес запилення у природних умовах проконтролювати неможливо. Отож відбулось переопилення, утворилися якісні нові гібриди... Тепер постає насущне питання: де знай-

ти насіння з тих корінних аборигенних ялинників, котрі у нас були в Карпатах? Можна піти таким шляхом: у Карпатському регіоні, наприклад, залишились ялинові природні ліси, котрим по 140-160 років. Вони ще знаходяться у відносно добром санітарному стані, хоча репродуктивна здатність їх, зрозуміло, не така вже й висока. Однак саме з таких лісів варто брати насіння. Ще академік Михайло Голубець колись порушував це питання, проте воно потребує спеціальної державної програми. А це все кошти, яких зараз немає, і коли будуть – невідомо... Якщо виділити якусь невелику відчіпну суму, то впоратися все одно не вдастся. Проте ні за яких обставин не можна втратити цю цінну породу – місцеву гостролускату ялину. Наші ліси збідніють назавжди.

– Невже все так складно? Невже і в затінених місцях смерекова монокультура приречена на всихання?

– Щодо орографічних (рельєфних) умов всихання ялини європейської: звичайно, на південних схилах процес всихання посилюється. Там інтенсивніше випаровування, вища денна температура. Там ліпше ялину не вирощувати взагалі. Там вона почне всихати вже після 20-30 років і буде скомпроментований сам процес штучного відновлення ялинових лісів. Взамін ялини можна культивувати модрину європейську, надзвичайно цінну породу, котру в літературі за високу твердість деревини називають ще хвойним дубом. Вона може давати до 80 сантиметрів (а то й більше) висотного річного приросту. Є й гарний приклад: Верховинський лісгосп почав широко впроваджувати модрину в лісові культури поряд із ялиною та ялицею. Наприклад, на зрубах її вводять невеликими куртинами, групами і вона добре росте в першому ярусі, тобто домінує в боротьбі за світло.

І ще одна особливість Карпатського краю – щебенисті ґрунти. Значна кількість каміння зумовлює високу водопроникність. Дощ падає, але тут вода затримується слабо. Навіть при порівняно інтенсивних опадах ґрунти залишаються вологими порівняно недовго. Якраз тут дуже і дуже важливий момент симбіозу коріння хвойних дерев із грибами, про що ми уже говорили. Саме завдяки грибниці, хвойні, в даному випадку та ж ялина, мають можливість краще засвоювати вологу, особливо з менш зволоженого ґрунту.

На північних схилах, на ґрунтах слабо щебенистих, існує реальна можливість культивувати ялину, але все ж краще у насадженнях плантаційного типу. Мусимо говорити і про якихось 50-60 років часу... Якщо це, наприклад, умови буково-ялицевих смеречин чи сусмеречин, то за цей час на північних схилах можна виростити на гектарі й понад 500 кубометрів цінної ялинової деревини. Якщо говорити про створення повноцінних довговічних насаджень, то тут ні в якому разі не можна вести мову про чисті насадження. Останні дослідження показують, що стійкими можуть бути лише мішані ліси, де участь ялини в межах 30-40 відсотків, букі і ялиці – по 30 відсотків (ще десь трохи явора, в'яза...). Такий мішаний ліс не на південних схилах може бути довговічним з добрым урожаєм цінної деревини.

...С такий професор Анатолій Швиденко, українець, що давно працює в Австрії і займається саме вивченням зміни складу лісів під впливом кліматичних змін. От він, на основі аналізу кліматичних показників за останніх 30 років, стверджує, що надалі в східні та південні терени України просувати-

Скарби карпатського пралісу

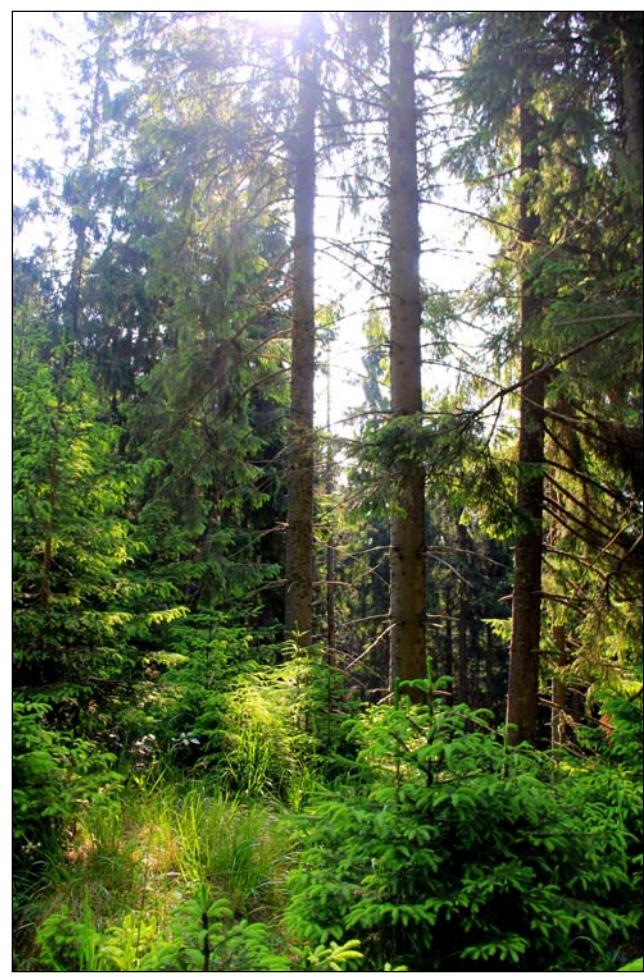

меться опустинювання, а на теренах Карпат зменшуватиметься кількість опадів та збільшуватиметься середня температура повітря. Це тягните за собою відчутні зміни в складі лісів. Є ще прогноз деяких вчених Пулковської обсерваторії (РФ), котрий стверджує, що з 2016 року може початися зворотній тренд. Як буде – покаже час. Я лиш наголошу: якщо трав'яні рослини пристосуються швидко, то лісові екосистеми переживатимуть кліматичні зміни болісно і довго.

...Рубки переформування треба проводити в напрямку перетворення моноялинників у мішані насадження. Так роблять німці, чехи, словаки. У них також постало питання всіхання лісів, але вони вправляють ситуацію не зволікаючи. Вони роблять рубки переформування і одновікові чисті ялинники поступово перетворюють у мішані складні багатоярусні насадження. Плоди цієї праці, зазвичай, люди побачать через 40-50 років. Але лиш таким шляхом можна підвищити стійкість наших ялинових лісів.

– І ще кілька слів про приватизацію лісів. Мовляв, державні підприємства сьогодні діють неефективно, тому у лісі потрібен приватний господар, який наведе порядок і буде турбуватися про ліси, та ще й за власний рахунок...

Питання приватизації лісів є дуже складним, але в Україні воно абсолютно не на часі. Справді, у країнах Європи значна частина лісів знаходиться у приватній власності, але там діють відповідні жорсткі закони, яких всі зобов'язані дотримуватися, незважаючи на ранги. Страшно уявити, що відбуватиметься в Україні у випадку такої приватизації. Хотів

би зазначити з цього приводу, що ще у 2012 році, коли почали особливо активно обговорювати це питання у засобах масової інформації, відбулись загальні збори громадської організації – Лісівничої академії наук України, на яких була прийнята відповідна ухвала «Про національну лісову політику та право власності на ліси в Україні». В ній особливо наголошено про недоцільність і недопустимість приватизації існуючих лісів державної та комунальної власності. Поряд з цим, оскільки ми прямуємо у Європу, то процеси приватизації лісів рано чи пізно нас все-таки зачеплять. Тому в ухвалі сказано, що інструмент приватної власності на ліси в Україні має розвиватися шляхом створення лісових насаджень на приватних нелісових землях і здійснюватись шляхом лісорозведення. Наприклад, має людина пай землі, і замість того, щоб використати його під пасовище, може створити собі там лісове насадження, і це вже буде приватний ліс. Правда, для таких дій потрібна відповідна законодавча база. Наскільки мені відомо, на Косівщині вже були випадки, коли на початку минулого століття окремі газди створювали ліси на своїх землях, а тепер їхні потомки вважають ці ліси своїми, а не державними. І навіть відповідні документи у них є. Однак хочу зауважити, що нині лише державні лісогосподарські підприємства здатні забезпечити належний рівень ведення лісового господарства. Незважаючи навіть на те, що часто-густо у державних засобах масової інформації лісівників зображені як основних винищувачів лісу. Лісівник у всьому світі – одна із найповажніших і найбільш оплачуваних професій. Наші лісівники нітрохи не гірші, ба навіть і кращі. Просто їм не треба заважати працювати. І докласти зусиль до підняття престижу професії лісівника.

– Дякую, Юрію Михайловичу, за всі роз'яснення і дай, Боже, мудрості та можливостей тим, від кого залежать обумовлені дійові рішення.

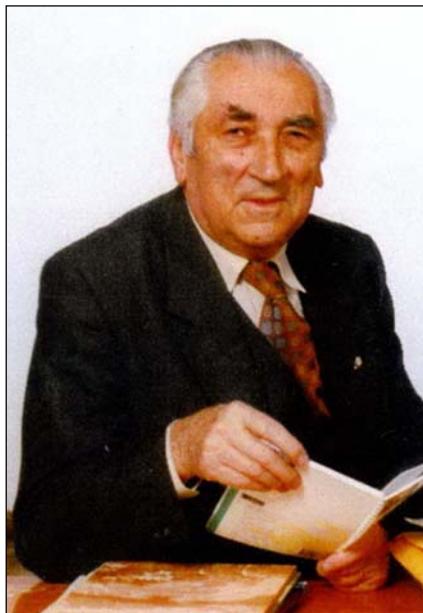
Вузлик на пам'ять

Кількість опадів у світі різко зменшується. На всесвітній конференції з питань зміни клімату в столиці Перу – Лімі в грудні 2014 року заявили, що 2014 рік вивався найбільшим спекотним за всі роки метеоспостережень. Дуже потерпає через зменшення кількості опадів і Україна. Промовистий факт: в колодязях зникає вода. На жаль, прогнози науковців невтішні: уже через два десятки років ця проблема може загостритись настільки, що населенню не вистачатиме питної води... Значно впадуть врожаї. Винятком, можливо, будуть Карпати.

Хоча площа Українських Карпат складає лише 6% площи держави, тут формується третина її річкового стоку. Тут найбільша в Україні густота річкової мережі. Переважна більшість водних артерій Карпат – складова басейну Дністра та Дунаю. Основні Карпатські річки – Тиса, Прут, Серет і Дністер – збирають свої води з території понад 30 тисяч кілометрів. Їх потоки формуються за рахунок міriadів струмочків, сотень тисяч гірських потічків, тисяч малих річиків-приток.

**Вів інтерв'ю
Василь ШКУРГАН,
письменник, член науково-технічної ради
Національного природного парку «Гуцульщина»,
м. Косів Івано-Франківської області**

ЗОЛОТИЙ ФОНД ПРИРОДНИЧОЇ НАУКИ З НАГОДИ 95-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФЕСОРА СТЕПАНА СТОЙКА

ЮВІЛЕЙ

Степан Михайлович Стойко – головний науковий співробітник Інституту екології Карпат НАН України (нині на пенсії), доктор біологічних наук, професор, Doctor honoris causa Зволенського технічного університету (Словаччина), дійсний член Лісівничої академії наук України, дійсний член Наукового товариства імені Т. Шевченка, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, член редакційної колегії журналу «Зелені Карпати». Наукова діяльність професора С.М. Стойка пов’язана з регіонами Карпат, Розточчя та частково – Західного Поділля. Основні наукові напрями – лісознавство, лісова екологія, лісова типологія, лісівництво, геоботаніка, біогеографія, охорона природи і заповідна справа, геосозологія. Наукові здобутки викладені у десяти наукових і науково-популярних монографіях та близько 500 наукових працях, з яких понад 50 опубліковано у зарубіжніх виданнях. Наукова та природоохоронна діяльність ювіляра широко відома за кордоном та здобула міжнародне визнання. Під його керівництвом захищено 12 кандидатських дисертацій.

Степан Михайлович Стойко народився 14 березня 1920 р. у родині священика в с. Кричово Тячівського району Закарпатської області. У м. Хуст закінчив класичну гімназію і був свідком національного відродження Закарпаття та утворення в 1938 р. Карпатської України, яка існувала до часу її окупації Угорщиною в березні 1939 р. У 1949 р. закінчив лісогосподарський факультет Львівського сільськогосподарського інституту за спеціальністю «Лісове господарство», здобувши кваліфікацію «Інженер лісового господарства».

У 1955 р. за рішенням спецради Інституту ботаніки АН УРСР отримав науковий ступінь кандидата біологічних наук. У 1962 р. затверджений у вченому званні доцента кафедри ботаніки і дендрології Львівського лісотехнічного інституту (тепер – Національний лісотехнічний університет України).

У 1970 р. здобув науковий ступінь доктора біологічних наук, а в 1980 р. йому було присвоєно вчене звання професора в Інституті ботаніки АН УРСР (м. Київ).

За дослідження лісових екосистем Карпат та наукові праці в галузі охорони природи вчена рада Зволенського технічного університету в 1994 р. присудила доктору біологічних наук професору С.М. Стойку науковий ступінь Doctor honoris causa. Упродовж 1955–1966 рр. (як виконуючий обов’язки доцента, а згодом – як доцент) читав на кафедрі ботаніки і дендрології Львівського лісотехнічного інституту навчальний курс «Ботаніка». З 1966 р до 1970 р. працював старшим науковим співробітником у Львівському відділенні Інституту ботаніки імені М.Г. Холодного НАН України, а від 1970 р до 1974 р. завідував відділом охорони природних екосистем у Державному природознавчому музеї АН УРСР. З 1974 по 2000 рр. був завідувачем відділу охорони природних екосистем в Інституті екології Карпат НАН України, пізніше – головним його науковим співробітником.

У 1972–2000 роках працював за сумісництвом професором кафедри фізичної географії, згодом – професором кафедри раціонального використання природних ресурсів і охорони природи на географічному факультеті Львівського національного університету ім. Івана Франка, де читав курс «Охорона природи» та спецкурс «Охорона природи у зарубіжних країнах».

Наукова діяльність професора С.М. Стойка, як зазначалося вище, пов’язана з регіонами Карпат, Розточчя та Західного Поділля. Основні наукові напрями – лісова геоботаніка, лісова типологія, лісова екологія, лісова термінологія, біогеографія, охорона природи й заповідна справа, історія природничих досліджень, геосозологія. У Карпатах, серед зонально поширеніх букових лісів, виявив і дослідив реліктові локалітети смереки, дуба скельного, липи широколистої, тиса ягідного, ялівцю козачого, які збереглися з раннього й середнього голоцену і цікаві для з’ясування польського історії розвитку лісів. На підставі фітоценохорологічних та геоботанічних методів дослідив висотну диференціацію рослинного

покриву в Українських Карпатах, виділив 10 вегетаційних ступенів (висотних рослинних поясів) і встановив два варіанти поясності на південно-західному та північно-східному макросхилах. Виділені вегетаційні ступені мають важоме значення для з'ясування процесу розвитку лісових формаций у голоцені, а також для ренатуралізації трансформованих деревостанів та ведення лісового господарства за зразком природних лісових екосистем.

У процесі дослідження дубових лісів Карпатської гірської системи вчений виявив у Закарпатті острівні локалітети нових для флори України південноєвропейських видів дубів – австрійського (*Quercus cerris* L.), Далешампа (*Q. dalechampii* Ten.), багатоплідного (*Q. polycarpa* Schur) та вивчив їх ценотичну структуру. На підставі екологічних і лісотипологічних досліджень обґрунтував шляхи відтворення дубових лісів та екологічні засади ведення наближеного до природи лісівництва. Результати багаторічних досліджень підсумовано у монографії «Дубові ліси Українських Карпат: екологічна характеристика, відтворення, охорона» (2009 р.).

На підставі дослідження історії розвитку природничих наук в Україні професор С.М. Стойко, разом з академіком К.М. Ситником та кандидатом історичних наук О.М. Апанович, опублікував монографію «В.І. Вернадський. Жизнь и деятельность на Украине», яка вийшла у двох виданнях (1984, 1998 р.). Спільно з ботаніком доцентом С.А. Постриганем, мовознавцем доктором філологічних наук Л.М. Полюгою та іншими авторами опублікував «Російсько-український словник термінів лісівництва» (1980 р.), в якому доповнено існуєчу лісову термінологію.

Починаючи з 1960-х років, коли постала загроза техногенного забруднення довкілля у глобальному вимірі, професор С.М. Стойко перейнявся проблемою охорони природи. У 1974 р. він створив у Львівському природознавчому музеї АН УРСР перший в Україні «Відділ охорони природних екосистем», у якому займався питаннями збереження фітоценозонду, фітоценофонду та заповідної справи.

Розробив функціональну класифікацію заповідних територій живої і неживої природи, яка стала основою для формування мережі природно-заповідного фонду в Україні (1972 р.). Є ініціатором і учасником створення природних заповідників, національних природних і регіональних ландшафтних парків, біосферних резерватів в Західному регіоні України, обґрунтував їх багатогранне науково-природниче, екологічне, економічне та соціальне значення.

Оскільки Україна має спільні екологічні проблеми в прикордонних з іншими державами регіонах, ювіляр надавав належну увагу організації транскордонних біосферних резерватів (заповідників) – «Мармароські гори», «Східні Карпати», «Розточчя», «Західне Полісся». Брав участь в обґрунтуванні единого у Європі трилатерального польсько-словацько-українського біосферного резервату (20800 га), який ЮНЕСКО офіційно включило (1999 р.) до міжнародної мережі.

Базуючись на вченні академіка В.І. Вернадського про біосферу та ноосферу, а також осмислюючи екологічні наслідки техногенного впливу на взаємопов’язані складники біосфери – гідросферу, атмосферу, педосферу, біотосферу та соціосферу, професор С.М. Стойко обґрунтував концептуальні положення інтегральної природоохоронної науки – геосозології (від старогрецького «гео» – земля, «созейн» – охороняти, рятувати). В її рамках виділив спеціалізовані природоохоронні дисципліни – фітосозологія, зоосозологія, гідросозологія, педосозологія, созологія надр, созологія повітряного басейну, економічна созологія, правова созологія, созологічна етика, созологічна філософія та інші. Така диференціація природоохоронної науки дає змогу готовувати відповідних профільних спеціалістів.

З метою збереження раритетного фітоценофонду професор С.М. Стойко є ініціатором видання «Зеленої книги України» (1987 р.), в якій обґрунтував синфітосозологічний індекс оцінки раритетних фітоценозів та описав понад 40 рідкісних лісових синтаксонів. Вивчаючи катастрофічні екологічні явища в Карпатах, вчений з'ясував природні і антропогенні причини виникнення небезпечних паводків і обґрунтував лісовічні, організаційні та природоохоронні заходи боротьби з ними (2000, 2002, 2010 рр.).

З'ясував також агрокультурний, пасторальний, лісоексплуатаційний, лісохімічний, мілітарний, пірогенний, рекреаційний впливи на лісові формaciї і визначив шість ступенів натуральності лісових фітоценозів (абсолютно натуральні, майже натуральні, напівнатуральні, частково штучні (культурного походження), майже штучні, повністю штучні). На підставі порівняльних екологічних досліджень корінних лісів встановив десять критеріїв визначення у натурі пралісових, квазіпраліsovих та натуральних фітоценозів. Показав багатогранне логістичне, екомодельне для лісового господарства, екоосвітнє тощо їх значення.

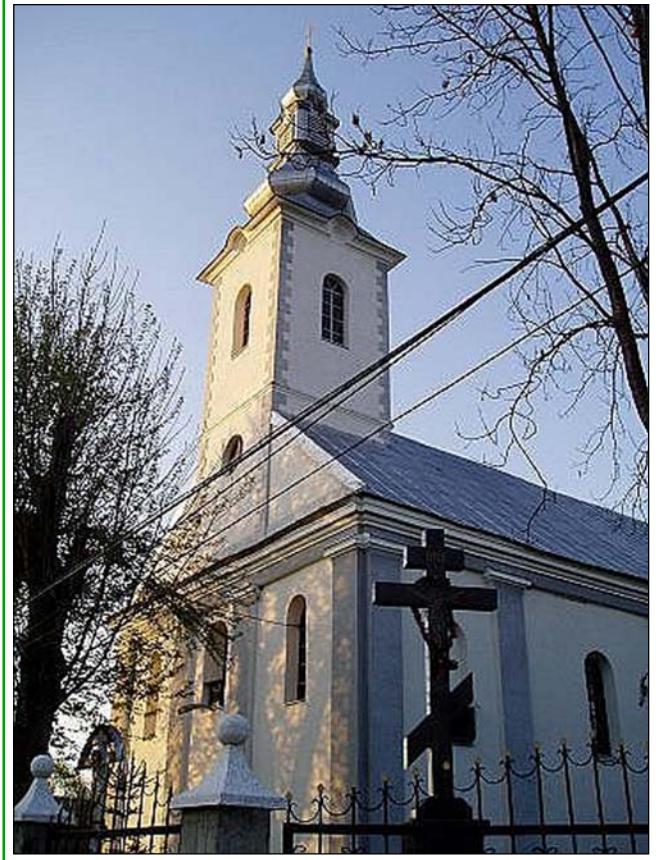

Наукові здобутки ювіляра викладені у численних наукових і науково-популярних монографіях, посібниках та в понад 500 наукових працях, з яких 50 опубліковано у зарубіжних виданнях. Основні монографії: «Заповідники та пам'ятки природи Українських Карпат» (1966), «Карпатам зеленіти вічно» (1977), «Охорона природи Українських Карпат і прилеглих територій» (1980), «Флора і рослинність Карпатського заповідника» (1982), «В. І. Вернадський. Жизнь и деятельность на Украине» (1984, 1988), «Заповідні екосистеми Карпат» (1991), «Основи соціоекології» (1995), «The East Carpathian biosphere reserves (Біосферний резерват «Східні Карпати»)» (1999), «Система охорони природи у верхів'ї басейну Дністра» (2004), «Раритетний фітогенофонд західних регіонів України (созологічна оцінка й наукові засади охорони)» (2004), «Ужанський природний національний парк. Поліфункціональне значення» (2008), «Сторіччя створення пізньосередньовічних резерватів в Українських Карпатах» (2012), «Історичний та етнокультурний нарис закарпатського села Кричова» (2014).

У книзі «Історичний та етнокультурний нарис закарпатського села Кричова» (2014) Степан Михайлович, на прикладі свого рідного села, охарактеризував політичні, соціальні та економічні умови життя селян Закарпаття від угорського, австро-угорського періодів до незалежності України. Він намагався показати важому роль гірських сіл у збереженні рідної мови, релігії предків, етнокультурної спадщини, завдяки яким вони не піддалися насильницькій асиміляції. Автор наголошує, що прогресивний розвиток сіл можливий, якщо він охоплюватиме не лише матеріальну, але й духовну сферу. Більше того, автор книги вперше в Україні опрацював екологічні засади сталого розвитку села, а також пропонує розробити державну програму стабільного соціально-економічного та етнокультурного розвитку села.

Професор С.М. Стойко – активний учасник міжнародних наукових конференцій в Україні й поза її межами, де результати його природоохоронних досліджень завжди зацікавлювали науковців. Він вдало поєднує наукову діяльність із педагогічною не лише в Україні, а й за кордоном. Ювіляр підтримував і підтримує наукові зв'язки із закордонними університетами й науково-дослідними установами. Читав наукові лекції в Агрономічному університеті у Відні, у Технічному університеті у Зволені, у Сільськогосподарській академії ім. Г. Менделя в Брно, в Ульмському університеті в Німеччині, у Ботанічному інституті Чеської академії наук у Празі, в Університеті імені Етвеша в Будапешті, університеті в Кельні.

Маючи унікальний науковий і практичний досвід у галузі охорони природи й заповідної справи, учений охоче допомагає національним паркам і заповідникам, а також державним і громадським природоохоронним організаціям вирішувати пріоритетні завдання охорони природного середовища. На основі аналізу історичного поступу у ставленні суспільства до лісового біому та участі громадськості в охороні й відновленні лісів професор С.М. Стойко визначив пріоритетні завдання лісівників України у збереження лісівничої спадщини. На думку Степана Михайловича, імперативом

екологічного глобалізму повинен стати міжнародний кодекс, а в майбутньому, можливо, будуть сприятливі політичні умови, щоб прийняти такі кодекси на рівні окремих континентів, або ж навіть на світовому рівні.

Ювіляр є членом спеціалізованої вченої ради на географічному факультеті Львівського національного університету ім. Івана Франка (спеціальність «Фізична географія»). У 1993 р. його обрано дійсним членом Лісівничої академії наук України. З 2006 р. є дійсним членом Наукового товариства ім. Тараса Шевченка. За значний внесок у розроблення наукових основ заповідної справи в Україні, охорону раритетного фітогенофонду й фітоценофонду на IX з'їзді Українського ботанічного товариства професора С.М. Стойка обрано Почесним членом.

Вчений отримав низку нагород за кордоном та в Україні. За розроблення наукових основ в галузі охорони природного середовища в 1991 р. удостоєний Золотої відзнаки Міністерства охорони середовища і природних ресурсів Польщі. За наукові праці в галузі охорони природи та за створення мережі природних заповідників і біосферних резерватів у Карпатах 1995 року у Раді Європи в Страсбурзі нагороджений фундацією Й.В. Гете Золотою медаллю Петера Й. Ленне. На XII Конгресі Міжнародної асоціації «Космос і філософія» (Греція, 2001 р.) отримав почесний сертифікат. За цикл наукових праць «Розроблення наукових засад і практичних рекомендацій щодо збереження біорізноманіття в контексті сталого розвитку України» професору С.М. Стойку вручено у 2005 р. диплом лауреата Державної премії України в галузі науки і техніки. За багаторічну співпрацю з польськими натуралистами в галузі територіальної охорони природи та екологічної освіти науковою радою Бещадського парку

Село Кричово Тячівського району
Закарпатської області – «мала батьківщина»
професора Степана СТОЙКА

народового у 2007 р. професора С.М. Стойка удостоєно відзнаки «Бещадський ведмідь». За вагомий внесок у розвиток лісового господарства та охорони природи України Держкомлісгосп України у 2010 р. назвав його «Почесним лісівником України», а Міністерство охорони навколошнього природного середовища – «Почесним працівником заповідної справи».

За наукові досягнення в галузі лісознавства та охорони природи деканат факультету лісознавства та технологій деревини Аграрного та лісового університету ім. Г. Менделя (м. Брно, Чехія) нагородив у 2010 р. доктора біологічних наук, професора С.М. Стойка пам'ятною медаллю Грегора Менделя.

У 2010 р. став кавалером ордена «За заслуги» III ступеня.

Професор С.М. Стойко особисто був знайомий та спілкувався на наукових конференціях з видатними вітчизняними й зарубіжними вченими – В.М. Сукачовим, О.Л. Бельгардом, Б.П. Колесниковим, Г.В. Криловим, А. Златніком, Я. Єніком, Я. Чержовським, Т. Шімоном та ін.

Як учень академіка Петра Степановича Погребняка він продовжує розвивати його наукові ідеї в галузі лісознавства. Тривалий період очолював президію Львівського обласного товариства охорони природи та наукову раду Львівського

будинку вчених. Був членом ради Українського ботанічного товариства. Як заступник голови ради з проблем біосфери Західного наукового Центру АН УРСР брав активну участь в обґрунтуванні заходів з охорони природи в Західному регіоні України.

Володіє чеською, словацькою, угорською, польською та частково – німецькою й англійською мовами, шість років у класичній гімназії вивчав латинську мову. З чеської переклав монографію Б. Молдана, Я. Зики, Я. Єніка «Жизненная среда глазами натуралиста» (Zivotne prostredi osíma prirodovedce. – Львів : Вид-во «Вища школа.», 1986. – 133 с.).

Незважаючи на поважний вік, професор С.М. Стойко продовжує працювати на науковій ниві, бере активну участь у наукових конференціях.

Шановний ювіляр! Завдяки Вашому таланту й наполегливості Ви зробили гідний внесок у розвиток природничих наук. Ваші ґрунтовні праці в галузі лісової геоботаніки, лісової типології, біогеографії, охорони природи, геосозології повсякденно використовуються на практиці і входять у золотий фонд природничої науки в Україні та за кордоном. Ваша працелюбність, душевна щедрість, мудрість й доброта, чуйність і доброзичливість у людських взаємостосунках є прикладом для наслідування. Велика пошана та низький уклін Вам, Степане Михайловичу, за виховання молодого покоління лісівників, безкорисливе передання йому знань та багатого досвіду, за плідну та результативну працю. З нагоди Вашого славного ювілею прийміть найщиріші побажання міцного карпатського здоров'я, безмежного щастя, благополуччя, родинного затишку. Нехай завжди Вас супроводжують творча наснага, оптимізм і незгасна енергія. Хай нагородою Вам буде Божа благодать й щира пошана від усіх, хто йде поруч з Вами життєвим шляхом.

**Григорій КРИНИЦЬКИЙ,
Іван ДЕЛЕГАН,
Національний лісотехнічний
університет України,
м. Львів**

P.S. Редакційна колегія журналу «Зелені Карпати» й собі приєднується до адресованих ювіляру побажань.

ДУХ ЗЕМЛІ

ПРИВ'ЯЗАНІСТЬ ДО РІДНИХ МІСЦЬ – ОСНОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ

Володимир ГЕТЬМАН,
кандидат географічних наук,
доцент Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

В основі ідентичності кожного народу (етносу) лежить прив'язаність людей, що його складають, до тих місць, де пробігло босоніж дитинство, відбулось формування характеру та самосвідомості. На нинішньому етапі еволюції народи Землі (як на індивідуальному, так і національному рівні) в силу об'єктивних і суб'єктивних причин (транснаціональні форми економічних відносин, міжетнічні шлюби, мобільні засоби зв'язку тощо) катастрофічно втрачають свій родонаочальний зв'язок з тими місцями, де жили їх предки. Сучасна глобалізація суспільного життя уніфікує особистості і народи за штучним шаблоном, обкрадаючи їх своєрідність та неповторність [1].

Людина від народження є породженням (продовженням) ландшафту, в якому закорінене її генетичне минуле, де поховані її найближчі (у часі) і більш давні родичі. Як з грудним молоком, через колискову пісню мати передає риси свого характеру малій дитині (не кажучи вже про генетичну визначеність), так само рідний від народження край формує протягом певного, більш-менш тривалого часу ментальні риси підростаючого покоління і загалом нації (етносу, субетносу).

Якщо брати особистісний рівень, то у теперішній час дитина разом з батьками часто змінює своє місце проживання (сім'ї військових, вчителів тощо). Зрозуміло, що більш часта «передислокація» людей у ранньому віці робить їх вже тоді космополітами. Адже вони вибирають у себе особливості не одного ландшафту, а приймані кількох.

Багатоюча природа, наприклад, середньовічної України (XVI-XVIII ст.)

У природі все старіє: тварини і рослини, люди і етноси, культури, ідеї і пам'ятники. І все, перетворюючись, відроджується відновленням; завдяки цьому діалектичному закону розвивається наша праматір – біосфера.

Лев ГУМІЛЬОВ

формувала своїми мальовничими (екологічно чистими) пейзажами, безмежними краєвидами самобутній характер українця, впливала на його матеріальну і духовну культуру. Живописна природа надихала людей на пісенну творчість, народний епос, лягала барвистими вишивками на білому полотні. Навіть характер вишивки віддзеркалював місцеві природні умови. Рослинний орнамент був властивий для рівнинних територій, геометричний – для гірських з їх гострими лініями хребтів, які відображувалися у вишивці гострокутними формами.

Мальовнича природа знаходила відображення у барвистих народних костюмах. Що не регіон, то свій крій, свої особливості у стилі одягу. Воїстину, без поетичної краси української природи не можна уявити самобутній національний ландшафт! Ніколи не забувається, на-

приклад, вранішній сивий туман, який білою пеленою наповнює річкову долину або стелиться понад водним плесом ставка чи озера, а потім, пошматованій першими променями сонця, пливє над водою легкими білими хмаринками [2].

Теперішня повсюдно змінена природа стала надзвичайно одноманітною, що відповідно знаходить відображення у людському характері, стилі одягу, поведінці людей тощо. Через такий вплив натури людей нівелюються, стають менш індивідуальними, менш колоритними, однак більш стандартними. Втрачаються самобутні риси, які «геологічним» корінням глибоко заходять у родоплемінні язичницькі часи. Власне, фундаментом нашого українського менталітету і є язичництво (магія).

Не менш руйнівний вплив на самосвідомість людини має сьогодні міський

спосіб життя (урбанізація). Місто створює, у певній мірі, матеріальний комфорт. Але збіднює духовно. Урбанізований міський ландшафт вже не має того багатошого енергетичного потенціалу (тут переважає розсіювання енергії – ентропія), як у минулому до нього існував – природний.

Можливо, міський спосіб життя і несе більш повне задоволення культурних (естетичних, розумових тощо) інтересів людини. Але його руйнівна дія на самобутню національну ідентичність трагічна. Вихована «на асфальті» дитина обділена тим духовним багатством, яке давало людині українське село у найкращі часи своєї історії.

Також не можна порівнювати сільськогосподарське угіддя, якому властивий майже нульовий рівень стійкості і різноманіття (без людини, біотехнічних заходів воно не може існувати), з природно-заповідним ландшафтом, де на 1 м² може зростати до 56-78 видів рослин (Центральний степовий заповідник у Росії; за В. Альхіним). Щоправда, вторинне, створене людиною угіддя дає більшу, ніж природна екосистема, мірку продукції. Але врожай осінню відчувається. Тому енергетика антропогенного і природного ландшафтів далеко не еквівалентні.

Повертаючись до суспільного буття, зазначимо, що в житті людина піддається дії другого закону термодинаміки (направленість потоку енергії в одну сторону). Виходячи з цього екологічного закону, можна пояснити зменшення під впливом глобалізації сили притягання («гравітації») до рідного місця. Оскільки зростає ентропія, то спостерігається дисипація, розсіювання недоброякісної енергії. Слабне так званий Дух Землі (за Тейяр де Шарденом) [3]. Віддаляючись від рідного (краю, домівки, мови), людина стає меншовартісною, навіть більше – космополітом у прогресуючій формі.

Боячись за своє «я» (втрати чиновницького крісла, посади, суспільній репутації, сімейного благополуччя тощо), ми через політичну короткозорість не бачимо (чи не хочемо бачити) зникнення, скоріш за все самознищення, себе як етнічної сутності. Але найбільш загрозливе те, що ми втрачаемо контроль над навколошнім середовищем, втрата якого, за свідченням відомого англійського дослідника історії Арнольда Дж. Тойнбі, була одним з чинників зникнення не тільки етносів (народів), а й цивілізацій [4].

Стосовно контролю над природним середовищем: варто хоча б побіжно нагадати про теорію людського капіталу, автор якої німецький вчений Т. Шульц отримав Нобелівську премію. Відповідно до цієї теорії на нейтралізацію опору природи витрачається людський капітал (знання, досвід тощо), сточується життєва енергія людини, аж доки не встановиться нова рівновага з навколошнім середовищем.

Втрата людського капіталу здійснюється насамперед у двох випадках. Перший – коли чинить опір змінена людиною природа і до неї треба пристосовуватися. І другий випадок – коли виникає конфлікт (дисгармонія) з природою при поселенні людини (вимушенню чи добровільному) в нове для неї середовище.

Яскравим прикладом останнього є переселення за царської Росії українців до Сибіру. Туди вони принесли свій багатий аграрний досвід (плуг замість однокінної сохи, зализну борону, органічні добрива, крите стійло для домашньої худоби тощо), але не створили нічого нового (взяти, наприклад, фольклор). Важко було пристосуватися українському менталітету до чужого краю, бо там не той Святвечір, Великдень і загалом немає нічого, що нагадувало б про далеку батьківщину. Витрачалася (на пристосування), без користі і вигоди, людська енергія, накопичена з діда-прадіда попередніми поколіннями українського селянина [1].

На загальноетнічному рівні спостерігається найжахливіше. Піддавшись опору зовнішнього середовища, представники етносу стають в'ялими, інерт-

ними, тобто вироджуються. Етнос пе-ретворюється на релікт, втрачається його творчі сили [5].

У теперішній час екологічного ліхоліття для виживання українському люду треба вберегти контроль над своїм природним середовищем. Що це значить? – Протягом тривалої (з часів палеоліту) сумісної еволюції (коеволюції) між природою і людиною існувала взаємна гармонія (чи екологічна рівновага). В умовах сьогоднішньої тотальної антропогенізації така гармонія відсутня, екологічна рівновага порушенна. Вкрай змінене природне середовище не відповідає нашій біологічній сутності і чинить усе більший опір людині, яка прагне його освоїти, контролювати.

Споконвічно прив'язаність народу до свого природного середовища (топофілія) була основою його самозбереження, фундаментом, на якому вибудувалася етнічна самобутність, звичаї, традиції, мовне розмаїття. Траплялося, що селянин, зайнятий своїм господарством, за все життя не бував у навколошніх (віддалених) селах. Добре це, чи погано? – Зараз ми через свою надмірну мобільність (щоправда, й з інших від нас незалежних причин – об'єктивних і суб'єктивних) кинули села напризволяще, осиротілими. Розчинилися, так би мовити, у «масовій» культурі Захуду.

Нині ще залишився природний інстинкт до збереження своєї ідентичності. З обнадійливих позицій можна твердити: як перед теперішньою загрозою ядерної війни на планеті людиною ще керує інстинкт самозбереження, так

керуватиме, при здоровому глузді, тяга до національних витоків. У протилежному випадку – поголовне вимирання і виродження (як у нинішніх караїмів, гагаузів тощо).

Коротко нагадаємо і з'ясуємо сьогоднішнє трактування і розуміння найбільш вживаних у суспільстві і наукі понять: народ, нація, етнос (субетнос, суперетнос). Крім цих понять, науковці використовують ще терміни: «народність», «плем'я», «фід» тощо. Останні відомі як такі, що існували до капіталістичного і соціалістичного способів виробництва (суспільно-економічних формаций). Поняття нації виникло з появою капіталізму. Народності, зокрема, європейські (французи, англійці, голландці тощо) на історичній арені з'явилися у часи середньовіччя (ІХ ст.).

Нація – народ, що має спільну територію, походження (спорідненість), історію, мову, релігію, звичай, традиції, економіку, подібний спосіб мислення тощо. Однак поняття нації не постійне, не догматичне і як соціальна (ідеальна) система з часом змінюється. В його розуміння сьогодні вже, мабуть, треба включати і рівень розвитку продуктивних сил (економіки), рівень матеріального забезпечення (добробут) та освіти населення, тривалість життя людей тощо. У цьому плані далеко не еквівалентними будуть соціально-економічні показники націй країн розвинутих (Канада) і країн, що розвиваються (Бангладеш) чи з переходною економікою, до яких віднесено Україну.

Даному трактуванню дуже вдало імпонує підсумовуюче визначення, яке наводить Петро Кононенко у монографії «Національна ідея, нація, націоналізм»: «нація – продукт довготривалого процесу еволюції, в ході якого справляли вплив різні чинники» [5].

У повсякденному житті більш вживаний термін «народ», ніж «нація». Він більш загальний, космополітичний, не несе національного навантаження. Щоб таке означення йому надати, додають прікметник, наприклад, український народ. Тільки чи завжди і наскільки це означення відповідає національній (справжній) суті народу? Воно також змінюється з часом залежно від соціальних умов, що склалися.

У такому випадку вдаються до більш глибших і точніших, у науковому розумінні, понять, наприклад, етнос, субетнос тощо. Однак, знову ж таки, поняття етносу, зокрема, у суспільстві і наукових колах сьогодні ще далеке до

вистояного, вичерпного і врешті загальноприйнятого розуміння. Подібних випадків у науці вдосталь. Наприклад, поняття геосистеми і ландшафту у географії, фотону і кванта у теоретичній фізиці, мінливості і спадковості у біології тощо.

Відтак знову звернемося до спадщини вченого-етнолога Л. М. Гумільова. У нього для етносу найбільш виразна ознака – стереотип поведінки. Він наводить цікавий приклад. У трамваї п'яній хуліган лихословить, рветися до бійки. На зупинці заходять четверо чоловіків: росіянин, кавказець, татарин, латиш. Їх реакція? – Росіянин «одноплеміннику» поспівчуває і запропонує вийти, поки не забрали. Кавказець дастися по зубах, татарин скромно відіде в сторону, а латиш подзвонить у міліцію. Отже, маємо чотири стереотипи поведінки, що репрезентують відповідні етноси [6].

Не вдаючись у детальний розбір поняття етносу, запропонуємо визначення Л. Гумільова як найбільш близьке до питань, які нами порушуються: «етнос – це явище географічне, завжди зв'язане з ландшафтом, який уміщує і годує адаптований до нього етнос». Отож вчений робить висновок: «так як ландшафти землі різноманітні, різні й етноси» [6]. Тільки треба зробити уточнення. Оскільки, як ми вже зазначали, антропогенізація сучасної природи нівелює ландшафти, то ототожнює вона етногенетичні процеси і, відповідно, як їх результат – етноси.

У чому ж тоді відмінності нації від етносу? Нація – більш вживане, прак-

тичне поняття, етнос – більше науковий термін і поняття. Нація може включати різні етноси (з переважанням одного – елітного, корінного). Етнос становить собою відносно однорідну людську спільноту (популяцію) і як складова частина може входити до складу нації (включаючи, і на правах автономії). Загалом, питання співвідношення понять етносу і нації є доволі складним, заплутаним (особливо у теперішній час) і потребує окремішнього розгляду.

Окрім поняття етносу, існують його функціональні похідні: субетнос і суперетнос. Останні мають глибоко історичне коріння. Наприклад, як утворилися українські субетноси: гуцули, бойки, лемки, волиняни тощо? Звісно, природна диференціація відіграла в їх формуванні виразну роль. Субетноси – це місцеві (регіональні) відмінності етносу, що виникли протягом тривалого історичного процесу відповідно до певних ландшафтних умов.

Для індуктивного розуміння поняття суперетносу, як приклад, можна взяти єврейський народ, який включає розкидані по світу дрібні етноси: ашкеназі, сефарди, фалаши, грузинські євреї тощо. Тобто суперетнос включає подібні за певними ознаками, насамперед соціально-економічними, психологічними особливостями, угруповання людей – етноси.

Визначившись у поняттях (а це половина справи), повернемося до теми нашої статті. Науково доведено, що ідентифікація етносу зі своєю землею відбувається передусім у суб'єктивній,

глибоко підсвідомій сфері [7]. Л. Гумільов розумів розвиток етносу та біосфери як взаємозумовлений процес. З природним розвитком він пов'язував менталітет нації. Нація (етнос) і природне оточення, в якому проходив етногенез, для нього були поняттями єдиними і нероздільними [8]. Етнос у людини – те саме, що прайд у левів, – зазначав вчений. Це форма існування виду *Homo sapiens* [6]. Виходячи з вищезазначеного, можна розглядати ідентичність етносу як функцію поведінки людей, що його складають.

Американський екофілософ Родерік Неш «копас» ще глибше: незаймана рідна природа (базис) плекає націоналізм, виховує патріотичні почуття (надбудова). У книзі «Дика природа і американський розум» він пише, як американці XIX ст., не маючи порівняно з Європою іншого предмета гордості (культурні традиції, багата історія), взяли за основу свого націоналізму винятковість і величність дикої природи на американському континенті [9]. Хто знає, можливо, звеличування власної природи, відчуття національної гордості за її красу стало тим фундаментом, на якому виросла велика сила духу американського народу.

Апостеріорі (та враховуючи скажане), будемо дотримуватися думки, що нація формується через духовне і практичне освоєння природної спадщини (з позицій еколога) та об'єднує людей, наділених свідомістю і волею.

Якщо Дмитро Донцов націоналізм українців буде на положенні: Україна для українців [10], то з природничого погляду в основу глибокого патріотизму нашої нації, її великої любові до своєї країни мусимо клсти меланхолійну красу і невинну чарівність розкішної української природи.

Нині, однак, ця природа знищується, що, зрозуміло, позначається на патріотизмі «перемішаних» (по крові) українців. Хто з нас скаже: я є українець – так само як, наприклад, б'ючись рукою в груди, вигукне поляк: я єstem поляк. Хихикання почуєте від наших розбещених студентів. Немає в більшості з них гордості за приналежність до своєї нації (етносу). Побачите також німий, кам'янний погляд інтелігента українського народу. Гляньте тільки у вічі наших футбольістів, коли виконується гімн України і, водночас, які відчайдушні очі, наприклад, у голландців, хорватів, португальців, не кажучи вже про африканців.

Тобто патріотизм не став і досі в незалежній Україні свідомою колектив-

ною ідеєю. Хтось колись сказав, що англієць любить свій край, мов жінку (про яку повинен дбати), француз – як коханку (заради якої готовий пожертувати всім, навіть життям), а німець, як стару матір (яку повинен утримувати) [10]. Ми ж любимо (якщо є таке почуття) свою Україну, як нееньку, яка з села повинна возити сину у міську квартиру сало та огірки.

Однак через те, що людина (плоть від плоті) генетично походить від своєї землі, вона не може відмежуватися від природних умов, в яких народилася і сформувалася як особистість. Від батьківської землі вона отримує живильні соки, наснагу для творчості, інтуїтивні імпульси для духовних пошуків.

З природознавчого погляду, вище нами зазначене є достатньо аргументованим підтвердженням відомих екологічних закономірностей: принципу єдності організму та умов його існування та правила відповідності умов середовища генетичній приреченості організму. Людина в основі своїй – біологічний вид і про це треба пам'ятати. Іншими словами – суспільна, соціальна тварина. Навіть більше. Відомий російський вчений-історик, почесний академік Петербурзької академії наук Василь Осипович Ключевський з цього приводу сказав так: «Людина – це найвизначніша тварина у світі».

Закономірно чи випадково зникли стародавні народи і цивілізації – єгиптяни, фінікійці, фракійці, даки...? – Ще Гай Юлій Цезар говорив: кожний коваль своєї долі. Не менше ця істина стосується окремого народу. Бо кожна людина, сім'я (українські родини князів Острозьких і Вишневецьких), окремий населений пункт (зникала Троя, літописні староруські міста і городища), навіть будівлі і споруди (будинок гетьмана Кирила Розумовського у Батурині) мають свою історію і життєву долю (фортуну). Але ця «пані» – смугаста, чорно-біла, і багато в чому залежить від нас самих!

Вертаючись до «сільського» питання, зазначимо: сучасний стан більшості українських сіл, їх довколишня «морально» зношена природа наводять (з болем у серці) на думку, що знищивши село, його автентичність, знівечивши ніжну і водночас яскраву красу сільської природи, можна «без жодного пострілу» стерти з лиця землі древній народ. Нині «без жодного пострілу» можна розвалити навіть імперію!

Треба сьогодні визнати: відбувається трансформація національного ландшафту у неприйнятну для широї

української душі субстанцію. Тому, якщо дотримуватися думки, що мудрість і моральне здоров'я нації, її розвиток визначаються тим інтелектуальним та енергетичним потенціалом, який вона отримує генетично від природи, то найбільш важливою умовою вигідного ходу етногенезу за «українською програмою», стабільним чинником формування елітної української нації буде збереження (на заповідних територіях) і відродження втраченого природного (етнічного) ландшафту. На фоні духовної експропріації (останнім часом – мовної війни) це допоможе позбутися генетичної, соціальної та культурної мутації.

Національний (етнічний) ландшафт містить у собі високий виховний потенціал (актуал). Його естетика виховує, вражає. Людина, вираючи в себе враження від споглядання прекрасного, збагачується духовно [11].

Духовний контакт людини з природою включає зasadничий, кровний зв'язок її з «малою батьківчиною», рідною оселею, рідним подвір'ям... Це особливо властиве чутливому українському характеру.

Трапляється, через ностальгію (туга за батьками, рідною стріхою тощо) «консервативний» українець робив життєві помилки, які вперто пізніше виправляв. Він худнув, марнів, сивів на чужині. Водночас від розлуки (вимушеної чи добровільної) з рідним тверднув, загартовувався його характер. На цьому патріотичному почутті історично зростала любов українця до «великої батьківщини».

Але любов до свого краю, як писав Дмитро Донцов, це тільки перший щабель «об'єктивації волі нації» [10]. Щоб зруйнувати кровний зв'язок людей до свого рідного місця і з метою штучного створення нової історичної спільноти людей, як тоді говорили, у радянські часи населення просто перемішувалось, переселялося (служба в армії, робота за направленням після навчання тощо). І це було поставлено в ранг державної ідеологічної політики.

Оскільки, як зазначалося, ідентифікація етносу із своєю землею лежить у підсвідомій сфері, то питання «розлуки з рідною хатою» має ще багато непізнаного, недослідженого. Звернемося до прикладу (який неодноразово нами вже наводився). Через екологічну катастрофу, пов'язану із зникненням Аральського моря, етноси, що претендували на цю територію (росіяни, казахи та ін.), образно кажучи, повтікали.

Залишилися на цій землі лише каракалпаки як автохтони. Вона історично була і навіть у критичній ситуації залишилась невід'ємним елементом їхнього буття, частиною їхньої долі. Тобто проявився Дух Землі. Подібне явище спостерігася у чорнобильській зоні відчуження, де й досі проживають люди, яким ця земля дорожча понад усе [2].

В Україні Дух Землі (прояв високої єдності, незайманості природи і збереженості історичного ландшафту – кургани, городища, культові місця тощо) нині знівечений, затоптаний до стану агонії. Так, у перші роки незалежності України, після загадкової смерті (вересень 1993 р.) знаного археолога Б.М. Мозолевського (знахідкою віку стала його всесвітньо відома золота пекталь, розкопана у 1971 р. біля м. Орджонікідзе у Товстій Могилі), були вар-

варськими методами (бульдозери, сучасні індикаційні пристрої тощо) розробовані теперішніми вандалами («чорними» археологами) скіфські кургани (на одній Дніпропетровщині їх було до 40 тис.).

Робилося все це без думки про національне (бо грабували не тільки злодії українського походження), а лише в угоду тваринному інстинкту до збагачення. Золоті, безцінні для науки предмети скіфської культури вивозилися (катерами, у ящиках) з ринку «Горка» у Севастополі до США, м. Нью-Йорк (аукціон «Аріанда-Галері»). Тоді щороку з національної культурної спадщини було вкраєно, за свідченням тогочасного директора Кримського філіалу Інституту археології НАН України Віктора Мица, цінностей на півтори-дві сотні мільйонів американських доларів [12, с. 5]. Як зби-

вали капітал за рахунок скіфського золота окрім багатії, відомо сьогодні одно-му лише Богу.

У довкіллі поряд із мальовничою заповідною природою і впорядкованими (культурними) ландшафтами повсюдно бачимо занедбані, закидані непотребом, засмічені місця. Подібним чином серед добродушних, порядних людей живуть недоброзичливі, грубі і злі невігласи. Зважаючи на жорстоке сьогодення, спасіння, розраду бачимо у чуттєвому (усіма нервами, «фібрами душі») ставленні («пронести крізь себе») до святинь природи, які ще збереглися, до землі, що породила нас.

Згідно пантеїзму природа одухотворена Богом (Природа-Бог). Відтак ми, як діти Матері-Землі, перебуваємо у прямій залежності від її здоров'я, екологічного стану. Із втратою рідних, особливо батьків, втрачаємо частку самих себе. Отже, зберігаючи природний ландшафт, в якому живемо, рідну природу, де увібрали генетичний код, зберігаємо себе як народ, як етнічну спільноту.

Вище нами зазначене є ілюстрацією, практичним втіленням закону відомого, але мало пошанованого нині вченого Сергія Подолинського про те, що енергія Сонця (фотосинтез) через хлібороба, що працює на землі, перетворюється в життєві блага і духовну надбудову суспільства. Енергія одухотворенного Всесвіту найбільше фокусується у менш змінений людиною сільській місцевості [13], а також на збережених природно-заповідних територіях.

На завершення, з екологічної позиції, зазначимо, що різноманіття і стійкість природних екосистем (мальовничість збереженої природи) визначають їх продуктивність (врожайність), а життєвість соціальних системних утворень забезпечує ефективність праці і духовний потенціал людей. У кінцевому підсумку все це провокує енергетичний заряд, пасіонарність (за Л. Гумільовим), силу національного характеру народу.

З часів трипільської культури (Аратти), Руської (Київської) держави, Гетьманщини земля українська отримувала і зберігає понині позитивну інформацію (матеріали археологічних розкопок, літописні свідчення тощо) про людей, які життєво переймалися суспільною організацією своєї держави, піклувалися про її соборність, велич і могутність серед народів і країн тодішньої ойкумені. Ще відтоді наша земля «інфікована вірусом» державотворення, ідею боротьби за незалежність, за соборну Україну.

Сила відчуття власної батьківщини, високоемоційне ставлення до рідного краю, рідної домівки, до всього, що називається своїм, посідає чільне місце в системі загальнолюдських цінностей. Якщо доля землі стає долею людини, звершується розквіт краю, в іншому випадку – втрата контролю над природним середовищем і зникнення нації (етносу), про що свідчать численні приклади з багатовікової історії народів і навіть цивілізацій.

Сила землі – в її духовній енергії. Чорна рілля осіннього поля як прообраз нашої гіркої минувшини дарує жицільні соки зеленим весняним паросткам. Дух землі у чорному хлібі, який споживаємо, у материнському молоці, в характері маленької дитини, у мудрості і волі нової генерації України!

ЛІТЕРАТУРА

1. Гетьман В. І. Культура кожного етноса є культурою екологічною / Володимир Іванович Гетьман // Рідна природа, № 4, 2002. – С. 15-18.

2. Гетьман В. І. Національний ландшафт та український етнос / Володимир Іванович Гетьман // Зелені Карпати, № 1-2, 2010. – С. 46-49.

3. Шарден П'єр Тейяр де. Феномен чоловека / П'єр Тейяр де Шарден. – М.: Наука, 1987. – 240 с.

4. Тойнбі Арнольд Дж. Дослідження історії / Арнольд Джозеф Тойнбі. – К.: 1995, т. 1. – 615 с.

5. Кононенко П. П. Національна ідея, нація, націоналізм: Моногр. / Петро Петрович Кононенко. – К.: МАУП; Міленіум, 2006. – 358 с.

6. Гумилев Л. Н. Конец и вновь начало. – М.: АСТ «Хранитель», 2007. – 431 с.

7. Дробноход М. І., Вольвач Ф. В. Екологія як навчальна дисципліна: проблеми методології та змісту / М. І. Дробноход, Ф. В. Вольвач // Освіта і управління, 1997, № 1. – С.13-38.

8. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Лев Николаевич Гумилев. – М.: Айрис-пресс, 2005. – 560 с.

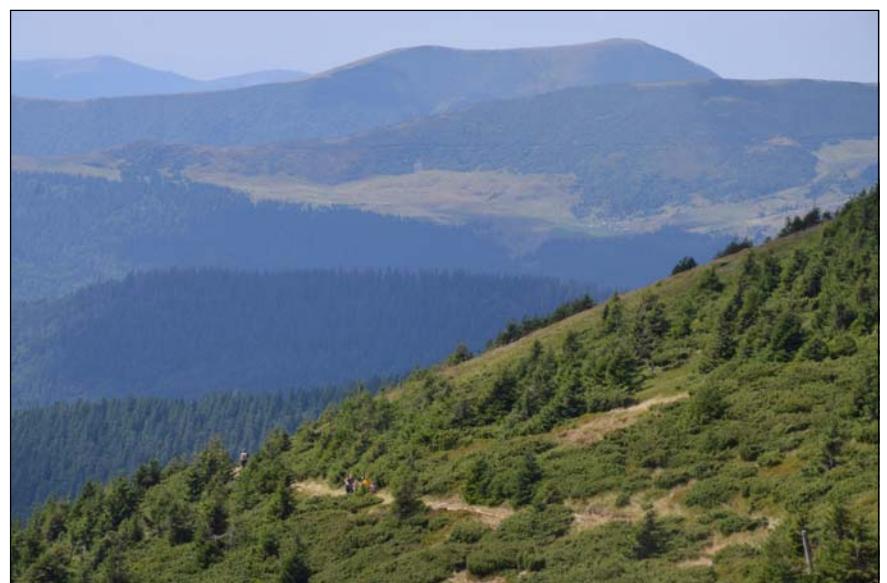
9. Родерик Нэш. Дикая природа и американский разум. Roderick Nash, Wilderness and the american mind, 1982. Jale. University Press. Nev Haven and London, 420 р. Серия: История охраны природы. – Вып. 27. – Киевский эколого-культурный центр, 2001. – 204 с.

10. Дмитро Донцов. Націоналізм / Дмитро Донцов. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. – 236 с.

11. Гетьман В. І. Гуманістична цінність заповідних ландшафтів національної та регіональних екомереж України / Володимир Іванович Гетьман // Екологічний вісник, № 1-2, 2003. – С. 5-7.

12. Сергей Ильченко. Мародеры. При попустительстве властей расхищается национальное достояние Украины // BBC (Криминал), № 19 (099), 2004.

13. Подолинський С. Вибр. тв. / Сергій Подолинський. – Монреаль, 1990.

ГУЦУЛЬСЬКА ПОРОДА КОНЕЙ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ

МЕТОДИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ГЕНОФОНДУ

Ю. СТЕФУРАК,
кандидат біологічних наук,
старший науковий
співробітник,
заступник директора
з наукової роботи;
І. СТЕФУРАК,
науковий співробітник
лабораторії
екологічного моніторингу;
М. ПАСАЙЛЮК,
кандидат біологічних наук,
старший науковий
співробітник,
Національний природний парк
«Гуцульщина»,
м. Косів
Івано-Франківської обл.

Одним з пріоритетних завдань основних положень «Конвенції про біологічну різноманітність», яка була ратифікована Верховною Радою України 27.11.1994 р., є розробка Національної стратегії збереження біорізноманіття.

У зв'язку з цим зростає актуальність збереження генофонду локальних порід. Саме такою для Карпатського регіону України є аборигена гуцульська порода коней, яка входить до реєстру порід, що потребують збереження, і включена до «Програми збереження генофонду основних видів сільськогосподарських тварин в Україні на період до 2015 року».

1. ПОХОДЖЕННЯ ТА ІСТОРІЯ РОЗВЕДЕННЯ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ПОРОДИ КОНЕЙ

Гуцульська порода коней є аборигенною породою Гуцульського регіону Східних Карпат, від чого і походить назва породи. Впродовж історії по всій

території гірського масиву кордони багато разів мінялися, тому на звання країни-батьківщини цієї породи претендують, окрім України, Румунія і Польща. В Україні Гуцульщина охоплює територію трьох областей – Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької.

Гуцульську породу коней, без сумніву, можна віднести до старовинних тому, що перші відомості про неї зустрічаються, починаючи з 1603 року.

Вона має змішане походження і була створена внаслідок складного процесу породоутворення.

Більшість авторів вважають початковою формою в утворенні гуцульської породи перших дрібних селянських коней Галичини, Буковини, північної частини Угорщини, на які вплинули коні монгольського кореня. Пізніше у формуванні даної породи брали участь коні старого норійського та лісового типів. З культурних порід на гуцульського коня найбільше вплинула арабська порода. Арабських жеребців цілеспрямовано завозили для поповнення гуцульської породи методом «вливання крові».

Були спроби поліпшити гуцульського коня й іншими породами, зокрема

в Закарпатській області, однак значного ефекту від метизації не отримано.

На створення гуцульської породи суттєво вплинули природнокліматичні, фізико-географічні, соціально-економічні фактори, а також умови годівлі та використання. Спочатку вона розводилася в різко континентальних умовах Буковинських Карпат і мала всі риси, що були притаманні диким коням. В середині XIX століття, під час існування Австро-Угорської монархії, з'явилися перші племгospодарства, які займалися розведенням гуцульських коней, їх почали систематично використовувати для кавалерії.

Австрійський уряд тримав дві стайні гуцульських жеребців – у Косові, засновану в 1891 році, та Жабйому (сьогодні смт Верховина), засновану в 1895 році.

Були також засновані перші лінії видатних жеребців-плідників: Hroby (народився в 1895 р. на території сучасної Румунії); Gorala (народився в 1899 р. в Жабйому). Подальший розвиток гуцульської породи був зупинений Першою світовою війною. У 1915 році гуцульське стадо переведено від Lucina

(Румунія) до Waldorf (Австрія). Після війни і розпаду Австро-Угорщини центри розведення гуцульських коней перемістилися в Румунію, Чехословаччину і Польщу. Було створено ще 5 ліній видатних жеребців-плідників: у Словаччині – Gurgula (народився в 1924 р.), Чехії – Polana (народився в 1929 р.), Румунії – Ousora (народився в 1929 р.), Pietrosu (народився в 1930 р.) та Prislop (народився в 1936 р.). Характерно, що до сьогоднішнього дня розмноження гуцульської породи коней базується на використанні нашадків жеребців-плідників цих семи ліній [3].

Велику увагу гуцульські коні привернули до себе під час Першої світової війни. Їх було завезено в Польщу, Словаччину, Румунію, де налагоджено зоотехнічний облік, створено племінні розплідники, які згодом переросли в кінні заводи з розведення гуцульської породи.

Треба визнати, що збереженню гуцульського коня багато в чому посприяв польський уряд, який після Першої світової війни, вбачаючи кризовий стан у розведенні цієї цінної породи, зумів не тільки зберегти, розмножити, а навіть поліпшити її.

Починаючи з 1925 року, щорічно у Косові, Устіріках, Жабіому влаштовувалися виставки гуцульських коней. Окрім того, в 1925 році в Косові організовано товариство «Гуцульський кінь», а згодом по всій Гуцульщині формувалися об'єднання селекціонерів гуцульської породи, які до 1935 року нараховували близько 300 членів. Ці об'єднання займалися питанням годівлі – безоплатно передавалися полонини для випасання коней тощо.

Перший том Державної племінної книги коней (ДПК) гуцульської породи був виданий у 1949 р. До нього ввійшли 573 голови племінних коней, в тому числі 45 жеребців і 528 кобил. ДПК була складена в умовах браку точного обліку та зоотехнічних записів, проте вона мала особливе значення для розвитку конярства Карпатського регіону, яке тільки починало відроджуватися після Другої світової війни.

У 2013 році Науково-виробнича асоціація (НВА) «Племконецентр» спільними зусиллями науковців та фахівців видала II том Державної книги племінних коней гуцульської породи. Усього до цього тому записано 48 жеребців та 154 кобили Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей.

В Україні, починаючи з 1992 року, реалізується програма: «Формування масиву гуцульської породи коней в Карпатському регіоні України», яка

спрямована на збереження і розмноження існуючого генофонду. В рамках її реалізації створено 5 племпродукторів з розведення гуцульських коней, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, створено НВА «Племконецентр» в Закарпатській області, придбано жеребців-плідників вітчизняної та зарубіжної селекції для налагодження селекційно-племінної роботи в племпродукторах та підвищення породного статусу гуцульських коней в приватному секторі, проведено науково-дослідні роботи з метою удосконалення їх генофонду тощо.

Результати досліджень науковців показали, що гуцульська порода коней консолідована і територіально зосереджена, і здійснення комплексу селекційно-племінних та організаційно-гospодарських заходів, при безумовному впровадженні в практику племінної роботи основних результатів наукових досліджень, дозволить зберегти і удосконалити цю цінну породу коней в Україні.

2. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВЕДЕННЯ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ПОРОДИ КОНЕЙ У КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

Аналіз стану розведення гуцульської породи коней у Карпатському регіоні України за 20 років незалежності показав, що в результаті спрямованої селекційно-племінної роботи вдалося суттєво збільшити чисельність та покращити якість племінного поголів'я.

Однак за останні роки, через кризові явища в економіці України, суттєве

зменшення державної фінансової підтримки галузі конярства тощо, племпродуктори з розведення гуцульської породи коней опинились в дуже скрутному економічному стані. Незважаючи на активну роботу керівників племінних господарств, фахівців і науковців з пошуку нових джерел грошових надходжень від кінного туризму, гіпотерапії, різного роду робіт, оренди, прокату, реалізації коней тощо, фінансовий результат їх діяльності в цілому залишається негативним, що безпосередньо вплинуло на стан селекційно-племінної роботи та розведення гуцульських коней загалом. Через низькі ціни і попит на племінних коней важко компенсувати витрати на їх вирощування. Відсутність інфраструктури внутрішнього і зовнішнього ринків, часто низька якість племінної продукції призвели до скорочення маточного поголів'я на 50-60 %, катастрофічного зменшення ділового виходу лошат на 100 маток і, врешті-решт, до зменшення кількості племпродукторів.

Сьогодні в Україні існує близько 13 господарств з розведення гуцульської породи коней і тільки 3 з них мають статус племпродуктора. Понад 80% племінного поголів'я не проходять атестацію і, відповідно, не випробовуються на іподромах «Гуцульська стежка», що в значній мірі впливає на їх племінну цінність, рівень відтворення і якість вирощеного молодняка.

Однією із причин є те, що така робота проводиться, хоч і регулярно, але в одному місці – Науково-виробничій асоціації (НВА) «Племконецентр» (с. Солочин Свалявського району За-

карпатської області). НВА знаходиться на відстані 200-350 км від племінних господарств Івано-Франківської, Чернівецької та Львівської областей. Долати таку відстань з племінним поголів'ям (за відсутності коштів) проблематично.

Складна ситуація склалася також в конярстві селянських господарств, які останні 20 років були основним суб'єктом з розведення гуцульських коней і, виходячи з оцінки стану на сьогоднішній день, залишаються таким і надалі. Селекційно-племінна робота в цих господарствах проводиться стихійно, або не проводиться зовсім.

Проте збереження і розмноження поголів'я коней даної породи має велике господарсько-економічне значення в умовах переходу до нових форм господарювання і, особливо, розвитку рекреаційної галузі в Карпатському регіоні.

Сьогодні виникла необхідність об'єднати власників (племінні та приватні господарства) чистопородного і найбільш типового поголів'я гуцульських коней Карпатського регіону України, науковців і фахівців з метою проведення загальної інвентаризації генофонду, налагодження селекційно-племінної роботи, застосування економічно-ефективних методів вирощування, годівлі, утримання та використання, впровадження наукових розробок для покращення господарсько-корисних та племінних якостей коней.

У зв'язку з цим у квітні 2013 року на базі конеферми ТзОВ «Варт» (Коломийський район Івано-Франківської області) створено Всеукраїнську асоціацію власників та селекціонерів коней гуцульської породи.

Першим ефективним кроком у діяльності Асоціації має стати ініціювання вступу нашої держави до міжнародної організації «НІF», що надасть нового поштовху в розведенні гуцульських коней, допоможе безперешкодно імпортувати племінний матеріал, а в перспективі вийти на міжнародні ринки. В обов'язки Асоціації входить розробка детального плану селекційно-племінної роботи з гуцульською породою коней в Україні та контроль за її виконанням, а також впровадження ефективних заходів і наукових рекомендацій, пошук нових механізмів і фінансових можливостей її реалізації.

Науковцями Прикарпатської державної сільськогосподарської дослідної станції Інституту сільського господарства Карпатського регіону НААНУ та НПП «Гуцульщина» розроблено «Комплексну програму зі збереження та удосконалення гуцульської породи коней в Карпатському регіоні України», розпочато її впровадження. На базі національних природних парків «Гуцульщина» та «Верховинський» розпочато створення центрів з відтворення гуцульських коней. У 2015 році спільно з польськими партнерами розроблено стратегію «Повернення гуцульського коня в його природне середовище» в рамках проекту «Створення Польсько-Українського центру розведення та популяризації коней гуцульської породи»

програми транскордонного співробітництва Польща-Білорусія-Україна. Намічено шляхи подальшої співпраці в напрямку збереження гуцульської породи коней в Карпатському регіоні України та наукових досліджень у цій сфері.

3. ШЛЯХИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ПОРОДИ КОНЕЙ

Гуцульські коні – незалежна та унікальна порода. Починаючи з 1979 р., вона входить до Фонду захисту генотипів аборигенних та примітивних порід тварин FAO. Для досягнення цієї мети в 1994 р. була створена Міжнародна федерація гуцульських коней (НІF), до якої Україна поки що не входить. Мета цієї організації – забезпечувати єдину методику і мету розведення на території, де поширені ця унікальна порода.

Нині світова популяція нараховує близько 500 чистопородних гуцульських кобил, і це свідчить про необхідність серйозних дій щодо збереження цієї унікальної породи.

Проблема збереження, розмноження та масового поліпшення гуцульської породи коней в Україні має вирішуватися шляхом створення племпідприємств, формування селекційних стад на основі аналізу даних експедиційного обстеження приватних і колективних господарств на предмет наявності коней гуцульської породи, а також оцінки типового поголів'я за традиційними зоотехнічними та імуногенетичними методами, застосування чистопородного розведення з інтенсивним використанням жеребців-покращувачів, а також випробування та атестація племінних коней.

Однією з найважливіших умов бажаного успіху племінної роботи з гуцульською породою коней буде строгий підбір і добір жеребців і кобил, налагодження зоотехнічного обліку.

Основні методи збереження породи:

- відтворення поголів'я в генофондних стадах;
- поширення високоякісного генетичного матеріалу через систему заводських стаєнь;
- тривале збереження і використання генетичного матеріалу в спермобанках;

• збільшення кількості плідників, що використовуються в генофондних стадах, заводських стайнях і для штучного осіменення.

Для збільшення кількості та поліпшення якості гуцульських коней, на самперед, потрібно:

- розробити детальний план селекційно-племінної роботи;

- відновити діяльність міжрайонних племстанцій та заводських конюшень;
- створити кінний завод та 2 селекційні центри з розведення гуцульської породи коней;
- розширити мережу племінних ко- неферм (в сільськогосподарських підприємствах різних форм власності, лісових, природоохоронних та рекреаційних організаціях);
- зарезервувати полонини для випасання, а також цілорічного безстаєнного утримання гуцульських коней;
- збільшити кількість та покращити якість плідників, що використовуються в генофондних стадах, заводських стайнях і для штучного осіменіння;
- імпортувати чистопородних гуцульських жеребців та кобил з однієї з країн Східної Європи;
- проводити ротацію жеребців-плідників;
- підвищити породний статус коней у приватному секторі (організація пунктів парування, пунктів штучного осіменіння тощо);
- запровадити тривале зберігання і використання генетичного матеріалу в спермобанках;
- відновити чисельність коней у всіх категоріях господарств із наступним її збільшенням, до об'єктивної потреби;
- збільшити вихідне поголів'я кобиломаток;
- збільшити обсяги вирощування та реалізації племінного молодняка;
- запровадити централізований племінний облік у відповідності зі світовими стандартами;
- застосовувати нові молекулярно-генетичні, біотехнологічні методи,

інформаційні системи, спрямовані на оптимізацію селекційного процесу;

- вступити в Міжнародну федерацію гуцульських коней (HIF);

• розробити комплексну програму розвитку кінного туризму та гіпотерапії в поєднанні з селекційно-племінною роботою.

Надзвичайно актуальним для збереження генетичного потенціалу, формування селекційного стада є створення кінного заводу для розведення і вирощування гуцульських коней в НВА «Племконцентр» або (та) Ужанському національному природному парку, де є для цього всі можливості і, основне, бажання керівництва парку, а також мінімум двох селекційних центрів з розведення гуцульської породи коней. Один такий центр необхідно створити на базі конеферми ТзОВ «Варті» Коломийського району Івано-Франківської області, а другий – в НПП «Гуцульщина». Багаторічна ініціатива парку щодо розведення та використання гуцульського коня у власному господарстві й обслуговуванні туристів є актуальнюю і ефективною. У проекті організації території НПП заплановано будівництво конюшні та створення центру з відтворення гуцульських коней. Основною метою центру стане забезпечення основних напрямків ведення племінного, виробничого, спортивного, рекреаційного, продуктивно-прикладного конярства. Гуцульський кінь повинен стати своєрідним символом парку і, можливо, зображенням-логотипом на сувенірній продукції НПП. Великі можливості розводити гуцульських коней та-кож має новостворений Верховинський

НПП, який межує з багатьма високогірними пасовищами – полонинами. Тут, за бажання, доцільно організувати цілорічне безстаєнне утримання коней, а поєднання селекційно-племінної роботи з кінним туризмом буде надзвичайно ефективним.

Саме таким господарствам, а також племпродукторам та племінним фермам відводиться провідна роль у виконанні поставлених завдань: повинні забезпечувати господарства різних форм власності та спрямування цінними племінними та робочими кіньми, надавати господарствам допомогу в організації племінних ферм, вирощуванні і випробуванні молодняка.

Велика кількість поголів'я кобил, які зосереджені у дворогосподарствах та окремих фермерських господарствах, потребує цілої низки нових технологічних заходів. По-перше, в гірських районах чотирьох областей Карпатського регіону, де традиційно розводили коней гуцульської породи, необхідно відновити заводські стайні, більшість з яких були організовані ще в минулому столітті, для парування кобил з племінними жеребцями-плідниками. По-друге, доцільно запровадити метод штучного запліднення кобил. В тих районах, де не має пунктів штучного запліднення, дану функцію можуть виконувати районні лікарні ветеринарної медицини.

Особливою актуальністю це питання набуло при підвищенні породного статусу типових місцевих коней, а також створення та вдосконалення бажаних типів тварин. Сьогодні поставлена мета одержати рухливих, витривалих, невибагливих до годівлі, достатньо універсальних коней з добре вираженим верхово-запряжним типом.

4. ОСОБЛИВОСТІ СЕЛЕКЦІЙНО-ПЛЕМІННОЇ РОБОТИ В ГУЦУЛЬСЬКОМУ КОНЯРСТВІ

Результати аналізу племінного поголів'я гуцульської породи коней свідчать, що з семи генеалогічних ліній видатних жеребців-плідників, які признані в країнах, де розводять гуцульських коней, в господарствах Карпатського регіону України є представники шести цих ліній, відсутня тільки лінія Poljana. Найбільш розповсюдженими є жеребці-плідники лінії Gurgula (57%).

У племінних господарствах закладено 4 лінії видатних жеребців-плідників

Gurgula, Hrobi, Petrosu та Ousora і три лінії місцевих плідників – Бравого, Орлика та Булана.

Для племінної роботи в племпродукторах використовується 10-30 кобил. Результати обстеження родоводів племінних господарств показали, що 8 кобиломаток започаткували створення нових родин: Біржа 010 та Картинка 014 («Племконентр»); Білка 001, Багира 007, Мишка 004, Муха 003 (ФГ «Золота підкова»); Муха 0289 та Бистра 0894 (ТзОВ «Варто»).

З метою запобігання близькоспорідненого розведення популяції, що може привести до інбредної депресії, необхідно утримувати 6 (10) чоловічих ліній. В кожній лінії має бути один основний жеребець, на якого має припадати принаймні 10 кобил.

Основного жеребця вибирають з 4-5 представників кожної лінії; у зв'язку з цим необхідно утримувати близько 30 жеребців ($6 \times 4 = 24$), з них 15 державних і 15 приватних.

Багато поглядів фахівців-конярів Польщі зводиться до того, щоб селекційно-племінна робота з розведення гуцульської породи коней проводилася в двох кінних заводах (КЗ). В селекційній програмі необхідно передбачити ліміти для КЗ щодо кількості поголів'я племінних кобил, вони мають складати – 30 кобил на один КЗ. Опираючись на результати народжуваності лошат за останні 15 років, можна передбачити, що з обох кінних заводів, запланованих для розведення гуцульської породи коней, щороку можна одержувати 35-40 голів молодняка, приблизно 20 кобилок і 20 жеребчиків.

Для довговічності і доброго здоров'я гуцульських коней на ремонт стада потрібно 7% маток, це дасть змогу запобігти інбридингу в популяції.

У племпродукторах, при плануванні десятирічного періоду використання кобил, прийнято проводити щорічну заміну 10% кобиломаток стада, тобто потрібно 7 кобилок. Можна також запланувати щорічну продажу близько 10 кобилок.

Згідно з існуючими правилами, кінні заводи повинні щорічно поставляти для державної селекційно-племінної роботи 7 жеребців (10% від кількості маток).

На ремонт стада, при плануванні 10-річного використання жеребця, потрібно 3 плідники, решта можна реалізувати. Зайві жеребці та кобилки можуть бути використані, перш за все, для

племінної роботи в інших господарствах, а також в сільському господарстві, або для потреб рекреації та гіпотерапії. Частина з них може бути продана за кордон. Через кризові явища в економіці держави, на превеликий жаль, не можемо сподіватися, що розведення гуцульської породи коней в Україні в найближчі 5 років буде проходити на високому рівні. Місцева селекція і розведення залежить від багатьох чинників: економічних, соціальних та умов навколо-лишнього середовища тощо. У зв'язку з тим, що поголів'я гуцульських коней в Україні є обмеженим, при селекційно-племінній роботі з ними треба застосовувати тільки чистопородний метод розведення.

Зважаючи на малочисельну популяцію цих коней, добір необхідно проводити так, щоб не допустити інбредної депресії. Враховуючи рекомендацію польських фахівців, пропонуємо план селекційно-племінної роботи укладти наступним чином: маючи в розпорядженні 7 основних жеребців, представників різних чоловічих ліній, популяцію кобил можна поділити відповідно на 7 груп. При розподіленні кобил до певної групи необхідно враховувати їх належність до окремих жіночих родин, а також ступінь їх спорідненості з жеребцями.

Положення цієї системи базуються на збереженні представників чоловічих ліній, для цього кожний основний жеребець повинен мати заміну, тобто сина. Існує проблема, пов'язана з деяким пониженням інтенсивності селекції серед жеребчиків, призначених для племінної роботи.

Основні жеребці мають бути так розподілені, щоб між поколіннями була якнайменша спорідненість, тобто щоб жоден жеребець не покривав дочок спорідненого з ним батька.

Сьогодні в окремих господарствах з розведення гуцульської породи коней гостро стоїть питання неконтрольованого інбридингу, тому, за результатами проведеного детального аналізу, нами запропоновано план ротації наявних жеребців-плідників.

Добір кобили до груп проводиться так, щоб спорідненість між матками з різних груп була якнайнижчою, так само спорідненість кобили з жеребцем повинна бути мінімальною. Проте спорідненість кобиломаток між собою в межах груп має бути якнайвищою. Так само, як при збереженні представників чоловічих ліній, сталою також є кількість груп кобил. Натомість може мінятися кількість кобиломаток в групах (при бажанні можна збільшити кількість маток, а також жіночих родин – наприклад через імпорт кобил).

Кобилу необхідно покривати одним жеребцем упродовж всього періоду її племінного використання. Виняток становить кобиломатка – мама продовжувача лінії, залишеного для подальшої племінної роботи, яку переводять до групи, де знаходяться тільки її дочки, тут жоден інший її син не може бути використаний в селекції. Молоді кобили, придатні для племінної роботи, але не включені в селекційний план, получаються до груп, де знаходяться їх сестри.

На формування груп кобил-дочок та на визначення основних жеребців потрібно близько 7 років. Це період три-

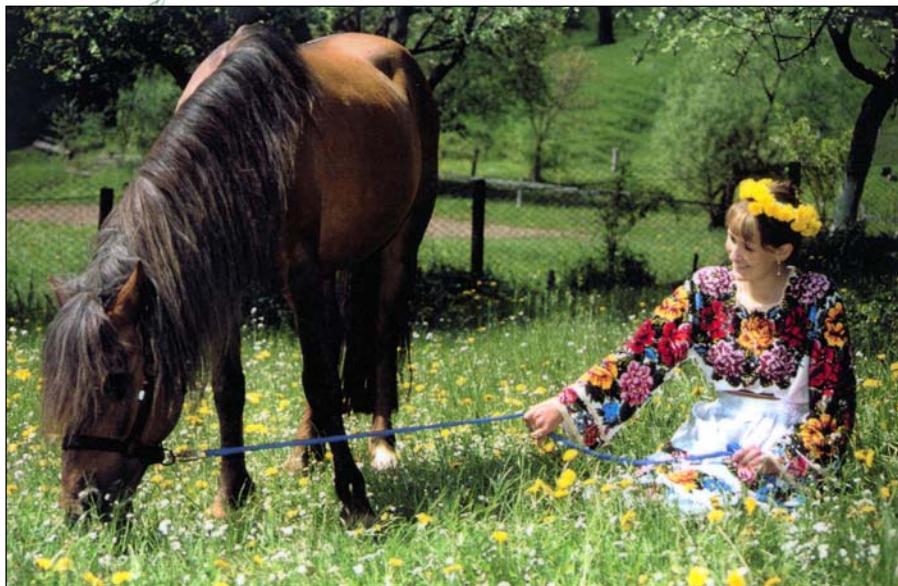
валості одного циклу, тому що кобили повертаються до вихідних чоловічих ліній після 6 або 10 циклів. У зв'язку з цим план селекційно-племінної роботи в такій малій популяції займає 42-70 років. План добору буде повністю реалізований в 6-10 поколіннях, якщо забезпечити основними жеребцями кожну лінію, в кожному поколінні. Селекціонер, вибираючи основного жеребця, повинен мати хоча б 4 плідники з кожної лінії – тобто близько 30 жеребців-плідників в кожному поколінні. При виборі основного жеребця необхідно брати до уваги оцінку жіночої родини, з якої він походить, а також, за можливості, оцінку його потомства. Досягти успіху в цій справі можливо при тісній співпраці державних та приватних селекціонерів.

5. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ІНТЕНСИВНОГО РОЗВЕДЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ПОРODY КОНЕЙ

Існуюча система розведення нечисленних порід значно звужує генетичну мінливість, що за відсутності належного контролю призводить до зростання внутрішньопородного інбридингу. При цьому низькорезултативний добір в однорідних стадах не забезпечує бажаного прогресу за рівнем селекціонованих ознак. Тому потрібна розробка системи заходів щодо подолання наростання інbredної депресії.

Вивчення спадково-мінливих ознак тварин, визначення частот різних генів, особливо локальних порід, має велике теоретичне і практичне значення для подальшого збереження генів, що контролюють життєво важливі функції організмів (стійкість проти захворювань, плодючість та ін.).

Малочисельні групи тварин локальних або аборигенних порід, призначенні для збереження генофонду (генофондне стадо), відрізняються від планових порід низьким рівнем продуктивності, але високим ступенем пристосування до місцевих умов, резистентністю проти захворювань та іншими цінними якостями. Однак відсутність генетично-го контролю при комплектуванні поголів'я селекційних стад сприяє створенню в них випадкових груп тварин, що досить умовно представляють ту або іншу породу в генетичному плані.

Таблиця 1

ГЕНЕТИЧНА СТРУКТУРА ГУЦУЛЬСЬКОЇ ПОРODY КОНЕЙ ЗА МАРКЕРАМИ ГРУП КРОВІ

Алелі	Генна частота
dghm	0.316
ad	0.211
dk	0.158
de	0.132
bcm	0.079
cgm	0.053
cfgm	0.026
dfghm	0.026

Генетична експертиза походження є обов'язковим елементом ідентифікації для племінних коней. Відповідно до «Положення про порядок проведення генетичної експертизи походження та аномалій племінних тварин» вона складається з імуногенетичних досліджень, цитогенетичного контролю і тестування тварин за ДНК – маркерами [10]. Тому метою наших досліджень було провести комплекс імуногенетичних досліджень, а також визначити показники неспецифічної резистентності організму для розробки заходів щодо збереження, інтенсивного розведення та удосконалення генофонду гуцульської породи коней.

Аналіз проведених нами досліджень у 1997-2014 роках дозволив зробити імуногенетичну характеристику племінного поголів'я вітчизняної популяції гуцульської породи коней за системою D-груп крові. Отримані дані свідчать, що основна маса тварин є носіями одних і тих же генів, багато рідкісних генетичних варіантів зустрічаються лише в окремих тварин, а значна частина генетичного спектру породи взагалі не представлена (табл. 1).

У зв'язку з цим необхідно використовувати зовсім інший підхід до комплектування і вибору таких стад, при якому основним критерієм є широта генетичної мінливості даної популяції, при цьому додатково слід враховувати, в якому ступені вона відображає генофонд породи. Використовуючи результати імуногенетичного моніторингу, нами створена база даних 146 голів гуцульських коней за системою D-груп крові, запропонована схема селекційно-племінної роботи по відбудові та збереженню їх генетичної мінливості за імуногенетичними маркерами, представлені конкретні плідники, що можуть дякою мірою оптимізувати генофонд популяції як з погляду її типовості для гуцульського коня, так і в плані розширення генетичного розмаїття. Це свідчить про необхідність мати на племінних фермах тварин з повним комплектом усіх можливих імуногенетичних маркерів, виявлених у популяції з метою підтримки достатнього рівня генетичної мінливості.

Складовою генетичної експертизи є визначення достовірності походження племінних коней за допомогою ДНК-маркерів, яка, в свою чергу, згідно Наказу № 197 Міністерства агропромислового комплексу (від 1.06.2004 р.), є невід'ємною частиною племінної справи у тваринництві та проводиться з метою:

- контролю достовірності походження племінних тварин;
- ідентифікації тварин і забезпечення достовірності родоводів племінних тварин, що сприяє підвищенню ефективності методів селекції;
- виявлення племінних тварин, що є носіями генетичних аномалій, і вилучення їх із селекційного процесу.

Причини, що обумовлюють помилки в документах коней, можуть бути різними: покриття кобили двома жеребцями, випадкові спаровування, недбалість при описі відмітин і тавруванні, навмисна фальсифікація тощо. Наразі єдиним ефективним способом контролю достовірності походження й ідентифікації тварин є генетичне тестування за допомогою ДНК-маркерів [3].

Тестування тварин на рівні ДНК є найточнішим методом генетичної ідентифікації та підтвердження походження. Визначення походження за допомогою молекулярних маркерів забезпечує значно вищу ймовірність виключення випадкового збігу алелів ($>90\%$), ніж тестування за групами крові (70-90 %), чи іншими біохімічними маркерами (40-60 %) [13].

У результаті проведених досліджень на базі лабораторії генетики Інституту розведення і генетики тварин НААН України, лабораторії імуно-, цито- та ДНЕдосліджень у тваринництві Інституту тваринництва НААН та Українській лабораторії якості і безпеки продукції АПК Національного університету біоресурсів і природокористування України з нашою участю встановлено, що за мікросателітними маркерами кількість гетеро- і гомозигот в популяції відповідає теоретично очікуваному – значення коефіцієнту реалізації гомозиготності наближується до одиниці – 0,982, надлишок гетерозигот в середньому у популяції в порівнянні з теоретично розрахованою їх частотою становить лише 0,004.

Одержані результати досліджень дають змогу стверджувати, що, незважаючи на той факт, що гуцульська порода коней, як і більшість локальних

порід тварин, тривалий час розводиться в собі, характеризується високим рівнем генетичного поліморфізму та гетерозиготності поголів’я, а також прагненням популяції до подальшої гетерозиготизації. Досить цікавим є той факт, що гуцульські коні вітчизняної селекції мають більш багатий алелофонд, ніж популяція цієї породи польської селекції, що, на нашу думку, може бути результатом різних підходів до селекційно-племінної роботи з породою в цих країнах впродовж тривалого часу її розведення.

Сьогодні при підборі за імуногенетичними показниками необхідно:

- максимально використовувати плідників із широкою генетичною розмаїтістю, практикувати чергування таких плідників на генофондних фермах і в товарних господарствах;
- проводити підбор батьківських пар для одержання гетерозиготного потомства. У цьому випадку найбільший ефект дає гетерогенний тип підбору;
- проводити «заказний» підбір батьківських пар для одержання потомства з «рідкісними» алелями;
- при достатній чисельності тварин, які мають, що часто зустрічається, алелі та генотипи, робити підбір батьківських пар, високо оцінених за всіма селекційними ознаками.

Отримані результати, а також створена база даних мікросателітних локусів ДНК 44 голів гуцульських коней можуть бути використані для їх інтенсивного розведення та удосконалення.

5.1. НЕСПЕЦІФІЧНА РЕЗИСТЕНТНІСТЬ ОРГАНІЗМУ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ПОРОДИ КОНЕЙ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

Успішний розвиток тваринництва залежить від стійкого збереження високої продуктивності та працездатності сільськогосподарських тварин, а також розробки та впровадження нових технологій, спрямованих на підвищення їх продуктивності, економічної віддачі, поліпшення племінних і господарсько-корисних ознак при розведенні в племінних, промислових та індивідуальних господарствах у різноманітних умовах годівлі, утримання та використання, які, в свою чергу, значною мірою залежать від оцінки адаптаційних особливостей організму, величини потенціалу резистентності та умілого використання їх людиною [11]. У зв’язку з цим зростає актуальність раціонального використання, відтворення та збереження фізіологічних особливостей, притаманних локальним породам, які забезпечують їхню адаптаційну пластичність, пристосованість до конкретних умов утримання і експлуатації [12]. Саме такою для Карпатського регіону України є аборигенна гуцульська порода коней.

Тому метою наших досліджень стало вивчення показників неспецифічної резистентності гуцульської породи коней. Особливо актуальним та доціль-

ним був порівняльний аналіз гуморальних та клітинних факторів захисту організму коней на фоні очікуваного авітамінозу та сезонного імунодефіциту, що виникають в зимовий та зимово-весняний періоди, а також за умов впливу різних абіотичних факторів, зокрема таких, як мікроклімат, годівля тощо. Отримані дані використані при розробці заходів, спрямованих на підвищення продуктивності та резистентності організму коней, і можуть слугувати критеріями відбору окремих особин для племінних, господарських та інших потреб.

5.1.1. МЕХАНІЗМИ ВПЛИВУ АБІОТИЧНИХ ФАКТОРІВ НА ПОКАЗНИКИ НЕСПЕЦІФІЧНОЇ РЕЗИСТЕНТНОСТІ ОРГАНІЗМУ ГУЦУЛЬСЬКИХ КОНЕЙ

Дослідження проведені на здорових конях гуцульської породи 3-6 річного віку господарств різних форм власності: племпропродуктора ТзОВ «Варто», підсобного господарства НПП «Гуцульщина» та приватних присадибних господарств, що відрізняються умовами утримання, годівлі та використання.

Враховуючи те, що в годівлі коней в літній пору року не фіксуються суттєві відмінності за винятком того, що коней ТзОВ «Варто» кормили привізною зеленою масою, то очевидно, що першочерговий вплив на життєдіяльність організму мають умови утримання та рівень фізичних навантажень. При цьому у всіх коневласників у літній період відмічається помірне використання коней: у приватних господарствах проводяться сільськогосподарські і транспортні роботи, у НПП «Гуцульщина» – нечаста практика кінного туризму, у ТзОВ «Варто» – регулярні тренінги з постійною рекреаційною участю. Найбільш відмінними в літній період є умови утримання тварин. Так, цілодобове утримання під відкритим небом практикується для коней НПП «Гуцульщина» та присадибних господарств. Оскільки одомашнення коней починалося і проводилося як кочових і травоїдних тварин з табунною системою утримання [4], [7], то відтворення і вирощування в умовах, наблизених до природних, на натуральних кормах, найкраще відображають умови формування породи і, вірогідно, найбільш сприятливі для дослідження показників імунного захисту організму.

Лідження показників імунного захисту організму.

Достовірне перевищення показників бактерицидної та лізоцимної активностей у тварин традиційних присадибних господарств порівняно з НПП «Гуцульщина», очевидно, пов’язано із помірним систематичним використанням перших на роботах, тоді як другі утримувалися при мінімумі фізичних навантажень. Вважаємо, що деякий вплив на ці відмінності могло мати і спільне випасання гуцульських коней з іншими домашніми тваринами, оскільки, за даними А.Е. Герасимова (2001), випасання коней спільно чи почергово з дрібною і великою рогатою худобою – це надійний, перевірений часом спосіб боротьби з паразитами, що активно розмножуються в фекаліях тварин. Шлунки корів легко перетравлюють личинки паразитів, а з’їдаючи грубу і малопридатну для вживання траву, корови, вівці сприяють утриманню вигону в чистоті що, в цілому, сприяє покращенню біоцінності і біочистоти зеленого корму для тварин [2].

Високі показники індексу завершеності фагоцитозу характерні для піддослідних тварин всіх груп, однак найвищими вони були у коней, які цілодобово перебували на свіжому повітрі. Таким чином, комплекс абіотичних чинників, що включає в себе свіже повітря, зелену кормову базу, достатнє сонячне освітлення, помірні фізичні навантаження у поєданні з пішими прогулянками сприяє встановленню високих клітинних показників неспецифічної резистентності організму, що характеризує підвищено стійкість організму до перемінних факторів зовнішнього середовища в літній пору року.

Враховуючи, що на осінньо-весняний період припадають сезонні спалахи різної етіології, а також прогнозовано-очікувані авітамінози домашніх тварин [4], [7], то вищі показники БАСК свідчать про кращу стійкість коней до цих несприятливих впливів. Таким чином, коні, які утримувалися в спеціально обладнаних конюшнях, демонструють зимою і весною кращу стійкість до захворювань, що провокуються грампозитивними та грамнегативними бактеріями, порівняно з їх вільно вигулюваними родичами.

У приватних господарствах, на відміну від племінних господарств, зимою приміщення не опалюються, тут температурний режим підтримується за рахунок високої теплопродукції великої рогатої худоби, оскільки коні в

період спокою продукують мало тепла і витрачають свою енергію велими економно, порівняно з іншими сільськогосподарськими тваринами [9]. Зважаючи на те, що у осінньо-весняний період виділити вплив будь-якого абіотичного фактора – годівлі, особливостей утримання, температурного режиму як домінуючого практично неможливо, ми вважаємо, що отримана картина показників неспецифічної резистентності організму відображає синергічну дію цих факторів. Ale оскільки відомо, що бактерицидна і лізоцимна активності сироватки крові знаходяться в прямій залежності від рівня мікро- і макроелементів в рационі [6], то саме збалансованість кормів у випадку стаєнної системи утримання може бути запорукою відносно більш високих значень згадуваних показників, порівняно з іншими факторами. Також слід враховувати можливий вплив спільного утримання коней гуцульської породи з іншими сільськогосподарськими тваринами. З одного боку, спільне випасання худоби літом позитивно відображається на санітарному стані пасовища, а з іншого боку – велика і дрібна рогата худоба, свині, птиця та інші домашні тварини, які перебувають під одним дахом з кіньми зими і ранньою весною, є потенційно додатковим навантаженням на їх імунну систему, оскільки можуть бути джерелом інвазійних та інфекційних захворювань, більшість з яких небезпечні для коней [5]. Такий гіпотетично моделюючий вплив може провокувати незначне підвищення гуморальних показників імунного захисту організму нетривалий час, що загрожує наступним їх різким зниженням через виснаження відтворювальних ланок захисних систем.

Беручи до уваги такі особливості розподілу активностей клітинних і гуморальних показників неспецифічної резистентності організму особин одної породи за різних умов утримання і в різні пори року, видається логічним припущення про те, що хід формотворчих процесів гуцульської породи коней найбільш яскраво виражений у тварин, що утримуються в традиційних присадибних господарствах. Причому отримані дані свідчать про те, що максимальна концентрація активності факторів неспецифічної резистентності коней цих господарств проявлялася в літній пору року, тоді як весняний період виявився найменш сприятливим для величини досліджуваних показників.

5.1.1.1. ЗАХОДИ, СПРЯМОВАНІ НА ПІДВИЩЕННЯ НЕСПЕЦИФІЧНОЇ РЕЗИСТЕНТНОСТІ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ПОРоди КОНЕЙ

У зв'язку з цим нами запропоновано поліпшити умови утримання та годівлі коней в присадибному господарстві. Необхідно утримувати коней в індивідуальних приміщеннях. Взимку температуру в приміщенні підтримують на рівні 4-10 °C, відносну вологість повітря – не менше 85 %. З метою збереження оптимальних параметрів мікроклімату необхідно стайні провітрювати, а коней максимальний період часу вигулювати на свіжому повітрі. Власники коней зобов'язані проводити регулярне ветеринарне обстеження своїх коней у найближчому ветеринарному закладі, своєчасно лікувати хворих тварин, робити профілактичні щеплення та дегельмінтизацію.

У стайні НПП «Гуцульщина» коней утримують в примітивних тісних стійлах на прив'язі. Такий спосіб утримання не забезпечує достатньої свободи руху коней, але дає можливість максимально використовувати територію приміщення. Враховуючи обмежені фінансові можливості підприємства, особливості будови тіла гуцульських коней, а також архітектурні показники приміщення, нами розроблена проектна пропозиція їх реконструкції та розбудови. Стійла необхідно відділити одне від одного дерев'яними стінками. Ширина стійла не повинна бути більша, ніж висота коня в холці (загальна ширина для гуцульських коней становить в середньому 140 см), а його довжина, разом із годівницею, має бути трохи менша, ніж подвоєна коса довжина тулуба тварини, тобто не менше ніж 3 м. Підлога в стійлах – дерев'яна. На протилежній від годівниць стороні приміщення – бетонний коридор для роздачі кормів та видалення гною, ширину не менше 2 м. Сечові жолоби повинні бути глибиною близько 5 см, а ширину достатні для того, щоби в них вільно поміщалося копито коня, з метою запобігання защемлення та обламування рогу. Від стін годівниць у напрямку коридора – невеликий нахил підлоги, десь близько 2%. Лоша до 6-місячного віку, при утриманні в таких стайннях, необхідно прив'язувати біля кобил, а відлучений молодняк розділяти на групи жеребчиків

та кобилок і відвести їм окремі приміщення. На перспективу необхідно передбачити будівництво додаткових приміщень з метою облаштування для жеребців-плідників, а також жеребних і підсисних кобил денників з площею 9-12 м².

З розрахунку на 10 голів коней необхідно передбачити вигульну територію площею близько 1 га, вона має бути огорожена дерев'яними брусками чи трубами висотою 120 см.

Усвідомлюючи, що збалансована годівля підвищує резистентність організму до бактеріальних і паразитарних інфекцій, сприяє швидкому одужанню, підвищує ефективність використання поживних речовин, стимулює роботоздатність і процеси відновлення коней після інтенсивних фізичних навантажень [1], ми запропонували покращити годівлю коней в зимово-стійловий період в приватних господарствах та НПП «Гуцульщина». Окрім грубих і концентрованих кормів, які використовуються для годівлі коней в цих господарствах, обов'язково потрібно включати в раціон соковиті корми (буряк, морква, яблука). У коня завжди має бути доступ до кухонної солі, також важливо використовувати вітамінні та мінеральні премікси. Норми годівлі для робочих коней необхідно визначати залежно від живої маси, виконуваної роботи, її інтенсивності та фізіологічного стану організму.

Біологічно особливістю гуцульських коней є висока ефективність використання грубих кормів, тому різnotрав'я полонин, багате поживними речовинами, дає можливість підтримувати в прекрасному стані відгодівельні якості коней, сприяє високій молочності кобиломаток і, відповідно, нормальному розвитку молодняка без підгодівлі концентратами. Як показали наші дослідження, цьому також сприяє випасання коней з іншою великою та дрібною рогатою худобою.

Пасовищний сезон на полонинах триває 120-150 днів і закінчується в другій половині вересня. Однак сьогодні надзвичайно актуальним є перейняття досвіду польських фахівців з розведення гуцульських коней в частині організації цілорічного безстаєнного їх утримання, а поєднання селекційно-племінної роботи з кінним туризмом буде надзвичайно ефективним для збереження генофонду цієї унікальної породи, а також отримання додаткових фінансових надходжень як природоохоронних установ, так і місцевих мешканців.

Варто зазначити, що згадані природно-заповідні установи вже розпочали формування племінного поголів'я гуцульських коней.

З іншого боку, наші дослідження показали, що сьогодні полонини використовуються лише на 10 відсотків, тому традиційні гірські луки, з багатим біорізноманіттям, почали заростати чагарниками. Катастрофічно низьке використання полонин призводить до їх заміни лісовими угрупованнями, що, в свою чергу, веде до деградації значної частини цієї унікальної екосистеми. У зв'язку з цим саме національні природні парки Карпатського регіону України мають відіграти ключову роль при збереженні біорозмаїття полонинських екосистем та генофонду гуцульської породи коней.

6. ПРИРОДНО-КЛІМАТИЧНІ, ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНІ, ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ГЕНОФОНДУ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ПОРОДИ КОНЕЙ

Скрутне економічне становище нашої держави загалом і Карпатського регіону зокрема негативно вплинуло на розведення гуцульської породи коней. Тому сьогодні продовжує бути актуальним залучення недержавних коштів, а

особливо – міжнародна співпраця. Ми маємо неабиякі напрацювання в цьому напрямку: так, в 2004році залучена значна частина недержавних коштів для збереження, розмноження та покращення гуцульських коней, а також розвитку кінного туризму; реалізовано 3 проекти Міжнародної благодійної фундації «Хайфер Проджект Інтернешнл» – «Відродження гуцульського конярства на Прикарпатті», «Відродження зникаючих порід тварин на Гуцульщині», «Карпатський проект», завезено б чистопородних жеребців-плідників із Польщі, а також проект ПАУСІ (польсько-американсько-українська ініціатива) «Допомога в розведенні та використанні гуцульської породи коней в Україні» реалізований з польськими партнерами в 2004 році. Конярі Закарпаття спільно з польськими фахівцями в цьому році завершують реалізацію проекту «Створення Польсько-Українського центру розведення і популяризації коней гуцульської породи» в рамках Програми транскордонної співпраці Польща-Білорусь-Україна (2007-2013 рр.).

Метою цих проектів було:

- залучення міжнародних коштів для збереження та удосконалення гуцульської породи коней;
- спільне дослідження найбільш досконаліших способів утримання коней, а також можливостей їх використання в сучасних цивілізаційних умовах;
- розведення коней гуцульської породи як спільний культурний елемент народів Східних Карпат з призначенням

**ПОКАЗНИКИ ОПЕРАЦІЙНИХ ЦЛЕЙ СТРАТЕГІЇ ПОВЕРНЕННЯ ГУЦУЛЬСЬКОГО КОНА
В ЙОГО ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДО 2025 р.**

<i>Стратегічна ціль 1</i> Збереження і розповсюдження культурної спадщини, яка пов'язана з утриманням гуцульських коней	
Операційні цілі	Показники
1.1. Задокументована культурна спадщина, пов'язана з гуцульським конем	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість виданих/оцифрованих документів • Кількість осіб, які користуються задокументованою культурною спадщиною, пов'язаною з гуцульським конем
1.2. Підвищений рівень обізнаності мешканців і туристів із культурною спадщиною, пов'язаною з гуцульським конем	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість осіб, до яких дійшла інформація щодо культурної спадщини, пов'язаної з гуцульським конем
<i>Стратегічна ціль 2</i> Збереження якомога більшої площи природних територій, які придатні до розведення гуцульських коней	
Операційні цілі	Показники
2.1. Збільшення кількості суб'єктів, які займаються реалізацією аграрно-кліматично-екологічних програм	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість суб'єктів, які займаються реалізацією аграрно-кліматично-екологічних програм
2.2. Покращення культури утримання природних територій для потреб розведення гуцульських коней	<ul style="list-style-type: none"> • Площа територій, культура утримання яких для потреб розведення гуцульських коней перебуває на високому рівні
2.3. Збереження біорізноманіття природничо цінних комплексів шляхом їхнього використання для випасу гуцульських коней	<ul style="list-style-type: none"> • Площа пасовищ у природничо цінних комплексах
<i>Стратегічна ціль 3</i> Збереження первинних чистопородних ознак гуцульських коней	
Операційні цілі	Показники
3.1. Висока якість селекційної роботи, в тому числі селекцій, пов'язаної з робочою продуктивністю	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість кобил, допущених до розплоду • Кількість жеребців, допущених до розплоду
3.2. Високий рівень компетентності селекціонерів і конярів гуцульського коня	<ul style="list-style-type: none"> • Чисельність осіб, які беруть участь у різних освітніх заходах, спрямованих на підвищення кваліфікації селекціонерів і конярів гуцульського коня
<i>Стратегічна ціль 4</i> Утримання популяції гуцульських коней на рівні, який гарантує збереження породи в Карпатах	
Операційні цілі	Показники
4.1. Збільшення популяції гуцульських коней в Україні	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість гуцульських коней в Україні
4.2. Утримання існуючих ліній і родин з польського та українського боку	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість існуючих ліній і родин з польського та українського боку
4.3. Розвинута співпраця в сфері обміну селекційним матеріалом, а також досвідом, пов'язаним зі створенням і реалізацією програм розведення	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість конярів, які співпрацюють
<i>Стратегічна ціль 5</i> Збереження і популяризація різноманітних способів використання гуцульських коней з польського та українського боку	
Операційні цілі	Показники
5.1. Утримання та вдосконалення контролю за продуктивністю гуцульських коней	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість гуцульських коней, які підлягають контролю продуктивності
5.2. Покращення туристичного, рекреаційного та похідного використання гуцульських коней	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість коней, які використовуються в туризмі, рекреації та походах • Кількість осіб, які користуються послугами в сфері туризму, рекреації та кінних походів
5.3. Розвиток гіпотерапії з використанням гуцульського коня	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість гуцульських коней, які використовуються в гіпотерапії • Кількість гіпотерапевтичних осередків в Польщі • Кількість гіпотерапевтичних осередків в Україні
5.4. Підготовка інструкторських кадрів, терапевтів, провідників і обслуги туристичного руху	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість осіб, які закінчили сертифіковані навчання і курси
5.5. Розвиток інтегрованої пропозиції кінного туризму	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість нових продуктів кінного туризму • Кількість осіб, що користуються пропозицією кінного туризму
5.6. Розвинена система просування та пошуку клієнтів інтегрованої пропозиції кінної промисловості	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість осіб, що користуються пропозицією кінного туризму
<i>Стратегічна ціль 6</i> Створення на різних рівнях стійких структур організаційної співпраці, яка пов'язана з розведенням і використанням гуцульських коней в Польщі та Україні	
Операційні цілі	Показники
6.1. Налагодження польсько-української співпраці на рівнях відповідних міністерств, які реалізують політику в сферах: економіки, сільського господарства і туризму, а також органів місцевого самоврядування	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість проведених спільніх польсько-українських заходів
6.2. Спільна інтеграційна діяльність селекційних організацій та об'єднань конярів в Польщі і Україні, які представляють інтереси конярів гуцульської породи	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість проведених завдань / ініціатив організацій, які об'єднують конярів в Польщі та Україні і представляють інтереси конярів гуцульської породи
6.3. Співпраця національних парків, вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ з осередками розведення коней з Польщі та України	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість проведених завдань / ініціатив національних парків, вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ з осередками розведення коней з Польщі та України
6.4. Просування Польсько-Української стратегії повернення гуцульського коня в його природне середовище	<ul style="list-style-type: none"> • Кількість проведених завдань / ініціатив і організованих подій, які просувають Польсько-Українську стратегію повернення гуцульського коня в його природне середовище

для племінних, туристичних і рекреаційних цілей, а також до гіпотерапії.

Під час проведення останніх заходів учасники прийшли до спільної думки щодо продовження співпраці польських та українських партнерів, яка давно започаткувалася і принесла відчутні результати.

Знаряддям такої співпраці буде «Стратегія повернення гуцульського коня в його природне середовище до 2025 року».

6.1. СТРАТЕГІЯ ПОВЕРНЕННЯ ГУЦУЛЬСЬКОГО КОНЯ В ЙОГО ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДО 2025 РОКУ

До її розробки було запрошено фахівців з Польщі та України, для яких збереження природної і культурної спадщини прикордонних територій цих країн, а зокрема гуцульської породи коней, часто є ціллю усього життя. Робота над Стратегією здійснювалась проектною групою, яка складалась з польських та українських консультантів і експертів (з нашою участю). Під час циклу поглиблених інтерв'ю, а також п'яти діагностично-проектних майстерень в Рудавці Риманівській (Польща) було розроблено Стратегію, яка в колах, пов'язаних з розведенням гуцульських коней, разом з іншими запропонованими методами стане своєрідним «дороговказом» щодо збереження, інтенсивного розведення та удосконалення генофонду гуцульської породи коней. У зв'язку з цим подаємо основні елементи цієї Стратегії.

6.1.1. БАЧЕННЯ ТА МІСІЯ СТРАТЕГІЇ ДО 2025 р.

Бачення витікає з історії співпраці польських та українських конярів, яка почалась з утворення у 1925 році в Косівському повіті Товариства конярів гуцульської породи.

У польській і українській частині Карпат значно розвинулось розведення коней гуцульської породи, з українського боку упорядковано базу даних та племінну книгу гуцульської породи.

Виникли нові селекційні центри, які використовують природні луки (польонини) і високогірні пасовища. Конярі з Польщі і України за участі галузевих організацій своїх країн розширили співробітництво у сфері обміну племінним матеріалом і підвищення рівня роз-

ведення гуцульських коней. Всебічне використання гуцульських коней призводить до постійного підвищення їх значення в гористих територіях Польщі і України.

При кінних заводах в обох країнах створено готельну базу для туристів. Було започатковано співпрацю національних парків з Польщі і України. Розроблено і позначено траси багатоденних кінних походів з Польщі до України і з України до Польщі з врахуванням туристичних, пейзажних і культурних цінностей цієї частини Карпат. Започатковано співробітництво з карпатськими країнами з метою розвитку кінного туризму в південній дузі Карпат. Виникає цікава туристично-рекреаційна пропозиція в цій частині Європи, яка включає ряд місць, де плекають культурні цінності Гуцульщини.

Місія до 2025 р.: збереження гуцульського коня в його середовищі як частини культурної спадщини народів Карпат. Використання потенціалу коней гуцульської породи при збереженні їх первинних ознак. Зростання туристичної привабливості польської і української частин Карпат за допомогою спільнотою соціально-економічної діяльності прикордонних територій Польщі і України з використанням природно-культурних та історичних цінностей.

6.1.2. ПЕРЕДУМОВИ СТРАТЕГІЇ

У рамках досліджень, пов'язаних з розробкою Стратегії, було проведено аналіз в наступних сферах:

- географічне, природниче та культурне середовище наявності гуцульських коней з польського та українського боку;
- стан розведення гуцульських коней з польського та українського боку;
- сучасні тенденції щодо використання гуцульських коней;
- польсько-українська співпраця, пов'язана з розведенням і використанням гуцульських коней.

Під час робіт над Стратегією експертами було визначене проблеми у цих стратегічних сферах з українського та польського боку, зроблено їх аналіз.

На підставі проведених експертами досліджень було зроблено SWOT-аналіз (абревіатура SWOT: Strengths – сильні сторони, Weaknesses – слабкі сторони, Opportunities – можливості, Threats – загрози), тобто визначено чинники розвитку, які є сприятливими (сильні сторони і можливості) та не-

сприятливими (слабкі сторони і загрози) в окремих стратегічних сферах. Визначення проведено окремо для внутрішніх чинників розвитку (сильні і слабкі сторони), які стосуються сфери та реалізаторів Стратегії (на які у значній мірі можна впливати), а також окремо для зовнішніх чинників розвитку (можливості і загрози), що стосуються оточення сфери та реалізаторів Стратегії (на які неможливо впливати або можливо у дуже незначній мірі).

На підставі оцінки актуальної ситуації, яка враховує проблеми та внутрішні чинники, визначені у процесі роботи групи експертів (сильні та слабкі сторони сфери), а також зовнішні (можливості і загрози в оточенні), які впливають на можливості розвитку сфери, розроблено стратегічні, операційні цілі та реалізаційні завдання, визначені в стратегічних сферах для української та польської сторони. Стратегічні цілі (у 4 сферах) визначено до 2025 року, вони вказують на те, які проблеми повинні бути вирішенні для реалізації місії.

6.1.3. МЕТОДИ ВПРОВАДЖЕННЯ СТРАТЕГІЇ

Польсько-Українська стратегія повернення гуцульського коня в його природне середовище має спрямовуючий характер і її завданням є спонукати партнерів до здійснення кроків у рамках Стратегії. Завдання для реалізації, зафіксовані в Стратегії, є пов'язані або невід'ємні з діяльністю, якою займаються зацікавлені сторони (конярі і користувачі гуцульських коней, а також їх організації та об'єднання), більшу частину з них складає приватний і громадський сектор.

Ключовим у впровадженні Стратегії є переконання і зацікавлення групи зацікавлених сторін до реалізації Стратегії, враховуючи наступний територіальний поділ:

- основна територія: Підкарпатське воєводство, Закарпатська область;
- прилегло-пов'язана територія: Малопольське воєводство, Львівська та Івано-Франківська області;
- територія впливу Стратегії: вся Польща, вся Україна.

Дуже важливою для дієвості впровадження Стратегії буде співпраця з органами публічної адміністрації: урядової і місцевого самоврядування. Партнери з цієї групи можуть надати значну технічну допомогу, а також фінансову підтримку, спрямовані на реалізацію завдань Стратегії.

Одним із найскладніших завдань і водночас викликів для партнерів Стратегії стане пошук коштів на реалізацію її завдань. Окрім власних коштів партнерів, ключовим буде використання доступних коштів допомоги, а зокрема фондів Європейського Союзу.

Готуючи проекти до реалізації в рамках Стратегії, а також беручись за виконання детальних завдань, партнери користуватимуться наступними категоріями джерел фінансування:

- власні кошти партнерів;
- національні дотації (гранти) та субвенції (польські та українські);
- дотації (гранти) від органів місцевого самоврядування;
- пожертві;
- кошти від прибутків, отриманих від спільних заходів, які реалізуються партнерами;
- доступні публічні кошти технічної допомоги, зокрема фонди ЄС (які можна отримати на підставі внесених проектних заявок, на національному та регіональному рівні).

Впровадження Стратегії проходитиме моніторинг з допомогою періодичного аналізу інформації, яка збиратиметься за заздалегідь визначеними показниками, пов'язаними з операційними цілями.

Усі завдання, пов'язані із впровадженням Стратегії, будуть піддані моніторингу та оцінюванню окрім з польського та українського боку суб'єктами, визначеними кожною зі сторін.

Ціллю системи моніторингу та оцінювання є:

- оцінка дієвості Стратегії;
- завчасне попередження щодо загроз, які можуть ускладнити або унеможливити досягнення цілей, які прийняті в Стратегії;
- надання інформації, яка необхідна для оцінювання і, як наслідок, прийняття рішення щодо актуалізації усієї Стратегії або деяких її елементів.

Оцінювання полягатиме у аналізі інформації, яка отримана із системи моніторингу і дослідження позиції зацікавлених сторін.

6.1.4. ПОКАЗНИКИ ОПЕРАЦІЙНИХ ЦІЛЕЙ СТРАТЕГІЇ

Оцінка рівня реалізації Стратегії буде проводитись за допомогою показників результату, які можливо об'єктивно звірити. Таблиця 2 (див. стор. 79) представляє очікувані результати для кожної операційної цілі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волкова Т. І., Новіков О.О. Оцінка забезпеченості жеребців-плідників та маток коней поживними речовинами рационів// Науково-технічний бюллетень. – ІТНААНУ. – 2008. – № 98. – С. 134 – 139.
2. Герасимов А.Е. Лошади, разведение и уход. – М.: Вече, 2004. – 129 с.
3. Генотипування коней української верхової породи з використанням панелі SSR-маркерів / Шельов А.В., Спірідонов В.Г., Парій М.Ф. та ін. // Вісник українського товариства генетіків і селекціонерів. – 2009. – Том 7, № 2. – С. 257 – 261.
4. Гопка Б.М., Хоменко М.П., Павленко П.М. Конярство. – К: Вища освіта. 2004. – 316 с.
5. Громова О. А. Гепатопротекторные свойства витаминов в преконцепции и при беременности / О. А. Громова, И. Ю. Трошбин, Е. Ю. Лисицына// Земский врач. – 2011. – № 4. – С. 23-28.
6. Колб В. Г. Справочник по клинической химии. 2-е изд., перераб. и доп / В. Г. Колб, В. С. Камышникова. – Минск, 1982. – 366 с.
7. Мартинишин М. І. Активність природних факторів резистентності сироватки крові підсисних і відлучених поросят за різного рівня цинку в раціоні. В: Наук.-техн. бюл. Ін-т. біол. тварин і ДНДКІ ветпреп. та корм. доб. 2008, Вип. 9, № 3. – С. 142-146.
8. Мельник, Ю. Ф. Генетичний моніторинг у конярстві України / Ю.Ф. Мельник, М. В. Дідик, Б.Є. Подоба, В.В. Дзицюк, В.І. Росоха, О.О. Новіков // Наук.-техн. бюл. / Укр. акад. аграр. наук. Ін-т тваринництва. – Харків. – 2002. – №84. – С. 60 – 63.
9. Меньшиков В.В. Лабораторные методы исследований в клинике. – М.: Медицина, 1987. – 368 с.
10. Положення про порядок проведення генетичної експертізи походження та аномалій племінних тварин // Нормативні документи з проведення генетичної експертізи племінних тварин. – К.: ППНВ, 2006. – С. 24 – 36.
11. Пінчук В.О. Еколого-генетичний моніторинг племінних ресурсів конярства України // автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук 03.00.16 – екологія. – Київ, 2011. – 25 с.
12. Попадюк С.С. Дослідження генетичного потенціалу та природної резистентності гуцульської породи коней // автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата сільськогосподарських наук 06.02.01 – розведення та селекція тварин. – Львів, 2002. – 20 с.
13. Teneva A. Application of molecular markers in livestock improvement / A. Teneva, M. P. Petrovi? // Biotechnology in Animal Husbandry. – 2010. – Vol. 26 (3-4). – P. 135-154.

ЗАБУТА СЛАВА КВАСІВСЬКОГО МЕНЧУЛА

У МИNUЛОМУ НА ПОЛОНИНАХ РАХІВЩИНИ ВИГОТОВЛЯЛИ ЕМЕНТАЛЬСЬКИЙ СИР

*Микола ВОЛОЩУК,
кандидат біологічних наук,
завідувач ботанічної лабораторії
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів*

Гірська Рахівщина наприкінці XIX століття належала до Австро-Угорської імперії. Основними видами традиційного господарювання місцевого населення були (і залишаються сьогодні) лісозаготівля, тваринництво, садівництво, рільництво. І все ж у минулому горяни віддавали перевагу тваринництву і тільки незначна частина працювала на лісозаготівлях та інших промислах. Вивчивши досвід регіонів, що розташовані у Альпах, уряд Австро-Угорської імперії вирішив розвивати в Карпатах молочно-сироварну галузь. Рахівські полонини нічим не поступалися альпійським. Деякі дослідники, побувавши на гірських луках-полонинах Карпат, навіть стверджували про кращі тамтешні умови для розвитку сирої промисловості. Зокрема Едмунд Еган у праці «Економічні можливості наших Карпат» [2] порівнює Швейцарські Альпи та Східні Карпати. Він пише, що останні менш скелясті за Альпи і більш пологі, у складі травостою є достатня кількість кормових видів рослин, а чисті джерела і гірське повітря є дуже сприятливими для виробництва різних сортів високогірних сирів. Тому наприкінці XIX століття уряд Австро-Угорщини розробив спеціальну державну програму розвитку полонинського господарства для налагодження вироб-

ництва ементальського сиру. Едмунд Еган писав, що такий сир, як швейцарський, з відмінним смаком, окрім Швейцарських Альп, можна виготовляти також на високогірних луках Карпат.

Отже, напрямком подальшого економічного розвитку гірської Рахівщини визначили вирощування великої рогатої худоби, виробництво сиру і збут молочної продукції. На полонині Квасівський Менчул було влаштовано зразкове полонинське господарство і налагоджено виробництво так званого «карпаторуського ементальського сиру». У великих містах імперії організовували виставки сиру і масла, де молочній продукції з Карпат давали високу оцінку.

Після розпаду імперії Габсбургів у 1919 році Закарпаття увійшло до Чехословацької республіки. Демократичний уряд республіки продовжив розвиток молочно-сироварного виробництва на Рахівщині. Виділяли безвідсоткові кредити для будівництва молочарень і ферм. За державні кошти до полонин будували якісні кам'яні дороги, закупляли сироварне обладнання, посуд, одяг... Є дані, що протягом 1938 року на полонинах поблизу Рахова виготовили 16 тисяч кг ементальського сиру [1].

Чехословацька держава звертала увагу на поліпшення породного складу худоби, виділяла кошти для придбання племінних биків, яких привозили з Швейцарії і Австрії. Також давали грошові премії місцевим жителям за зразкове утримування худоби. Щорічно здібних молодих гуцулів відправляли на курси для практичних навчань у діючі молочні господарства Австрії і Швейцарії.

Як відзначає Едмунд Еган [2], полонинське господарство буде добре розвиватися тільки за наявності догляду за ним. Тому на полонині Джоржева Прелука (поблизу села Кваси) чеськими науковцями розроблено так звану «Кейдерову (або Кейдову) систему». Суть цієї системи полягала у тому, що у верхній частині полонини побудували ферму на 60 голів великої рогатої худоби. Біля ферми влаштували резервуар, куди скидали гній. Від цього резервуару було проведено труби і жолоби, якими вода і розріджений гній розтікалися по всій полонині. Такий спосіб удобрення та зволоження через декілька років поліпшив кормовий склад високогірної луки, збільшив у три, а то й у чотири рази урожай травостою. Завдяки такому дбайливому підживленню багатий урожай травостою на цьому полонинському господарстві особливо дивував у посушливі роки. Під час посухи сіно з Карпат потягом відправляли у центральні низинні регіони.

**Руїни сироварні на полонині Квасівський Менчул.
Рахівський район Закарпатської області**

У 1940 році так званий Національний центр угорських молочних кооперативів виграв тендер на організацію сирного виробництва на Закарпатті і продовжив виробництво ементальського сиру [4]. Сироварня на схилах гори Кvasівський Менчул в той час мала котел на 1200 літрів з гвинтовим пресом. У 1941 році тут щоденно виготовлялось 90-100 кг сиру «Емменталь», який був сертифікований найбільшим виробником сиру в Угорщині – компанією родини Штауфер (Stauffer), що походила зі Швейцарії [3].

Після Другої світової війни Рахівщина, як і все Закарпаття, увійшла до складу СРСР. Сформовані колгоспи частково продовжили займатися тваринництвом, але виготовлення молочних продуктів не мало таких масштабів і поступово занепало. На деяких полонинах до сьогоднішнього дня залишилися розвалини молочарень і ферм як нагадування про колишнє успішне господарювання.

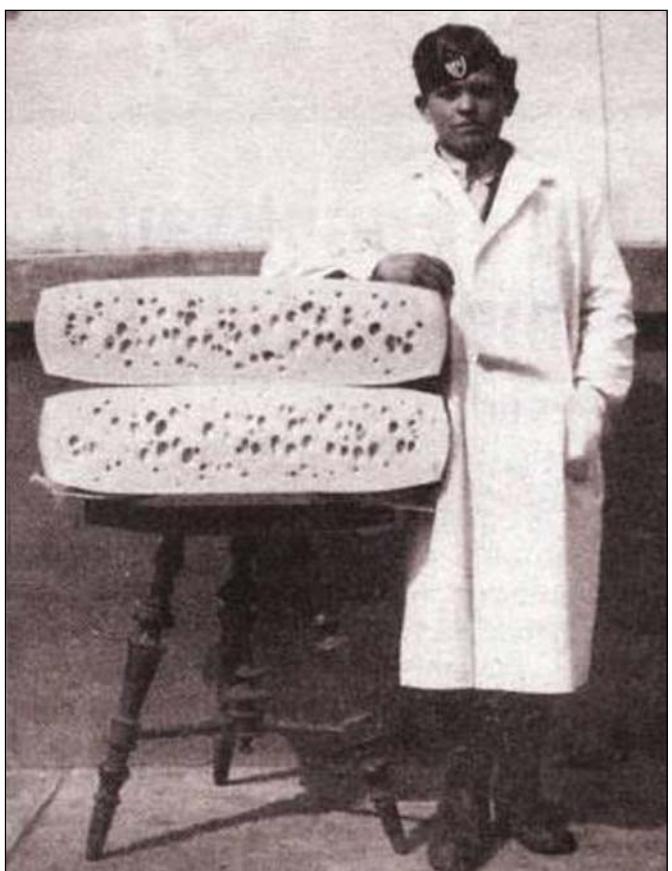
У сучасний період кількість худоби у місцевого населення значно скоротилася. Сінокісні луки та полонини, на яких припинено традиційне господарювання, поступово заростають деревно-чагарниковою рослинністю.

Як показав досвід наших предків, однією з галузей економічного розвитку гірських депресивних районів Карпат є розвиток полонинської господарки. Відновлення її традиційних видів можна поєднати з розвитком туризму. У Карпатах такі слід налагодити виробництво високоякісних сирів. Потрібна продумана суттєва державна підтримка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волошук М.І. Свого часу на полонинах Рахівщини виготовляли 16 тисяч кілограм сирів на рік (<http://zakarpatty.net.ua/News/138491>).
2. Еган Е. Економічні можливості наших Карпат. Поліграфцентр «Ліра». – Ужгород, 2010. – 51 с.
3. <http://karpatskiobjektiv.com/> У 1941 році сироварня на Рахівщині щоденно виготовляла 100 кг сиру «Емменталь».
4. <http://www.rakhivnews.in.ua/novini/rakhivschina>.

Полонина Кvasівський Менчул

Сировар Петер Неймет з «головами» ементальського сиру власної вироби. Село Кvasи, 1941 рік (фото з веб-сайту «Transcarpathian Heritage»)

АКВІЛА – ЦАР ПТАХІВ

Богдан ГОДОВАНЕЦЬ,
кандидат біологічних наук,
науковий співробітник зоологічної лабораторії
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

Беркут – найбільш відомий та найсильніший серед орлів Північної Палеарктики. Його часто називають королем птахів, царем неба. Назва беркут (буркут, бюркют) тюркського походження (börküt – східно-туркське, bürküt – казахське, birkut – татарське, bürgüd – монгольське), в перекладі на українську мову означає чорний орел (на віддалі силюет птаха виглядає чорним). Крупних хижих птахів з характерним орлиним профілем в Римі називали «аквіла» (звідси походить латинська родова назва орлів – *Aquila*). Наукова назва беркута – *Aquila chrysaetos* – у перекладі на вкраїнську означає «золотий орел». У країнах Європи беркута називають по різному: у Англії – «золотим орлом», у Франції та країнах Скандинавії – «королівським орлом», у Іспанії та Італії – «справжнім орлом», у Польщі, Чехії, Словаччині, Болгарії, Німеччині і Голландії – «скельним або кам'яним орлом».

Образ орла-беркута часто використовувався в міфології, народних легендах, віруваннях та казках. Від є символом сонячних богів у багатьох культурах і засвідчує духовну основу, відвагу, перемогу, гордість, величність, царське походження, владу та силу. В міфах стародавньої Греції орел асоціюється з верховним богом – Зевсом [7]. У древній міфології туркмен є божество Буркут-баба, дослівно Буркут – верховний бог, володар хмар, грому і дощу, рівний за становищем самому Аллаху. Беркут був символом вищого божества у Вавілоні, Персії, Індії та інших державах. У християнстві він нагадує апостола Іоанна: знак перемоги добра над злом – зображення битви орла із змієм. У шаманів Бурятії беркут символізує духовне відродження. Германці та народи Аттики вважали орла птаховою, яка приносить щастя. Добром знаменувалося побачити беркута у Тібеті. У багатьох народів Азії та Європи беркута вважали священим птахом. У Середній Азії мертвого орла хоронили з почестями. У Англії та Данії в середньовіччі за його убивство засуджували до страти. Індіанці розбивали свої табори там, де у небі літали орли (там, де літають орли, багато дичини та риби).

У Центральній Азії існує давня традиція полювання з беркутом на зайців, лисиць, вовків та козул. Потомственні мисливці називаються «беркутчи», з дитинства вивчають секрети майстерності полювання з беркутом і передають їх з покоління в покоління. Як правило, на навчання та підготовку мисливських птахів потрібно багато часу – 1-2 роки [7].

Зображення орла широко використовувалось в геральдиці різних держав та народів. Прообразом гербових орлів є беркут – найбільш сильний і величавий серед орлів, широко розповсюджений на різних континентах. У давнину його зображення були на гербах, печатах та зброй у Македонії, Єгипті, Римі, Сирії, Візантії, на монетах у Азії та ін. І в наш час орел зберігся на гербах Німеччини, Росії, Австрії, інших держав, провінцій та міст. Зображення орла – і на гербах багатьох

міст України – Чернігова, Новоград-Волинського, Коломиї, Северодонецька, Слов'янська, Волновахи. У Римі орла зображали на військових прапорах та орденах. Золотий орел був штандартом римських легіонів. При його втраті легіон розформовували. Цікаво, що давній єгипетський ієрогліф, що позначав орла, перетворився у букву А: «палички» – це спина, хвіст, груди і ноги, на верхівці – голова птаха.

Образ беркута увійшов до багатьох скульптурних композицій. Його можна побачити на пам'ятнику Пржевальському, на обеліску руським воїнам під Тарутином, в містах Орел, Кемерово, на Київському вокзалі в Москві, на Кавказі, на березі озера Байкал тощо. Найбільша скульптурна композиція з зображенням беркута відкрита в 2011 р. в м. Улан-Уде. Скульптура розміщена на тринадцятиметровій стелі. Розмах крил птаха – 13 м, висота скульптури – 6 м. Пам'ятник виконаний з бронзи, його вага 6 тонн.

У систематиці беркут належить до ряду соколоподібних (*Falconiformes*), родини яструбових (*Accipitridae*), підродини орлиних (*Aquilinae*), роду орлів (*Aquila*). Рід орлів включає 9 видів. У фауні України зустрічаються 5 видів орлів (беркут, могильник, степовий орел, малий та великий підорлики). В межах ареалу виду беркута (*Aquila chrysaetos*) виділяють 6 підвидів, які відрізняються розмірами та інтенсивністю забарвлення [3]. На Україні гніздиться номінативний підвид – північно-європейський беркут (*Aquila chrysaetos chrysaetos* (Linnaeus, 1758)) [2].

Беркут – великий птах, довжина тіла 75-95 см, розмах крил 180-240 см, вага 3-6,7 кг. У дорослого птаха верх голови і задня частина шиї рудувато-вохристі з золотистим відтінком, інше оперення темно-буру; хвіст сіруватий з вузькими темними поперечними смугами, на кінці – широка темна смуга, восковиця і пальці – жовті. У природі зустрічаються різні морфи за інтенсивністю забарвлення. У молодого птаха забарвлення темно-буру, основа махових пер біла, хвіст білий з широкою темною смugoю на кінці. На думку багатьох орнітологів, білі плями на оперенні молодих птахів є своєрідним захистом від агресії дорослих орлів, які нетерпимі до присутності інших хижаків на своїй території. Ці ознаки не дають можливості влаштувати власну гніздову ділянку, од-

нак дозволяють добувати їжу на чужій території [7] Протягом 4-5 років оперення поступово набуває вигляду, як у дорослого. Статевий диморфізм проявляється у розмірах. Самки значно більші за самців.

У природі беркут визначається за дуже великими розмірами та темно-бурим або чорнуватим забарвленням зі світлішою головою і шию. У молодих птахів добре помітні білі плями на крилах та хвості. У ширяючого птаха першочергові махові пера пальцеподібно розчепірені, їх вершини підняті вгору. У сидячого птаха складені крила не повністю прилягають до тіла, трохи розставлені в боки. Цівка оперена до пальців, що є ознакою для всіх орлів. Відрізняється від орла-карликів та малого підорлика значно крупнішими розмірами, від могильника і степового орла відносно вузькими крилами, більш довгим хвостом та «V»-подібно поставою крил під час ширяння (у могильника та степового орла крила поставлені горизонтально, у підорликів опущені донизу), також відрізняється від могильника відсутністю білих плям на плачах та спині.

Беркут – мовчазний птах, кричить лише під час токування, спілкування з пташенятами та захисту території. Голос у беркута гучний, схожий на клекіт на високому тоні, трохи нагадує собачий гавкіт – «кіяк-кіяк-кіяк».

Політ беркута легкий і маневрений та дуже різноманітний. Найчастіше птахів можна побачити ширяючими високо в небі. При цьому беркут не робить жодних зусиль, використовуючи потоки теплого повітря. При активному польоті птах робить сильні та глибокі змахи крил.

Поширеній беркут на більшій частині території Голарктики. У Північній Америці гніздиться в західній частині континенту – від Аляски до центральних районів Мексики, на сході Канади та США [2]. У Північній Африці – на берегах Червоного моря в Алжирі, Єгипеті, Марокко і Тунісі [3]. В Європі гніздовий ареал мозаїчний, пов’язаний з гірськими районами Піренеїв, Альп, Апенін, Карпат а також рівнинами Білорусії, Прибалтики, Росії та ін. Зустрічається також у Шотландії, Франції, Фінляндії, на островах Середземного моря та Балканському півострові [3]. У Азії поширений: в Малій Азії (Сірія, Іран, Ірак, Афганістан), в Середній і Центральній Азії – до Західного Китаю і Гімалаїв та по всьому лісовому поясі Сибіру до Камчатки. Відмічений також на деяких островах в Японії [3]. Жоден інший з орлів не заселяє настільки різні ландшафти і природні зони, як беркут – від лісотундр до субтропічних лісів, від високогір’я – до пустель і верхових боліт.

У межах України гніздиться в Українських Карпатах [4] та, можливо, на Поліссі (Волинська, Рівненська обл.). Однак гніздування виду на Поліссі недоведене. Ймовірно, птахи, які тут зустрічаються, залітні з сусідньої Білорусії. На іншій території країни зустрічається на міграціях та зимівлі [5]. За літературними даними, до початку ХХ ст. беркут зустрічався більш ширше. Окрім пари птахів гніздилися в Чернігівській, Київській, Житомирській, Рівненській, Полтавській, Харківській областях [6]. В Українських Карпатах беркут спорадично зустрічається в усіх фізико-географічних областях. На Передкарпатті та Закарпатській рівнині найчастіше буває в осінньо-зимовий період. Значна частина птахів карпатської гніздової популяції сконцентрована в Чорногірському, Свидовецькому та Марамороському гірським масивах. Чисельність гніздової популяції в Українських Карпатах складає близько двох десятків пар [2].

Беркути карпатської популяції осілі, а восени і взимку обмежено кочують. В осінньо-зимовий період більшість птахів перекочовує в передгір’я на широкі річкові долини, де значно легше добувати їжу [2].

Статева зрілість у птахів настає у 4-5 річному віці. Беркути – моногамні птахи. Вони зберігають вірність до смерті одного з партнерів. До розмноження птахи приступають дуже

рано. Вже на початку лютого беркути появляються на гніздовій ділянці. У кінці лютого – на початку березня можна спостерігати токові польоти птахів. В цей час вони дуже активні, кричать та виконують в польоті різні фігури.

Для гніздування беркути вибирають найбільш віддалені, глухі та безлюдні місця. Птахи влаштовують гнізда на скелях та високих деревах. В Українських Карпатах майже відсутні важкодоступні та не відвідувані людьми скелі. Тому в нашій місцевості птахи найчастіше будують гнізда на високих деревах. При виборі місця для гнізда важливими умовами є захищеність від сонця і вітру та значний огляд околиць. Гнізда птахи використовують багаторічно, кожний раз добудовуючи його. Як результат, гнізда набувають чималих розмірів – до 2 м у діаметрі та висотою. Пара будує на гніздовій ділянці кілька гніzd і використовує їх почергово. Матеріалом для гнізда служать товсті гілки. Лоток птахи вистеляють сухою травою, корою та мохом. Край гнізда викладають зеленими гілками переважно хвойних дерев. Гнізда птахи завжди утримують у чистоті, поновлюючи підстилку та зелені гілки на краях гнізда [7].

Беркут незвичайний ще й тим, що приступає до гніздування раніше всіх інших хижих птахів. Початок відкладання яєць беркута в Українських Карпатах відбувається в березні-квітні і залежить від місця гніздування (висоти над рівнем моря) та строків приходу весни. Як правило, у кладці 2 яйця. В окремих випадках може бути одне або три яйця. Самка відкладає їх з інтервалом у кілька днів. Яйця у беркута досить великі, в середньому 75x60 мм, брудно-блідого кольору з бурими таrudими строфатинами і плямами [7]. Насиджування починається з відкладання першого яйця і триває 44-45 днів. Насиджує здебільшого самка, яку іноді підмінює самець. Після вилуплення пташенят самка продовжує залишатися в гнізді, обігріваючи пташенят та розриваючи здобич. Самець весь цей час годує самку, а пізніше і пташенят. Коли у пташенят встановлюється здатність до самостійної терморегуляції, самка також починає полювати. У період розмноження беркут може переносити в лапах до 4-5 кг м’яса [7].

Пташенята знаходяться в гніздах 75-80 днів. В Українських Карпатах вони залишають гнізда в середині липня – серпні. Весь гніздовий цикл триває 4,5-5 місяців. Дорослі беркути ще довший час підгодовують та навчають молодих птахів, а пізніше дозволяють їм перебувати та полювати на своїй гніздовій території.

Живиться беркут різним тваринами. Полює на різноманітну здобич, інколи і крупну, легко пристосовується до умов місцевості та періоду року. В Українських Карпатах їжею для беркута служать лисиця, засець, куниця, глухар, тетерук, мишовидні гризуни, плазуни та земноводні та ін. При нагоді птахи живляться залишками мертвих тварин. Добова потреба в їжі дорослих беркутів складає близько 1,5 кг м'яса в день. При несприятливих умовах птахи можуть обходитись без їжі до 21 доби.

Полює беркут на відкритій місцевості. У Карпатах – це альпійські луки, великі галявини та вирубки. Беркут добре пристосований для полювання та пошукув здобичі. Він має біонокулярний та дуже гострий зір, добре розрізняє кольори. Птах може побачити свою здобич (зайця) на віддалі 2 км. Шия у птаха дуже рухлива. Беркут повертає голову так само, як більшість сов – на 270 градусів. Коли беркут переслідує здобич, він може розвивати швидкість до 300 км за годину [7]. У беркута міцний масивний, гачкоподібно загнутий дзьоб, який допомагає відривати куски м'яса та вмертвляти здобич. Дуже міцні ноги з великими, як у ведмедя, кігтями до 7 см. При полюванні птах найчастіше падає на спину здобичі і старається за допомогою сильного дзьоба та кігтів перебити жертви шийні хребці. Часто достатньо одного удару дзьобом, щоб умртвіти здобич.

Спільнє полювання беркута і лисиці на зайця вдалося неодноразово спостерігати Н.Н. Березовікову. «Орел на вісоті 50 м, повільно кружляючи і пікуючи, спостерігає за лисицею, яка в пошуках здобичі обстежує місцевість. Так може тривати довго, поки лисиця не злякає зайця, який починає втікати. Варто йому вискочити на відкритий простір, як його вмить збиває беркут. Озирнувшись, береться за довгоочікувану трапезу, а лисиця терпеливо очікує збоку. Проходить час, і беркут відлітає на відпочинок, залишаючи свої помічниці на обід залишки зайця. Іноді, залежно від того, наскільки ситий буває орел, їх цілком достатньо, щоб лисиця вгамувала голод. Якщо подібні полювання бувають вдалими, то звір і птах «співпрацюють» по кілька днів поспіль, а деколи і довше» [1].

Живуть беркути у природі в середньому до 25 років. Найбільша тривалість життя виду зареєстрована у Швеції – більше 32 років. У неволі птахи можуть прожити до 50 років [7].

Цікаві взаємини беркута з іншими пернатими хижаками. Беркут, як більш сильний вид, витісняє з гніздової ділянки інших орлів. Взаємини беркута з пугачем часто складаються драматично для останнього. В орлиних гніздах знаходили залишки пугачів.

Сьогодні беркут повсюдно охороняється. Однак ставлення людей до цих красивих птахів не завжди було таким. Основу харчування беркута становлять тварини, яких людина класифікує як «мисливські». Саме ця особливість харчування беркута лежить в основі давніх гонінь, різних кампаній «по боротьбі з шкідливими хижаками», негативного ставлення певної частини населення до всіх хижих птахів. Починаючи з XVI століття в Європі і з XIX – в Америці, беркута активно винищували вівчарі, які бачили в ньому небезпечного викрадача ягнят. У Північній Америці індіанці відловлювали цих орлів з метою отримання пір'я та пуху, що були неодмінними атрибутами їхніх костюмів. У горах Тянь-Шаню беркутів добували заради, нібито, цілющого жовчу. У Киргизії і Східному Казахстані пташенят забирали з гнізд і перетворювали на ловчих птахів [1]. Тому не дивно, чому беркут насторожено ставиться до людини і став рідкісним.

Беркут – рідкісний, локально поширені птах. Він занесений до Червоної книги України. Основними причинами низької чисельності виду в Українських Карпатах є вирубування стиглих лісів, що залишає птахів без місця гніздування, погана кормова база та фактор турбування. На популяцію виду також можуть впливати популяційно-генетичні чинники. Популяційно генетичні чинники проявляються у збідненні спадкової основи індивідів і, відповідно, меншій життєздатності популяцій. Крім того, частина птахів незаконно здобувається з метою виготовлення опудал та гине в капканах, виставлених на вовків і лисиць [2]. При низькій кормовій базі у регіоні найбільш складним для птахів є зимовий період. У холодні багатосніжні зими вони виснажуються і гинуть або стають легкою здобиччю хижаків [2].

Для збереження виду в регіоні необхідно проводити збалансоване лісогосподарювання в місцях гніздування виду, заборонити методи полювання з капканом у місцях концентрації виду взимку, вивляти та брати під охорону гнізда птахів (створення навколо гнізд охоронних зон), організовувати підгодівлю птахів взимку та поблизу гнізд в період розмноження, розведення беркута в неволі з подальшим випуском в природу, провести широку кампанію пропаганди охорони виду. Здійснення частини заходів під силу заповідникам та національним паркам, які розміщені в регіоні Українських Карпат і має бути їх обов'язковим завданням [2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовиков Н. Н. Беркут. Серия: Редкие и исчезающие животные Казахстана. – Алма-Ата: Кайнар. – 1986. – 112 с.
2. Годованець Б.Й. Сучасний стан та охорона популяції беркута в Українських Карпатах // Вестник зоології. – 2003. – № 2. – С. 41-50.
3. Дементьев Г. П. Отряд Хищные птицы // Птицы Советского Союза. – Москва: Сов. наука, 1951. – С. 70-341.
4. Домашевський С.В., Годованець Б.Й. Беркут // Червона книга України. Тваринний світ. – Київ : Глобалконсалтинг, 2009. – С. 431.
5. Домашевский С.В. Современный статус беркута в Украине // Заповідна справа в Україні. – 2007. – Т. 13, вип. 1-2. – С. 66-69.
6. Зубаровський В.М. Фауна України : Хижі птахи. / В.М. Зубаровський. – Київ : Наук. думка, 1977. – Т. V., вип. 2. – 323 с.
7. Інтернет-ресурс: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Беркут>.

ПРАВИЛО ТАЛІОНА?

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТОСУНКІВ ЛЮДИНИ І ВОВКА

Ярослав ДОВГАНИЧ,
завідувач зоологічної лабораторії
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

Більшість людей розуміє, що збереження біорізноманіття, тобто усього різноманіття живої природи, є життєво необхідним для виживання людства. Однак, коли мова заходить про деякі окремі види, то про це відразу забувають. До таких видів, зокрема, належить вовк. Його збереження як складової біорізноманіття – дуже нелегка справа. Причин цьому є кілька. Наша інтуїція спонукує захищати те, що знаємо і любимо. Що стосується вовка, то до нього у людей виникають двоїсті почуття. Його або дуже люблять, або ненавидять. З одного боку, вважають красивою, сильною, величавою, «суперхаризматичною» істотою. З іншого, уособленням зла.

Однак давайте розглянемо, яку роль виконує вовк в природних екосистемах. Це не є роль статиста в спектаклі живої природи. Вона – одна з ключових. У голодний зимовий час вовк є «годувальником» десятків видів дрібніших звірів і птахів, що харчуються залишками його полювань. Це різні орли, сови, дятли, сойки, синиці і т.п.

Вовк належить до групи хижаків, які поїдають величезну кількість лісових гризунів, що забезпечує нормальне лісовоівідновлення. Відсутність цього контролюючого механізму привела б до того, що гризуни знищили б усе насіння лісових дерев і чагарників, це спричинило б повільну смерть лісу. У раціоні вовка гризуни складають до 10%.

Вовка без перебільшення можна назвати санітаром лісу. Він очищає лісові екосистеми від падалі і покидьків. У його здобичі переважають хворі і старі тварини. Дослідження показують, що понад 90% ратичних, яких добувають вовки, мають фізичні дефекти (Печенюк, 1979). Вовки добирають підранків, що залишаються в лісі після полювання (Тимофеєв, 1974). Поляючи на диких ратичних, вовки в першу чергу знищують особин, заражених гельмінтами (Бибиков и др., 1985).

Санітарна роль вовків у природі зумовлена необхідністю економити сили, які потрібні йому, щоб прогодуватися. Добувати здорових тварин для вовка «економічно не вигідно». Тому, коли мисливці заявляють, що вовки задерли таку-то кількість оленів, козуль і кабанів, потрібно мати на увазі, що це були хворі тварини, і вони скоріш за все самі загинули б від глистів, травм або старості.

Крім цього, вовк є своєрідним «тренером» диких тварин. Він змушує їх рухатися, так би мовити, «пасе» їх. Вовк також регулює чисельність диких ратичних, запобігаючи надмірному зростанню поголів'я і розвитку в їх популяціях епізоотій. Там, де є вовки, популяція оленів відповідає кількості

корму і не знищує ліс, зберігаючи йому хороше здоров'я. Тому вовк є й досвідчений «селекціонер» і захисник лісових насаджень. Слід також додати, що вовки не дають надмірно зростати чисельності лисиці, яка є основним джерелом сказу.

Як бачимо, вважати вовка шкідливою для природи твариною – це невігластво. Однак вовка звинувачують у тому, що через свою надмірну чисельність він завдає великих збитків мисливському господарству і тваринництву. Чи справді чисельність вовка у нас настільки висока, що тільки інтенсивний відстріл цього хижака може врятувати ситуацію?

Напевно, для багатьох видається дивним, але в Європі є країни, що розміром менші за Україну, де вовків мешкає стільки ж, або навіть більше, ніж в Україні – Іспанія, Білорусь, Румунія, Греція, а в 13 країнах щільність популяції вовка (кількість особин на 1000 га) набагато вища, ніж в Україні. Так, якщо в Україні щільність популяції вовка становить 0,03 особини на 1000 га (та й ці дані, на думку деяких фахівців, завищені – Жила, 2008), то в Іспанії – 0,04, Латвії – 0,14, Білорусі – 0,12, Румунії – 0,11, Греції – 0,5, Португалії – 0,03, Естонії – 0,1, Литві – 0,09, Словаччині – 0,08, Криті – 0,19, Сербії – 0,11, Македонії – 0,38, Болгарії – 0,09, Боснії-Герцеговині – 0,08. Причому в Іспанії, Румунії, Греції, Португалії, Словаччині, Криті, а також у Польщі вовк знаходиться під повною охороною. В інших країнах, крім Білорусі, його охороняють частково. Средньоєвропейська щільність популяції вовка – 0,2 особини на 1000 га, а в Північній Америці – 0,23 (Борейко, 2011). Як бачимо, вимагати винищення вовка в Україні через його надмірну чисельність щонайменше не етично.

Щедра здобич

**Вожак;
вовче соло;
ситий обід**

Є ще одне серйозне звинувачення на адресу вовка, яке висувають прихильники його винищенння. У газетних замітках і телевізійних репортажах нерідко розповідається про скажених вовків, які вриваються в населені пункти та кусають всіх підряд. Сказ вовків є одним з дієвих аргументів, які використовують лісівники і мисливці для того, щоб виправдати свої пропозиції щодо їх винищенння. У «Комплексній програмі основних заходів з профілактики та боротьби зі сказом на 2000-2010 рр. в Україні», затверджений Мінагропромом України 1.12.2000 р., у розділі «Заходи з ліквідації захворювань тварин на сказ» сказано про необхідність «незалежно від термінів полювання вживати заходів щодо зниження чисельності вовків».

Однак, чи справді вовк є таким небезпечним розповсюджувачем сказу, як його зображають мисливці, лісівники і деякі схильні до сенсацій журналісти? У 1981 р. в Києві було видано монографію кандидатів ветеринарних наук Г. К. Божко, Л. П. Грішка та А. Ю. Синіцина «Сказ диких тварин». Там сказано, що сказ зустрічається як серед домашніх тварин – собаки, кішки, так і серед диких – лисиці, енотовидні собаки, куниці, борсуки, вовки, рисі, песці, тхори, хом’яки, ондатри, нутрії, пасюки, білки, зайці, їжаки, лосі, олені, козулі, дики кабани, антилопи, коні Пржевальського. В Україні, як вважають автори монографії, основними розповсюджувачами сказу є собаки. У 2007 р. в Україні було зафіксовано 1169 хворих на сказ бродячих собак і кішок, у 2008 р. – 1181 (www.chornobyl.in.ua/besenstvo.html). Серед диких тварин найбільшу кількість випадків сказу спостерігали у лисиць (70,3%), куниць – 3%, енотовидні собак – 2,8%, борсуکів – 1,4%, а вовків – тільки 0,8%. Приблизно подібні дані зафіксовані в 2002 р. в Росії. Всього було враховано 3950 випадків сказу у тварин. З них 92,6% припадає на лисицю і тільки 0,4% на вовка.

Як бачимо, частка вовків у поданих різними авторами результатами досліджень становила менше 1%. Недарма у розділі «Профілактика та заходи боротьби зі сказом» автори монографії не згадують вовків як серйозне джерело сказу і не пропонують заходи боротьби з ними.

Отже, випадки сказу вовків в Україні, згідно з науковими дослідженнями, займають одне з останніх місць серед диких тварин (менше 1%) і не можуть бути аргументом на користь знищення. До такого ж висновку прийшли фахівці, які вивча-

ли вовків і сказ у зоні Чорнобильської АЕС: «Вовк не є основним розповсюджувачем сказу. Зміна чисельності тварини не здатна знищити ризик зараження людини сказом на ЧАЕС і в чорнобильській зоні відчуження» (www.chornobyl.in.ua/besenstvo.html).

Мисливці переконують, що вовків треба винищувати, бо вони є основною причиною низької чисельності диких ратичних. Придумавши цей міф, мисливці розписалися у власному невігластві. У монографії «Вовк», виданій у Москві в 1985 р. під керівництвом доктора біологічних наук Д.І. Бібікова (Бібиков и др., 1985), подано переконливі факти, що при знищенні вовків чисельність диких ратичних лише деякий невеликий період стрибає вгору, а потім різко падає вниз. Природа знову включає свої компенсаційні механізми, і замість смертності ратичних від вовків (яких знищили), збільшується смертність ратичних від глистів та інших хвороб. У науці це називається «компенсацією факторів смертності». Ще в 1946 р. відомий зарубіжний еколог П. Еффінгтон писав, що загибель тварин від хижаків неминуче буде замінюватися іншою природною причиною смертності. Відомо немало прикладів зростання чисельності диких ратичних в періоди дуже високої чисельності вовків (Борейко, 2011). Тож чи етично винищувати вовків на основі видуманих міфів?

Іншою соціальною групою, яка вимагає винищення вовків, є тваринники. Справді, вовки здатні завдати чималої шкоди тваринництву. Але чи етично ставитися до вовків як до злочинців? Чи має моральне, а отже, юридичне право людина знищувати вовків, якщо вовк, з одного боку, не є рідкісною твариною і йому поки що вимирання не загрожує, а з іншого – завдає людям певних економічних збитків?

Для вирішення конфліктних проблем з давніх часів юриспруденція використовує так зване «правило таліона». Таліон (від лат. «talio» – відплата, відання, покарання) – відплата, рівна або відповідна злочину. Біблійне положення «душу за душу, очо за очо, зуб за зуб» – одна з відомих інтерпретацій «правила таліона». Російський філософ Л. Столович пише: «Правило таліона, на думку дослідників, передбачає дію до тих, хто завдав шкоди, – дію, яка співрозмірна із заподіяними збитками. Це правило передбачає рівність тих людей, до яких воно застосовується, і їх відповідальність за скосні ними вчинки» (Столович, 2008).

Правило таліона стримує надмірну деструктивну агресивність помсти, її сліпоту, шаленство, підступність і безмірність. Таліон встановив суворі обмеження на випадок помсти.

Незважаючи на те, що правило таліона було розроблене дуже давно, ще на зорі людства, воно як і раніше застосовується як в сучасному праві, так і в моральному обґрунтуванні покарання (Столович, 2008; Апресян, 2001; Солов'єв, 2004).

Якщо ми поширюємо правило таліона на вовків, то як людина має поводитися з ними? Ще раз нагадаємо, що правило таліона наголошує, що будь-яка відплата має бути рівною злочину. Чи такою є реальна практика поводження з вовками? На жаль, ні. Вовк як вид априорі вважається винним у різних «злодіяннях», які мають, до речі, різний ступінь провини: 1) знищення диких тварин; 2) напад на домашню худобу; 3) напад на людину. І за всі ці «гріхи» вовку винотиться одинаковий вид покарання – розстріл.

Водночас правило таліона означає, що «менш тяжкий злочин несе за собою менш тяжке покарання» (Солов'єв, 2004). Злюдюжку, який вкрав гаманець, за ступенем провини не можна рівняти з рецидивістом-вбивцею. Однак для вовків за всі злочини передбачено тільки одне покарання – смертна кара. Це грубе порушення правила таліона.

Правило таліона передбачає принцип рівної відплати, рівної дії у відповідь («плати добром за добро і образою за образу»). Однак щодо вовків правило таліона порушується, оскільки вовків завжди тільки карають, причому найжорстокішим чином, проте ніколи за користь їм не дякують і не заохочують. Таким чином, ми бачимо, що з точки зору пімірних моральних позицій правила таліона, яким користувалися ще стародавні варварські народи, вовк вимагає до себе більш справедливого і милосердного ставлення.

А тепер погляньмо на вовка з позиції прав тварин. В даний час осуд і покарання вовків йде з точки зору порушення ними людського закону. Вовків рівняють зі звичайними злочинцями з людського роду. Однак чи це правильно? Вовки не живуть за людськими законами, вони живуть за законами природи. Тому судити вовків за порушення людських законів, а тим більше карати за їх порушення людина не має права. Вовки не несуть відповідальності за свої вчинки, оскільки в іх діях немає злого наміру або користі. На відміну від людини вовк не робить зла заради зла. Його дії не є результатом заздалегідь обдуманого, спланованого вчинку, а є вираженням звичайного природного інстинкту. Вовкові просто хочеться їсти, і якщо в лісі мало дичини (яку вбили мисливці), він йде «розбишакувати» в село.

У сучасній правовій та моральній практиці люди, оголошені душевнохворими, є неосудними, а також немовлята не можуть відповідати за свої вчинки і підлягати покаранню. Чому ж тоді дікі тварини-«шкідники», які так само, як і душевнохворі люди або немовлята, не усвідомлюють своїх

вчинків, підлягають найжорстокішому покаранню? Вовка, який задер корову, не можна за це карати. Відповідати має пастух, який погано охороняє стадо. Якщо ми бажаємо зберегти матеріальні цінності, то мусимо забезпечити їх належну охорону.

То що ж робити з вовком? Як правильно до нього ставитися? Україні вкрай необхідний національний план дій щодо вовка, створений на засадах доброго знання його біології та реальної інформації про стан його популяції. Цей план дій має обов'язково враховувати також морально-етичні аспекти ставлення людини до хижака. Високо розвинений інтелект, експресивність і незвичайна емоційна глибина, а також надзвичайна чутливість – невід'ємні складові біології вовків – являють собою етичну причину, яка не допускає їх грубої експлуатації. Рішення про короткочасний контроль їх популяції має прийматися тільки в тих рідкісних випадках, коли є солідні, неспростовні біологічні та економічні аргументи і немає ніяких інших альтернатив. Поводиться з ними по іншому несправедливо. Така позиція знаходитьться нині у повній відповідності зі ставленням до інших високочутливих створінь, у тому числі китів, дельфінів, горил і шимпанзе. Прийшла пора так само ставитися і до вовків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Р.Г. Талион и золотое правило // Вопросы философии. – 2001. – № 3.
2. Божко Г.К., Гришок Л.П., Синицин А.Ю. Бешенство диких животных. – К.: Урожай. – 1981. – 64 с.
3. Борейко В. Е. В защиту волков. – Киев: Киевский эколого-культурный центр, 2011. – 156 с.
4. Волк: происхождение, систематика, морфология, экология. Отв. ред. Д. И. Бибиков. – М., Наука, 1985. – 609 с.
5. Жила С.М. Вовче-братье, вибач мене, грішного. – Корostenь: Вечірній Корostenь, 2008. – С. 118.
6. Комплексна программа основних заходів профілактики та боротьби зі сказом на 2000-2010 рр. в Україні.
7. Печенюк А. Д. Влияние волков на популяцию пятнистых оленей Хоперского заповедника // Экологические аспекты охраны и рационального использования хищных млекопитающих: Материалы Всесоюз. совещ. – М.: Наука, 1979. – С. 131-132.
8. Проблема борьбы с бешенством в Украине и на территории Чернобыльской зоны отчуждения. – www.chornobyl.in.ua/besennstvo.html.
9. Соловьев Э. Переосмысление талиона. Каратальная справедливость и юридический гуманизм // Новый мир. – 2004. – № 1.
10. Столович. «Золотое правило» нравственности как общественная ценность // Звезда. – 2008. – № 2. – С. 205-215.
11. Тимофеев Е. К. Лось: (Экология, распространение, хозяйственное значение) – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – 166 с.

Перед атакою

«КУРОРТ» ДЛЯ БЕНІ, РОЗИ, БУБОЧКИ ТА ЇХ ДРУЗІВ

УРЕАБІЛІТАЦІЙНОМУ ЦЕНТРІ БУРИХ ВЕДМЕДІВ НПП «СИНЕВИР»
КЛИШОНГОГИМ ПОВЕРТАЮТЬ ПРИРОДНІ ІНСТИНКТИ ТА ВЧАТЬ ЖИТИ ДРУЖНО

Марія ШЕТЕЛЯ,
фахівець зі зв'язків із
громадськістю та пресою
НПП «Синевир»

Один з найбільших в Європі і єдиний в Україні реабілітаційний центр бурих ведмедів площею 12 гектарів відкрили на території Національного природного парку «Синевир» у грудні 2011 року. Зараз тут мешкають 18 бурих ведмедів. Місце для центру вибрали невипадково – природні умови, ландшафт та клімат краю є типовими для ведмедів цього виду і найкраще підходять для повернення до нормального життя. А жилося ведмедикам досі аж ніяк не солодко...

Історія життя більшості клишоногих мешканців вражає тим, наскільки жорстокою може бути людина у ставленні до тварин. Золоте правило у відносинах із тваринами: ми відповідаємо за тих, кого приручили, було невідоме власникам ведмедів, які задля зиску дресирували тварин варварськими методами.

Ведмідь Беня, коли потрапив до реабілітаційного центру весною 2012 року, то був схожий на жахливу істоту – кістлявий, кошлатий, змучений. Його безсердечні власники вчили танцювати на розжареній плиті. Тварина була змушенна перебирати лапами на гарячому і терпіти біль. Такі муки привели до того, що Беня, почувши музику чи побачивши людину, починав нервово підтанцюовувати. Зараз після тривалого лікування, під вмілим наглядом працівників центру ведмідь набрав 80 відсотків колишньої ваги, але для того, щоб позбутися набутого рефлексу підстрибування, потрібен час.

Несолодко велося і шестиричній ведмедиці Розі, яку привезли з Вінниччини у грудні 2011 року. Вона жила 5 років у дуже маленькій клітці біля траси, на автозаправці. Тварина вдихала вихlopні гази рецепторами нюху, у сто разів чутливішими, аніж в людини, дуже погано їла. П'ять разів Роза пробувала

Віднайдена батьківщина

втекти, що було дуже небезпечно, адже поруч розташовані населені пункти.

Найбільше уваги суспільства та журналістів привернув ведмідь Потап. Довгий час він прожив у тісній клітці спортивного клубу у Луганську та служив приманкою для мисливських собак. Ошийник власники одягли на тварину, коли вона ще була малою, і потім не знімали. Ведмідь ріс, а ошийник врізався у тіло, утворивши 20-сантиметровий кривавий слід. До центру Потапа забрали примусово, а господар заплатив штраф за знущання над твариною.

Найстаршу жительку центру тут лагідно називають «бабусею» – ведмедиця Іра за своє довге 30-річне ведмеже життя теж натерпілася немало. Будні її проходили у клітках, в яких підлога була з арматури. Від ходіння по такому «настилу» кігті тварини врізалися у лапи й Ірі важко було пересуватися. Привезли її до реабілітаційного центру бурих ведмедів НПП «Синевир» із м. Городок Хмельницької області.

Ведмідь Дюрій – найперший і найбільший мешканець центру, який тепер важить 380 кілограмів. До листопада

2011 року косолапий постійно голодував і їв лише харчові відходи. Ведмідь жив у тісному дерев'яному будиночку та служив приманкою для туристів. Восьмирічного ведмедя примусово забрали працівники реабілітаційного центру із Драгобрату, що на Рахівщині.

Ведмеді Стелс, Бубочка та Малиш потрапили до центру через те, що не піддавалися дресуванню. Стела утримувався у рівненському переїзному цирку-шапіто і власники, які купили ведмедя за власні кошти, подарували його національному парку, щоб тварині жилося краще.

Непокірного Малиша циркачі продали у приватні руки, а підприємець закрив ведмедиця у трейлері з жахливими умовами. Виявили ведмедиця журналісти у селі Кідьош Берегівського району і під громадським контролем його перевезли до реабілітаційного центру.

Схожа доля у грайливої Бубочки, яка із цирку потрапила у приватні руки. Та коли ведмедиця захворіла, господиня передала її із Харкова до реабілітаційного центру. Тут вона швидко виздоровіла та знайшла спільну мову з

іншими мешканцями ведмежого притулку.

Наймолодших ведмедиків центру Вінні та Мишка знайшли прямо у лісі без їх мам. За словами природоохоронців, із ведмедицями трапилося якесь лихо, адже вони ніколи не лишають маля до трьох років.

Вінні утримували і ростили два роки турботливі господарі. А коли вирішили відпустити у природу, він вертався назад. Зрозумівши, що у дікій природі ведмедику не вижити, господарі віддали його до дбайливих рук працівників Національного природного парку «Синевир».

Мишка ж потрапив до реабілітаційного центру теж із лісу. Маленького ведмедика знайшов біля річки хлопчик і приніс додому, потім його передав до природоохоронців.

«Мишка принесли до нас дуже маленьким у квітні 2013 року, – розповідає ветеринарний лікар Михайло Маслей. – Йому було лише три місяці і важило мала 3 кг 600 грам. Він поводився як мала дитинка – просив молока, грався і радів солодощам. Зараз ведмідь повністю адаптувався до умов проживання в центрі».

Його тезко і ровесник Міша потрапив до центру кількома місяцями пізніше із приватного господарства Ужгородського району. Два ведмедики подружилися і досі разом мешкають в одній клітці.

Ведмеді Джин і Бася перебували в умовах, що не відповідають нормам утримання, у Чортківському районі Тернопільської області. Їх по черзі успішно було перевезено до реабілітаційного центру.

Одна з найбільших і найкрасивіших мешканок центру реабілітації бурих ведмедів Національного природного парку «Синевир» – шестирічна ведмедиця Маша дуже швидко адаптувалася до нових умов. Ведмедиця добре себе почуває, старанно проходить усі тренінги та охоче приймає водні процедури. Маша потрапила до реабілітаційного центру у листопаді 2013 року. Привезли її з м. Сколе Львівської області. Зараз вона вже гуляє у великому вольєрі із рештою ведмедів.

Весною 2015 року у центрі реабілітації бурих ведмедів НПП «Синевир» поселився п'ятнадцятий мешканець – ведмідь Кузьма. Тварину привезли із села Надлак Новоархангельського району Кіровоградської області.

Майже весь свій двадцятип'ятирічний вік Кузьма працював у цирку,

навіть знімався у кіно. Та коли став немічний для циркових трюків і непридатний для заробляння грошей, власники закрили тварину у тісній клітці в темному приміщенні, погано годували і зовсім занедбали бурого. Пожаліли клишоногого зовсім чужі люди, жителі того ж села. Дізнавшись про таке жахливе існування ведмедя, вони вирішили будь-що врятувати життя нещасній тварині. Андрій Іванович Омельченко із сім'єю за власні кошти викупили Кузьму та оплатили транспортування до реабілітаційного центру НПП «Синевир».

У червні 2015 року до центру потрапили двоє маленьких ведмежат, яких намагалися вивезти контрабандою до ОАЕ. Бориспільські митники виявили незаконний вантаж і за сприяння Мінекології ведмедики потрапили до НПП «Синевир».

В огорожених вольєрах ведмеді живуть у напіввільних умовах, наче на курорті. Тут вони їдять, купаються, граються і вчаться жити мирно та природно.

«Наше завдання – повністю повернути ведмедям природні інстинкти та навчити їх жити дружно у великому вольєрі, – розповідає начальник РЦБВ Ярослав Бундзяк. – Зараз разом вже гуляють у лісі 9 ведмедів. Інші ведмеді ще проходять реабілітацію. Кожна тварина має свій характер, одні звикають до нових «сусідів» швидко, а другим потрібен час, аби адаптуватися».

Зусиллями працівників реабілітаційного центру вже повернуто ведмедям і деякі природні інстинкти. Для при-

кладу, минулого зими у центрі заснули вже п'ять клишоногих. Ведмеді самі почали рити барлоги, мостити їх на зиму так, як роблять їх побратими на болі.

Щоб навчити ведмедів шукати їжу, доглядачі розкидають харчі по території вольєру, ховають їх, підвішують. У такий спосіб ведмеді самі змушені підібрати, дістати чи знайти харч. За добу одному звірові необхідно з'їсти 17 кг продуктів, а за день ведмідь в середньому випиває 10 літрів води, у спеку норма значно збільшується. Воду вони люблять джерельну і дуже чисту, тому кормові корита обов'язково миють перед тим, як налити туди води.

Територія реабілітаційного центру обгорожена металевою сіткою. Оскільки діяльність даного закладу передбачає відвідування туристів, при спорудженні огорожі особлива увага зверталася на її міцність і надійність. Для охорони і надійного утримання звірів по периметру огорожі встановлено систему електричного захисту. Для нормального функціонування центру необхідно ще зробити чимало. У планах – добудова візит-центрту та адмінбудівлі, прокладання асфальтованої дороги тощо.

Та незважаючи ні на що, ведмедиці зараз чудово почиваються на території Національного природного парку «Синевир».

Турбують їх лише спалахи фотокамер численних туристів, що захоплено спостерігають за іграми клишоногих.

**Міжгірський район
Закарпатської області**

Науковий консиліум: як полегшили долю клишоногим?

I. ДЕЛЕГАН,
I. ДЕЛЕГАН,
Національний лісотехнічний
університет України,
м. Львів

ПРИРОДНИЧІ СТУДІЇ

ЧОМУ ОЛЕНЕПОДІБНІ?

Численні наукові публікації одного з провідних теріологів України, добре знаного у світі Ігоря Загороднюка свідчать, що оленеподібні, або парнокопиті, а також парнокопиті, інколи парнокопитні – це ряд плацентарних ссавців, який нараховує приблизно 240 видів. Назва «оленеподібні» є відповідником наукової назви *Cerviformes seu Artiodactyla* з типовим родом *Cervus Linnaeus*, що регламентовано Міжнародним кодексом зоологічної номенклатури. Оленеподібні – ссавці, у яких на кінцівках два середніх пальці (третій і четвертий) служать для опори, а два крайні (2-й і 5-й) переважноrudimentarnі, що рідко торкаються субстрату. У них 19 (у домашніх порід менше) спинно-поперекових хребців, без ключиці, з горбкуватим або складчастим шаром емалі на корінних зубах.

Парнокопиті, паристокопитні, ратичні – це давні назви, які вживали у мінулому і позаминулому століттях, коли не знали інших тварин з віддалених континентів і поділяли всіх «копитних» на однокопитих (коні) і двокопитих (биків) і 4-копитих, або ратичних (наприклад, кабани). Не всі групи оленеподібних мають копита (наприклад, верблюд, бегемот). Пряний переклад з латини назви *Artiodactyla* свідчить про наявність парних пальців, а не копит (*dactylus* – пальець). Парнопалими ці тварини називаються так через парне число пальців, яких у них два або чотири (вісь кінцівки проходить між 3 і 4 пальцями).

У деяких сучасних філогенетичних реконструкціях парнокопиті об'єднують разом із китоподібними та низко вимерлих форм у надряд *Cetartiodactyla* (дослівно перекладається як «китопарнокопиті»). До ряду оленеподібних відносять також родину верблюдових, яка характеризується відсутністю копит (мають звичайні пальці) і рогів (у обох статей). У зв'язку з цим родину верблюдових нерідко виокремлюють у підряд «мозоленогих» (*Tylopoda*), або навіть вважають такий підряд окремим від «парнопалих» рядом. За твердженням Ігоря Загороднюка, остання точка зору тепер не визнається.

Як і багато інших груп ссавців, парнокопиті з'явилися протягом раннього еоцену (приблизно 54 мільйони років тому). За формою вони були подібні сьогоднішнім невеликим оленям: невисокі, коротконогі істоти, які їли листя і м'які частини рослин. На початок пізнього еоцену (46 мільйонів років тому) три сучасні підряди вже розвинулися: нежуйні (*Suina*, свині), мозоленогі (*Tylopoda*, верблюди) і «жуйні» (*Ruminantia*, включаючи й родини оленевих та бикових). Проте оленеподібні були далекі від домінування у той час: «непарнокопиті» (предки сучасних коней і носорогів) були набагато успішнішими і значно численнішими. Представники оленеподібних (парнопалих) виживали у вузьких нишах, в найгірших середовищах, і мабуть, у той час вони розвинули свою складну травну систему (зокрема, шлунок), що дозволило їм вижити за рахунок поживи нижчої якості.

Поява трав'янистих угруповань (лукі, степи) протягом еоцену і їх подальше розповсюдження протягом міоцену (блізько 20 мільйонів років тому) привели до великих змін: трави були дуже важкі для перетравлення, і парнopalі з їх складними шлунками виявилися більш пристосованими до цього грубого кор-

му, і скоро замінили конеподібних як домінуючих на той час великих травоїдних ссавців.

Спорідненість рідних груп «копитних» (унгулят) вперше помітив зоолог Річард Оуен в XIX ст., який запропонував їх поділ на дві сестринські групи «парнопалі» і «непарнопалі». Парнопалі поділяються на дві групи – нежуйні і жуйні, які, попри загальну схожість, дуже відмінні.

Нежуйні (свині, гіпопотами і пекарі) зберігають чотири пальці на нозі, мають простіші корінні зуби, короткі ноги, і їх ікла часто збільшуються, формуючи бивні. Вони – всеїдні і мають простий шлунок. (Два різновиди гіпопотама – виняток).

Мозоленогі і жуйні, з другого боку, зазвичай високі, мають тільки два пальці на нозі, складніші зуби, щоки, пристосовані до жорсткої трави, і багатокамерний шлунок. Вони не тільки мають високо розвинуті травні системи, а й розвинули звичку жувати жуйку, отримуючи максимальну вигоду від цього.

Ряд оленеподібних в Україні представлений двома підрядами *Suidomorpha* – свиновиді, або «Нежуйні» та *Cervimorpha* – оленевиді (= *Ruminantia* – Жуйні). З першого підряду у нашій природі поширені один вид *свиня дика*, або *кабан* з родини *Suidae* – свиневі (у світі 19 видів), а з другого – *лось*, *олень лісовий*, *олень плямистий*, *лань європейська*, *сарна європейська* з родини *Cervidae* – оленеві (у світі 49 видів) і *зубр* (бізон європейський) з родини *Bovidae* – бикові (у світі 135 видів).

До того ж в українськомовних таксономії (аналіз різноманіття) і номенклатурі (опис різноманіття) диких тварин застосовують такі морфеми («кінцівки»): для ряду -подібні, наприклад, оленеподібні; для родини -ові [-еві], наприклад – оленеві, бикові тощо.

Свиня дика

РОСЛИНИ-«ХИЖАКИ»

Богдана МОСКАЛЮК,
кандидат біологічних наук,
старший науковий співробітник
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

Рослини, які мають здатність живитися комахами, здавна привертали увагу багатьох дослідників. Так, ще у 1782 році німецький лікар А. Рот помітив, що росичка своїми листками ловить комах і навіть живиться ними. Одним із перших природодослідників, який грунтовно вивчав ці рослини, був відомий англійський вчений Чарлз Дарвін. Результатом його 15-річного дослідження стала праця «Комахоїдні рослини» (1875).

Більшість комахоїдних рослин зростають в болотистих районах з низьким вмістом азоту в ґрунті. Тому вони використовують дощову воду, яка містить невелику кількість поживних речовин, та ще добувають азот і інші мінеральні речовини з організмів дрібних тварин.

Комахоїдні рослини називають рослинами-«звіроловами». У них є спеціальні пристосування для ловлі комах – ловильні органи. Ці рослини розвинули свою стратегію виживання – здатність як активно «хапати», так і пасивно ловити та перетравлювати дрібних тварин. У найбільш відомих «хижаків» – росичок і непентесів – основну частину здобичі складають комахи. Інші – водні пухирники і альдронанди – ловлять найчастіше планктонних ракоподібних. Є й такі хижі рослини, які харчуються мальками риб, пуголовками або навіть жабами і ящірками.

У світі нараховується близько 450 видів комахоїдних рослин, що належать до шести родин. Ареали їх зростання – в найрізноманітніших куточках світу. У флорі України наявні 11 видів таких рослин (Андрієнко, 2010), з яких чотири – зростають на території Карпатського біосферного заповідника. Вони належать до двох родин: росичкових (*Droseraceae*) та пухирникових (*Lentibulariaceae*). З родини росичкових у заповіднику зустрічається росичка круглоїлистя (*Drosophyllum rotundifolium L.*), а з родини пухирниківих – товстянка альпійська (*Pinguicula alpina L.*), товстянка звичайна (*Pinguicula vulgaris L.*) та пухирник звичайний (*Utricularia vulgaris L.*).

Росичка круглоїлистя є багаторічною трав'янистою рослиною 10–15 см заввишки. Має дрібні квітки, зібрани в однобоке грено на верхівці стрілки. Цвіте з червня до липня. Стебло рослини прямостояче і дуже вкорочене. Пластиинки листків округлі, відразу переходят у черешок. Листки зібрани в розетку, покриті червонуватими ловчими волосками-щупальцями з червоною голівкою вгорі. На верхівці волосків помітно прозорі краплинки густої липкої рідини, які блищають на сонці, наче роса. Тому й назвали цю рослину росичкою. Дарвін у своїй праці відзначав, що в середньому на один листок росички припадає 192 залозки (найбільша їх кількість – 260, а найменша – 130).

У центрі листка росички волоски-щупальця короткі, а по краях – довші. Якщо помістити маленький органічний чи неорганічний предмет на залозки в центрі листка, то вони

Росичка круглоїлистя

одразу передають руховий імпульс крайовим щупальцям. Найближчі з них першими повільно згинаються до центру, потім – віддалені. Для цього необхідно від 1 до 4-5 і більше годин. Згинання щупалець відбувається як на свіtlі, так і в темряві. Вони можуть описувати дугу в 180 і навіть 270 градусів.

Рідина, що виділяється залозками волосків, на смак не є солодкою і не випаровується на сонці, має властивість клею. Коли доторкнутися до неї пальцем, то вона витягується у нитку. Ця рідина не здувається вітром і не змивається дощем, за своїм складом подібна до шлункового соку тварин. Дарвін довів, що вона має антисептичні властивості.

Коли комаха сідає на пластиинку росички, то вона одразу заплутується в липкому видленні, а через деякий час щупальця охоплюють комаху з усіх боків. Ця речовина перетравлює тіла комах і вони тими ж залозками всмоктуються рослиною. Після цього залозки випрямлюються і через кілька днів листок набуває попереднього вигляду. Процес травлення у росички відбувається порівняно швидко. Наприклад, за спостереженнями В.К. Терлецького (1990), велику муху вона повністю «з’їдає» за кілька днів, дрібну – протягом дня. Якщо на росичку капнути краплю молока, або розчину азотно-кислого амонію чи натрію, то згинаються не лише щупальця, але й листкова пластиинка згортается в чашечку.

Подібна до росички за способом живлення товстянка. Свою назву рослина отримала від того, що листки у неї товсті та блищають на сонці, неначе змащені жиром. Насправді листки товстянки змащені не жиром, а липкою цукристою ріди-

Пухирник звичайний

Товстянка звичайна

Товстянка альпійська

ною, що виділяють численні залозки, які розміщені на верхній поверхні листка. Інші залозки виробляють ферменти, які пепетравлюють здобич. Товстянки ловлять комах безпосередньо поверхнею своїх м'ясистих світло-зелених листків, зібраних у прикореневу розетку. Комахи сідають на листок та прилипають до нього, при цьому листок поволі скручується і жертва опиняється у жировій пастиці всередині листка. Через певний час листки розгортаються.

Товстянка альпійська – багаторічна трав’яниста рослина 5-15 см заввишки. Листки оберненояйцеподібні, тупі, зверху вкриті залозистими волосками, зібрані у прикореневу розетку. Віночок білий, з жовтуватими плямами біля основи нижньої губи. Цвіте з кінця травня до кінця липня.

Товстянка звичайна – відрізняється від товстянки альпійської більшим розміром і кольором квіток (вони синювато-фіолетові). Цвіте з травня до серпня.

Пухирник звичайний – водна рослина багаторазово пірчасторозсічена на війчасті дольки, здебільшого із досить великими пухирцями. Її гони можуть досягати 100 см. Суцвіття – китиця із 5-10 квітів із двогубими чащечкою та віночком. Віночок золотисто-жовтий, з оранжевими смужками та бурувато-червоним шпорцем.

Свою назву рослина отримала завдяки наявності у неї пухирців, які вловлюють дрібних водних комах. Згідно досліджень Т.Л. Андрієнко (2010), пухирці блідо-зеленкуваті, косояйцеподібної або кулястої форми, від 2 до 5 мм у діаметрі. Вони розташовані на листках, рідше на стеблах рослин. У пухирці є «кrottовий отвір», по краях якого знаходиться розгалужені волоски, а також декілька шорстких щетинок. Від верхнього краю отвору (верхньої губи) відходить тонкий і дуже еластичний клапан. На його поверхні є багато залозок, вони виділяють клейку речовину та цукор, які приваблюють маленьких тваринок – раків та їх личинок, дафній, циклопів, личинок комарів, дрібних червів та інфузорій. У пастку можуть потрапити випадково навіть мальки риб. Клапан відкривається за найменшого дотику і тваринка засмоктується в середину, але назад відратися не може, бо клапан, який відразу закривається, не може бути відкритий з середини. Через деякий час водна тваринка гине і стає поживою для рослини.

Зрозуміло, що ці дивовижні рослини потребують не тільки нашої уваги, але і захисту. Тому до другого видання Червоної книги (2009) включені товстянка альпійська (категорія «рідкісні») та товстянка звичайна (категорія «вразливі»), тобто ці види охороняються на державному рівні. Щодо росички круглолистої та пухирника звичайного, то вони охороняються як регіонально рідкісні види Карпат: увійшли до Червоного списку судинних рослин Карпат (Гасенкевич, 2002).

ЛІТЕРАТУРА

Андрієнко Т.Л. Комахоїдні рослини України. – К.: «Альтерпрес», 2010. – 80 с.

Визначник рослин Українських Карпат / відп. ред. В.І. Чопик, К.: Наукова думка, 1977. – 434 с.

Дарвин Ч. Насекомоядные растения. – [електронний ресурс] режим доступу: <http://vivovoco.astronet.ru/vv/papers/bio/darwin/drosera/drosera.htm>.

Лагутіна М.А. Комахоїдні рослини. – Київ: Радянська школа, 1969. – 88 с.

Гасенкевич Л.О. Червоний список судинних рослин Карпат. – Львів: Держ. природознавч. музей НАН України, 2002. – 29 с.

Терлецький В.К. Дивовижне у світі рослин. – К.: Урожай, 1990. – 208 с.

Червона книга України. Рослинний світ / ред. Я.П. Дідух. – К.: Глобалконсалтінг, 2009. – 900 с.

ЗАКАРПАТСЬКА ХУРМА

Культуру, про яку хочеться розповісти, на Закарпатті представляють 3 види: хурма кавказька (*Diospyros lotus*); хурма віргінська (*D. virginiana*); хурма східна (*D. kaki*). Всі три види відносяться до родини ебенових. Культивуються через плоди, багаті на глюкозу, фруктозу, вітаміни, дубильні речовини. Перші спроби вивчення хурми на Закарпатті було розпочато в 1949 році на опорному пункті ВНДІЧ і СК та кафедрою фізіології рослин Ужгородського державного університету. Дослідженнями І. Й. Чхаїдзе та Г. Т. Гутієва (1953) встановлено, що хурма субтропічна може рости на Закарпатті як сланка укривна культура. У 1962 році отримано добрий урожай хурми східної, але взимку (1962-1963 роки), коли морози досягли 27°C, неукриті деревця вимерзли до кореневої шийки. Все змінилось, коли в Нікітському ботанічному саду (м. Ялта, Крим) у 1959 році з'явився перший міжвидовий гіbrid хурми віргінської та хурми східної методом зближення видів шляхом щеплення обох на одній підщепі А. К. Пасинковим. Отриманий гіbrid прийняв називу «Росіянка – 18», отримав у спадок високу морозостійкість та смакові якості з вмістом цукрів до 24% і вагою плодів 50-70 грамів.

Від вільного запилення «Росіянки» О. Н. Казас (м. Ялта) отримав кілька сіянців: під № 1 – сіянець «Нікітська Бордова» на конкурсі в Нікітському ботсаду за смаковими якостями зайняв перше місце, набравши 5 балів із п'ятибалової оцінки серед сортів хурми східної (у тому числі). Інші сіянці «Росіянки – 18» названо «Росіянка – 2», «Новинка», «Червона Шапочка». Сорт «Росіянка – 2» за формою, величиною плодів, морозостійкістю та смаковими якостями схожий на «Нікітську Бордову»: в урочищі Холмовецька Гора під час його випробувань ушкоджень морозами не спостерігалось жодного разу.

Михайло ЗЕЛДІ демонструє плоди власної праці

Третє покоління (F3) «Росіянки» з'явилось у м. Феодосія (АР Крим): Ю. Богдановський із сіянців «Нікітської Бордової» отримав сорти «Говерла» (320 г), «Роман Кош» (200 г), «Роджерс» (100 г), пойменувавши їх назвами відомих гір.

Сьогодні в урочищі Холмовецька Гора ми отримали дев'ять власних сортів, один із яких представляє четверте покоління міжвидових гібридів («Росіянка (F4)», сіянці хурми віргінської сорту «Мідер» (2 сорти), сіянці «Нікітської Бордової» – 3 сорти та кілька сіянців хурми східної, один із яких – сіянець сорту «Хіакуме» – з величиною плодів до 200 г. Найбільший інтерес викликають сіянці сорту «Говерла» та сорту «Роджерс», які представлені однодомними формами, що мають на одному дереві 2 типи квіток: чоловічі, жіночі, а сіянець «Нікітської Бордової» – три типи квіток; до двох уже названих додався третій тип – гермофродитний, що має чоловічі і жіночі (тичинки і маточки) органи в одній квітці.

Крім власних сіянців, із м. Запоріжжя ми отримали майже 2 десятки сортів хурми віргінської: «Женева Ред», «Женева Лонг», «Прок» та інші, серед яких тільки сорт «Зукіс» представляє однодомну форму.

Наступна група сортів отримана із науково-дослідного господарства «Новокаховське» Херсонської області, серед яких сорт «Пам'ять Черняєва», плоди – вагою до 300 г, та сіянець сорту хурми східної «Костата», під назвою «Пам'ять Ліщука», – має плоди вагою до 140 г, які (рідкісне явище) в твердому стані є солодкими і доволі високою морозостійкості.

Багато сортів хурми віргінської прищеплено на однодомні форми хурми східної (сорт «Зенджі Мару») для отримання нових міжвидових гібридів з метою здобуття морозостійких форм (до 33-35°C) з можливістю їх вирощування на всій території України. Сорт «Мідер» представляє північний штат Нью-Гемпшир (США), де температура інколи сягає -8°C. Сорт «Прок» дає плоди вагою до 100 г із морозостійкістю до -30°C.

Початок, отже, результативний. Залишається очікувати цвітіння, плодоношення і гібридного насіння. А відтак – експериментувати далі...

Михайло ЗЕЛДІ,
селекціонер-сортовипробувач,
керівник громадської організації «Persimon»,
м. Виноградів Закарпатської області

Солодкі екзоти

ТРЮФЕЛЬНЕ «ПОЛЮВАННЯ»

НЕЗВИЧАЙНІ ДЕЛІКАТЕСИ В КАРПАТАХ

Стелла ФОКШЕЙ,
заступник начальника наукового відділу
НПП «Гуцульщина»,
м. Косів Івано-Франківської області

Одними з найцінніших та найдорожчих делікатесів у світі є трюфелі. Вони відомі ще з давніх-давен. Перші писемні згадки про них знайдені на скельних написах шумерів (XX століття до н.е.), вже тоді їх вважали незвичайно смачними. Їм приписували чарівні властивості, вважали божественними. Культ трюфеля відомий за часів фараонів у Єгипті, а звідти прийшов у Стародавній Рим, де ці гриби були на вагу золота. Вони вважалися «африканським дивом», оскільки в Європі їх ще не було виявлено. В середньовіччя трюфелі набули містичного значення, їх використовували в чаклунських ритуалах, приписуючи зв'язок з «нечистою силою», напевно, через зовнішній вигляд. У Франції та Італії вперше трюфелі знайшли в кінці XIII – на початку XIV століття. І відразу вони стали популярними серед вищої знаті. Кухарі вигадували найвишуканіші страви з цими грибами, при цьому обовязковим атрибутом були живі квіти. Справжнє визнання трюфелів як делікатесів почалося за часів Людовика XIV (1, 6).

У світі виявлено близько 70 видів трюфелів. Та найбільш відомими є чотири: трюфель літній (*Tuber aestivum*), трюфель зимовий (*Tuber brumale*), трюфель італійський п'емонтський (*Tuber magnatum*), трюфель перигорський (*Tuber melanosporum*). Трюфелі – це гриби округлої форми, бородавчасті, всередині темно-сірі, світло-сірі або червонувато-

чорні зі світлими прожилками. Розмножуються через послід тварин, які їх споживають. Залежно від виду відрізняються за формою і смаком.

Трюфель літній: бульбоподібні плодові тіла діаметром 2,5-8 см, оливково-чорні, з великими піраміdalними лусками. У молодому віці м'якуш білий, пізніше – жовто-бурий з білими жилками. Плодоносить з червня до серпня. Мікоризоутворювач з дубом, грабом, буком, ліщиною, інколи ялиною.

Трюфель зимовий: плодові тіла майже круглі або неправильної кулеподібної форми діаметром 2-20 см, спочатку червоно-фіолетові, із віком чорні, вкриті щитоподібними бородавками. М'якуш у молодому віці білий, пізніше сірий, сіро-фіолетовий з численними білими (жовто-буруми) жилками. Вага дорослого гриба може досягти кілограм, півтора. Дозріває в грудні – березні. Мікоризоутворювач з дубом, буком, грабом, березою.

Трюфель італійський білий, п'емонтський: плодові тіла округлої форми, бульбоподібні, діаметром 2-12 см. Поверхня нерівна, оксамитова, світло-охристя, буровата. М'якуш білуватий, іноді червонуватий, з кремово-коричневим мармуровим малюнком. Плодоносить з кінця вересня до грудня. Мікоризоутворювач з березою, осикою, тополею, липою, сосною, ліщиною.

Трюфель французький, чорний, перигорський: плодові тіла округлої або неправильної форми, бульбоподібні, 3-9 см. Поверхня молодих грибів червонувато-коричнева, з віком чорна, при натисканні стає іржавого кольору. На вигляд нагадує закриту шишку секвої вічнозеленої. М'якуш твердий, у молодого гриба світлий, сірий з білим або червонуватим мармуровим малюнком, з віком стає темно-коричневим, чорно-фіолетовим. Плодоносить з листопада до середини березня. Росте в листяних лісах.

Трюфель літній; трюфель зимовий

Найбільшою популярністю користуються білий та чорний види. Перигорський трюфель має сильний мускатний аромат і приємний смак з горкуватим відтінком, п'ємонтський – з вишуканим пряним запахом, нагадує сир з часником, смак приємний. Трюфель літній та зимовий менш цінні за попередні види. Перший має приємний аромат з відтінком водоростей, смак горіховий, солодкуватий, другий – із запахом лісової вогкості, з легкими відтінками шоколаду чи алкоголю, присмак нагадує смажене соняшникове насіння, волоські горіхи.

Трюфелі ростуть під землею на коренях дерев, на глибині від 10 до 50 сантиметрів, тож їх не так легко знайти. І тому дуже довго залишалися загадковим походження та екологія цих грибів. У середні віки вважали, що вони є «породженням підземних газів», можливо, через ароматність. Потшук трюфелів – це справжнє полювання, під час якого так звані мисливці використовують тварин, у яких, як відомо, надзвичайно розвинутий нюх. Зазвичай це свині (кнурі) та собаки (самки). У кнурів аромат гриба асоціюється з запахом самки, який вони відчувають за 20 м, при цьому тварині надівають намордник, щоб вона не викопала і не з'їла знахідку. Собак для полювання на трюфелі починають тренувати з перших місяців життя, даючи їм молоко з відварам цього гриба. А з часом навчають шукати трюфелі спочатку в кімнаті, на подвір'ї і насамкінець вже в лісі (2).

Грибне «полювання» вважається екзотичною розвагою.

Розміри трюфелів – від горошини до великої картопляної бульби, хоча трапляються гіганти, які виставляють на аукціони. Так, наприклад, на міжнародному аукціоні в Римі (Італія) в 2007 році був проданий білий трюфель вагою 1,5 кг за 330 тисяч євро – це рекордна ціна на сьогоднішній день та найбільший екземпляр за останні 50 років. Упродовж останніх років делікатеси набільшою вагою придбав китайський підприємець, власник 20 казино Стенд Ху, він є лідером за кількістю куплених лотів – 10 екземплярів. Проте найбільший трюфель, вагою 2,5 кг, було «впольовано» в 1951 році (3).

Крім вишуканого смаку та аромату, через які трюфель дуже цінують гурмани, він наділений підвищеним вмістом вітамінів груп В, РР, С, В2, В1, рибофлавіну, а також макро- і мікроелементів (натрій, калій, кальцій, фосфор, залізо, мідь). Тому трюфелі мають унікальну властивість сильного антиоксиданту, їх використовують у фунготерапії для лікування раку, пізніх стадій діабету, хвороби Альцгеймера, артеросклерозу, допомагають підвищити імунітет та відновити мікрофлору кишечника, застосовують при лікуванні гастриту, розладів нервової системи, хронічних колітів та шкірних захворювань. Трюфелі – низькокалорійний продукт, корисний в дієтах для людей із зайвою вагою. Протипоказаний він тільки людям, які мають алергію на нього. Ну і, звичайно, такими є і гриби, зібрани в екологічно забруднених регіонах, оскільки вони, як і будь-які представники мікобіоти, здатні вибирати з повітря та ґрунту не тільки корисні, але й шкідливі речовини та токсини (3).

Білий трюфель – гриб, який є одним з найсильніших афродізіаків у світі. Використовують витяжку трюфеля і в косметиці: креми для покращення пружності шкіри, зменшення зморшок, маски для волосся.

Маура Маккароне з університету Кампус Біо-Медіко в Римі і група його колег з'ясували, що ці гриби виробляють анандамід – сполуку, яка відповідає за вироблення в мозку людини речовин, що поліпшують настрій. Механізм впливу анандаміда схожий на вплив тетрагідроканабінолу, що міститься в марихуані. Маккароне вважає, що з допомогою цієї речовини трюфелі приваблюють тварин, які поїдають гриби і допомагають розносити їх спори (4).

Трюфель італійський білий, п'ємонтський

Трюфель французький, чорний, перигорський

Трюфель білий

Трюфель оленячий

На території НПП «Гуцульщина» виявлено трюфель білий (*Choeromycetes meandriformis* Vittad.) та трюфель оленячий (*Elaphomyces granulatus*). Перший належить до родини трюфелевих (Tuberaceae), але до іншого роду – *Choeromycetes*. Він не такий дорогий і цінується серед гурманів значно нижче, ніж чорний та літній трюфелі. А другий свою назву отримав через те, що його плодове тіло розвивається в ґрунті, подібне до трюфеля та має сильний запах.

Трюфель білий вперше зафіксовано в 2013 році в грабово-буковому лісі з домішкою смереки та ялиці в підніжжі хребта Голиця, околиці м. Косів.

На відміну від інших трюфелів він росте не так глибоко під землею і після сильних опадів його легше знайти, оскільки частина гриба виходить з-під ґрунту на поверхню.

Трюфель білий: плодове тіло біло-вохристе чи світло-коричневе з гладенькою поверхнею, діаметром 2-12 см, за формуєю нагадує молоду картоплю. На розрізі білуватий, зі світлими прожилками. Запах не такий інтенсивний, як у справжніх трюфелів, смак горіховий. Плодоносить влітку та на початку осені в широколистяних та хвойних лісах. Трапляється в Західній та Східній Європі, в багатьох країнах (Німеччина, Данія, Литва, Болгарія, Польща, Швейцарія) є рідкісним або зникаючим та занесений до Червоних книг.

У НПП «Гуцульщина» трюфель оленячий вперше зареєстрований в смерекових лісах урочища Кагли, околиці с. Снідавка. Плодові тіла утворює на глибині 5-10 см.

Трюфель оленячий: плодове тіло округле, подібне на лісовий або грецький горіх, діаметром 1-4 см, бородавчасте, жовто-бурого або темно-коричневого кольору. М'якуш твердий, однорідний, сірий, з віком чорний, порошкоподібний, з сильним неприємним запахом. Нейстівний. Проте тварини (кабани, зайці, олені, білки, борсуки та ін.) його дуже полюбляють. Плодоносить в липні-грудні в хвойних лісах.

У майбутньому ми сподівамося виявити ще трюфель літній, який занесений в Червону книгу України і є зникаючим видом. Вид поширений в Євразії, але практично був знищений ще на початку ХХ століття, внаслідок масової заготівлі. Після чого в Франції, Іспанії почали штучне розведення трюфеля літнього і деяких інших істівних видів цього роду. Перші спроби виростити трюфель датуються 1808 роком. Люди зауважили, що трюфелі ростуть на корінні лише деяких дубів. У 1808 році Жозе Талон висадив жолуді з тих дубів, під якими знаходили трюфелі. Коли дерева виросли, під їх корінням були виявлені трюфелі. В 1847 році Август Россіо засадив 7 гектарів такими жолудями і згодом зібраав великий урожай трюфелів, за що отримав приз на всесвітній виставці в Парижі в 1855 році. Ще однією важливою умовою зростання цих грибів є теплий клімат. Трюфель не виносить занадто сильних морозів взимку і високих температур літом. Йому потрібні м'яка зима і спекотне вологе літо. Трюфель зростає виключно у вапняковому ґрунті. Крім того, ґрунт має бути добре дренованим і багатим на поживні речовини (5).

Вдалого всім грибного «полювання» чи культивування цих деликатесів!

ЛІТЕРАТУРА

- [1. http://tu.zao.com.ua/trjufel-rozkazhit-vse-pro-nogo/#2234243743493748](http://tu.zao.com.ua/trjufel-rozkazhit-vse-pro-nogo/#2234243743493748)
- [2. http://bizzavod.ru/vyrashhivanie-i-poisk-tryufelej.html\).](http://bizzavod.ru/vyrashhivanie-i-poisk-tryufelej.html)
- [3. http://www.domicad.net.ua/blog/tryufel-delikates-dorozhche-zolota/\).](http://www.domicad.net.ua/blog/tryufel-delikates-dorozhche-zolota/)
- [4. https://ukr.media/science/227792/\).](https://ukr.media/science/227792/)
- [5. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%8E%D1%84%D0%B5%D0%BB%D1%8C\).](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%8E%D1%84%D0%B5%D0%BB%D1%8C)
- [6. http://vechervkarpatah.at.ua/publ/4-1-0-357](http://vechervkarpatah.at.ua/publ/4-1-0-357)

Відмінні чинники за характером впливу на рекреаційне господарство можна класифікувати за різними критеріями:

- специфікою дії: чинники формування і функціонування;
- генезисом: природні, соціально-економічні, історичні, екологічні та інші;

• масштабами дії: макро-, мікрогеографічні. Така класифікація необхідна для визначення пріоритетності впливу на певне економіко-географічне чи економічне явище. Тому при вивчені рекреаційного господарства необхідно аналізувати всі групи чинників та умов, які впливають на нього.

Приоритетне значення в процесі формування територіальної структури мають як природно-географічні, так і соціально-економічні чинники. Особливо це характерно для рекреаційного господарства, оскільки споживачі туристських послуг використовують різноманітні ресурси території.

Природно-ресурсні чинники включають у себе орографічні, кліматичні, гідрологічні, біологічні та інші чинники. Орографічні є важливими елементами природного середовища, зумовили дією геологічних, технологічних, неотектонічних, ерозійних та інших умов, які відображають історію розвитку території.

Тернопільська область займає західну частину Подільської височини і тільки на півночі Кременецький та Шумський райони розміщені на Поліській низовині. Простягається область із півночі на південь на 195 км, а з заходу на схід – на 129 км. Заходить в Карпатську рекреаційну зону і межує з Івано-Франківською, Львівською, Хмельницькою, Чернівецькою та Рівненською областями, які мають значні туристсько-рекреаційні ресурси і досить розвинуте туристсько-рекреаційне господарство. Важливим чинником є географічне положення. Область розташована на території західного Поділля, яке славиться спелеологічними ресурсами, мальовничими ландшафтами, своєрідними гідрологічними умовами, кліматичними ресурсами, що є основою для розвитку відпочинкової індустрії.

Кліматичні чинники зумовлюють не тільки формування, але й функціонування рекреаційного господарства. На нього значно впливають радіаційні умови, атмосферна циркуляція та цілий ряд географічних чинників. Найвищі додатні суми радіаційного балансу припадають на червень-липень,

Русилівські водоспади

Б. ПУШКАР,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

НА БЕРЕГАХ МЕДОВИХ РІК

РОЛЬ ПРИРОДНИХ ЧИННИКІВ У ФОРМУВАННІ РЕКРЕАЦІЙНОГО ГОСПОДАРСТВА ТЕРНОПІЛЛЯ

а найбільш від'ємні – на січень. Річна сума балансу території області дещо нижча – 40 ккал/см², при тому в різних частинах області вона має свої особливості: зокрема, на півдні, в районі Західно-Подільського Придністров'я, складає 41,4 ккал/см², в Тернополі – 39,8 ккал/см², і на півночі – 39,1 ккал/см². Однак температури повітря, опади та інші елементи клімату залежать від циркуляції атмосфери, для якої характерні досить часті вторгнення повітряних мас Атлантики і проходження циклонів [2]. За останні роки посилився вплив південно-західної циркуляції, що помітно потеплює територію, навіть у зимовий період. Майже у всі пори року відзначається вплив континентальних повітряних мас із східної і північно-західної частини Євразії.

Для півночі та центральних районів області повторюваність вітрів північно-східного, західного та південно-західного напрямів становить 44-46%, а вітрів північно-західного, східного і північно-східного – близько 36-38%. У південній частині переважають вітри східного напряму, частіше спостерігаються вітри північно-західного та південно-західного напрямків, а найменше – північного і південного. Серед географічних чинників на температуру повітря і опади впливає розміщення області на Подільській височині, протяжність з півночі на південь, розчленування поверхні та ін.

Середня температура січня складає по області від -3,6 до -4,2°C. Найхолодніший період із температурою нижче -0,5°C нетривалий – від 21 до 35 днів. Протягом зими територія Тернопільської області характеризується здебільшого (на 70%) середніми добовими температурами від 0 до -5°C. За останні роки цей режим змінився і температури в зимовий період складають від 0 до -1°C, з частими відлигами і дощами. Сніговий покрив утворюється в другій половині грудня і зникає в першій декаді березня. За багаторічними спостереженнями, кількість днів із сніговим покривом коливається із 80 днів на півдні і до 85-93 днів у центральних та західних регіонах. Літо в області фактично починається в третій декаді травня і закінчується в першій декаді вересня. Близько 25% літнього сезону мають середньо-добову температуру вище 20°C, а в деякі роки вона сягала 30-35°C [6].

У літній період випадає найбільша кількість опадів, загальна їх сума за літні три місяці становить 40% річної норми.

Санаторій «Медобори»

Опади мають переважно зливовий характер і досягають в окремі періоди до 100 мм за добу.

Отже, можна зробити висновок, що кліматичні ресурси є комфортними для розвитку рекреаційного господарства регіону, можуть бути привабливими для туристів, їх відповідні зумовлюють інтенсивну роботу різних туристських організацій, особливо на півдні області.

Одним із важливих чинників розвитку туристсько-рекреаційного господарства регіону є гідрографічні ресурси. В Тернопільській області нараховується понад 110 річок довжиною понад 10 км. Усі вони належать до двох басейнів: Дністра – 80% та Прип'яті – 18%. Середня густота річкової сітки – 0,48 км·км⁻². У межах території вона змінюється від 0,20 в центрі області до – 0,76 км·км⁻² на її окраїнах. Переважна більшість річок протікає в меридіональному напрямку і має значний нахил (до 4 м на км), що зумовлює формування тут мальовничих водоспадів, каскадів [6, 83]. Головна річка Тернопілля, яка використовується в туристському господарстві і рекреації, – Дністер. У нього впадають найбільші річки: Золота Липа, Коропець, Стрипа, Серет, Збруч. На

Дністровський каньйон

півночі і північному сході області протікає Іква – притока Стиру, бере початок річка Горинь, притока Прип'яті.

Річка Дністер протікає південною межею області із заходу на схід протягом 215 км своєю середньою течією. Долина Дністра тут звужується і набуває каньйоноподібної форми. Схили берегів досить круті, а в деяких місцях русло дуже звивисте, має багато перекатів і порогів. Дика природа, що збереглася на обох берегах Дністра, притягує мандрівників. Особливо приваблива подорож Дністровським каньйоном, який є найбільшим в Україні і одним із найбільших у Європі. Недалеко від Дністра – ще один каньйон річки Джурин з її 16-метровим водоспадом. Сам каньйон має форму амфітеатру з високими червоними скелястими стінами. Тут дoreчно згадати ще про каскад з 15 водоспадів у селі Русилів Бучацького району. Слід відзначити, що на Тернопільщині нараховується понад 30 окремих водоспадів або їх каскадів. Важливе місце у розвитку туристсько-рекреаційного господарства і його терitorіальної структури має річка Серет – найдовша притока Дністра, яка протягом всієї течії використовується для водного туризму, риболовлі і відпочинку. Другою річкою за довжиною в області є Збруч, уздовж її течії наявні визначні природні об'єкти, які цікавлять туристів.

У туристсько-рекреаційній діяльності використовують мінеральні води, які в Тернопільській області представлені неогеновими, девонськими та силурійськими відкладами. Їх дослідження дали можливість в останні десятиріччя відкрити декілька видів лікувальних мінеральних вод. Найбільш цінні типу Нафтуся і Друскінінкай, що належать до сульфітних із високим рівнем мінералізації, використовуються в лікувальних цілях. Дослідження юногольового і газового складу мінеральних вод дозволили встановити такі їх типи [4, 165]: мінеральні води типу Нафтуся і Друскінінкай; сульфітні води; води без специфічних компонентів і властивостей; води зі специфічними компонентами і властивостями; розсоли хлоридні, натрієві.

Води типу Нафтуся і Друскінінкай розвідані в районі смт Гусятин Тернопільської та Сатанів Хмельницької областей. Відкрите Надзбручанське родовище 2-х типів мінеральних вод: слабомінералізоване з підвищеним вмістом органіки (типу Нафтуся) і бромних хлоридно-натрієвих високої міне-

ралізації (типу Друскінінкай). Ці води знаходяться в підземних горизонтах на глибині 17-69 м. Вода типу Нафтуся має бальнеологічне значення і використовується для санаторно-курортного лікування населення із хворобами нирок, гепатобіліарної системи і сечовивідних шляхів. Воду використовують для внутрішнього споживання відповідно до розроблених лікувальних норм. Мінеральна вода типу Друскінінкай має високу мінералізацію (20-23 г/л), використовується для лікувальних ванн. Такі води збуджують рецепторний апарат шкіри і стимулюють функціональні системи організму: рухову, серцево-судинну і нервово-м'язову. Крім того, використовуються для лікування хронічних гастритів, хронічних колітів, хвороб печінки і жовчогінних шляхів. Загальні запаси, розвідані в долині середньої течії річки Збруч у межах Тернопільської області, складають 947 м³ на добу [4].

Сульфідні води на території регіону за особливостями формування можна віднести до типу інфільтраційних, що сформувалися в результаті вилуговування гіпсоангідритових відкладів. За хімічним складом вони сульфатно-гідрокарбонатні, магнієво-кальціеві і кальцієві. Ці води виявлені на території сіл Конопківка та Настасів. Глибина їх залягання – від 18 до 50 м. Сірководневі води, які виходять у долинах річок, виявлені в смт Микулинці, в селах Конопківка, Козівка, Сороцьке. На базі Конопківського родовища сірководневих вод працює санаторій «Медобори». Сульфатно-кальціеві і сульфатно-натрієво-кальціеві води з мінералізацією 2,1-2,2 г/дм³ виявлені у багатьох місцях області, але найбільш значні запаси представлені у м. Борщів і с. Саногові. Ці води мають великий спектр медичного застосування. На нашу думку, запаси джерел і дебети свердловин на цих ділянках дозволяють зробити висновки про можливість організації тут санаторно-курортних закладів.

Гідрокарбонатно-сульфатно-хлоридно-натрієві води з мінералізацією 2,7 г/дм³ знайдені в Теребовлянському районі. Гідрокарбонатно-хлоридно-натрієві води з мінералізацією 2,95 г/л відкриті біля с. В. Говилів Теребовлянського району. Сульфатно-хлоридно-натрієві води з мінералізацією 3,2 г/л розвідані в Монастирському районі.

Запаси різноманітних мінеральних вод мають важливе значення для рекреаційного використання. Їхні цілющі властивості можна застосувати для боротьби з різними захворюваннями, для профілактичного лікування. Проте вони вимагають ще більш детального вивчення і в подальшому

необхідно створити інфраструктуру, яка б дозволяла використовувати ці води, розвивати рекреаційне господарство.

У туристсько-рекреаційній діяльності важливим чинником є ресурси флори. В межах ландшафтів Тернопільщини поєднуються бореальні, наморальні, степові флористичні елементи, зустрічаються представники карпатської, середземноморської, центральноазійської флори. По території регіону проходить межа поширення західних і східноєвропейських флористичних елементів. За флористичною унікальністю цей регіон поступається тільки гірському Криму та Українським Карпатам. Основна рекреаційна цінність належить лісовій рослинності, якою в області зайнято 14,2%, або на площі 199,9 тис. га. Найважливішими лісоуттворюючими породами є дуб, граб, сосна, ялина, які відповідно займають 50%, 18%, 8,8%, 6,5 лісового фонду. Трапляються також ясен, береза, вільха чорна, осика, клен, модрина. Лісові масиви диференційовані по території регіону. У північних районах поширені найцінніші у рекреаційному плані дубові, сосново-дубово-грабові, дубово-соснові ліси, які можна використовувати для різних видів відпочинку.

Знаменита місцина Медобори – скарбниця медоносних, плодоягідних і лікарських рослин. Тут заготовляють ягоди шипшини, глоду, терену, а також горицвіту весняного, чебрецю, звіробою. У даний час із рекреаційною метою навколо міст і селищ міського типу виділені зелені зони, які включають приміські ліси. Вони також виконують естетичні, бальнеологічні і санітарно-гігієнічні функції. У цілому по області нараховується 22,7 га лісів і зелених зон. Деякі населені пункти, зокрема Підгайці, Козова, Ланівці, Гусятина, Підволовочиськ, Шумськ та інші, не мають зелених зон, тож ліси могли б бути важливими об'єктами короткотермінових екскурсій, місцями відпочинку та рекреації.

Отже, природні умови і чинники є доволі комфорутними для розвитку рекреаційного господарства Тернопільського регіону.

Туризм, таким чином, мав би відіграти важливу роль у розв'язанні тутешніх економічних і соціальних проблем. Для цього є всі підстави. Для успішного розвитку рекреаційного господарства необхідно забезпечувати його раціональне планування та ефективне управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: методологія та методика аналізу, термінологія, районування /О.О. Байдик: Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Природа Тернопільської області /за ред. К.І. Геренчука. – Л.: Вища шк., 1979. – 167 с.
3. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України /В.П. Руденко. – К., 1999. – 568 с.
4. Сивий М.Я. Мінерально-ресурсний потенціал Тернопільської області (сучасний стан і перспективи)/М.Я. Сивий, В.М. Кітура. – Тернопіль. – 1999. – 274 с.
5. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики /О.Г. Топчієв: Навчальний посібник. – Одеса: Астропрінт, 2005. – 632 с.
6. Царик Л.П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки та аналізу (на прикладі Тернопільської області)/Л.П. Царик, Г.Чернюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 188 с.

ЯК ЗБЕРЕГТИ ДОЛИНУ НАРЦІСІВ?

Серед багатьох унікальних природних об'єктів Закарпаття, які потребують підвищеної уваги не тільки держави але й громадськості, чільне місце належить знаменитій Долині нарцісів. Вона осіпана в легендах та піснях, творах літераторів і художників, її щороку відвідують десятки тисяч шанувальників природи з багатьох куточків не тільки України. Про її збереження дбають науковці та природоохоронці.

Але невирішених проблем тут залишається чимало. І про те, як сприяти у їх роз'язанні, йшла зацікавлена розмова на військовому засіданні (28 травня 2015 р.) правління громадського об'єднання «Рідне Закарпаття», яке пройшло безпосередньо на території Долини нарцісів.

І хоча період масового цвітіння нарцісів уже закінчився, різноціарні кольори, запашні аромати буйного різントрав'я та колоритні пташині симфонії викликали у гостей чимало позитивних емоцій та ще більше бажання допомогти у популяризації та збереженні цього природного дива.

Інформуючи про цінності та проблеми Долини нарцісів, доктор біологічних наук, професор, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор нагадав, що Долина нарцісів входить до складу природно-заповідного фонду України, з 1980 року охороняється Карпатським біосферним заповідником. Її площа складає всього 256,5 га.

Ця унікальна місцина – єдиний, найбільший у Європі рівнинний осередок нарциса вузьколистого (*Narcissus angustifolius* Curt.), виду, який занесений до Червоної книги України та охороняється Бернською конвенцією. А сама Долина нарцісів включена до Міжнародного переліку Рамсарських водно-болотних угідь.

Важливо і те, що тут охороняється ще 504 інших види рослин (з них 22 занесені до Червоної книги України) та проживає 97 видів хребетних тварин та кілька тисяч безхребетних (з них 28 – червонокнижних). Це справжній рай для птахів та комах.

Для їх збереження здійснюються комплекс природоохоронних заходів (періодичне сінокосіння, вирубування верб та регулювання гідрологічного режиму тощо).

Але проблеми збереження Долини нарцісів, які пов'язані з попереднім інтенсивним господарюванням, у тому числі зміною гідрологічного режиму, вирубуванням на прилеглих територіях широколистяних лісів, пересиханням природних водотоків, заростанням лук чагарниками, залишаються актуальними.

Додатковими загрозами для існування оселищ нарциса вузьколистого та інших рідкісних видів, як показує досвід, є стихійний туризм, закислення ґрунтів транскордонними переносами та транспортними викидами.

Дуже важливим фактором для збереження Долини нарцісів є підвищення екологічної культури та свідомості населення. Члени правління ГО «Рідне Закарпаття» відвідали еколого-освітній центр «Музей нарциса» та ознайомилися з відеофільмом Мирослава Обладанюка «Нарцис вузьколистий – білій красень», фотоальбомом Василя Комендаря, Федора Гамора та Семена Мельника «Запрошення на бал весни у Долину нарцісів» тощо.

Гості обговорили шляхи підтримки заходів із збереженням Долини нарцісів та розвитку регіону розташування Карпатського біосферного заповідника загалом.

Учасникам засідання вручено свідоцтва про занесення до книги почесних гостей Долини нарцісів, які, наголосив співголова правління «Рідного Закарпаття» Василь Рябич, зобов'язують громадське об'єднання активізувати роботу із збереженням цієї перлини Закарпаття.

Федір ГАМОР,
м. Хуст Закарпатської області

РІЧКОВІ ДОЛИНИ ЯК МЕЖІ РІВНІВ РІЗНОМАНІТНОСТІ ТА ПРОДУКТИВНОСТІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ

Валерій РУДЕНКО,
доктор географічних наук,
професор,
Чернівецький національний
університет
імені Юрія Федьковича

Дніпро

У крупнений аналіз природно-ресурсного потенціалу (ПРП) України, здійснений нами на рівні низових фізико-географічних районів [2], дозволяє виявити кілька важливих закономірностей у його розвитку. Ці закономірності в значній мірі, як правило, обумовлюються надзвичайно активною роллю у формуванні ПРП річкових долин, що окреслюють межі фізико-географічних країн, країв (провінцій), областей.

Простежимо роль річкових долин у територіальній диференціації рівнів різноманітності та економічної продуктивності ПРП України. При цьому географічна різноманітність ПРП фізико-географічних регіонів розраховувалась, як пропонує О.М. Берлянт [1], за показниками його абсолютної ентропії за формулою Шеннона, а економічна продуктивність або забезпеченість населен-

ня природних регіонів визначалась як відношення абсолютної величини інтегрального ПРП і його окремих видів до загальної чисельності жителів району, області, провінції, підзони, зони, країни.

Аналізуючи показники різноманітності ПРП, вдалося виявити чітко вражену підвищенню інтенсивність абсолютної ентропії на межах природних регіонів. Ідеться про межі між природними країнами, зонами, провінціями, що розділяються Дніпром. Так, із 32 фізико-географічних районів між Зоною мішаних лісів і Лісостепом 3/4 мають вищий показник різноманітності ПРП, ніж межуючі з ними райони «в глибині» зон. Із 31 природного району, що прилягають до Дніпра, 27 (тобто майже 9/10) також характеризуються вищою різноманітністю ПРП, ніж їх сусіди. З 16 районів на межі між Східно-Європейською рівниною і Українськими Карпатами – 12 (3/4) є носіями найвищої в державі абсолютної ентропії ПРП взагалі.

Якісна оцінка показників різноманітності ПРП фізико-географічних регі-

онів України дозволяє виявити такі територіальні особливості:

1) міролом географічної диференціації в різноманітності ПРП регіонів є абсолютна ентропія з відміткою 1,75. Цей і більший показники мають 5 із 6 провінцій Зони мішаних лісів, усі області Кримських гір, 5 із 6 областей Українських Карпат. Саме ці регіони України характеризуються найвищою різноманітністю природно-ресурсного потенціалу в державі, а отже, і мають найбільш сприятливі природні передумови для збалансованого соціально-економічного розвитку;

2) другим ареалом за показником багатства природних ресурсів в Україні є Степова зона, в якій 12 із 32 регіональних одиниць на рівні області і вище досягають відмітки 1,75, а ще 13 – не опускаються нижче 1,50. Це пов'язано насамперед з багатством цих країв на корисні копалини і істотним впливом потенціалу транзитного стоку Дніпра;

3) нарешті, третьою особливістю є відносно низька різноманітність, а отже, висока одноманітність ПРП фізико-географічних регіонів Лісостепу. З його 24 провінцій та областей, як і зона в цілому, ПРП лише 3, тобто 1/8, за різноманітністю сягає показника 1,75. Ще 8 (тобто 1/3) піднімаються до відмітки 1,50.

Тринадцять же регіонів мають показник абсолютної ентропії ПРП в межах 0,75-1,35, що складає більше половини від загальної кількості провінцій і областей Лісостепу. Основна причина цього явища – різке домінування у компонентній структурі інтегрального ПРП потужного земельного потенціалу.

Однією з найважливіших географічних закономірностей, виявлених у процесі дослідження економічної продуктивності інтегрального ПРП (що характеризується забезпеченістю населення природно-ресурсним потенціалом), є надзвичайно чітко окреслені смуги понижених значень оцінкових показників на межах природних країн та зон і навіть окремих провінцій. Економічна продуктивність інтегрального ПРП, як правило, підвищується від периферії до центру (ядра) фізико-географічних країн та зон,

окремих провінцій. Особливо яскраво ця виявлене територіальна особливість простежується на «стику» між Східно-Європейською рівниною та Українськими Карпатами, Східно-Європейською рівниною і Кримськими горами, Зоною мішаних лісів і Лісостепом, Лісостеповою і Степовою зонами, Дністровсько-Дніпровською лісостеповою і Лівобережно-Дніпровською лісостеповою, Дністровсько-Дніпровською північно-степовою і Лівобережно-Дністровсько-Приазовською північно-степовою провінціями.

Підтвердженням цьому можуть бути такі спостереження. Понижені значення показників економічної продуктивності інтегрального ПРП у зоні між Українськими Карпатами та Східно-Європейською рівниною відмічаються у 9/10 фізико-географічних районів, між Східно-Європейською рівниною та Кримськими горами – 1/2 районів, між Зоною мішаних лісів і Лісостепом – у 2/3 фізико-географічних районів, між Лісостеповою і Степовою зонами – у 3/5 районів, між Дністровсько-Дніпровською лісостеповою і Лівобережно-Дніпровською лісостеповою, Дністровсько-Дніпровською північно-степовою і Лівобережно-Дніпровсько-Приазовською північностеповою провінціями відповідно 3/5 і майже 9/10 від всіх прилягаючих фізико-географічних районів. Усього ж відзначена тенденція характерна для майже 70% районів названих вище фізико-географічних країн, зон і провінцій.

Гринявські гори

Значне зростання оцінкових показників економічної продуктивності інтегрального ПРП у центральних частинах фізико-географічних регіонів особливо рельєфно проявляється в Українських Карпатах, Поліській провінції, Лівобережно-Дніпровській лісостеповій, Лівобережно-Дніпровсько-Приазовській північностеповій, Причорноморсько-Приазовській сухостеповій провінціях.

Оцінка економічної продуктивності мінерального потенціалу свідчить про значну територіальну диференціацію в рівнях між регіонами. Так, найвищий показник має Задонецько-Донська північностепова провінція – 488 балів. Мінімальна оцінка спостерігається в Рахівсько-Чивчинській та Південно-Молдавській схилово-височинній областях – 1 бал. Це залежить, звичайно, від розміщення запасів мінеральної сировини, що на території держави вкрай нерівномірне.

Строкатістю у забезпеченості населення ландшафтів України характеризується і водний потенціал. Найвища забезпеченість – в Українських Карпатах – 199 балів, найнижча – у Кримських горах – 47 балів. Максимальна оцінка спостерігається в районі Гринявських гір Полонинсько-Чорногірської області – 1142 бали. Мінімум – 3 бали – знаходитьться в Тарханкутській височинній області зони Степу.

Найбільша забезпеченість населення земельними ресурсами ландшафтів припадає на Східно-Європейську рівнину – 106 балів. Значно менші показники характеризують Кримські гори – 58. Українські Карпати ще менше забезпечені – 41 бал. Східно-Євро-

пейська рівнина характеризується також значною нерівномірністю у розподілі потенціалу. Лісостепова зона – 169 балів, у Степу – 89, у зоні Мішаних лісів – 80 балів.

Найбільша економічна продуктивність лісового потенціалу, звичайно ж, в Українських Карпатах. Рекордні відмітки припадають на Рахівсько-Чивчинську область – 1466 балів, а серед районів – на район Гринявських гір – 1801 бал, що належить до Полонинсько-Чорногірської області. Найменший показник у Степу (19 балів), де зустрічаються райони з показниками менше 1 бала (Генічесько-Сокологірський та Західно-Тарханкутський).

Україна відносно забезпеченості населення фауністичним потенціалом характеризується порівняно невисокими показниками. Максимум – 109 балів – у Східно-Європейській рівнині і мінімум – в Українських Карпатах – 18 балів.

Найвищу економічну продуктивність природно-рекреаційного потенціалу мають територія Кримських гір – 331 бал та Українські Карпати – 187, у Східно-Європейській рівнині – 89 балів.

Таким чином, як бачимо, річкові долини є природними межами рівнів різноманітності та продуктивності природно-ресурсного потенціалу України.

ЛІТЕРАТУРА

- Берлянт А.М. Картографический метод исследования. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 255 с.
- Руденко В.П., Вацеба В.Я., Соловей Т.В. Природно-рекреаційний потенціал природних регіонів України. – Чернівці: Рута, 2001. – 268 с.

ГУЛЬБА НА СМІТНИКУ

ПРОБЛЕМИ НАКОПИЧЕННЯ ВІДХОДІВ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Володимир ГЕТЬМАН,
кандидат географічних наук,
доцент Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка

Все треба кудись дівати...
Б. КОММОНЕР

Бурхливий економічний розвиток у світі призвів до тотальної антропогенізації природи, став одним з головних чинників, який породив безвідповідальне ставлення до неї як пересічних людей загалом, так і владних структур зокрема. Екологічна система планети – перед загрозою жахливої деградації. Тут і парниковий ефект, дефіцит кисню та озонові діри, кислотні дощі, згубні концентрації радіоактивних ізотопів, хімічне забруднення ґрунту, води, харчових продуктів тощо. Причини виникнення глобальних проблем треба шукати у прийнятій системі господарювання (де головне прибуток) і в сучасній моделі цивілізації. Сьогодні негативні процеси впливу людини на природу тільки прискорюються...

З перебігом науково-технічного прогресу людство водночас із придбанням матеріальних благ постало перед грандіозною проблемою чистоти довкілля. З того як суспільство ставиться, приміром, до сміття, можна судити наскільки воно цивілізоване. Це теж саме, як на побутовому рівні: в одного господаря все на своєму місці, порядок, а у другого, як кажуть, сам чорт голову зламає.

Індустріально розвинуті країни, що зайніті стратегічними проблемами (фінанси, гонка озброєнь, торгівля), ніяк не візьмуть на себе роль лідера у врятуванні планетарної екологічної ситуації. Вони у першу чергу відповідальні за тягар більшості глобальних навантажень на довкілля. Капітал, збагачення (як і сотні, тисячі років назад), погоня за комфортом й досі залишаються найважливішими суспільними орієнтирами.

До всіх криз (зокрема, фінансової) капіталістичного (споживацького) суспільства додалася «сміттєва криза» (одна з екологічних). Всупереч так званій теорії хвиль М. Кондратьєва, яку (як псевдонаукову) треба викинути на звалище історії, ці кризи стали вже перманентними.

Не станемо говорити про духовну, моральну кризу, яка, в принципі, і є однією з причин «сміттєвої», або наївпаки – «сміттєва» породила (в числі інших чинників) духовну. Бо не став би Олександр Пушкін генієм, народившись і живучи серед сміттєзвалищ чи териконів.

Проблема відходів стоїть зараз особливо гостро. Це те питання, яке вимагає розумного вирішення, що задовольнило б не тільки суспільство, а, перш за все, природу.

Думка, що нібито біосфера «правою» за принципом безвідходності, помилкова. Інакше це була б реалізація ідеї вічного двигуна – регретум mobile. У природі таке неможливе з тієї простої причини, що в ній завжди накопичуються речовини, які випадають з біологічного колообігу (в силу певних об'єктивних причин) та формують у земній корі осадові породи (кам'яне вугілля, торф, вапняк). Це «відходи» минулих геологічних епох, або, як назначав В. І. Вернадський, – колишніх біосфер. Тому логічно припустити: гори відходів сьогоднішньої цивілізації завдяки природним метаморфозам (вулканізм, землетруси) можуть стати невідомими гірськими породами майбутніх геологічних епох.

Відомо, що при високій замкненості біологічного кругообігу хімічних елементів (у мало змінений природі) втрати речовин цих елементів складають не більше 3-5 %. Тобто всі біогеохімічні цикли, які є незаперечною умовою існування біосфери (все життя на землі побудоване циклічно), дають деяку кількість «відходів».

Що розуміють під біогеохімічними циклами? Якщо коротко – циклічні переміщення біогенних елементів (вуглецю, кисню, азоту та ін.). Інакше кажучи, це циклічне, поетапне перетворення, або колообіг, речовин (малий біологічний). Швидкість переміщення, приміром, вуглецю обчислюється в середньому від 300 до 1000 років.

Забруднення навколошнього середовища продуктами життєдіяльності людини носить універсальний характер. Навіть при повному використанні всіх компонентів різного роду ресурсів уникнути, приміром, теплового забруднення неможливо. Загалом застосування другого закону термодинаміки (наявність у природі асиметрії, тобто однакова направленість всіх процесів) до макроскопічної системи Всеєсвіту свідчить про його теплову смерть. Сучасна цивілізація швидкими темпами розтринькує накопичену біосферою протягом сотень мільйонів років природну енергію, збільшуочи, тим самим, величину ентропії.

Що таке ентропія? – Міра хаосу, неорганізованості. Це складне поняття. Однак будемо вкладати в його розуміння міру знеціненої енергії, яку неможливо використати для виконання роботи. Інакше – бездумна витрата, «роздарювання» енергії.

Земні природні процеси (вулканізм, розклад мертвої органіки) супроводжуються розсіюванням, дисипацією, а відтак – деградацією енергії. Якість розсіяної енергії низька, вона мало придатна для використання. Ентропія ж, яка пов’язана з цією енергією, досить висока.

Згідно з екологічним законом піраміди енергій (правило десяти відсотків) на кожному трофічному (від гр. «трофе» – корм) рівні у природних ланцюгах живлення енергія також розсіюється, тобто втрачається. У 90-відсотковому розмірі! Тільки десята частина продукції, яка поїдається організмом (консументом), переходить на наступний трофічний рівень екологічної піраміди. Іншими словами, запас енергії, накопичений зеленими рослинами, в ланцюгах живлення стрімко падає.

Варто зауважити, що закон піраміди енергій (Р. Ліндемана) до певної міри обумовлює дію закону направленого потоку енергії. Енергія Сонця, засвоєна організмами-продуцентами шляхом фотосинтезу, розсіюється в навколошньому середовищі у вигляді теплової енергії або енергії низької якості. Це своєго роду контрибуція, яку виплачують природі організми, тим самим збільшуочи ентропію.

Крім теплових відходів, людство нині продукує у неймовірних кількостях відходи виробничі (промислові), побутові і навіть – інформаційні. Сьогодні

в середньому на кожного жителя планети видобувають близько 20 т сировини, з якої 90-98 % після переробки на продукти споживання потрапляє у відходи. Відвали продуктів переробки корисних копалин складають 1/3 усіх відходів людства.

Природа неспроможна вже спратитися з відходами «цивілізації», які накопичуються у біосфері в геометричній прогресії (подвоюються кожні 12-15 років). До вже існуючих тепер щорічно додається 150 млрд. т відходів. На кожного жителя планети припадає 25 т відходів, з них 3 т – побутові.

У місцях накопичення відходів, зокрема у товщах відходів хімічних виробництв, сховищах мінеральних добрив і пестицидів, відвалах породи (біля вугільних шахт, кар'єрів) проходять хімічні реакції, про напрямок і характер яких, склад утворених таким чином хімічних речовин, ніхто не має уявлення.

Незмінним супутником людської цивілізації (з другої половини XIX ст.) стали побутові відходи.

Для геоморфологів (та й картографів) цікаво відзначити, що найвища у світі гора побутового сміття знаходиться на східному узбережжі Північної Америки, на південь від штату Мен. Це звалище сміття Фреш-Кілз на Стейтен-Айленді у Нью-Йорку. Вона у 25 разів перевершує за об'ємом одне з чудес світу – піраміду Хеопса в Єгипті. Виявилося, що необхідний навіть дозвіл Федерального управління цивільної авіації США на розміщення сміття через його загрозу для літаків. Ось така антропогенна форма рельєфу, яку варто нанести на карту рельєфу світу. Сьогоднішнє чудо світу!

Також уесь світ знає про «кругосвітнє плавання» баржі «Мунгос» з Нью-Джерсі, яка майже рік марно плавала зі сміттям, щоб десь його скинути, так і повернувшись з ним назад.

Левову частку твердих побутових відходів складають вироби з поліетилену, зокрема полімерні пакети (9 % усіх відходів людства). В умовах перманентної енергетичної кризи на виробництво поліетиленових пакетів витрачають мільйони тонн нафти. Розкладається поліетилен не менше, ніж через 500, а то й тисячу років.

Перший поліетиленовий пакет був вироблений у США півстоліття тому. Ніхто тоді не знав, що утилізація поліетилену стане проблемою проблем. Не кажучи про візуальне забруднення, при спалюванні поліетилену, крім зазвичай вуглекислого газу, утворюється важкі метали (кольорові метали, за щільністю важчі від заліза), які використовувалися як каталізатори при синтезі цього полімеру.

У світі до нього вже склалося негативне ставлення. Так, восени 2011 р. виробництво поліетиленових пакетів було заборонено в Єгипті та Аргентині. Згідно з прийнятим законом в Буенос-Айресі протягом найближчих двох років поліетиленові пакети мають бути замінені на паперові або зі спеціальних матеріалів, які швидко розкладаються.

В Україні з 200 тис. поліетиленових пляшок і пакетів, які накопичуються щорічно, переробляють лише 7 % (у Швеції – 90 %, Німеччині – 70 %).

Здається, в кінці тунелю з'явилася світло. Найближчим часом поліетилен буде замінений на екологічно чистий спанбонд (англ. spunbond) – легкий, міцний матеріал, який виготовляють із 100% поліпропіленових волокон. Під дією сонячного світла спанбонд розкладається всього за 10-12 місяців, а без нього – протягом 3-5 років. Під час горіння він не виділяє токсичних речовин – лише вуглекислий газ і воду.

Мікропористий спанбонд проникний для світла, води і повітря. Тому його використовують у сільському господарстві як покривний матеріал.

У липні 2012 р. Всеукраїнська екологічна ліга подала до Верховної Ради законопроект «Про обмеження виробництва, використання, ввезення та розповсюдження в Україні полімерних пакетів».

Закон України «Про відходи» (зі змінами від 7 березня 2002 р.) визначає

поняття небезпечних відходів: «...створюють або можуть створити значну небезпеку для навколошнього природного середовища й здоров'я людини та потребують спеціальних методів і засобів поводження з ними». До таких віднесено, приміром, застарілі пестициди й отрутохімікати, непридатні для вживання ліки, барвники тощо. З найбільш відомих операцій поводження з відходами наземо – зберігання, захоронення, утилізація (переробка).

Найбільш перспективним є утилізація (лат. utilis – корисний) – використання відходів як вторинних матеріальних чи енергетичних ресурсів. Водночас це екологічна проблема світового масштабу з поміж найголовніших (демографічна, продовольча, енергетична, сировинна тощо). Якщо існує дефіцит ресурсів та енергії, то логічно їх отримувати з відходів. Як? – Хто як зуміє. Так, свою столицю Стокгольм шведи опалюють за рахунок переробки відходів!

Використовуючи всі доступні способи переробки відходів, людству таким чином, можливо, вдасться зробити більш замкнутими колообіги хімічних сполук та елементів.

Відходи, які «продукуються» у незмінних кількостях і вчасно не переробляються, стають забруднювачами довкілля (полютантами). Сьогодні ж бо очисні споруди дозволяють знешкоджувати не більше 40 % відходів. Решта у вигляді неочищених стоків потрапляють в озера, ріки, моря.

Заводи, що займаються спаленням сміття (загалом, у світі їх нараховується

до 2 тис.), утилізують (переробляють) 15-20 % побутового сміття, решта відкладається на поверхні землі. У повітря викидаються важкі метали, діоксини (стікі органічні забруднювачі) та інші дуже небезпечні речовини.

Відтак відходи приречені стати вторинною сировиною, для використання (переробки) якої необхідні відповідні технології та виробничо-технологічні й економічні передумови.

На етапі, коли відсутні високо технологічні способи утилізації відходів (особливо небезпечних – ядерних), вдаються до технологій малих відходів, складування тощо.

В Україні ми ще не готові до розподілу (у баках для сміття) населенням побутових відходів (на пластикові, органічні, металеві, скло, батарейки тощо). Так, у самому Києві тільки 5% сміття сортується роздільно. Можливо, спочатку, як для прикладу, треба почати це робити на територіях національних природних парків (особливо у зонах регульованої і стаціонарної рекреації, господарській). Де як не в межах природно-заповідних територій та об'єктів треба показати зразок поводження зі сміттям.

Що твориться на схилах заповідної Говерли після масових сходжень на її вершину? Особливо у національні свята, пов'язані з незалежністю України і загалом у літній рекреаційний (туристичний) сезон. Прикладом свідомого ставлення до заповідної природи можуть слугувати подорожі студентів Інституту туризму Федерації профспілок України туристичними стежками Карпатського національного природного парку на гору Говерла. Доволі все просто і мудро: на зворотній дорозі з гори студенти, вийнявши з рюкзаків складені целофанові мішки, збирають сміття, залишене на маршруті «несвідомими» туристами.

Мабуть, баки для роздільного збирання сміття (хоча б дерев'яні) потрібно ставити на усіх стежках до вершини г. Говерла (на відстані видимості), а то й обгородити маршрути підйому (спуску) традиційним українським тином із звичайного хмизу, тільки без перелазів!

Подібне вже практикується, наприклад, у Національному парку «Евер-глейдс» (унікальність – річка довжиною 16 км, шириною до 80 км і глибиною всього 15 см), (США, штат Флоріда, територія Шарк Веллз). Тут використовують кольорові контейнери для роздільного збирання сміття. У синій контейнер, скажімо, можна класти різні

металеві бляшанки, фольгу, скло, пластик; у зелений – органічні відходи, не-діодки; у чорний – усе інше.

Пригадую, ще коли працював у Мінекології. Перевіряли ми у 2009 р. Державне управління охорони навколошнього природного середовища в Запорізькій області. З його працівником виїхали на о. Хортицю. Був літній день, час відпусток. І що я побачив на Хортиці? – святині української історії! Непомірна кількість людей серед розкиданого довкола сміття (що випадало з перевопнених баків). Поряд з цим мотлохом – пікніки, граються діти... Неприємно дивитися, прикро думати, що подібний «відпочинок» стає у наш час цілком звичним і прикметним для більшості населення країни.

В Україні загальна кількість накопичених відходів перевищує 38 млрд. т (донедавна це становило 25 млрд. т). Щорічно до них додається майже 2 млрд. т, включаючи приблизно 100 млн. т токсичних, більше 35 млн. м³ твердих побутових відходів. Це одні з найвищих «показників» у Європі. В нашій столиці, м. Києві, за рік утворюється 3 млн. м³, або 800 тис. т сміття.

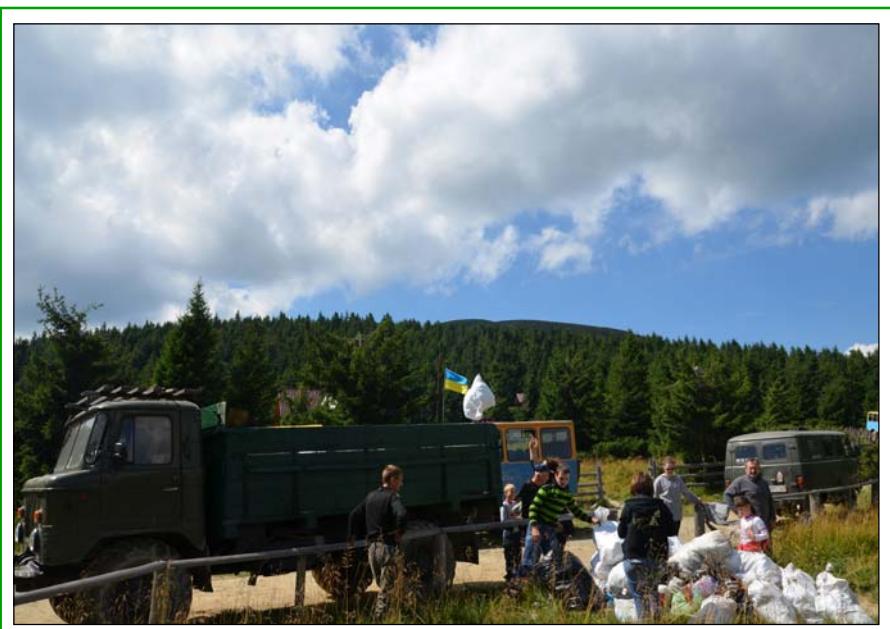
Згідно зі статтею 55 Закону України «Про охорону навколошнього природного середовища» розміщення відходів дозволяється лише за наявності спеціального дозволу на визначених місцевими радами територіях у межах установлених лімітів з додержанням санітарних і екологічних норм способом, що забезпечує можливість їх використання як вторинної сировини...

Загальна площа земель, зайнятих відходами, тобто звалищами (сховищами) сміття становить близько 170 тис. га (донедавна було 130 тис. га, або 5% території України). З цих відходів – 95% не переробляється! За розрахунками на 1 м² у нас припадає 40 тис. т всякої непотребу, тобто сміття.

Що розуміють під звалищем (сховищем) сміття? – По-перше, місце для нього проектують у віддалених від населених пунктів ділянках. По-друге, після проведення екологічної експертизи закладають котлован з настилом для запобігання проникнення стоків у ґрунт (гідроізоляційна подушка). По-третє, паралельно з заповненням сховища іде закладка гравійних шахт для відводу метану. І останнє – після заповнення сховища сміттям його консервують.

Загалом, трикутник найбільшого забруднення в Європі – вугільні басейни: Пурський (Німеччина) – Остравсько-Карвінський (колишня Чехословаччина) – Сілезія (Польща) – перемістився на територію України: Чорнобиль – (Дніпропетровськ-Кривий Ріг) – (Донецьк-Маріуполь). За даними Міжнародного інституту менеджменту природного середовища, Україна посідає одне з перших місць у світі за кількістю технічного бруду на кожного мешканця (зокрема, понад 400 тонн сміття).

Більше немає такого прецеденту (серед країн Європи), коли б національний парламент (у даному разі Верховна Рада України) визнав екологічний стан території власної країни як кризовий та такий, який загрожує самому існуванню народу країни, його «вими-

ранню і біологічно-генетичній деградації». Маємо на увазі Постанову Верховної Ради України «Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» від 5.03.1998. Як здається, наступні скликання Верховної Ради України на це питання безнадійно «махнули рукою» (а зазначену постанову викинули на смітник, просто забули, а то й не чули про таку). Не до цього! На порядку денного – більш важливіші проблеми (газова, газо-сланцева, митний союз тощо).

Та вернемося до питання відходів в Україні, зокрема твердих побутових. Вони складуються, за останніми даними, на 4157 міських звалищах (донедавна їх було 660-770) площею 7,4 тис. га. Знешкоджувалися побутові відходи у недалекому минулому на трьох сміттєспалювальних заводах у містах Києві, Харкові та Дніпропетровську, які на 80 % не відповідали нормам екологічної безпеки. На сьогодні залишився тільки один – у м. Києві, якому продовжено термін ще на кілька років.

У Німеччині (для порівняння) існує 47 сміттєспалювальних установок, які спалюють щорічно приблизно 8,5 млн. т відходів. Це близько 34 % усіх побутових відходів.

Державним агентством з інвестицій та управління національними проектами було підготовлено проект «Чисте місто» щодо будівництва в Україні 10 потужних комплексів із переробки сміття, які візьмуть на себе «деситину» подібних відходів у країні.

«Приборканий» смітник у Польщі

З усіх відходів в Україні переважають токсичні, в яких містяться важкі метали (хром, свинець, нікель, кадмій, ртуть). Нараховується більше 100 складів централізованого зберігання токсичних відходів, які перебувають у віданні місцевих державних адміністрацій, та близько 5 тис. складів у сільськогосподарських підприємств.

Значна частина об'єктів, де зберігаються токсичні відходи, дуже небезпечна для довкілля (міграція токсичних компонентів у підземні та поверхневі води, рознесення вітром тощо). Сховища для зберігання цих відходів та установки для їх знешкодження та регенерації (відновлення) обладнано і створено лише на окремих підприємствах, що практично не впливає на загальну ситуацію у країні.

Якщо Україна у найближчому майбутньому не створить налагодженну й надійну програму переробки відходів, то вже незабаром може стати суцільною територією екологічного ліха.

У планетарному масштабі існує дуже цікава екологічна (біогеоценологічна) закономірність. Суть її така. У природі проходять сукцесії (від лат. *succession* – поступові незворотні зміни) – первинні і вторинні (демутаційні). Коротко кажучи – різні. Ці зміни супроводжуються переходом одного біо(гео)ценозу (угруповання рослин і тварин) в інший природний комплекс (чи його динамічний стан) до набуття рівноваги з навколошнім середовищем (стан клімаксу).

Кожний такий перехід, чи зміна – це мікроетап загальної еволюції природи Землі. Замість, приміром, озера внаслідок заростання (обміління) утворюється болото. Чому? – Продукти життєдіяльності організмів озера стають для них отруйними, шкідливими. Тому ці організми поступово зникають, сходять зі сцени життя. Їх місце займають інші (нові) організми, для яких умови життя, створені продуктами життєдіяльності попередніх (старих) організмів стають нейтральними, а то й корисними. Як наслідок – виникає нова екосистема (болото з його рослинами і тваринним світом). Так відбувається формотворення у природі, поява нових для екосистем видів.

Зі сказаного напрошується паралель. Відходи нинішнього суспільства, накопичуючись, створюють умови, не придатні для існування людини розумної – *Homo sapiens*. Вони отруюють життя як форму існування матерії. Відтак стимулюють еволюцію людини, виникнення нового біологічного (антропоморфного) виду, для якого сміття буде звичним елементом життя (нейтральне відношення), або нове «творіння» еволюції використовуватиме свої відходи раціонально (навчиться ефективно переробляти).

Отже, виникає питання: чи буде людина майбутнього сурогатом сучасної, чи за принципом Дана (цефалізація) виникне більш моральне, духовно та інтелектуально багатше творіння Землі! Щодо другого варіанта маємо певні сумніви. Бо чи виросте троянда на болоті або серед сміття?! Таким чином, можна говорити, що замість нинішнього суспільства виникне інша соціально-екологічна система, пристосована до власного непотребу.

Екологічна культура, будучи формою пристосування людини до навколошнього середовища і формою його раціонального перетворення (освоєння), на нашу думку, може стати одним з реальних шляхів виходу з екологічної кризи.

Вродженою (іманентною) властивістю розуму, як вважав титан філософської думки I. Кант, є доброта. Людський розум наділений від Бога добром (дитина народжується доброю). Мудрість (що включає, на наше переконання, два поняття – розум і добро) є тим ідеалом (в контексті імперативу екологічної культури), який (треба надіятися) і стане порятунком нинішньої цивілізації від самознищення.

P.S. У черговий раз – слухнє застереження німецьких екологів Дітера Гейнріха і Манфреда Гергта: після проїдання всіх мисливих ресурсів та утоплення у власних відходах все закінчується колапсом.

ЧОМУ СМІТТЕЗВАЛИЩА СТРАШНІШІ ЗА БОЙОВИКІВ ДНР?

Світлана КОЛОМІСЬЦЬ,
заступник Міністра екології
та природних ресурсів
України,
м. Київ

«Сміттєвий вітер, дим із труби, плач природи, сміх сатани» – слова з пісні колись відомої рок-групи сьогодні стали майже реальністю в Україні, де загальна площа сміттєвих полігонів вже перевищила площину заповідників. Сміттям завалено майже 7% усієї території нашої держави, тоді як площа об'єктів природно-заповідного фонду не перевищує 5%. Для кращого розуміння і наочності: під контролем російських військ і підвладних їм бойовиків, за інформацією Адміністрації Президента, знаходитьться 7,6% території України. За цю територію вже другий рік віддають життя наші громадяни. Інша, близька за розмірами територія, окупована безгосподарністю і теж вбиває нас, повільно знищуючи навколошине середовище. Кожен рік додає на звалища ще близько 12 млн. тонн твердих побутових відходів, розширюючи площині полігонів і знищуючи навколо все живе. Чому так, добре видно з поданої на стор. 110 інфографіки. Як можна за два роки повністю змінити ситуацію і переробляти до 90% відходів? За відповідю далеко ходити не треба, поляки з цим впоралися блискуче.

Сьогодні в Україні на звалища і полігони потрапляє не менше 85-90%

ЗАПРОВАДЖУЙМО ДОСВІД СУСІДНОЇ ПОЛЬЩІ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ УТИЛІЗАЦІЇ ПОБУТОВОГО СМІТТЯ

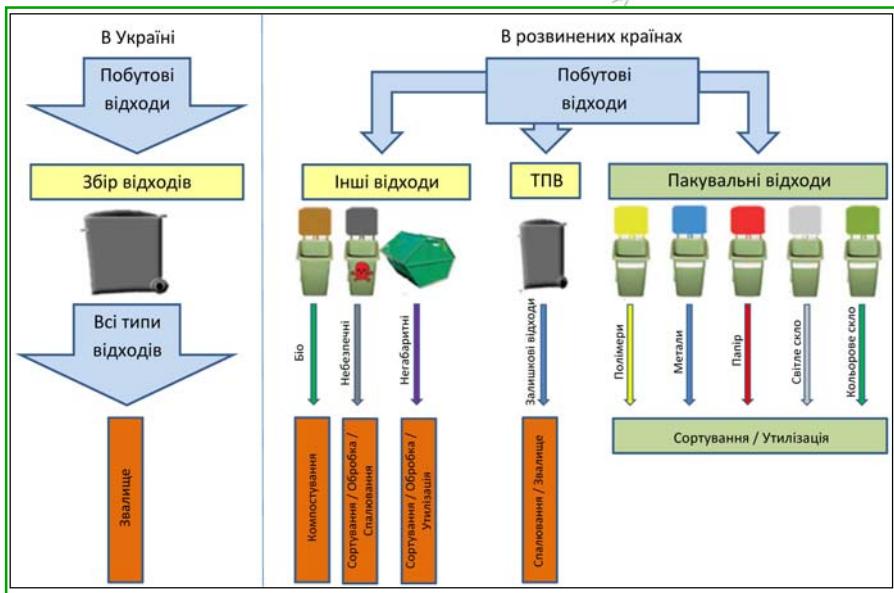
Проблема побутового сміття на Закарпатті, як відомо, особливо гостро постає після чергового паводка на Тисі. Тоді її береги, в тому числі всіх приток, аж до Дунаю встелені всіляким непотребом. Назване явище, як неодноразово заявляли вітчизняні урядовці, є справжньою ганьбою для України і вимагає кардинальних дій. Але далі гучних заяв та благородних намірів (навіть прийнятих рішень) справа досі чомусь не рухається. До прикладу, Доручення Президента України від 2 квітня 2013 року (№ 1-1/749) зобов'язало Кабінет Міністрів України та Закарпатську обласну державну адміністрацію до 31 грудня 2013 року забезпечити «вирішення питань щодо збирання, складування та утилізації побутових відходів на територіях, прилеглих до території української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Крім того, подібне завдання на 2014-2015 роки поставив Кабінет Міністрів України (розпорядження № 819-р від 10 вересня 2014 року) перед Закарпатською обласною адміністрацією, Мінрегіоном та Мінприроди. Але нічого, на жаль, у цьому напрямку не зроблено, хоча і йдеється про розв'язання наболілої проблеми саме у верхів'ях Тиси, де, власне, й відбувається тотальне її засмічення... Проте найбільше, напевно, турбує такий ось факт: у Програмі охорони навколошнього природного середовища Закарпатської області на 2016-2018 роки, яка затверджена розпорядженням голови Закарпатської обласної державної адміністрації (№ 437 від 23.11.2015 року), для реалізації комплексу заходів по боротьбі зі сміттям у межах Рахівського району на три роки передбачається спрямувати лише 750 тисяч грн. Вочевидь замала сума для реалізації такої грандіозної справи!

У статті Світлани Коломієць, що з'явилася нещодавно в Інтернет-просторі, пропагується унікальний досвід Польщі, який варто застосувати в першу чергу, на думку редакції журналу «Зелені Карпати», саме на Закарпатті.

побутового сміття. А з сміттепереробного заводу в Ольштині у Польщі (обслуговує місто Ольштин і 37 довколишніх гмін з населенням 500 тис чол.) – навпаки, тільки 10-15% після переробки йде на полігон для захоронення. З решти 85% отримують алтернативне паливо (RDF), теплотворна здатність якого порівняння з вугіллям, і вторинну сировину (ПЕТ, пластик, метал, алюміній, макулатура). Як вам така статистика? Мене вона вразила.

Не всі сміттесортувальні заводи в Польщі мають такі високі показники переробки, як завод в Ольштині, – на деяких на захоронення відправляють 45-

50% відсотків сміття, що, тим не менш, цілком відповідає сьогоднішнім нормативам ЄС. На таких заводах не тільки сортують сміття, але і здійснюють його технологічну обробку. У результаті обробки відходи, по-перше, зневоднюються і тим самим зменшуються в об'ємі і масі в рази (вода ж при цьому проходить кілька рівнів очищення і випаровується через спеціальні біологічні фільтри з деревини або використовується в технічних цілях), по-друге, відходи після обробки вже майже не мають яскраво вираженого запаху, не виділяють парникових газів і стають у всіх сенсах

безпечними для навколошнього середовища.

Ще одна важлива характеристика польської інфраструктури управління відходами – можливість заводів переробляти як сортоване, так і несортироване сміття. До 2013 року ситуація з сортуванням відходів населенням була майже така ж, як сьогодні в Україні – сортувалося не більше 5% сміття. «Сміттєва революція» створила не тільки інфраструктуру для поводження з побутовими відходами, але й стимул для сортування відходів населенням.

Органами місцевого самоврядування (гмінами) були введені окремі ставки збору за вивезення та утилізацію сортованого і несортированого сміття – ставка збору за несортироване сміття в середньому в 2 рази вища, ніж за сортоване. При цьому для сортувальних ліній досить розсортовувати в один бак (поліетиленовий пакет) скло, в другий – папір, картон, пластик, метал, в третій – решту відходів.

Погодьтеся, це не складно. Кожна сім'я самостійно приймає рішення про те, чи буде сортувати відходи і платити відповідний тариф, у багатоквартирних будинках рішення приймається більшістю, проте, якщо хтось порушує правила і перестає сортувати, – штраф платять усі. Доступ до баків з вторсировиною обмежений для запобігання крадіжок. Кожен вид відходів вивозиться окремо. Сьогодні відсоток сортованого сміття в окремих регіонах Польщі

досягає вже 25% і має тенденцію до зростання.

Якщо заводи пристосовані для обробки будь-якого сміття, запитаєте ви, навіщо ж сортувати взагалі? Відповідь проста: з несортированого сміття витягується значно менше вторсировини, що автоматично збільшує об'єм сміття, яке вивозиться на полігон. Тому чим більше людей сортує сміття, тим менше сміття відправляється на захоронення. Крім того, сортувати – це економіно, а європейці – народ раціональний.

Сплаченні населенням кошти йдуть на покриття послуг з утилізації відходів. Транспортні організації отримують кошти і частину платять заводам за переробку вивезеного ними сміття, заводи ж, у свою чергу, зацікавлені макси-

мально ефективно розсортувати і переробити, щоб мінімальна кількість відходів потрапляла на полігон. Ставки по захороненню відходів включають в себе витрати на утримання полігонів і високий екологічний податок згідно з вимогами ЄС і платить їх полігону безпосередньо вже сам завод. Нескладна економіка, але все працює.

За останні роки в Польщі було збудовано більше 100 подібних сміттєпереробних заводів. Одні заводи орієнтовані на максимально якісне сортування і продаж вторсировини, інші – на генерацію теплової та електричної енергії з відходів, треті – на виробництво і продаж твердого альтернативного палива. Завдяки цим кінцевим продуктам заводи стають самоокупними і навіть прибутковими. Більшу частину коштів для побудови цієї інфраструктури було надано ЄС, однак до третини вклала також місцеві бюджети і приватні інвестори.

Революція почалася в 2013 році, коли був прийнятий рамковий закон про відходи, розроблений на виконання відповідної Директиви ЄС. Згідно з вимогами ЄС, новий закон закріпив обов'язок кожної гміни, повіту (району) і воєводства (області) мати власний місцевий і регіональний план управління відходами, а також єдиний національний план. Дуже схожі положення зараз розробила робоча група при Мінприроди, і незабаром законопроект буде представлений для громадського обговорення. Сподіваємося, за кілька років ми зможемо за прикладом поляків ділитися досвідом.

Сміттєпереробний завод.
Місто Ольштина, Польща

ВТІЛЕННЯ ХРИСТИЯНСЬКИХ ІДЕЙ В ЕКОЛОГІЧНІЙ ОСВІТІ

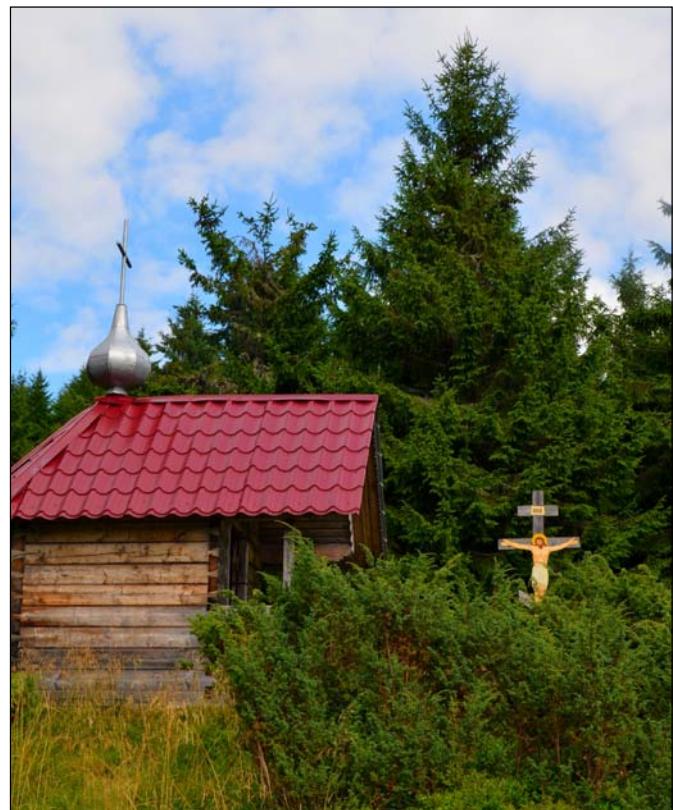
Тетяна ДИМАНЬ,
доктор сільськогосподарських наук,
професор, завідувач кафедри екотрофології
Білоцерківського національного аграрного
університету,
Київська область

З огляду на те, що культура українців глибоко переплете-
на з традиціями християнського світу, сучасна еколо-
гічна освіта неможлива без втілення християнських ідей,
наслідування християнських ідеалів. У християнстві більше,
ніж в інших релігійних традиціях, затверджується повна ре-
альність, краса, праведність життя, створеного Богом.

Природа, як і людина, трактується як благородне творін-
ня рук Божих, і вже з цієї причини викликає до себе благо-
віння. Людина розглядається як образ та подоба Божа, а її
тіло і душа – як неподільна одиниця її життєвої сили. Тіло –
храм духу та його втілене вираження. Непорушний союз ду-
ховності та тілесності – стрижень християнського мислення.
Внаслідок роздробленого світогляду, в якому безнадійно роз-
ділені дух і тіло, культура і природа, цінності і факти,
свідомість і матерія, людське і нелюдське, виникла сучасна
екологічна криза, катастрофічно занепав моральний компонент
взаємовідносин людини з природою, поступово зни-
кає повага до життя загалом.

Для досягнення високого рівня духовності, збереження
достойного рівня життєдіяльності люди мають не тільки усві-
домити небезпеку глобальної екологічної катастрофи і пере-
населення планети, але й узяти на себе зобов'язання щодо
zmіni способу життя, думок, поліпшення якості здоров'я,
виховання молодого покоління, розвитку економіки і політи-
ки тощо. Саме тут стрижнем екологічної освіти має стати
турбота як про фізичне, так і про духовне здоров'я людей.
Дуалістичний підхід, який об'єднує концепцію індивідуального
здоров'я і духовного вдосконалення, застосовано у Біло-
церківському національному аграрному університеті
(БНАУ) під час формування програми професійної підго-
товки майбутніх екологів. До навчального плану було вклу-
чено дві нові дисципліни – екотрофологію та біоетику, які
покликані мудро спрямувати духовні пошуки студентства в
напрямі екобіоцентричного світогляду.

Екотрофологія – наука, яка навчає, як створити умови,
що повністю забезпечують потреби різних верств населення
в оптимальному харчуванні, адекватному національним тра-
диціям і звичкам, віку, професії, стану здоров'я, економічно-
му стану та екологічній ситуації, відповідно до вимог сучас-
ної медичної науки. Термін «екотрофологія» (грец. οἶκος –
місце проживання, τρόφε – харчування, λόγος – уччення) впер-
ше застосовано в Німеччині в середині 1960-х років стосов-
но вчення, яке об'єднувало науки про харчування людини та
економіку домашнього господарювання. В Україні цей нау-
ковий напрям став розвиватися з 2003 року, коли в БНАУ на

екологічному факультеті було створено кафедру екотрофології.

Специфіка «української» екотрофології – акцент на еко-
логічному компоненті харчування людини, що більшою
мірою відповідає нинішньому баченню проблем у цій га-
лузі. Екотрофологія – це міждисциплінарний науковий на-
прям, який охоплює весь харчовий ланцюг і взаємодіє сис-
теми харчування з навколошнім середовищем, суспільством,
економікою, здоров'ям людини. Оригінальна навчальна про-
грама з екотрофології передбачає вивчення теоретико-кон-
цептуальних аспектів раціонального харчування, основ фізіо-
логії харчування, якісного складу харчових продуктів, конта-
мінантів, які надходять в організм людини із забрудненого
навколошнього природного середовища, санітарно-
гігієнічного значення їжі, основ зберігання та ідентифікації
харчової продукції, нових тенденцій у галузі харчування лю-
дини і харчового виробництва, шляхів оптимізації харчуван-
ня населення, сучасних методів дослідження складу і власти-
востей харчових продуктів. Особлива увага приділяється еко-
логічним проблемам харчування, зв'язку харчування людини з навколошнім середовищем.

Процес вивчення екотрофології базується на комплекс-
ному підході, який передбачає тісне співробітництво та інтег-
рацію в галузі природничих наук, а також із соціологією і
гуманітарними дисциплінами.

**Захист робіт у Малій академії наук (секція «Екологія»),
м. Біла Церква**

Особливістю екотрофології є новий стратегічний підхід до вивчення проблем харчування людини – холістичний. За холістичною концепцією, ціле не розглядається як сума окремих його частин, а враховує динамічну взаємодію всіх складників цілого у їхньому синтезі. Про необхідність холістичного підходу для подолання існуючої кризи в системі харчування і забезпечення сталого розвитку суспільства йшлося на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку.

Екотрофологія є мультидисциплінарною інтегральною дисципліною, яка має посісти чільне місце у планах підготовки різнофахових спеціалістів, оскільки всі ми – представники різних професій, з різним рівнем освіти і матеріального добробуту – купуємо, готовимо, зберігаємо і споживаемо їжу. Оволодіння студентами цією дисципліною сприятиме конверсії їхньої свідомості, її екологізації стосовно харчування, формуванню екологічного мислення. Неосвіченість у галузі харчування вже привела до низки негативних наслідків (у тому числі демографічних) у країні, і стало очевидним, що для забезпечення оптимального харчування, підтримання здоров'я всі ми, а не лише вузько спеціалізовані фахівці, маємо бути обізнані в галузі харчування людини.

Якщо екотрофологія виступає інструментом поліпшення тілесного в людини – її фізичного здоров'я, то біоетика опікується передусім духовним здоров'ям. Біоетика (від грецьких *bios* – життя, *ethos* – звичай, вдача, характер) – дисципліна, котра навчає, якими мають бути моральні, етичні стосунки між людьми, а також яким має бути етичне ставлення людини до природи. Це один із напрямів сучасної етичної думки, який розглядає життєдіяльність людини як прояв універсального життя. З одного боку, це певна сфера знання людини, необхідний компонент філософської культури і людської духовності загалом, а з іншого – професійна деонтологія – зведення норм і правил практичної і теоретичної діяльності людини.

За визначенням засновника науки Ван Ранселера Поттера, біоетика виступає своєрідним «містком у майбутнє», який об'єднує різні напрями духовної та соціокультурної діяльності людства, відкриває нові горизонти для свідомості людини, розширяє межі її діяльності і розуміння сутності й сенсу життя. Об'єктом біоетики виступає життя як феномен, а предметом – вивчення системи умов, за яких можливе збереження і розвиток життя на Землі (стан довкілля, соціальних відносин, роль політики й економіки, дотримання прав людини, особливості культурних традицій тощо).

Біоетика визначає, що виживання популяції людини і цивілізацій, природи і соціуму залежить від успіху духовних пошуків людини, від мудрості, якої їй належить набути, і від

віри, яка визначає напрям її діяльності. Людина має вижити не просто як індивідуум чи жива істота, що потерпає від численних хвороб, голоду, невлаштованості й бідності.

Прийнята форма виживання передбачає створення умов як для забезпечення елементарної життєдіяльності (наявність їжі, житла тощо), так і духовного росту людини, яка відчуває фундаментальну потребу в досягненнях науки і культури, релігії, бібліотеках, засобах комунікації тощо. У формування біоетики вагомий внесок зробили принципи християнської етики, оскільки вони встановили нескінченну цінність кожної людської душі, людського життя та індивідуальності. Ця наука допомагає людині до християнських добродетей як важливої складової загальнолюдських культурних надбань, є ідеологічною і духовною основою для справді «екологічної» поведінки кожної людини і суспільства загалом.

Навчальний курс біоетики на екологічному факультеті БНАУ викладається з 2003 року. Нами запропоновано таку схему курсу біоетики: 1) глобальна біоетика (філософські, наукові та релігійні засади біоетики; біоетична концепція В.Р. Поттера; медична біоетика – 40% навчального часу); 2) екологічна біоетика (історія розвитку; екоцентричні та біоцентричні концепції; поняття зовнішньої та внутрішньої цінності; екофільні та екофобні народні традиції; екологічна етика та природоохоронна естетика; зооетика – 60%). Процес викладання дисципліни передбачає поєднання раціонального й емоційного у взаємовідносинах людини з природою на основі принципів добра і краси, розуму і свідомості, патріотизму й універсалізму, наукових знань і дотримання екологічного права. Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільства, який характеризується загостренням найскладніших моральних та антропологічних проблем, породжених розвитком глобальних технологій, екотрофологія і біоетика формують у людини новий ціннісний орієнтир – гармонійного розвитку людини і природи, турбуючись про те, щоб він зміг увійти в повсякденне життя людини, став певною соціальною нормою, частиною культурної традиції українського народу.

ЦЕРКВА ЗАКЛИКАЄ ПРИПИНІТИ РУЙНАЦІЮ ПРИРОДИ

*Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук, професор,
м. Рахів*

25-27 вересня 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної асамблей Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку відбувся Саміт зі сталого розвитку, на якому 193 країни схвалили підсумковий документ «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року».

Новий «Порядок денний...» передбачає досягнення 17 цілей та 169 показників сталого розвитку і спрямований на гармонізацію економічного зростання, соціальну інтеграцію та захист навколошнього природного середовища. На думку Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна, досягнення цілей сталого розвитку «...приведе світ до більш безпечної, благополучного і справедливого майбутнього».

СІМНАДЦЯТЬ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Сімнадцять цілей сталого розвитку умовно можна поділити на дві групи. До першої ввійшли завдання, спрямовані на розв'язання соціальних проблем (ліквідація бідності, голоду, хвороб, неграмотності та гендерної нерівності). А до другої групи об'єднано економічні і екологічні цілі. На думку світових лідерів, така постановка питання відповідає новому рівню розуміння процесів ресурсокористування і в контексті виробництва та споживання.

Важливими цілями для сталого розвитку визначено та-кож вільний доступ населення до водо- і електроспоживання, боротьба із змінами клімату, охорона та раціональне використання морів та океанів, а також збереження і відновлення екосистем суші.

Для практичної реалізації цих цілей президент Казахстану Нурсултан Назарбаєв запропонував, до прикладу, щорічно перераховувати кожною державою один процент від свого оборонного бюджету до спеціального фонду ООН для цілей сталого розвитку.

ПАПА РИМСЬКИЙ ФРАНЦИСК: «БУДЬ-ЯКА ШКОДА, ЗАВДАНА ПРИРОДІ, Є ШКОДОЮ ДЛЯ ВСЬОГО ЛЮДСТВА»

Надзвичайно важливою у цьому контексті, на думку президента швейцарського фонду «Скорочення ризиків» Володимира Костеріна, є заява на Саміті Папи Римського Франциска, який наголосив, що Природа і Людство нерозривно пов'язані і «...будь-яка шкода, нанесена природному середовищу, є шкодою для всього людства». В такий спосіб Церква вперше на високому – світському – рівні закликає обері-

гати права Природи та зупинити руйнівні тенденції, які ставлять під загрозу існування самого світутворення.

Ряд керівників держав та урядів світу говорили про те, що новий «Порядок денний...» вимагає глобальної солідарності, участі кожної людини та конкретних зобов'язань світового співтовариства. Лунали заклики критично проаналізувати наявний стан природних ресурсів тощо. А Президент України Петро Порошенко наголосив, що «...для досягнення цілей сталого розвитку на національному рівні Україна здійснюватиме нові програми і проекти, які на практиці забезпечать макроекономічну стабільність, екологічний баланс та соціальну згуртованість. Цілі сталого розвитку служитимуть в якості загальної основи для подальших перетворень в Україні, в тому числі в контексті реалізації «Стратегії – 2020».

Як відповідальний член міжнародного співтовариства Україна прагне брати активну участь у вирішенні поточних глобальних проблем в якості попередньої умови для досягнення цілей сталого розвитку. Зокрема, в екологічному вимірі ми повинні діяти енергійно, щоб запобігти загрозам, спровокованим зміною клімату та деградацією навколошнього середовища. Досягнення компромісу щодо збалансованої кліматичної угоди позитивно відзначиться на наших колективних зусиллях, спрямованих на досягнення цієї мети. Впровадження нових, розширених моделей науково-технічного співробітництва між державами-членами ООН, зокрема встановлення універсального механізму передачі технологій, є ключем до подолання багатьох прогалин у сфері сталого розвитку».

ВИСНАЖЕННЯ ПРИРОДНОГО «КАПІТАЛУ» РУЙНУЄ ОСНОВУ ДЛЯ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ

У цілому дискусії, які велись на зустрічі світових лідерів в рамках ювілейної 70-ї сесії Генеральної асамблей Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку, зводились до того, що доки не будуть вирішенні проблеми, які пов'язані із змінами клімату, виснаженням водних ресурсів, забрудненням атмосфери та іншими екологічними проблемами, забезпечити довгострокове зростання економіки не видається можливим, оскільки виснаження природного «капіталу» руйнує загалом основу для людського життя. Тому в «Порядку денному...» визначається необхідність прийняття інтегрованих, системних рішень для комплексного вирішення економічних, екологічних та соціальних проблем. Для цього уряди, міжнародні організації, бізнесові структури та приватні особи зобов'язані сприяти змінам нераціональних моделей споживання та виробництва.

До прикладу, в Українських Карпатах це в першу чергу має стосуватись режиму лісокористування, запровадження заборони суцільних вирубок у горах та забезпечення переробки деревини та інших природних ресурсів на місцях.

NOTA BENE

ЯК І ЧОМУ МІНЯЄТЬСЯ КЛІМАТ?

Конференція ООН з питань клімату відбулася 29 листопада – 12 грудня 2015 року.

За останні 100 років середня температура на Землі зросла на 0,85 градуса за Цельсієм. Тринадцять із 14 найтепліших (за температурними показниками) років припали на ХХІ століття. 2015 рік, судачи з усього, встановить черговий температурний рекорд.

Чому це відбувається?

Парникові гази, переважно двоокис вуглецю

Вчені стверджують, що природний парниковий ефект, за допомогою якого атмосфера Землі утримує частину тепла, отриманого від Сонця, посилюється викидами промислових і сільськогосподарських підприємств. Спалювання викопного палива, такого як вугілля, нафта і природний газ, збільшує концентрацію вуглекислого газу (CO_2) – основного парникового газу, відповідального за глобальне потепління. Ліси, що поглинають вуглекислий газ, вирубаються. Концентрація CO_2 в атмосфері сьогодні вища, ніж за останні 800 000 років, і досягла рекордної позначки в травні 2015 року.

Які наслідки?

Танення крижаного покриву в Арктиці

Підвищення середніх температур, природні катаклізи, підвищення рівня моря – все це пов’язано з потеплінням клімату і може спричинити радикальні зміни в усьому світі.

З 1900 року рівень моря в середньому виріс на 19 см. Підвищення рівня моря посилюється в останні десятиліття, піддаючи серйозному ризику багато островів і країн, розташованих на нижній межі рівня моря. Танення полярної криги – провідний фактор підвищення рівня моря. Площа танення полярної криги з початку 1980-х років дорівнює площині, що в 10 разів перевищує площу Великої Британії.

Що буде в майбутньому?

Вищі температури і більше екстремальної погоди

Масштаби потенційних наслідків невідомі. Зміни можуть привести до нестачі прісної води, серйозних змін умов виробництва продовольства, а також збільшення числа жертв повеней, ураганів, високих температур і посух. Це викликане тим, що зміни клімату приведуть до збільшення природних катаклізмів, однак зв’язок конкретного природного явища з глобальним потеплінням дуже складний.

Що можна зробити?

10 найбільших джерел викидів парникових газів

На ці 10 країн припадає понад 70% сукупних викидів парникових газів: Китай – 24%; США – 12%; ЄС – 9%; Індія – 6%; Бразилія – 6%; Росія – 5%; Японія – 3%; Канада – 2%; ДР Конго – 1,5%, Індонезія – 1,5%.

Обмеження шкоди

146 країн подали національні програми щодо обмеження викидів, які, як очікується, ляжуть в основу обов’язкової до виконання глобальної угоди боротьби зі змінами клімату. Згідно з жовтневою 2015 р. доповіддю ООН, у випадку виконання нинішніх пропозицій, до 2100 року світові температури на $2,7^{\circ}\text{C}$ за Цельсієм перевищутимуть доіндустріальні. Згідно з висновками вчених, якщо підвищення температури перевищить 2°C , то це спричинить серйозні кліматичні зміни та катаклізи, які, насамперед, вдарятимо по найбіднішому населенню планети.

Джерела: NOAA, Carbon Brief,
Climate Action Tracker

Церква Різдва Пресвятої Богородиці, село Ділове
Рахівського району Закарпатської області

Проблеми вирубки лісів мають особливe значення і в контексті глобальних кліматичних змін, які на Саміті неодноразово називались найбільшою загрозою для людства. Негативні наслідки кліматичних змін уже стають перепоною для прогресу в економічній, соціальній та екологічній сферах.

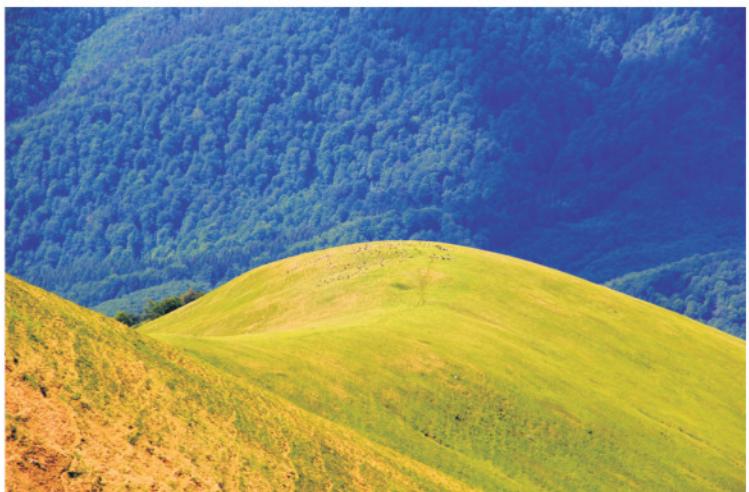
ПРОБЛЕМИ КЛІМАТИЧНИХ ЗМІН ОБГОВОРЕНІ НА МІЖНАРОДНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ У ПАРИЖІ

Ці проблеми ґрунтовано розглянуті 29 листопада – 12 грудня 2015 р. у Парижі на конференції ООН з питань клімату. Підписано міжнародну угоду щодо підтримки збільшення середньої температури планети на рівні нижче 2° Цельсія. А на боротьбу з наслідками змін клімату, як заявив Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун, щорічно до 2020 року в Зелений кліматичний фонд буде направлятись сто мільярдів американських доларів.

Особливої актуальності для держав та бізнесу набуває необхідність зменшення ризиків та підвищення якості життя людей шляхом забезпечення прав громадян на безпечне і здорове природне середовище. На перший план буде виходити проблема стимулювання екологічно безпечних методів господарювання та вдосконалення національного екологічного законодавства. А формування економічної політики держави має проходити за принципом «економічно вигідно те, що екологічно безпечно». При цьому покарання за порушення екологічного балансу будуть посилюватись та становити невідворотними.

Але одним із найважливіших підсумків Саміту є зміна векторів міжнародної політики на найближче десятиріччя. До основних із них належить комплексне розв’язання економічних та екологічних цілей, причому пріоритет має відводитись збереженню природи.

Отара овець на Рахівських полонинах; букова папороть на скелях у Горганах; альпійська лука; вівчарка – вірний помічник пастухів у горах

Анджей РУЩАК,
краезнавець,
м. Гданськ, Польща

ОСТАННІЙ ЗІ ЗНАХАРІВ

СПОГАДИ ПРО
ІВАНА КІКІНЧУКА

...Хто б це чужинців шукав, щоб до себе запрошуувати
в гості,
Крім хіба тільки таких, що для діла бувають потрібні, –
Чи ворожбітів, чи теслів, а чи лікарів від хвороби,
Чи піснярів божественних, щоб радість приносили
співом...

«Одіссея», пісня сімнадцята/393-397

З Іваном Кікінчуком ми познайомилися у липні 1992 р. Він мав тоді 77 років й це було за рік до його смерті. Без сумніву, був неабиякою постстаттю. Можливо, останнім зі знахарів і приворожувачів у Бистреці. Його хата стояла в присілку Сегельба, у верхній частині села, де раніше була польська прикордонна застава. Мене привів до нього Дмитро Могорук з Нижньої Дземброні. Пробув я в нього один день й одну ніч. Тоді ми читали уривки з книги С. Вінценза «На високій полонині. Правда старовіку»¹, де були замовляння та описи рослин. Іван сквалено відзвивався про цю книжку, замислювався над нею й говорив, що вона йому дуже стала в нагоді. Згадував, як у 1939 р. С. Вінценза вів дорогою над потоком Бистрець радянський прикордонний патруль. Іван показував мені лікувальні рослини з Чорногори, а серед знайдених мною розпізнав арніку. Розповідав про часи великого голоду на Україні, Другу світову війну і війну в Югославії. Під вечір спогади почали розпліватися у випарах бистрецької горілки і цигаркового диму. Можливо, Іван не був призвичаєний до польських цигарок, бо сильно кашляв і цей кашель турбував його усю ніч, не даючи спати. Я пообіцяв йому наступного разу привезти з Польщі книгу «На високій полонині» та іконку Богородиці Ченстоховської, але обіцянного не судилося виконати. Коли ми прощалися, то я попросив його адресу. І. Кікінчук дав мені конверт з листом від свого приятеля. Цей лист довго пролежав у мене серед стосу паперів й лише через 20 років я його знайшов. Оригінал повернув старшій внучці Івана, яка проживає в Бистреці.

Лист заворожив мене своєю одержимістю й водночас простотою, думки в ньому схиляються до роздумів над долями людей, які змушені були ходити по горах, щоб шукати свого розуму, і не з книг навчалися. Вони належали до когорти тих, які вміли читати книгу мудрості з природи й життя. Були частинкою гір – середовища, яке їх оточувало.

Коли я готовував переклад листа, то не сподівався, що вдастся зібрати стільки споминів. Можливо, що з них вимаються справжній Іван Кікінчук. Нехай ці вцілі фрагменти згадок наблизять нас і мешканців Бистреця до постаті Івана Кікінчука і, можливо, сколихнуть й інші спогади.

Учасники фестивалю «Гуцульська бринза»,
м. Рахів, 6 вересня 2015 р.

Добре, якщо вдастся уточнити цей текст спогадами про свого прадіда правнуку Іванові, учневі гімназії в Чернівцях.

Лист, про який я щойно згадував, написаний від руки, без дати. Був посланий, згідно поштових штемпелів, 12.12. 1991, отриманий адресатом 16.12. 1991 р.

Автор листа Березенко Василь Григорович, адреса: Тараща (індекс 256600):

«Слава Ісусу Христу!

Слава Україні!

Дорогий Іване Васильовичу!

Я ще живий. Улітку дуже слабував. Думав, що вже більше не побачу своїх друзів і своїх Карпат. Хвороба стримала мене на якийсь час. Готуюся до весни, щоб приїхати до Вашого краю, піти в гори й на полонини, бо то буде остання моя мандрівка.

Маю надію, що ще зустрінемося й помандруємо.

Дорогий Іване. Порятуй мене. Мені дуже потрібна джінджура², може, хоч трошки масш підорви³. Як маєш, то прошу прислати для мене 1 кг чи півкілограма. Буду дуже вдячний. Сказки, скільки маю за це заплатити. Як не маєш, то сказки, хто може то мати. Це мені дуже потрібно. То, що раніше прислав, то ще маю. У нас ціле літо були дощі.

Часи є важкими, але є надія на Бога. Шкодую, що не зможу цього літа приїхати. Іван Васильович Дідушко збирався зі мною до Тебе в гості, але не зміг, бо дуже хворів. У нас зараз є 3-тя смуга радіоактивного забруднення. Багато хто вже покинули цей світ. Також і з моєї родини, і знайомі. Розбійники побудували нам смерть біля Києва. Були біля зони відчуждження ѹю добу після цього лежали як мертві⁴.

Зараз вже (27.XI) минуло 4 роки, як немає Зіни. Тобто, як бачиш, є самотнім, дорогий Іване. Важко бути самому, але повинен жити. Живу з надією, а як буде, то лиши Бог знає. За той рік стільки нахворівся, що думав, що то вже буде кінець, але Бог залишив мене ще на якийсь час. І живу з надією, маю надію, що ще побачимося, щоб собі поговорити, щоб ще піти в гори, а як то буде, то лиши Бог знає.

Багато води спливло в Бистрецю. Але вірю, що ще побачимося.

Усього найкращого! Доброго здоров'я! Щирі привітання для сім'ї.

Ваш [підпис].

Чи була їм призначена ще одна весна на зустріч з полонинами і спільнє читання з весняної книги? Як вважав Танасій: людина ганьбить, скаржиться, стогне. А що Бог? Замість того, щоб карати, підносить йому під ніс лист: «Бери! Маєш ще одну весну! Читай!».

ПРИМІТКА ДМИТРА ПОЖОДЖУКА⁵: «Як розпочали розмову про гірське зілля, Іван Кікінчук взяв до рук корінь жовтого тирлича й почав розповідати: – Багато недуг лікує ця особлива рослина, яку люд називає джінджура. Допомагає при хворобах серця, покращує пам'ять. Особливо добре допомагає при застосуванні разом із золотим коренем, а наукова її

¹ Вінценз С. Ф. «На високій полонині. Правда старовіку». – Варшава, 1938.

² Тирлич крапчастий (*Gentiana punctata L.*), а також жовтий (*Gentiana lutea L.*). Кореневища застосовують при лікуванні шлунково-кишківникового тракту, печінки і жовчних шляхів, а в поєданні з іншими травами – при лікуванні туберкульозу легень і малярії.

³ Сіверсія гірська (*Sieversia montana (L.) R. Br. = Geum montanum L.*). Як вказує народна назва (підорва), у народній медицині застосовують при болях м'язів після важкої праці.

⁴ Тут згадується чорнобильська катастрофа 1986 р.

⁵ Часопис «Знахар». – 1987, № 41, с.18 (статтю віднайшов Лешек Римарович).

назва – родіола рожева⁶. Ще в давні часи на Гуцульщині побутував звичай: коли дівчина виходила заміж чи одружувався парубок, батьки разом із приданим давали йому два-три корінці цієї рослини – коріння життя. Бо допомагає від сорока хвороб... Далі оповідав про лікувальні властивості писаної трави⁷, у [водних] настоях якої в давнину купалися дівчата. І про інші рослини: стародуб⁸, яким лікують хвороби шлунка, матриган⁹, який допомагає при лікування нервових корінців, бучниш¹⁰ [буціниш, бучириж та ін.], який застосовують при головних болях та переохолодженні¹¹. Іван Кікінчук добре знав латинські назви, у своїй практиці послугувався книгами з фітотерапії, які були видані не лише в Україні, а також у Хорватії та Польщі. Знав багато мов, бо в часи Другої світової війни перейшов усю Європу. А село його свого часу належало до Австро-Угорщини, пізніше – до Польщі. Саме життя змусило його бути «поліглотом».

Багато лікувальних рослин дозрівало на ділянці біля його хати. Іван Кікінчук був переконаний у тому, що для збереження найрідкісніших видів лікувальних рослин їх доцільно висаджувати на присадібних ділянках та в розсадниках. Уважав, що добре було б, якби в кожному районному центрі або в селах, де є аптеки, вирощували найбільше застосувані лікувальні рослини. Це б сприяло їхньому збереженню в природних оселищах в горах.

Він добре знав правила догляду за рослинами, бо співпрацював із працівниками заповідника і національного парку в Карпатах. У цьому мав великий досвід, яким захопився з іншими. Дбав, щоб «комора здоров'я» в горах ніколи не вичерпувалася.

Хоча місцеві люди називали його захарем, він не послугувався ніякими надприродними силами, а лише власними багаторічними спостереженнями за дією лікувальних рослин та порадами спеціалістів. І через це люди йшли до Кікінчука. За зіллям, порадою, добрым словом...»

СТАТТЯ МАЦСЯ РИХЛОГО¹². Відвідини в Бистреці навесні й восени 1991 р.

«До Кікінчука автора публікації скерував Роман Кумлик й дав пораду, як шукати: «Люди вам допоможуть. Тут його кожний знає. Лікує людей зіллям. Має добре полонинські трави (зілля). ... Є хата Кікінчука – «дохтора», як тут говорять. Входимо. ... Темно тут. ... Знову нікого? Однак ні. Хтось рухається на запічку. Старий спав.

– А, то пани з Польщі? Доброго дня паньству, вітаю Вас.

Кікінчук розповідав:

– Багато зілля тут було. Золотий корінь вантажними машинами возили. А зараз половина і весь ліс під нею – то націо-

⁶Родіола рожева (*Rhodiola rosea L.*). На початку 1990-х рр. Дмитро Могорук показував на своїй присадібній ділянці біля хати цю рослину, принесену з гір. Наступного року її вже там не було, бо, як пояснив, коріння з'їли миші. Пізніше біля озера під Гутин-Томнатиком вдалося знайти невеличкі корінці цієї рослини, бо більші позбиралі збирачі цього коріння. Посадив у горщику, а пізніше в альпінарії в ґрунт, принесений із гір. Із часом рослина розрослася до великих розмірів, коли суцвіття було завбільшки в долоню.

⁷Декоративна форма очертяння звичайної, відома як «шовкова трава» (*Phalaris arundinacea L. var. picta L.*), листя якої мають білі смуги. Звідси й походить гуцульська назва.

⁸Стародуб альпійський (*Laserpitium alpinum L.*).

⁹Белладонна звичайна (*Atropa belladonna L.*)

¹⁰Дягель лікарський (*Archangelica officinalis L.*).

¹¹Збирання цих рослин описав Станіслав Вінценз у своїй тетрапогії «На високій полонині. Барвінковий вінок» (видання 1983 р., с. 490).

¹²Zapiski huculskie, Konteksty, 1996, N 3-4 (234-235), ss. 138-148.

¹³Рододендрон миртолистий (*Rhododendron myrtifolium Schott et Kotschy*).

Іван Кікінчук з чортополохом

нальний парк. Не можна нічого збирати. ... Кікінчук розпочинав співанку, лише після цього хапався за скрипку. Але було очевидним, що травознам він був кращим, ніж музикантом.

(Восени автор статті захворів: нирки, корінці нервів...)

...Один Бог знає, як боліло мене в плечах, що не міг зігнутися, підняти ноги, щоб увійти до автобуса... Йду до Кікінчука-знахаря. Весною ще не думав, що восени буду його пацієнтом. А старий знає, чим зарадити. Потрібно запарити полонинські трави (тут їх називають – зілля). У горщику вже булькає відвар коричневого кольору.

– Скільки літрів потрібно цього випити?

– Якнайбільше, скільки лише пан зможе...

Зараз із старими в хаті мешкає гарна внучка Василінка... У хаті Кікінчука тихо. Василінка співає коломийки й постійно подає відвар із трав. А співає про діда: як гарно пахне сіно в Бистреці, і хто варив пироги. Кікінчук оповідав різноманітні історії... Рано з кухні не виходив. Запитав його, що є в тому відварі?

– Рододендрон¹³. То насамперед.

Запитую Василінку: – А він хіба не отруйний?

– Зілля, якими пан лікується, всі отруйні.

– Всі трави знаєш?

– Через це пішла до діда мешкати, щоб їх всіх пізнати. Як усіх їх вивчу, то піду навчатися медицини.

...Знову ніч. У кухні старий лежить на запічку... Я буду спати на бабиному дивані. Але ні. Ще потрібно перед сном випити коричневий відвар. Однак вже відчуваю покращення. Спати. Спати. Посеред ночі старий Кікінчук просинається й зачинає кашляти, але як? До цього часу нічого подібного не чув. Настільки дивовижні звуки виринали з його рота. Демон випивки, полонинських трав, гірського коріння. Справді страшною і темною є ніч. А сніг собі падав...»

З РОЗМОВ. Марія Палійчук, 43 роки, Бистрець, 10.08. і 30.12. 2013 р. (старша внучка Івана Кікінчука): «Іван Кікінчук народився 11.06.1915 р., помер 02.06.1993 р. Похований на кладовищі біля церкви в Бистреці. У ранньому дитинстві залишився сиротою. Батько загинув на Італійському фронті в часи Першої світової війни. Мама вдруге вийшла заміж. До школи не ходив, а грамоти навчився самотужки. Добре розмовляв німецькою, знатав багато мов, а також латинські назви лікувальних рослин і хвороб. Замолоду випасав вівці в Чорногорі й там ознайомився з лікувальними рослинами. Кілька разів кожного року ходив Чорногорою, щоб зібрати цілюще зілля в потрібний час. Перша його дружина була із Замагури, мав із нею двох доньок.

Під час Другої світової воював у Червоній армії, брав участь у встановленні радянського прапора перемоги над рейхстагом у Берліні. В одну з річниць перемоги отримав грамоту від маршала Малиновського. Приїжджаючи до нього за порадою в лікуванні багато людей, навіть із далеких місць. Мав книжки з медицини та про лікувальні рослини.

Умів грati на скрипці і, як скрипаль, був учасником групи колядників села Бистрець.

У 50-х рр. ХХ ст. був війтом у Бистреці. Відмовився підписувати список мешканців Бистреця, яких вибрали для виселення в Сибір. За це Іван Кікінчук сам був ув'язнений, запроторгений до тюрем. Пізніше йому присудили 10 років каторги (6 років непосильної праці, а пізніше 4 роки дещо легших робіт і тоді він працював доярем корів у Караганді. Там він познайомився зі своєю другою дружиною Анною, яка вже мала доньку від попереднього шлюбу. Після повернення із заслання І. Кікінчук поселився в Замагурові разом з Анною та її донькою. Із заслання привіз скрипку. Пізніше вони переїхали до Бистреця. Працював у колгоспі при догляді овець. Нову хату побудував у 1974 р. Коли Іван помер, то його дружина Анна переїхала жити до своєї доньки у Верховину. Хату Івана у Бистреці розібрали у 2008 р., а будівельний матеріал із неї забрала молодша внучка Василинка...».

10.09.2014 р. Сонце гріє немилосердно. Марічка звіддаля показує те місце ділянки, де раніше росли принесені з Чорногори лікувальні рослини, за якими Іван Кікінчук доглядав. Із забобонним страхом пояснює, що боїться ходити навіть поблизу збереженої підмурівки хати І. Кікінчука, особливо у сонячну погоду, бо там оселилися змії. Зараз на всій загородженній присадибній ділянці косять траву, а ділянка з лікувальними рослинами вже заросла травою.

Дмитро Могорук (77 років) із Нижньої Дземброні оповідав, що перша жінка Івана в молоді роки «любила погуляти». Так гуцули називають жінок, які мали коханців.

Марійка Готич (блізько 40 років), учителька школи в Бистреці: «Свою другу жінку, яка була білорускою, Іван зустрів на засланні. Вона також відбуvalа заслання як «ворог радянської влади». Із першою жінкою мав дві доньки. Із другою в них дітей не було. До Кікінчука приїжджаючи багато людей зі всієї України. Він часто любив говорити, що «ефективність лікування залежить від віри». І з цією вірою люди іхали до нього здалека, навіть за сотні кілометрів. Лікував не лише тілесні хвороби, але також давав численні поради, наприклад, якщо дівчина не могла вийти заміж, у випадку проблем у подружньому чи сімейному житті, при чорній хворобі (епілепсії), нервових і психічних недугах. Окрім застосування ліків рослинного походження (трав і коренів), використовував також і замовляння».

Іван Зеленчук із Верховини (03.01. 2014 р.) подав цікаву інформацію: у час, коли Анджей Вінценз, достойний син славетного батька, відвідав Бистрець під час участі в міжнародній науковій конференції в Криворівні, присвяченій Станіславові

Вінцензу, він зажадав, щоб його познайомили з Іваном Кікінчуком, й тоді подарував йому книгу «На високій полонині».

Василь Сав'юк з Кошерища. (10.08. 2014) також підтвердив тезу, що Іван був незвичайною, особливою постаттю. Побачив світ. Знав багато мов. Мав багато книг. Любив випити. Змінне кубло, що знаходиться поруч із хатою І. Кікінчука, вважає цілком нормальним явищем.

ФІЛЬМ «БЛИЖЧЕ ДО БАТЬКІВЩИНИ».¹⁴ І. Кікінчук згадував:

— Був сиротою. Батько загинув на Італійському фронті, над рікою Піва в 1920 році. Мати вдруге вийшла заміж. До школи не ходив.

Також згадував про Станіслава Вінценза.

— Уже покійний Станіслав Вінценз, нехай з Богом спочиває, жив з людьми, люди його поважали і він поважав людей. Сама людина нічого не значить, а це був учений чоловік. Жив із народом, платив (добре за виконану працю), колядував із сусідами. Його часто запрошували на весілля. Це був учений чоловік, філософ, був дуже мудрим. Нехай Бог дасть йому спочинок на тому світі. Одного разу С. Вінценз дав 100 злотих у пожертву на церкву під час коляди. Переважно давали по 2 злотих, а найбагатші — по 5 злотих. С. Вінценза часто запрошували на гостини його сусідів. Одного разу взимку, коли впали великі сніги, приїхав Михайло Будзянович і забрав його на забаву.

Й хоча Вінценз уже давно помер, І. Кікінчук згадував його добрым словом: «Його вже немає, а можливо, ю через сто років народ його не забуде (зняв при розмові шапку). Сьогодні прошу Бога за його душу». Згадував також часи заслання: харчувалися зіпсованого капустою та вівсом. Норма була такою: 30 г хліба і мірка води. Але це все потрібно було заробити. На засланні наказували: «Бери побільше, кидай подалі». За цю працю обіцяли зарплату, але не отримав юдині копійчини. «Завжди прошу Богу, щоб бути людиною, а не злодієм, чи розбійником... І так живу».

СПІВАНКА

(Склада Василинка, внучка Івана Кікінчука, в 1978 р. Збережена у записах Марічки Готич).

1.

Шіда, ріда (3 рази) дана...
Куда ходжу, не обходжу
Кікінчука Івана.

2.

Іван вміє порадити,
Як зілля збирати,
Його знають з світа тоже,
Не тільки в Карпатах.

3.

Іван вміє лікувати,
Добрі зілля знає,
Та як візьмем скрипку в руки,
Та й файно заграє.

4.

Отак грає, так співає:
Веселиться, люди!..
Здає си ми, у Бистреці
Таких вже не буде.

ПОДЯКИ. Висловлюю щиру подяку мешканцям Бистреця, зокрема Марічці Палійчук і Марічці Готич, за сердечну гостинність і за те, що знайшли час для спілкування. Колегам зі Львова: Сашкові і Юркові — за прочитання рукописів і переклад.

Лешкові Римаровичу (м. Krakiv) — за надіслану статтю, яка суттєво доповнила мої спомини про Івана Кікінчука.

Переклад з польської Юрія Нестерука,
м. Львів

¹⁴Фільмова документація Teatru Węgajty, режисер Збігнев Чеховський. Бистрець, 1991 р. — перша урочиста колядка в Бистреці після звільнення від радянської влади.

Микола ТКАЧ,
краєзнавець

ГОЛОС ГРОМУ

**СТАНІСЛАВ ВІНЦЕНЗ:
«УСЕ ПОВ'ЯЗУЄ ТРЕМБІТА,
СТЯГУЄ ВІТРОВОЮ СТРУНОЮ
ВІД НЕБА ДО ЗЕМЛІ...»**

У різноманітних історичних працях, художній літературі та енциклопедіях це слово тлумачать дещо по-різному. Але всі пояснення в основному зводяться до одного: трембіта – старовинний народний музичний інструмент, який створений людьми, що проживають у Карпатських горах, зокрема на Гуцульщині. Коли вперше зазувачав голос трембіти, хто і як її зробив, ніхто тепер не може сказати. Однак уже майже 200 років тому про неї писав священик із села Жаб'є (тепер смт Верховина Івано-Франківської області) Софрон Витвицький у своїй праці «Про гуцулів». Ця загадка була пов'язана із проводами худоби на полонини, урочистістю, званою полонинським ходом. Свято проводів починалося тоді, коли на схилах Чорногори розставав сніг і починала зеленіти трава. На Гуцульщині по обох схилах Карпат панувала велика радість. Зранку і до пізньої ночі упродовж 8-10 днів над горами чулися веселі голоси трембіт. На ґрунтях цими звуками вівчари також підганяли овець, щоб швидше дістатися полонин.

Станіслав Вінценз, француз за походженням по батьківській лінії, який народився і виріс у с. Криворівня, що на галицькій Гуцульщині, вступ до книги «На високій полонині», виданій у 1936 році, присвятив трембіті. Він писав, що старовіцькі (старосвітські) перекази заповідали таке: «Бери на трембіту суху смереку, обдерту громом, громом відпокутувану. Виріж з неї трубку, тісно обв'яжи ликом берези з-під водоспаду, від піни і шуму». Далі так пояснює: «Аби трембіта мала силу і гучність грому! Водою виграна, нехай наслухається всіляких таємниць від вод, народжених в лісах. Нехай вона захоплює, хай зв'язує, як вода».

«Зроблена таким задумом трембіта, – продовжує далі автор, – непомітно витягається (очевидно, з часом) у довжину: понад три метри. І збирається, стискається у мізерний переріз: неповний дюйм (до 2,5 см) в устнику, у відиху (у кінці) заледве три дюйми (до 8 см). Суха, гладко обплетена ликом, аж блискуча, легенька, хоч довга. Витончена, як гірська дівчина, і опирається, якби була німа. Людина, що не вміє грati, не знає як з нею починати, вона доступна тільки для грудей майстра, для дихання ватаги.

З грому, з лісу, з шуму води, з урочистої ночі почата, вона розриває перешкоди. З неї вихлюпуються світанки, радісні і сумні урочистості, з неї виливаються пори року, роки і віки...

Трембіта озвивається на святочні урочистості: на Різдво Господнє, на Святий Вечір і під час всеношної голосно лунає по горах від хати до хати, її голос перелітає через недоступні і засніжені самотні пущі. Ходить за колядниками, котрі піднімаються зі світлом і музикою по вузьких і стрімких стежинах. Гори і ліси дрімають, затишно приспані снігами, а голос скрипичок пронизливо в'ється серед ночі. Їм могутньо вторує трембіта.

На Великдень трембіта радісно проголошує: Алілуя. Впродовж зими, впродовж постів і до Великодня трембіта мовчить. Щойно тоді, коли святий Юрій зазеленить руна полонин, по яких досі тільки сонний ведмідь ходив, зголоднілий після важкого зимового сну,... озывається трембіти. А коли розійдуться відголоси лісами, заговорить кожна пташина. Вже, вже невдовзі потечуть рої овець і кіз, і всіляка худоба... Потечуть вони від села до полонин, і завирує весняний рух, який за віки обріс барвистим квітом звичаю, – полонинський хід. Потім, вже високо на пасовищах, відбувається мішання отарі. Там, нагорі, на дні скелястого котла, уstellenого мохами, ватага вимотає з трембіти мелодію, що обплітає дихання, як пуповина, оголошуючи цим перший вихід на пасовища... Хто торкнувся трембіти, той очищений, він не хоче загарбати світу, не хоче мати його для себе. Усе пов'язує трембіта, стягує вітровою струною від неба до землі...

Про непростий процес виготовлення трембіти йдеться в «Енциклопедії українознавства» (в 10-х томах, Париж – Нью-Йорк, 1954–1989 рр.). Згідно з давньою гуцульською традицією трембіту потрібно виготовляти з громовиці, тобто дерева, в яке влучила блискавка. Вважається, що така трембіта звучить найкраще. До речі, жоден найправніший тесляр не розчахне смеречину так рівно, як удар блискавки. Вік дерева повинен бути 120-150 років. До того ж громовиця повинна дозріти: чим довше стоятиме вона під сонцем, чим довше її обвіюватимуть вітри, тим гучнішою та дзвінкішою буде трембіта.

Журнал «Наука і суспільство» (№4 за 1983 рік) з цього природу констатує, що «трембіта – народний духовий мундштуковий (дульцевий) музичний інструмент, рід дерев'яної труби без вентилів і клапанів, інколи обгорнутої березовою корою». Мабуть, це визначення сьогодні є найповнішим і найчіткішим.

З бесід із братами Іваном та Василем Кокішами з Рахова, один з яких відомій співачці Руслані допоміг у свій час

виграти турнір Євробачення, граючи в її оркестрі на трембіті (на записі «Диких танців»), встановлено, що все своє життя, від коли себе пам'ятають, пов'язали із трембітою. Вони підтвердили, що на закарпатській Гуцульщині цей інструмент виготовляється і виготовляється досі довжиною 3 м і 10 см, адже тоді, на їх думку, він звучить янайголосніше і діапазон видобутих звуків є чи не найбільший. Виготовляли закарпатські гуцули трембіту з ялиці, в яку вдаряв грім, бо це хвойне дерево має достатню кількість вологи і її перед трембітанням не треба вимочувати у воді. Якщо була зроблена із смереки, то її доводилось обливати джерельною водою, щоб видути звуки потрібної висоти...

Заготовка мала бути пров'ялою. Розколовши її навпіл, майстер обережно довбав саморобними столярськими інструментами різної величини, їх називали «теслицями». Після довгої роботи, яка могла тривати місяць і значно більше, залежно від майстерності, ликом міцно обмотували з'єднані обидві частини з допомогою розігрітої живиці (смоли хвойних дерев, бажано прозорої).

Через певний час уже майже готову трембіту обмотували корою із берези або черешні та підвішували вертикально на гориці, щоб просякла димом і «тоді не буде брати її червак». Кінець трембіти називали «головицею», він мав у діаметрі 8-10 см, а передню частину, яку дотуяли до рота, – звали пищиком (його початок мав 2,5 мм, а кінчик до 1 мм, довжина – 20 см, 10 з яких входило у трембіту).

Трембіта в давнину виконувала роль зв'язку між людьми за допомогою певних сигналів (різна кількість звуків і т.д.). Це відбувалося з приводу весілля (запрошували або відбувалася весільна хода), народження дитини, полонинського ходу. Тоді трембіта лунала весело. Сумні мелодії звучали при розлученні худоби, яка верталася з полонин додому, чи смерті людей (чоловіка, жінки, дитини). Тривожні сигнали подавалися, коли траплялася якась біда: пожежа, велика вода, поява грабіжників, напад ворогів тощо. Таким чином, подібних сигналів могло бути більше десятка. Але в той же час, за свідченням братів Кокішів, які брали активну участь у всіх всегуцульських фестивалях, мелодії трембітарів Рахівщини дещо відрізняються від галицьких і буковинських, – вони мелодійніші і діапазон їх більший.

А Василь Никоряк, краснавець із с. Ділове, на території якого знаходиться Географічний суходільний центр Європи, зазначав, що громовицю зрубували у «Іллєвому» місяці, тобто, за юліанським календарем, у липні, а за григоріанським – на початку серпня, і «тоді червоточина не буде їсти дерево». Обмотували трембіту не лише корою із берези та черешні, а й ліщини. За його словами, це робилося тоді, коли верхня кора із згаданих дерев облуплювалася. Тепер, додавав В. Никоряк, виготовляють також трембіти із бляхи, але вони є «кломлені» чи «скручені» і їхні мелодії не звучать так, як видобуті із дерев'яних.

Коли, за яких обставин і хто саме вигадав і вперше змайстрував трембіту? З якою метою створювався інструмент, голос якого ліне на відстань десятків кілометрів?

Відповідь на непрості запитання дають легенди і перекази, що побувають поміж горян Рахівщини і сьогодні. Ось одна із таких легенд.

...Оповідають, що діялось це тоді, коли в Карпати тільки-но прийшли слов'яни, що повтікали сюди із долин, куди вторглися завойовники. Коли дісталися до гірського краю, то окремі частини місцевості заселили з родинами досить густо. Розумніші подалися від гурту подалі. Знали ж бо: де густіше,

там долі не очікуй, бо виникне сварка за землю, чи ліс, за воду, чи звірину.

Тож дві родини – в одній зростав легінь красний, у другій юнка, мов та чічка, – на різні грунти попростували. Ті – у Горгани, ті до Черногори. Розійшлися, розлучивши легіня та дівчину, котрі змалечку любилися...

Сумуючи за милою, придумав Іванко, легінь той красний, трембіту – інструмент, що ввібрал у себе і чари гір Карпатських, і почуття хлоп'яче полум'яне, і силу громовиці незвідану. Як гукне, бувало з Горган, то дівчина аж на Черногорі чує голос милого. У відповідь трембітала вона йому. Бо навчились молодята мовою трембіти свої палкі почуття одне одному на відстані передавати.

Та не судилося юним бути в парі: у сутичці із хижим звіром поранений був Іванко, та невдовзі помер. А дівчина не знала про це, все викликала голосом подарованої хлопцем трембіти милого на розмову. Не маючи більше надії, відрізала коси і піднялася на Говерлу. Відтоді її вже ніхто не бачив. Зате – чув. Якщо десь в Карпатах вмирало чиєсь юне кохання, то опівночі линув з Говерли трембітовий тужливий гук. А навколоїні гори з тих пір стали зватися людьми Черногорою.

Минали часи. За зразком Іванкової трембіти, яку на закарпатській Гуцульщині називали «трумбітою», майстри-вмільці почали виготовляти цю триметрову дуду, звук якої ввійшов у побут, серце, душу і мрію гуцула. І наостанок кілька цікавих фактів:

- трембіта занесена у Книгу рекордів Гіннеса як найдовший духовий музичний інструмент. Найбільші трембіти мають довжину до 8 метрів;

- вважається, що трембіта – це сuto гуцульський інструмент. Але відомо, що українські бойки, поляки, хорвати, далматинці, угорці, румуни та деякі інші народи користувалися трембітами. Щоправда, їх трембіти дещо різняться конструкцією від гуцульської;

- діапазон трембіти коливається в межах 2-2,5 октави. Звук трембіти чути на відстані 10 і більше кілометрів. Вона є невід'ємною частиною української культури.

с. Ділове Закарпатської області

Ольга ПИЛИПОВИЧ,
кандидат географічних наук,
доцент Львівського національного університету
імені Івана Франка

МАНДРІВКИ

КАРИБСЬКЕ ДИВО

Острови Карибського моря – це, мабуть, єдине місце на Землі, що має кілька географічних назв. Цю територію називають Вест-Індія, Антильські острови, Навітряні і Підвітряні острови. Існує ще багато інших назв, що стосуються окремих островів чи їхніх частин.

Якщо є бажання побачити більше, ніж один острів Карибського басейну, то слід готоватися до тривалої подорожі літаками, як мінімум – з двома пересадками. Вистоювання у чергах терміналів, постійне розв'язування шнурівок

на кросівках, знімання верхнього одягу і витягування електроприладів з сумок для проходження контролю – все це чекатиме вас у аеропортах Києва, Лондона, Нью-Йорка та Сан-Хуана (столиця Пуерто-Рико).

Перше, що вражає, коли опиняєшся на суші після тривалих перельотів, – це ніжне, тепле, насычене вологою повітря тропічних широт і зовсім нові, незвичні для людей помірного поясу звуки. Враження таке, що ти потрапив у грандіозний ботанічний сад з великою кількістю екзотичних птахів, голosi яких

неможливо порівняти з жодним птахом наших широт.

На початок подорожі вам запропонують екскурсію вулицями Сан-Хуана. Це надзвичайно красиве поселення, що більше нагадує прибережне містечко в Іспанії, ніж територію США. Характерною рисою міста є перевага іспанської мови, красиві вулички з ошатними будиночками, прикрашеними орнаментом у середземноморському стилі, і велика кількість котів. Тут, поряд з пам'ятниками Х. Колумбу та першим переселенцям з Європи, у центральній частині міста стоїть пам'ятник такому собі химерному коту з довжелезною шию і красивими казковими очима. Вас також здивують розвішані вздовж набережної інформаційні знаки, які попереджають про можливість цунамі, з пропозицією за такого випадку рятуватись на високих будівлях...

Наступним островом у подорожі є Сент-Томас, що сьогодні належить США, а минулі часи був у володінні індіанських племен рабаків та карібів, а також іспанців, голландців та данців. Він, безперечно, є територією піратської слави, і кожен куточек нагадує про це. Тут поєднані міфи та реальність: резиденція відомого пірата Едварда Тіча «Замок Чорної Бороди», що є прототипом славнозвісного Флінта з роману Р. Стівенсона «Острів скарбів»; лавка, на якій сидів Френсіс Дрейк, а також досі не знайдені скарби багатьох піратів. Цікаво, що кар'єра пірата на прізвисько Чорна Борода була нетривкою, однак ексцентрична зовнішність зробила його найвідомішим карібським корсаром. Відомі факти, коли він вплітав у свою бороду палаючі гноти і в клубах диму наводив жах на супротивників.

Острів Барбадос – це територія в Атлантичному океані, що має довжи-

З будь-якої вершини острова Сент-Томас можна насолоджуватися феєрічними райськими красивидами затишних бухт і горських пасем

Представник місцевої фауни – ігуана, її можна зустріти у будь-якому куточку карибських пляжів. Ігуани незграбно лазять по чагарниках вздовж узбережжя і час від часу кумедно падають додолу; симпатичні вулички Сан-Хуана (Пуерто-Рико), що швидше нагадують середземноморський стиль півдня Європи, ніж місто у Сполучених Штатах Америки

ну 34 км, а ширину – 23 км. Його назва походить від OsBarbados – бородатий – і пов’язана з великою кількістю фігових дерев, які португальський дослідник Педро Кампос побачив там 1536 року. Останніми власниками острова були англійці. Попри те, що сьогодні Барбадос – це незалежна держава, англіканські церкви, поля для гольфу і крикету, а також зображення королеви Єлизавети на монетах – це відгомін колоніального минулого. Перше, що вражас, коли ступаєш на землю Барбадосу, – це шалена спека, відчуття відокремленості від світу, дивовижний і не схожий на інші острови ландшафт, а також якась містична присутність океану поблизу. Друге, – це наш національний прапор на центральній площі столиці Бриджтаун, який майорить синьо-жовтим кольором з тризубом посередині.

Пляжі з блискучим білим піском, коралові рифи вздовж усього узбережжя, можливість плавання з величезними черепахами, фантастичні вулканічні форми рельєфу центральної частини острова і чудові резервати пищих тропічних лісів – усе це неповний перелік того, що чекає на вас за кілька тисяч кілометрів від України. Проте слід бути обережним! У тропічному лісі в кількох

Малі Антильські острови розташовані у сейсмічно активній зоні, тому багаті на вулканічні форми рельєфу та відклади вулканічного походження; острови багаті також різноманітними екзотичними фруктами дивовижних форм, кольорів та смаків

сантиметрах від мене з високої пальми звалився чималий кокос. Уявляєте «щастя» – опинитися на острові з травмами через падіння кокоса...

Інші острови схожі між собою ландшафтами, доброзичливістю місцевих жителів та строкатістю рослинного світу. Сент-Люсія вам подарує незабутні враження від побаченого діючого кратера вулкана між двома вершинами гір з назвою Пітони. До речі, Сент-Люсія – це єдиний острів у групі Малих Антильських островів, де у дикій природі живуть отруйні й неотруйні плазуни (на інших островах усіх плазунів знищили мангусти, котрих завойовники разом з рабами привезли з Африканського континенту). Острів Сен-Мартен захопить вас єдиним у світі аеропортом, де ви неодмінно отримаєте дозу адреналіну від бойнігів, які ширяють на висоті 12 метрів над вашою головою. Сент-Кітс – вразить вишуканим старим фортом, де сьогодні можна зустріти акторів у ролі англійських вояків з періоду великих завоювань.

Спільними рисами усіх островів є надзвичайної краси тропічні рослини (деякі з них ростуть у вас на підвіконні), красиві ігуани, що вільно переміщаються по деревах і суші поблизу вас, а також надзвичайно доброзичливі місцеві

ТЕРИТОРІЯ включає Багамські, Великі Антильські та Малі Антильські острови, витягнуті у вигляді дуги довжиною близько 3 500 км, загальною площею близько 240 тисяч квадратних кілометрів. Кариби територіально не належать якісь одній країні. Деякі великі острови є самостійними державами, інші юридично належать кільком країнам.

КЛІМАТ вологий, субтропічний. Найбільш спекотним місяцем у році є серпень. У будь-яку пору року температура тут не нижча ніж +25 °С. Легко переносити спеку допомагають м'які морські бризи й пасати. Сезон дощів триває із травня по вересень, з частими, але короткими зливами. Також можливі короткі зливи у листопаді та грудні. В інший час тут панує суха й тепла погода. З червня по листопад трапляються руйнівні урагани, у вересні-жовтні вони найбільш часті, в цей час туроператори не радять відвідувати острови. У середньому за рік відбувається 8-9 таких ураганів. Зима триває від листопада до травня, цей період вважають найбільш сприятливим для відвідування.

РОСЛИНИЙ СВІТ незвичний для європейців своїми видами, формами і енергетикою. У Карибському регіоні зростають 13 тис. видів рослин, з яких 6,5 тис. є ендеміками. Економічно вартичними є продукти технічних рослин; на багатьох островах ростуть індиго, какао, кокосові пальми, тютюн, бавовна, цукрова тростина. Основні продукти експорту – цукор і кава.

МОРСЬКА БІОТА регіону походить від представників Індійського і Тихого океанів, що потрапили в Карибське море до виникнення Панамського перешейка близько 4 млн років тому. З великих хижаків тут мешкають різні види акул, зокрема акула-бик, тигрова акула, карибська рифова акула тощо. Ссавці Карибського регіону представлені 90 видами, це, зокрема, кашалоти, горбаті кити, багато видів дельфінів.

жителі і шалена повага до освіти. На кожному з островів екскурсоводи з великою гордістю розповідають про розташований коледж або університет, а усі без винятку школярі виглядають надзвичайно охайнно у синіх шкільних костюмах з біlosніжними сорочками.

Єдине, що мене засмутило, – це відсутність автентичних сувенірів (95 % виробів – це товари з Китаю та Еквадору) та ефект «не до кінця скуштованого яблука» – коли швидко мчиш новими територіями і відчуваєш, що не встиг насолодитися враженнями краєвидів, що міняються, мов у калейдоскопі, живими емоціями, запахами та звуками...

Фото автора

Аеропорт на острові Сен-Мартен,
де літаки сідають просто над пляжем з відпочиваючими; житель острова Барбадос продає власноруч вирізьблену зі шкаралупи кокосового горіха пташку колібрі; регіон славиться ромом і лікерами, настоящими на екзотичних фруктах та рослинах. На острові Сен-Мартен їх можна придбати як за долари, так і за свро (половина острова належить Франції, а половина Нідерландам). Цікаво, що лише тут один долар дорівнює вартості одного свро.

У ГЕОГРАФІЧНОМУ ЦЕНТРІ ЄВРОПИ ВІДЗНАЧИЛИ ДНІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПАДЩИНИ

*Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук,
професор, заслужений
природоохоронець України*

25 вересня 2015 року в Географічному центрі Європи, в інформаційно-туристичному центрі Карпатського біосферного заповідника, за участі науковців, творчої інтелігенції, представників органів місцевого самоврядування, підприємців та громадськості пройшов «круглий стіл» з нагоди відзначення в Україні Днів європейської спадщини.

Варто нагадати, що ідея святкування Днів європейської спадщини належить колишньому Міністру культури Франції Джеку Лангу, який ще у 1984 році організував Дні відкритих дверей у Франції під гаслом «Культурний спадщині – нове життя».

За цією ініціативою з 1991 року Рада Європи, а з 1999 року і Європейська Комісія рекомендують урядам європейських країн проводити Дні європейської спадщини. В Україні, за Дорученнями Кабінету Міністрів України, відзначення цих Днів організовується з 2008 року.

З цією метою (впродовж вересня) в країнах Європи під незмінним гаслом «Європа: спільне надбання», яке спрямовує до єднання народів посередництвом культури, проходять численні події та заходи, присвячені різним тематичним напрямкам. Їхній загальний принцип – не лише розкрити багатство та розмаїття спільної спадщини в контексті міжнародного культурного діалогу, але й пропагувати численні національні та регіональні особливості.

Відкриваючи цьогорічний «круглий стіл» в Географічному центрі Європи, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор привернув увагу громадськості, органів державної влади та місцевого самоврядування до проблем збереження та популяризації природної та культурної спадщини в Карпатському регіоні. Особливий акцент промовеца зробив на проблемах формування екологічної культури населення.

Адже, як засвідчують результати досліджень Фонду глобальних проблем, із 10 найбільших загроз для людства на першому місці – екологічний крах цивілізації. Тому про ці речі, треба не просто говорити, а волати на усіх рівнях, особливо в гірських регіонах, які є найбільш екологічно вразливими.

Ми повинні не просто закликати до збереження природи нашого краю, але й наполегливо домагатись переорієнтації економіки, дбаючи про екологічно безпечні методи господарювання, не на словах, а на ділі відмовитись від масового вирубування лісів у горах, створювати умови для збереження природних екосистем та розвитку туризму й рекреації.

Це важливо ще й тому, що в центрі Європи розташований єдиний в Україні природний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини». Тут знаходитьться також Струківська та Ужоцька дерев'яні церкви українсько-польської номінації Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО «Древ'яні церкви Карпатського регіону України та Польщі». 15 серпня 2015 р. виповнилось рівно 120 років із часу введення в експлуатацію Мараморошської ділянки Транскарпатської залізниці, рапівська частина якої зараз потребує відновлення як одного із визначних об'єктів європейської спадщини.

Без сумніву, і гуцульська етнічна культура, художні та літературні твори наших земляків, зокрема Йосипа Бокшая, Адальберта Ерделі, Федора Манайла, Юрія Герца, Юрія Павловича, Юрія Гав'юка, Марка Бараболі, Петра Скунця, Василя Герасим'юка, Василя Портяка, Василя Кухти та багатьох інших наших діячів культури, які оспівують унікальні природні та культурні цінності Карпатського краю, теж належать до важливих елементів європейської спадщини.

Саме тому під час «круглого столу» Василь Кухта, перший заступник головного редактора всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», презентував нову книгу віршів «Deus ex machina» (в перекладі з латини означає «Бог із машини»), яка побачила світ на початку цього року у львівському видавництві «Ліга-Прес».

Василь Кухта – відомий український письменник, автор чотирнадцяти книг поезії і публіцистики, лауреат всеукраїнських літературних премій імені Павла Тичини; імені Бориса Нечерди; «Князь Роси» імені Тараса Мельничука;

ВАСИЛЬ КУХТА

НЕ ЗДОГАДУЄШСЯ...

...не здогадуєшся
звідкіля прибув цей потяг
у його закіплюжених вікнах
відзеркалені вежі забутих міст
у натужному скрипі коліс
відгомін забутих мов
напружуєш пам'ять
напружуєш зір
в уяві спалахує мапа
тунелі... віадуки... мости...
безліч мостів
доки не одізветься ріка
у тужливій пісні предків
розкодовуєш стертий рефрен
складаєш докупи
перетасовані пазли пам'яті
раптом увага розсіюється
з глибин віконної люстри
вузькою долонькою
манить русокоса дівчина
хто вона звідки... не пам'ятаєш
знаєш тільки
в її очах перевернуті місяці
її губи з присмаком ванілі
на дні клейончастої валізи
мереживна сорочка
з китичками жовтозілля
відчуваєш приголомшливий дотик
рожеводзьобих ластівок
і ще... ще щось
замішане на слозі
на крові
на вічності...
не пам'ятаєш...
це воно змушує тебе
відпустити вагонні двері
зостатися на пероні
ніколи не дізнатися
куди відправляється потяг...

закарпатської обласної премії імені Федора Потушняка (двічі); румунської літпремії III тисячоліття «Лицар слова».

Нова книга Василя Кухти вже отримала широкий розголос в читацькому середовищі, з'явилося чимало рецензій у друкованих та електронних засобах масової комунікації, розлогу добірку з неї (газетний розворот) нещодавно опублікували київська «Українська літературна газета».

Ця книга, наголосив у своєму виступі лауреат Шевченківської премії, редактор НТРК «Культура» Василь Герасим'юк (м. Київ), не може не хвилювати, адже вона, як гласить видавничі преамбула, пронизана історико-фліософськими роздумами про долю України, її сучасні духовно-цивілізаційні пошуки тощо.

Крім того, Василь Герасим'юк особливо наголосив, що розв'язання проблем екології та культури треба зараз розглядати як ключові на шляху України до європейської спільноти.

У цьому контексті він високо оцінив роль журналу «Зелені Карпати», який понад двадцять років веде подвійницьку еколого-просвітницьку роботу.

Про різноманітні аспекти збереження європейської спадщини та про роль художнього слова Василя Кухти під час «круглого столу» говорили голова Рахівської районної ради Михайло Фірка, Рахівський міський голова Ярослав Думин, начальник відділу культури та туризму Рахівської районної державної адміністрації Володимир Шепета, голова Рахівського районного товариства Всеукраїнського об'єднання «Гуцульщина» Іван Беркела, засновник музею гуцульської різьби Юрій Павлович та історик-краєзнавець Микола Ткач. А у виконанні композитора Михайла Томашука та музичного квартету «Кучеряви хлопці» Рахівської музичної школи (керівник Володимир Шепета) прозвучали пісні на слова Василя Кухти.

На зібранні зініційовано та обговорено також питання щодо заснування щорічної міжнародної премії для літераторів та митців за популяризацію європейської природної та культурної спадщини «Карпатська корона» («Corona Carpatica»).

Учасники «круглого столу» ознайомились із роботою інформаційно-туристичного центру «Центр Європи» та Музею екології гір та історії природокористування Карпатського біосферного заповідника й Музею гуцульської різьби Юрія Павловича.

Див. стор. 126-127

1,7,10,11,12. Експозиції та будівля інформаційно-туристичного центру «Центр Європи» Карпатського біосферного заповідника.

2. Засідання «круглого столу» в інформаційно-туристичному центрі «Центр Європи» із нагоди відзначення в Україні Днів європейської спадщини (25 вересня 2015 року).

3. Історичний геодезичний знак, що символізує Географічний центр Європи.

4. На засіданні «круглого столу» у Географічному центрі Європи (25 вересня 2015 року) член Національної спілки письменників України та Асоціації українських письменників Василь Кухта презентує нову книгу віршів «Deus ex machina».

5. Вчитель Рахівської дитячої музичної школи Михайло Томашук (країній зліва) виконує пісню на слова Василя Кухти «У садах золотих».

6. Квартет Рахівської дитячої музичної школи «Хлопці кучеряви» (зліва направо: Юрій Сорохман, Володимир Шепета, Михайло Томашук, Олександр Ганущин) дарує слухачам в'язанку пісень на слова Василя Кухти.

8. Музей-колиба в Географічному центрі Європи.

9. Музей екології гір та історії природокористування Карпат Карпатського біосферного заповідника.

1

4

ПРЕЗЕНТАЦІЇ

**«ТЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
СПАДЩИНИ
НА СТОРІНКАХ КНИГИ
ВАСИЛЯ КУХТИ
«DEUS EX MACHINA»**

Фотознімки Василя ЗЕЛІНСЬКОГО

2

3

5

6

Зелені Карпати

7

10

11

8

9

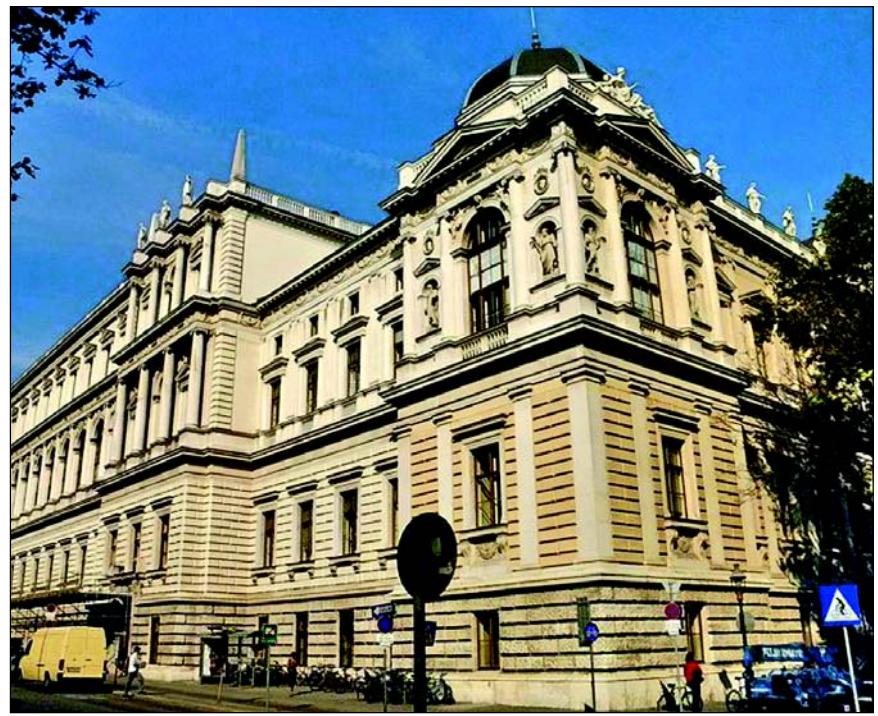

12

КУЗНЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЕЛІТ

650 РОКІВ ВІДЕНСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТУ

Франц ЗУХЕНТРУНК,
доктор наук, професор,
Університет ветеринарної
медицини у Відні,
Науково-дослідний інститут
біології і екології диких тварин,
м. Відень, Австрія;
Іван ДЕЛЕГАН,
кандидат сільсько-
господарських наук,
Національний лісотехнічний
університет України,
м. Львів;
Іван ДЕЛЕГАН,
кандидат сільсько-
господарських наук,
член-кореспондент Лісівничої
академії наук України,
Національний лісотехнічний
університет України,
м. Львів

У 2015 році один із найдавніших та найбільших у всій Європі державний Віденський університет святкує 650-річчя. Цей престижний вищий навчальний і науково-дослідний заклад створений 12 березня 1365 р. герцогом Рудольфом IV і його братами Альбрехтом III і Леопольдом III за зразком паризької Сорbonni. Друга назва університету – Alma Mater Rudolphina, на честь його засновника, а серед студентів поширина неофіційна назва – Hauptuni (Хауптуні – Головний університет).

Головний корпус, розташований на центральній вулиці Відня – Рінгштрассе, був побудований більше 100 років тому. Всього в університеті 60 корпусів, розміщених у різних районах міста. Бібліотека університету нараховує сьогодні 7 млн одиниць зберігання, вона складається з головної бібліотеки та 50 філій. У бібліотеці зберігається

багата колекція українські. Виш має славну багатовікову історію. Саме у Віденському університеті вперше для отримання освіти були допущені жінки, спочатку на факультет філософії, а потім і на інші.

Сьогодні цей університет – один з кращих у центральній Європі. Тут навчається близько 92 тисяч студентів, з яких понад 25,5 тисяч – іноземці з 130 країн світу, які бажають отримати якісну австрійське освіту. Навчальний процес і науково-дослідну роботу забезпечують близько 10 тис. співробітників, з яких майже 7 тис. мають вчені ступені. Бюджет університету – близько 600 млн євро. Щорічно виш випускає більше 12 тисяч бакалаврів, магістрів та докторів наук. Мова викладання: бакалаврат – німецька, магістратура – німецька або англійська.

Головна особливість Віденського університету – висока якість освіти, яка

поєднується з мінімальною вартістю навчання. Для громадян України та інших країн плата складе близько 400 євро в семестр.

На особливу увагу заслуговує те, що в австрійських державних університетах діє програма повернення оплати за навчання у випадку успішного навчання. Таким чином можна повернути до 80% внесених коштів. Ще одна перевага навчання в університеті – можливість вивчити безкоштовно будь-яку іноземну мову, а за бажання – навіть не одну. Крім цього, будь-який студент може відвідати країну вивчення мови за програмою обміну або війти туди на стажування.

Для вступу на більшість спеціальностей відсутні іспити. На перший курс можна вступити з українським атестатом за умови, що студенту на момент початку навчання виповнилось 18 років. Якщо рівень німецької мови недостат-

ньо високий або атестат не відповідає вимогам вузу, Віденський університет може запропонувати навчання на підготовчому відділенні, яке спеціально створене Міністерством освіти Австрії для підготовки іноземних студентів, що бажають вчитися у вузах країни, але атестати зрілості яких не відповідають стандарту австрійського атестата. Таким чином, студентові надається можливість вивчити те, чого йому не вистачає, на думку приймальної комісії університету. Як правило, окрім німецької, студенти вивчають географію та англійську. До цього списку може додатися математика, біологія, хімія або фізика, залежно від спеціальності, яку студент збирається опанувати. Вартість навчання на підготовчому відділенні – близько 480 євро/семестр.

Незважаючи на Будапештсько-Віденську Декларацію (2010 р.), якою офіційно проголошено створення Європейського простору вищої освіти, існує багато проблем стосовно мобільності студентів, викладачів, науковців. Якщо горизонтальна мобільність студентів (стажування певний термін за бакалаврськими програмами в інших університетах), яка підтримується програмою Еразмус, у країнах Євросоюзу досить висока (2 млн. студентів скористалися цим, починаючи з 1987 р.), то вертикальна мобільність, яка передбачає магістерські і докторантські студії в інших університетах, до цього часу не має достатньої фінансової підтримки. Особливо низькою є мобільність персоналу не тільки українських університетів, а й країн ЄС, де 97% співробітників вищих навчальних закладів ніколи не мали роботи за межами країни, де вони отримали докторський ступінь.

У Віденському державному університеті доступно майже 200 програм навчання: 55 програм для бакалаврів; 116 програм для магістрів; 4 дипломних програми; 12 докторських програм. Студенти відвідують більш ніж 10 тисяч найрізноманітніших курсів лекцій на 18 факультетах: юридичний, економічний, обчислювальної техніки та інформатики, іноземних мов і перекладознавства, математичний, біологічний, молекулярної біології, психологічний, соціологічний, географічний, історичний, католицький, протестантський, спортивних наук, філологічний, філософський, фізичний і хімічний. Навчальний процес проводиться за індивідуальним планом. На відміну від України, відвідування лекцій вільне, тобто не обов'язкове, а у навчальних планах практично немає предметів, які не стосуються спеціаль-

ності. Коли і які з десяти тисяч лекцій відвідувати, студент вирішує самостійно. А досвідчені професори, спеціально запрошенні з різних країн світу, зроблять цей процес плідним і захоплюючим. Диплом випускника Віденського університету визнається у всьому світі. Важливою для студентів є можливість одночасно з навчанням працювати близько десяти годин на тиждень.

Університет пишається своїми нобелівськими лауреатами, які в різні часи творили науку в його стінах. У галузі фізики це – Ервін Шредінгер, Віктор Франц Гесс, хімі – Ганс Фішер, медицини – Роберт Барані, Юліуш Вагнер-Юрег, Карл Ляндштейнер, Отто Леві, психології – Зигмунд Фрейд, біології – Конрад Лоренц, економіки – Карл Менгер, Фрідріх Август Хайк, а також Папа Римський Пій Другий і плеяда інших знаменитих людей.

Головний університет Відня має партнерські угоди з 310 провідними європейськими університетами, є членом таких авторитетних міжнародних мереж як UNICA, ASEA-UniNet, EUA, а також підтримує програму з обміну студентами ERASMUS/SOKRATES. Завдяки цьому випускники мають можливість продовжувати навчання в таких престижних навчальних закладах, як Гарвард, Оксфорд чи Кембридж.

Українцям університет близький тим, що у ньому навчалися наші генії науки і літератури Іван Пуллюй, Іван Франко, а також Ярослав Окунєвський, Теофіл Окунєвський, Володимир Старосольський, Лесь Курбас та ін. 1 липня 1893 року в Дзеркальному залі Віденського університету 36-річний Іван Франко отримав ступінь доктора філософії. Іван Пуллюй закінчив з відзнакою теологічний факультет (1869) і філо-

софський факультети (1872) Віденського університету. З 1873 працював асистентом експериментальної фізики, а після захисту докторської дисертації у Страсбурзькому університеті з 1877 до 1884 рр. був приват-доцентом фізико-математичної кафедри Віденського університету і асистентом у лабораторії австрійського фізика Лянга. Ярослав Окунєвський мав високу стипендію від військового відомства, був головою студентського академічного товариства «Січ», заснованого у Віденському університеті з ініціативи Івана Горбачевського та Івана Пуллюя на відзначення річниці зруйнування Єкатериною II Запорозької Січі. Пізніше – військовий лікар, український громадський і військовий діяч, письменник, дійсний член НТШ, голова Державної медичної місії ЗУНРу, адмірал флоту Австро-Угорської імперії, кавалер високих нагород Австро-Угорщини, Німеччини, Іспанії та Китаю. Володимир Старосольський – український громадсько-політичний діяч, виконуючий обов'язки міністра закордонних справ УНР, соціолог, правник, літератор, професор Українського вільного університету у Відні. Теофіл Окунєвський – український юрист, адвокат, дипломат, громадський і політичний діяч, член президії Національної Ради ЗУНРу. Лесь Курбас – український режисер, актор, драматург, публіцист, перекладач, теоретик театру.

Бути студентом Віденського університету – престижно, а стати його випускником означає мати успішну кар'єру, адже репутація вишу бездоганна та перевірена століттями!

З нагоди ювілею бажаємо колективу Віденського університету нових звершень у царині наукової, педагогічної і міжнародної діяльності.

Ярослава ПАВЛИЧКО,
член Національної спілки письменників України,
лауреат міжнародних літературних премій
імені Богдана-Нестора Лепкого та імені Остапа Грицая,
премії імені Маркіяна Шашкевича «Львівська слава»,
літературно-краєзнавчої премії імені Мирона Утриска

ЗНАКОЧЕКАННЯ

Згориш у осені
в палахотінні дерев
у параметрах червоних птиць
що поселились
на невидимих протягах вітрів
запишеш абетку саду
яблуні
ділять
яблука
на ямби
хореї
виблискують
своїм
яблуневим родоводом
видихують
білою серцевиною
прожитих
днів

Ночами
сузір'я Андромеди
викидає
у простір
послання
щє якихось
незарисованих пір...
стрілки компаса
вгадують
безголосе море
на обрії
контур корабля
долас
химерну горизонталь
піднебесних вод

У якій руці
Боже
таємниця
отих послань?..

Обніму тебе,
зорю,
прощання якої

пересікло
екватор
і зависло меандром
на косах
на темнорусих
роздяду полонини,
мов карти:
– Відгадай.–
Котра твоя?
Назавтра
у травах молочних
небо скисне...
Литимуть дощі
аж...
 сорок днів...
 а я... тебе...
обніму...
 і розлуки
 срібну шаль
викину
в потік
гірський

На Підзамчу
де потяги бігають
як діти нечесні
стара Феська
пасе кози
Сенько
із роду Седлярів
майструє сідла
для коней червоних
... там
розтеклася
розлука
і загусля,
немов троянда,
обернулася
дівчиною
із
казки

я
об розлуку –
порізала палець
і стікає кров

у сурму
сивого
світанку
на Підзамчу

Голівку дня
тремтливу як мемброму
я
прихилила
до своїх грудей.

Так радісно.
Зустріла новий день.

Біжить квітка
зупиняється
над подобою
синього моря
забери мене
хвиле
рожево зацвіту
тобі
у снах
Синевира

МІСТЕРІЯ № 1

«З далекого краю лелеки летіли...»
Д. Павличко

Крик лелечий
помістила
у бордову тасьму
їхнього прощання

Перемовини
з ангелом склала
на рахівницях
ялиць

Обернена на схід
сьоза лісу
посувається
у глибину
тайни льдовика

Зелені Карпати

відрізаного
велетенським ножем
ери –
впевненої тітки століть
року Божого
списаного
на сволоку
церкви архангела Михаїла
у Яворові
на благословенній Бойківщині
землі матері Шевченка

БАЛАДА ПРО ДІВОЧУ КОСУ

Текучі пейзажі
за вікном
за вікном
під вікном

віно
молодої
розкрилося
істиною правди

у віні –
зачепила коса
найвищу гору
на якій
загублено слід
від пташиного злету

на найвищій горі
косу чеше
перелесник
(і як він туди виліз?)

код материнства
на найвищій горі –
тремтить
світлом сполоханим

діви
станьте дівами
а не невільницями
гаремного часу
перекособоченого
перелицьованого

нищеного
власним розп'яттям...

на найвищій горі
дівоча коса...

... розпуга
лаштиться до неї –
... тебе
не покину...

стріляє
в гострі береги Ужа

терен розсипається
сміхом червоним

хоругви ялин
зіп'ялися на скелі –
майорять
наче військо
всеозброєне

а побік –
свіча спокою гір
зачепилася
об колісницю
сонця

АНГЕЛ ПІВНОЧІ

Ангел
півночі й півдня
зійшов між
тересами гір
присів на
берег Латориці –
вершечок полонини
трембітає
скошена трава
прастоліть
огортас
позачасові тіні
виповідає
легенди
прарік і пратрав
розсипається
на правогні
і в'ється
в'ється
стежкою д'горі
до смерек –
виструнченого війська
світячись
очима
відйшлих тварин
людей
та
дерев

У СЕРЦЕВИННІ КАРПАТ

Таїну
мови води
не виповіли
пструги
у потоках гірських
та лілеях

перелесником
котиться
місяць –
ще диво-дитинча –
кульками сріберними

м. Львів

ПЕРОМ ОПОВІДАЧА

Андрій ДУРУНДА,
член Національної спілки письменників України,
лауреат літературних премій імені Богдана Лепкого
та імені Федора Потушияка

«КОНЮ ВОРОНЕНЬКИЙ, ДУБНИ НА ПОМОСТІ...»

Сім'я у Макала була багатодітною. Але всі порозтікалися з тих гір, де дихати легко, а жити тяжко. Хто куди. Навіть по Росії, у Чехії.

Дружина, яка народила йому дев'ятеро дітей, померла. Йї було сімдесят два. І він у вісімдесят літ лишився один, як палець.

Робити на землі, як колись, сил не було. Отримував пенсію і з того жив. А гірські плаї та схили, які всеньке життя обробляв, чужим людям віддав.

— Чого ви, тату, туйки будете самувати? — спитала його якось дочка Марія, приїхавши додому в гості. Вона мешкала в обласному центрі. — Переїжджайте до мене, на поверх. Квартира у три кімнати, чоловік весь час по заробітках, двоє дітей та я. І мені буде легше, і вам. Та юкажуть, що добре, як є старий хтось у домі.

Він усіх своїх дітей любив, а найбільше її, Мар'ку. Бо була наймолодша. І сердечна така, щира дитина. То не довго й роздумував.

Продав хатчину в горах і переїхав до дочки. Вона жила у багатоповерхівці неподалік від автовокзалу.

Але Макалю тут усе було чужим. Дочка вранці на роботу, діти — в школу. Сам лишався. Ні до кого піти, ні з ким погомоніти, бо ні друзів, ані родичів.

Почувався, ніби в пустелі. Хоч довкола стільки народу, але всі чужі. Дивився на них з сьомого поверху — і тихо заздрив. Бо щаслива людина, поки спішить кудись, турбується про когось, переживає... «А мої відшумілі літа, як у полі жита», — думалось йому. Але без гіркоти думалось. Як людині, яка чесно і вчасно робила і зробила все, що від неї вимагалося.

Коли вдома не залишалося нікого — старий щоранку ліftом спускався вниз і йшов на автостанцію, мов на роботу. Вистоював на пероні, куди приїджали автобуси з усіх районів. Йому неважко було вгадати, звідки прикотила та чи інша машина, набита людьми. Якщо йшли

поважні, краще вдягнені, свіжіші з лиця — це з низинних районів, де життя краще. Якщо ж біdnіше вдягнуті пасажири ступали на перон, якісь аж занадто скромні, навіть худіші — це горяни.

Коли приїжджав автобус з рідного гірського району — у нього аж слізози наверталися на очі: ачей когось знайомого увидить, зі свого села чи з біжніх населених пунктів. І погомонить з ним. І вже буде легше на душі...

Ці вистоювання-вичікування у людському гармидері старому наддавали сил.

У свої майже дев'яносто був худеньким і жилавим. І хвороби його не брали.

Але від одинокості й нудьги навіть почав курити.Хоч не палив усеньке життя, а тут...

Та якось не зчувся, як у три погибелі зігнувся. Турботлива дочка — по лікарях, лікарнях...

Потрапила до знайомого авторитетного ескулапа. Все розповіла. Той довго оглядав хворого, робив аналізи, щось прицмокував. Потім наодинці мовив Марійці:

— На свої роки він здоровий, нівроку. Дай, Боже, кожному таке здоров'я. Але за ним уже могила плаче, — мовив беззапеляційно.

— Та ж ви самі кажете, що здоровий...

— Тіло здорове, а душа... Його немилосердно з'їдає туга...

— І рятунку нема? Може, в гори його знову повезти?

— Не треба було його звідти забирати.

— Айбо він не впирався, не протестував проти переїзду...

— Недуги і старість знайшли б його й там, але там протягнув би довше. А зараз... Як кажуть, коню вороненський, дубни на помості, хворою старечу, не муч мої кості...

— Не морочся зі мною, Мар'ко, — лагідно просив її батько. Він був на диво спокійний. Він не боявся смерті. — Дохторі мені не помогуть. Літа вже, літа-а... Прошу тя:

підведи ня до вікна, оби я видів автобуси, що приїжджають. Може, увиджу когось із своїх...

— Кого ви звідси увидите, тату?

Але виконувала батькове прохання.

Ніщо не помогало старому.

В'янув на очах.

...Свого останнього земного дня голосом геть ослаблим попросив:

— Марько, я вже ніколи не вийду у своє село, у наші гори. Приходить мій час. — Передихнув. Старі люди завжди відчувають свою кончину. — Підім ще раз на вокзал. Може, когось увиджу з наших... Най лише слово з ним заговорю...

Не хотіла, бо бачила, що він зовсім слабий. Але не сміла заперечити.

Спустилися.

Поволі-поволі пішли до автостанції.

Сіли на лавку, де прибувають автобуси.

Прикотив один, другий, третій з рідного райцентру, але, як назло, жодного знайомого пасажира...

— Автобус з гір. Хоч воздуху привіз нашого... І вже легше, — аж щасливим почувався Макаль.

Його обличчя ставало красивим і якимсь аж одутвореним. Це відразу підмітила Марійка. І заспокоїлася: значить, виздоровлює тато, Богу дякувати.

Березневе сонце ясніло і гріло, та вже вивітрювалося тепло з старенького тіла.

— Йдім дому, — лагідно попросила. Як дитинку. Він завжди слухався її, свою кровинку.

Але тоді вже не мав сил навіть піднятися.

Жінка враз перелякалася. Хоч поруч проходили люди, але всі були заклопотані і всім було байдуже до чужого лиха. У кожного — свої проблеми.

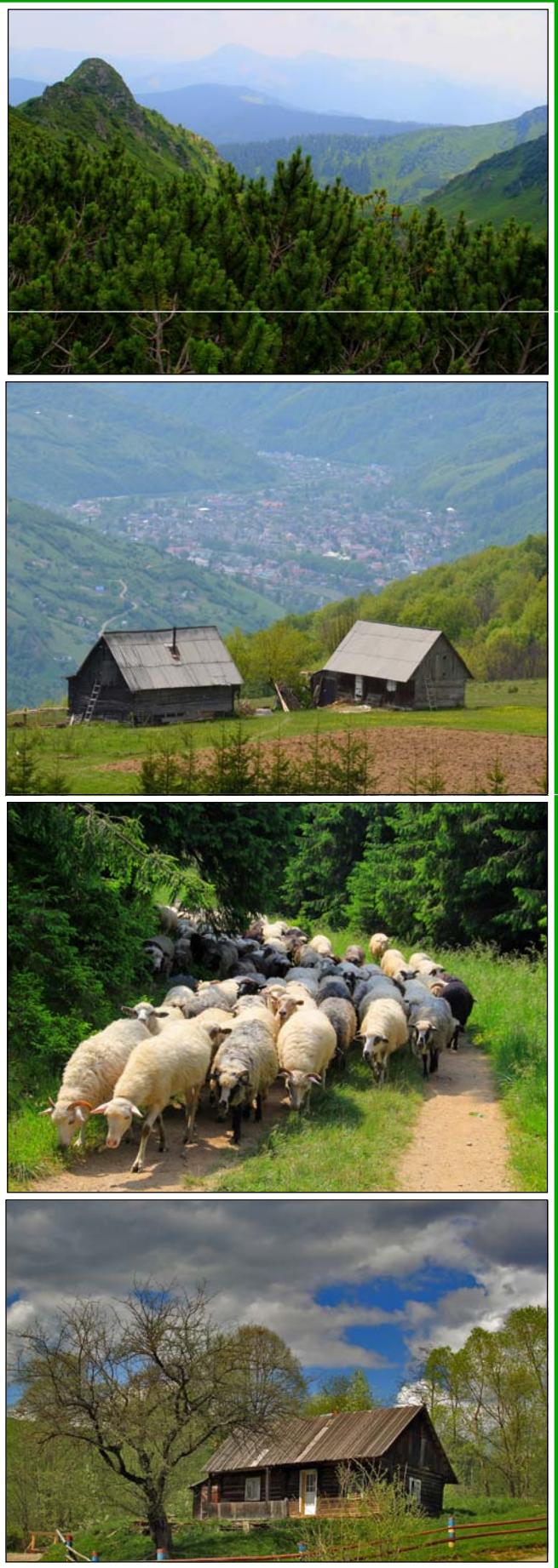
— Прощай, дочки... Прощай, дітинко. Горам поклонися і... — враз заговорив швидко, ніби дуже поспішав кудись і хотів сказати найважливіше.

А він і справді поспішав. На той світ спішив, додому, де нас — встократ більше, аніж на цьому.

У світи незнані його світла душа полетіла раптово, тихо й напрочуд легко...

Заплакала-заридала Марія, яка цієї миті стала круглою сиротою. І в пам'яті недавні лікареві слова по-новому збліснули, мов живі: «Коню вороненький, дубни на помості...»

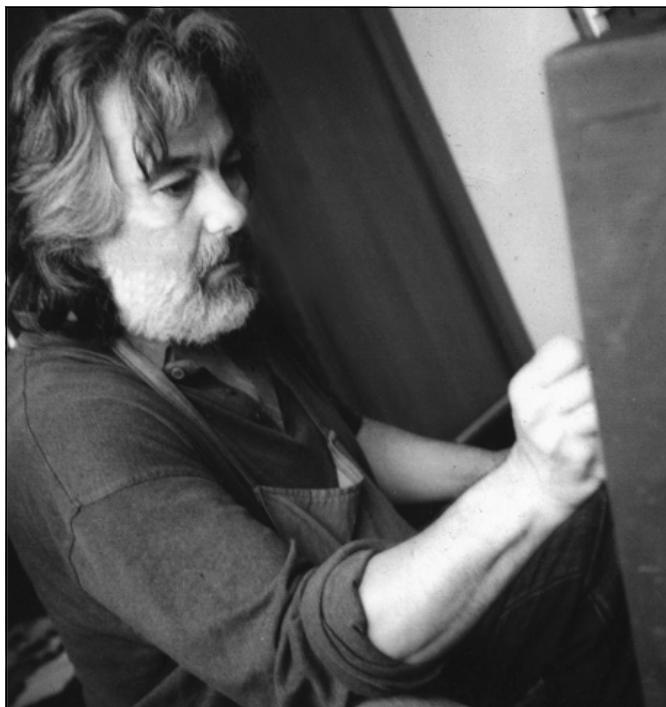
м. Ужгород

Ігор ПАНЕЙКО,
м. Ужгород

КАРПАТИЯ, КРАЇНА З ДНА МОРСЬКОГО...

З денників художника

...БАГАТОВСЯКОГО РІЗНОГО ВИПАДАЄ НА ДОЛІ ПОКОЛІНЬ...

... багатовсякоого різного випадає на долі поколінь, але щоб так ... і нове тисячоліття, і нове століття...
...ото ж бо й воно.

Десь прокидалися вулкани, десь народжувалася ніким не помічена Атлантида, а може, й вмирала у всіх на очах, стара і теж не помічена.

...ось тоді з'явився острів, скоріше островець, ще не мій, але як мрія мої...

Там промайнули чи не найкращих шість років мого життя в місті над Ужем.

То багато чи мало?

Думаю – то багато.

Одної води скільки перетекло з гір Ужем в моря-окіяни.

Та в один рік може понавлазити-понавміщуватися і відбутися такого і стільки, що вистачить на півжиття.

За час, що минув, урядової біжутерії не побільшало. І лавреатські вінці лаврові не прикрашають стін оселі.

Царикороліпрезиденти, як і раніше, не колекціонують моїх картин. Навіть скрадається думка, що вони й не відають проїх і мос існування.

На щастя.

Бо царикороліпрезиденти не завжди найкращі поціновувачі.

І хвороби снобізму так і не нажив.
Думаю, теж на щастя.
Зате у мене з'явився Острів! Свій!
Дарований Долею і Ангелами, моїми Хранителями.
І хлопоче довкола Острова окіян Простору і Часу.
А по ночах у вікно заглядає Ведмедиця. Велика.
Розпластавши в небі своє розкішне сузір'я, вона наче Берегина.

Моя і Острова.
Ось так і живем.
А ще горизонти залишились на обріях.
І не вмерла Мрія.
А сподівань, певно, й побільшало.
Сподівань на дорогу, на зустріч.
Сподівань на сили, аби дійти.
...Аби почули.
Бути почутим однією людиною, то вже надто багато.
То вже не даремно...
І таємниці вже не обов'язково будуть розгадані.
Вони просто будуть.
Без них ніяк.
Без них і Дороги нема.
І ніяка шуба з царського плеча не варта мого Острова...
...не варта, бо ціна її непомірна.
Завжди.
Це Душа і Воля.
Та кожен сам обирає собі стежину в надії,
що йому поталанить і колись вона
таки виведе
до Храму.

2008-2013

МОЇ «КАНАЛИ»

1995 року був намальований перший «канал».

Після крутого повороту, «дарованого» в черговий раз долею, певно, виникла потреба озирнутися і спробувати за-зирнути «кудись».

І не було тоді навіть гадки, що то початок «теми».

Ще однієї.

Що немає завершення і чомусь хочеться, аби й не мала.
Як не припиняють свій плин ріки, навіть, коли чиєсь життя перестає бути земним.

«Канали» як межа, як водорозділ між «до» і «після», а, може, й спроба кроку.

Кроку за ріку, за обрій, за браму.

Це, мабуть, мить, що буває єдиною, коли пробуєш осягнути, не даючи відповіді ні на що.

На мить, на одну тільки мить відчути всім собою Щось Важливе і Справжнє, заради якого повзеш, долаєш, втрачаєш...

...а потім стіна, вічні драбини і таємниця безмежжя за дверима, які от-от, здається, відчиниш, а потім...

...а потім, як і раніше, як і сто років тому попереду горизонти і дикий кінь під тобою б'є копитом, в нетерпнінні, здіймаючи курячу...

А вода собі тече й тече.

А за нею час.

А з ним стільки всього недовиришеної,
невіднайденої...

...слів немовлених,
єдиних і таких необхідних,

як мости
через канали...

10.04.09

...НІБИ Й НІ ПО ЩО

Завжди, коли пробуєш на папері викласти якісь думки, рука німіс над аркушем і не годна вихопити бодай що для початку.

Бракує слів, аби передати те, що крутить пам'ять.

Те кіно, де люди живі і сміються, щось говорять, он, певно, й до тебе.

І можливо, якраз зараз говорять про те, чого так і не вловив, і не зрозумів тоді, коли їм це було так необхідно.

Те, що змінює сюжети.

Те, заради чого варто не розминутись...

Табун думок шалено і хаотично носиться степами пам'яті і ти, ніби по-новому, переживаєш-проживаєш те далеке і постійно близьке...

Про якийсь кавалок життя, здавалося, не пам'ятаю нічого, або майже нічого.

І якось-колись засвітився екран і замерехтіли кадри, кольорові і чорно-білі. Вони наповнили простір фрагментами, епізодами і подіями ніби давно баченого та призабутого кіно.

Слова і сміх перепліталися, зливаючись в єдиний дивний звук, що моментами нагадував мелодію і чомусь огортає сум, ...а екран мерехтів;

і побілена «синькою» бабина хата феллінівським пливе кораблем серед саду;

а ще величезне подвір'я, де мале хлоп'я повзає, бігає, літає;

...і втікає через сад в поле, ховаючись у високій густій, як ліс, кукурудзі від тата, що прихав забирати його до міста.

І подвір'я, і хата, і сад були всією землею і всім світом.

І не було жодних сумнівів, що три кити, гойдаючись мирно на хвилях, тримають на собі наше, ну і хіба ще сусіднє село в океані Всесвіту.

Роки йдуть.

Якісь події, речі, люди стають образами і символами, що гріють душу і не дають збитися з дороги в темряві ночі.

...а кіно крутиться;

докупи збираючи сни і дійсність, дорогі лиця і невідомі персонажі;

витворюючи фантастичні мізансцени в одному часі і з одним місцем дії.

...а ще був сон;

довжелезний, як полярна ніч, що снівся протягом довгого часу, майже не змінюючись – сон про Гори і Море; море було маленьке, овальної форми, в обрамленні вершин, на яких кольоровими латками були вишиті полонини і кучерявились ліси;

а по ньому бігли і бігли овечками білими хвилі і одиночний човен з напнutoю парусиною плив, гнаний вітром, кудись за обрій, певно, за щастям...

Спогади набігають і, як хвилі, змінюють одне одного.

І так дотепер.

І не знаю, коли нап'юся тих спогадів сповна.

Та й чи нап'юся...

А, зрештою, і не хочу.

Поки що.

Амінь.

09.04.09

Гуцул. ДВП, левкас,
животково-воскова емульсія, темпера, 1996 р.

...ШКОЛА БАГАТО ВАЖИЛА КОЛИСЬ

...школа багато важила колись.

Тоді, коли дитячі очі світилися і перехоплювало подих від розглядання не дуже якісних репродукцій.

Від жадібного вичитування неймовірних біографій ще неймовірніших художників.

І уяву туманило далекими містами, в яких просторі і світлі майстерні, де за справжніми мольбертами вчать-начвають премудростям усіким хрестоматійні постаті...

...а особливо в часи студентства, що припав на не найкращі 70-і, коли привели сліпий пошук стежок-доріг і тої єдиної, тільки твоєї, яка виведе з лабіринтів сумніву і протиріч, що змагалися між собою за пріоритети і цінності.

Тоді, коли максималізм суджень був рушайною силою і надією, що так треба, так буде і перевали будуть подолані, і чаша істини віднайдена, і створено буде щось неймовірне і напрочуд...

А ще запорукою була юність, велике невміння і ще велике бажання, і все це гнало туди, за обрій, де чекали відкриття і тільки знаїдки (о, мила найвна юнь) і те, заради чого ми з'явилися у цьому світі...

бо в юності ми всі талановиті й жадібні.

Жадібні до всього.

До жінок, до мистецтва, до сперечань-заперечень, до ідей і до нових зустрічей.

І завжди мало місця і часу, бо що таке час, коли стільки не вияснено-не доказано, а вже все випито й викурено;

і тоді смерч носив-перекидав юні душі з місця на місце;

і не було кінця хороводу слів, випитого, зближень і протистоянь;

то з роками приходить розуміння, що горизонти залишаються горизонтами завжди.

І важливою є дорога, отої Великий Шлях – відрізком з твоє життя.

...з роками поняття «школа» втрачає свою конкретику, розчиняючись у власному досвіді, і значення набувають здобутий і втрати свої і тільки власні, а ще отої образний світ, що виплекав, викохав в собі

і навколо...

24.04.09

ДИВОВИЖНА КРАЇНА

...десь на мапі світу існує Дивовижна Країна.

Вона бере свій початок аж із самого дна морського і, звиваючись, губиться десь в долинах Європи.

Її тіло розмальоване Горами і Лісами, Легендами і Міфами.

А ще вишити на ньому Ріки, що змійками з вершин, поміж камінням та деревами линуть в долини і все спішать, і спішати напоїти водою джерельною Великий Окіян.

А схилами гір і в долинах намистами села розкидані, малі і ще менші, з готикою своїх церковець.

Де Сум і Радість.

Плач і Сміх.

І мужність повсякденного виживання.

...а гори собі величаво-лініїві і несподівано-стрімкі, божевільно-кольорові і постійно різні, а ще...

...а ще нема таких слів, аби викласти на папері відчуття, трепет і щем, споглядаючи те диво, коли віч-на-віч...

...і хочеться летіти.

І ті, що плавають, живуть і літають в цих благословенних водах, лісах і небесах, – вишивані на полотні часу Вічну Легенду про свою дивовижну країну на імення Карпатія, що початок свій бере аж із самого дна морського...

21.04.09

МОЛИТВА

– а хто сказав, що тебе мають любити?

– зобов’язані визнавати?

– приречені цінувати?

Свої і чужі, рідні і вороги, народ і просто публіка...

У нас самих і поза межами нашого Я є стільки глибин і висот, справжнього і великого, страшного і божевільного, прекрасного і жертвового, то чи варто бажати ласки юрби, а чи навіть милості осіб коронованих, маючи такий арсенал коштовностей...

...а ще маючи НЕБО і ЗЕМЛЮ і весь ПРОСТИР між ними, – іди, пливи, лети...

Тож ніхто не зобов’язаний, не приречений, не має...

Це ти і тільки ти з першим криком своїм, з десятиліття в десятиліття не одну сотню років ПРИРЕЧЕНИЙ.

Приречений дивувати, захоплювати, бентежити, хвилювати, завойовувати й відштовхувати, кохати й ненавидіти...

...і народжувати питання,

...в собі,

і заставляти юрбу робити зусилля і думати...

Це ти приречений бути автором-режисером-актором своїх карнавалів і корид, інтимностей і трагедій, драм і комедій, населивши завойований простір ХИМЕРАМИ, що живуть твоїми радостями й печалями, муками й стражданнями...

Це ти ЗОБОВ’ЯЗАНИЙ.

Зобов’язаний бути вільним ...

ВІЛЬНИМ у ПРОСТОРІ і ЧАСІ – тобі даному і тобою вибаному.

Бо тільки вільний може літати.

Бо тільки у вільного є крила.

І від розмаху твоїх крил, широти твого обрію, глибини твоєї криниці комусь вільніше дихається в своєму урбаністичному футуризмі...

...хочє прозріває і йому відкривається власний таємничий світ, де линуть звуки, дивні і магічні...

...і світ стає кольоровіший, складніший і в когось з’являється шанс, шанс знайти, шанс зробити спробу торкнутись таємниці за дверима, що залишенні тобою прочиненими...

Це ти МАЄШ!

Легенда. ДВП, левкас, жовтково-воскова
емульсія, темпера, 2007 р.

Танець долі. ДВП, левкас, жовтково-воскова
емульсія, темпера, 2009 р.

Маєш єдине право.
Право не скурвитись.
А ще маєш можливість вибору.
Можливість здобувати і втрачати, долати і знаходити,
любити і помилюватися... і творити.
ТВОРИТИ, ЛЮБИТИ і розмовляти з НЕБЕСАМИ.
І яких ще треба нагороді відзнак?
Всяка шинеля і френч з нашивками тяжких і легких «поранень»,
погони «всенощадних звань», кілограми «біжутерії»
від властивущих за бойові і трудові звитяги, вимагають «добровільних» зрешень, зрад, відмов...
... і непомітно, з часом, вмирають мрії, сни, запах осені...
Отож ніхто не зобов'язаний, не приречений, не має.
Це твоє ноша.
Твій дар.
Персональний, іменний.
І ти несеш його.
В руках і на горбі.
Штовхаючи попід гору і котячи вниз.
Як можеш.
Як вмієш.
Це твоя МІСІЯ.
Ось тут і зараз.
Твоя і більше нічия.
Доручена тобі і лишеңъ тобі.
НЕБЕСАМИ. ПРОСТОРОМ. ЧАСОМ.
Амінь.

2012

... НІКОЛИ НЕ ВІДАЕШ, ЧИ ЗНАЙДЕШ ...

Ніколи не відаєш, чи знайдеш,
а коли знайдеш, то чи буде це тим, що шукав?
Істина...
Спробувати хоча б порозуміти, і зовсім
не розраховуючи на удачу.
Постійне відчуття – вона поруч і близько.
Мабуть, вчора і ніби завтра.
В калейдоскопі життя змінюється все.
Не міняється тільки дитинство.
І тривимірність його світу з роками все більшає,
набуваючи змісту незображеного і щемливого,
як запах осені,
пронизаної димом тліючого листя.
Бо відлік твого буття починається там.
З Бабиної Хати. Де баба й дідо такі рідні
і завжди живі.
Іде завжди такі молоді і красиві батьки.
З ковтка джерельної води із криниці – найсмачнішої
у світі, де колесо, як і колись, виводить
свою мелодію, тягнучи повне відро.
Де запах яблуні, що теж назавжди.
А корабель пливе...
І несе тебе тим кораблем по морю пам'яті.
Аби збегнути Щось. Що?
Перед тим, як приб'є до якого берега. Якого?
Звук породжує Мелодію. Слово – Поезію.
Лінія і Колір творять Гармонію.
І хай не завжди прийнятну і зрозумілу.
І хай не для всіх.
Але, благо, простору на морі – і хто-небудь зустрінеться,
і буде не так одиноко і самотньо.
Тільки проповіді збирають натовпи,
Сповіді ж достатньо одного...

однієї...

1996

РОЗМОВА ІЗ НЕБЕСАМИ

Щось про ПанЕйка

Надія ПОНОМАРЕНКО,
заслужений художник України,
доцент кафедри дизайну Закарпатського
художнього інституту,
м. Ужгород

Це в далеких 90-х, на початку свого творчого життя, Ігор Панейко написав роботу «Ужгородська Венеція», де серед відомих пам'яток обласного центру Закарпаття кинув якір вітрильник, котрий невідомо як потрапив до річки посеред міста і не може виплисти на широкі обрії. Цей живописний твір – наче символ перебування автора-прибульця у нашій «столиці». У художника з містом складні стосунки, які нарешті, з роками, вибудувалися найоптимальніше, – взаємна байдужість, ігнорування, вичікування.

Поміркований Ужгород тяжко терпить такий несподіваний Масштаб Фігури, він взагалі неохоче приймає особистості з протилежного боку Хребта, вписувати їх у свій мистецький простір не поспішає, остерігаючись порушити вже збалансовану ієрархію власних авторитетів.

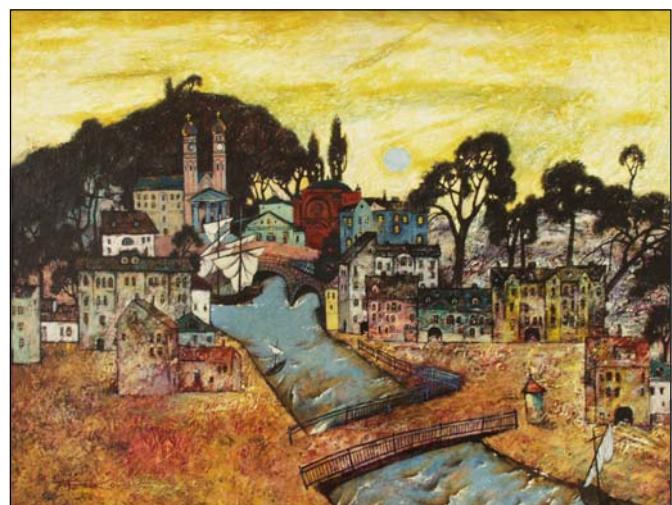
І це є великою помилкою, бо художник проживає та переживає у місті над Ужем вже понад тридцять років, написав тут, реалізовуючи свій Дар, море шедеврів. Ряд робіт

Майстра інспіровані саме Ужгородом: живописні й графічні портрети ужгородців, сценографія до вистав обласного театру, відомі пейзажі міських локацій перебування митця. Останні за його життя кілька разів мінялися, поки він остаточно не облаштувався на своєму Острові у такій собі внутрішній еміграції, зосередившись на візуальній розбудові Свого Світу. І світ цей наповнений скарбами.

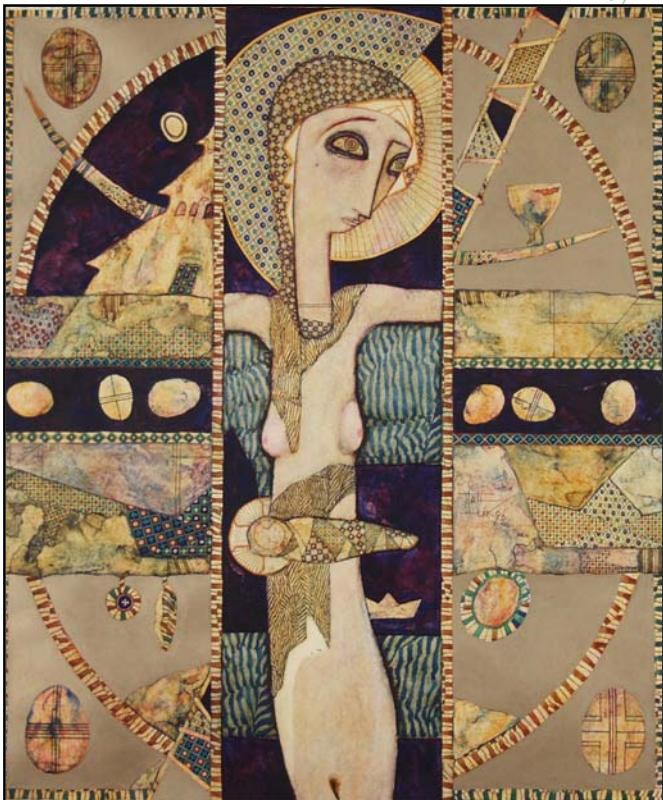
Уважний глядач вловить ледь помітні натяки врубелівського та клімтівського Геніїв в форсованій трагедійності та пишній декоративності робіт ужгородського самітника. Біль і драматизм людської й мистецької екзистенції він ховає у складних сюжетних композиціях своїх левкасів за вібруючою магмою кольору, що міниться, переливається дорогоцінними іскрами жовтого, рожевого, бірюзового, смарagдового, нестримно виповзаючи за межі форми, руйнуючи її і перетворюючись у самоцінну пульсуочу якість.

З композиції у композицію перетікають герої робіт Панейка, наче виконують фатальний Танець Долі, терплячи страждання у затісніх, декорованих з неймовірною фантазією форматах. Згустки кольору, пластика природних та геометричних форм зіштовхуються, дробляться на скалки, розсипаються розкішним калейдоскопом і знову збираться докупи у цільні шматки, наче пазли Бетховенських симфоній.

Здається, що візуальна напруга й емоційне навантаження от-от досягнуть межі і вибухнуть, обриваючи ненависні пута обставин, в деміургічному Хaosі руйнуючи й творчі нові Світи, виносячи на нові рівні Ікарів, Янголів, Карпатських Мадонн, Саломеї, Великі Води, Гетсиманські сади й кораблик з далекої й забutoї у часі Ужгородської Венеції.

Ужгородська Венеція. ДВП, левкас, жовтково-воскова емульсія, темпера, 1991 р.;
Канал. ДВП, левкас, жовтково-воскова емульсія, темпера, 2004 р.

ВЕЛИКА ПИСАНКА.
Папір, акварель, 1996 р.

Михайло СИРОХМАН,
мистецтвознавець,
м. Ужгород

Ігор Панейко – незалежний митець, постійно й органічно незалежний. Незалежний у думках і судженнях, в симпатіях-антіпатіях, із пензлем у руці і в незалежній позиції на вулицях міста, де в будь-якому гурті він завжди центр композиції. Він сам собі творець, він сам себе створив і справдив свою казкову чи королівську мрію – став володарем своєї країни і назвав її Островом.

Самостійний острів – Ігор Панейко – неповторно розташований на меридіанах мистецького світу, привабливий кліматом свободи, розмахом творчих амбіцій, рельєфом колористичних втілень і фактурних утворень, плодами знахідок і своєю насиченою дивовижними подіями історію. Попреч із вірою у найвищого Мистця, Творця світу, на Острові процвітає культ пантеїзму-панейкізму з поклонінням деревам і воді, камінню і травам, сонцю і місячному сяйву. А єдиний чин там – накладати різноманітні фарби на поверхні і славити в такий спосіб усе суще.

...На тому пам'ятному вернісажі І. Панейка (15 травня 2008 року) ужгородський мистецький і навколо-мистецький бомонд (і просто «монд») довго не розходився. Ще до огляду певних робіт, до аналізу й синтезу, виставка приголомшувала як цілісність, як мистецький супервіраз, осібна атмосфера єдиної метафоричної-символічної-поетичної мови, в якій семантика – густе, щільно, нитка до нитки, виткане особливе тональне полотно. Всі переходили від картини до картини, і було мовчазніше, ніж звичайно. Всі розуміли: це – виставка-явище, галерея одного художника і просто справжнє мис-

Культ Панейкізму: Божество кольору, Ангели форми

тецтво, і слова можуть вживатися дуже обережно, щоб не зафальшувати на його тлі. І хоч слово донині зберегло свою божественну суть, у цей день промовляло божество кольору як вигравали ангели форми. Найглибокодумніші роздуми зводилися до простого запитання: «Як він це зробив?»

Як вдалося у кожній картині зробити все – знайти кольорове звучання, що западає до глибини душі, зіткнати з кольором притчі, саги й легенди, де однаково красномовні й майже однорідна локальна пляма в півполотна, і міліметрова дужечка бліку. Як наповнити всю площину світлом, що ллечеться згори «Сонячним дощем», пропускає світиться з глибини полотна чи з-поза полотна в «Гетсиманському саду», чи завмирає, заколисане сном «Такої пізньої й теплої осені». А тоді вирізняється композиція, що захоплює, втішає, мудро оповідає, вишукано оркестрована поверхня із солуючими партіями силуетів-символів, силуетів-алегорій, із фігурами-медіаторами чи медіумами, що вводять у стан самозаглиблення, у стан медитативності, меланхолійності, майже містичного співпережиття. А тоді пропускають сюжети, підсюжети, супровідні мотиви, епізоди, казкові колізії й несподівані трафунки. Мистець не цурається оповіді – ліричної, героїчної, епічної, мітологічної. Хоча це й не оповідь, а, радше, показ, постановка, умовне й супердостовірне, незвичне у звичному, замежове в межах із чотирьох шматків досконало підібраного багету – воїстину дрібниці дають досконалість.

І, нарешті, з образу в образ, від картини до картини легко перетікає чи перелітає Дух. Він об'єднує все і наповнює роботи Майстра справжньою реальністю, якою є не довкілля, а те, що всередині нас, те, що день у день, рік у рік наповнювало душу художника.

Душа мистця наповнювалася найщасливішими дитячими враженнями, що не розгубилися, не стерлися за півстоліття: хлопачче братство з вулиці Набережної, звуки й кольори незвіданого світу широченного Лугу, обмеженого свавільною течією Стрия, стійкий донині перший запах фарб і дивосвіт бабусиної хати, зображені на одній із картин легким вітряльником, що супроводжує художника в мандрах хвилями життя.

А якогось дня йому відкрилися рідні околиці, де хатки білі й сині, а стіни потерті часом, де сонце сідає за плетиво гілок старезного саду, і дерева перетворюються на учасників утаємничого дійства, і до дійства долучаються силуети людей і тварин. Де світло вечірнього сонця перетворює траву подвір'я на коштовний килим. І випадковий промінь призахідного сонця раптом воскрешає тисячолітню пам'ять, і все в тобі вибудовується за тими ж космічними законами, що й неосяжний Всесвіт. Панейко народився художником, а в мистецтво увійшов крізь двері хатини, де мешкала його бабуся.

Він підняв світ околиці у вимір художньої трансформації, переказав провінційний досвід як багаторівневий філософський, поетичний, романтичний матеріал, інтерпретував його як самоцінний малярський простір, де єдність і гармонія досягаються на рівні умовності: «Хороший живопис завжди умовний і точний проти поганого живопису – безумовного, але не точного» (Хуан Гріс).

**Гануся. Перлина Карпат. ДВП, левкас, жовтково-воскова емульсія, темпера, 1997 р.;
Прощання з горами. ДВП, левкас, жовтково-воскова емульсія, темпера, 1999 р.**

Мистець закінчив студій на відділі художнього ткацтва Львівського інституту декоративно-вжиткового мистецтва (нині – Національна академія мистецтв). Він відстоїв свою дипломну роботу з українською версією муз, і з тих пір музи його не зраджують. Після поїздок у прибалтійські республіки і короткого, але суворого перебування-випробування у Середній Азії Ігор опинився в Ужгороді – художником Закарпатського обласного драмтеатру. Театр розкрив перед ним таємниці гри, весь світ постав як величезний театр, у якому ожили казки, сни і мрії. Поступово склався особливий Панейків театр, світ Ігоря Панейка чи Острів, де серед видимого відкривається невидиме, де стверджується, що істина безмежна і один із її виразів – чудові Ігореві картини.

Ось – іронічно-гроtesковий автопортрет: рішучий погляд Хаджі-Гірея, бойківська затятість у куточках вуст, буйні чуприна й борода і фрагменти історії життя у рельєфі чола та помітних мішках під очима. ...«Вічне повернення» – це дивної краси небо, відбите на траві прямокутниками тепла. Вічне повернення – це неможливість повернення, це лише здатність пам'ятати найріднішу хату і триматися за промінь надії, що пронизує масив надвечір'я, в якому останньою згасне дорога серцю біла стіна. Схожа інтонація в роботі «Я повернувся» – відмінність у настрої: все освітлене яскравим, можливо, короткотривалим спалахом радості, кольори світяться магнетизмом упізнавання, тимчасового віднайдення себе і свого домівства, прихистку своєї душі.

Ужгород ще так не інтерпретувався і ще не знав таких метаморфоз, як на полотні «Велика вода та Ікар у небі». Легкий картиний, майже картонний і картинковий, Ужгород погодується разом із паперовими корабликами на хвилях часу чи, може, повені. Ікар цього разу рятується втечею за межі картини, а місто може легко знести течія нинішнього людського невігластва.

Тему води продовжує серія каналів. «Канал. Стіна» – це сотня років часу, щоб набути, настоїти такі кольори, це загадковий спокій сонячної стіни і плин застояної, ледь рухомої води. Це історія каналу, стіни, води, розсіяний над каналом дух міста. Краса природи щезла – її заступила краса поверхонь.

На полотні «Великий Канал і малі Гори» – канал пірезрів, переріс себе, вкрився мохом, лишаями, гори вже стали малими, старі камені виграють гранями, що перетворюю-

ються на різокольорові трикутники. Занепад, який переходить у розквіт, що стверджує красу метаморфоз.

У «Гетсиманському саду» досліджується світло, там воно – магічне світіння особливої фактури. А в наступній картині «Гетсиманський сад. Тиша» світло набуває якоєсь евангельської правди і всеохопленості – його сила близька до одкровення, воно ллеться нізвідки і звідусль.

Багатозначні багатосcenні і водночас дуже цільні й легкі, аж ніби грайливо, намальовані картини-театри Панейка: алегоричні символи потайних схованок душі, дивовижні миттєвості снів кожного з нас, знаки свідомих і підсвідомих асоціацій репрезентують роботи «Мама. Оксана й кораблик», «Така пізня, така тепла мені наснилася Осінь», «Осінь», «Передчуття осені», «Край села». Оживають дитячі казки, тихо ангел звертає за ріг, вервочка з неба звисає, на вершині гори ялинка, як хрест, і свічечкою палає її верхівка. Повільно падають з неба дві пір'їнки – чорна й біла, побиті часом драбинки все ще запрошують піднятися, самотня жіноча постать «край села» на порозі чистої природи розквітає букетом троянд. Суперелегантної колористики полотна обрамлено декоративними крайками, пронизано нервами ліній-стежник, що ніби ведуть у ще глибші змісті.

Триптихом подано три окремі велике вертикальні роботи «Легенда», «Наречена гір» і «Танець долі». Чудодійний дух давнини, світ пращурів, де чистота й рівність, де поруч людина і тварина, примара і Мара, Цур, і Пек. Де в одному оці – божественний спалах, а в іншому – хижий вогонь. Ці світи співіснують і небезпеки немає – границі обнесено оберегами: гілочки, риски, крапки, «змійки» і прекрасні кольори, що й мару заворожать.

А ось «Європа» («Викрадення Європи») – мабуть, її український вимір. Афористичний образ вічної богині й водночас сільської дівчини у спокійному відчутті свого щасливого сьогодення і передчутті безмежного майбуття. У діамантових калейдоскопах очей відбитки й минулого, і позаминулого, і майбутнього, і вічного незмінного: кожна гранка зінниці – інший вимір буття. Та ж дівчина в народному строї легко перевтілюється в «Карпатську Мадонну» і калейдоскоп змінює тональність: в очах сум, згусток надії, віри й любові... І неможливо не поклонитися дивовижному культу панейкізму – спраглим серцем і зворушену душою!..

Паперовий кораблик на хвилях Вічності

Михайло ПРИЙМИЧ,
кандидат мистецтвознавства,
м. Ужгород

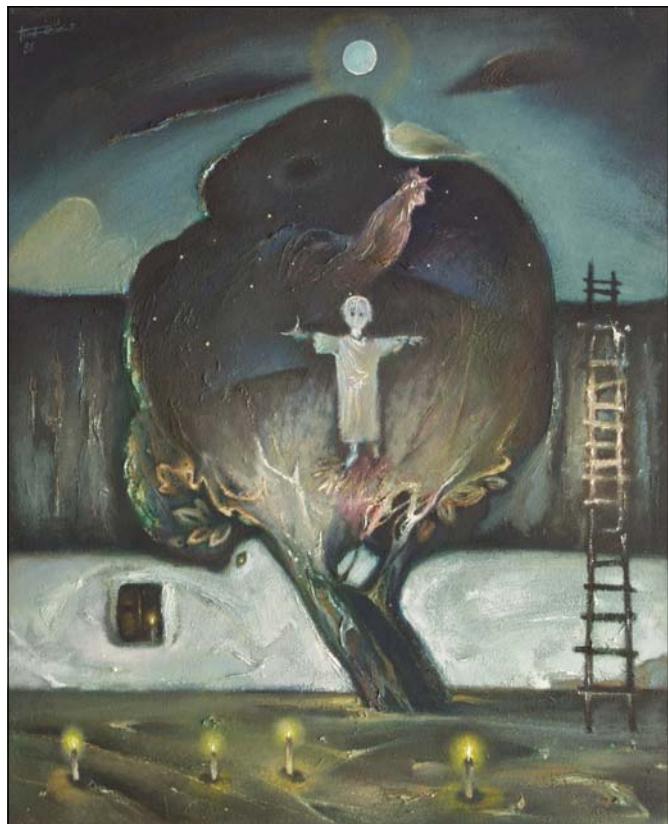
Xудожник Ігор Панейко – людина з відкритим до світу обличчям, яка тихо ступає по життєвих дорогах, доляючи простір та час. У своєму поступі прагне опанувати не тільки світ кольору та образів, але і власний внутрішній космос, у якому відображається реальність матеріального та мисливого духовного буття. Щоб поєднати ці світи у єдиний образ на полотні, необхідно оволодіти емоціями, думками та бажаннями, а також не захопитися ілюзією реальності та реальністю ілюзії, залишаючись паном свого серця та мистецького простору. І зовсім неважливо, чи життя людини та творчість художника сприймаються широким загалом, чи ні, важливо, що пан Ігор сповнений любові та великої надії на світло, яке навіть у сутінках сяє чистотою небесної блакиті. Дивовижний світ полотен мистця і дивовижне світло його думки, яка вириває з забуття надзвичайно важливі символи людського існування.

Для сприймання цих творів замало мати відчуття гармонії та розуміння естетики, необхідно бути внутрішньо відкритим, щоб змогти зустрітися зі світлом і образами власного минулого на полотнах художника. Інтуїтивне відчуття продовження минувшини в сьогоденні готує нас для сприйняття майбутнього, що дивним чином переплелось у творах художника. І насправді його інтуїція здатна схопити мить зустрічі минулих переживань з надіями майбутнього. Невипадково образи митця розкриваються не в реальному просторі чи реальному часі, вони просто існують самі по собі, наповнюючи раціональну будову наших думок спалахами емоцій і переживань.

Образи, створені художником, зrinaють нізвідки, заглядаючи у наше сьогодення мозаїчними очима. Здавалося б дивним, що людина, яка уважно вдивляється у світ, на багатьох полотнах зображає очі, позбавлені зіниць та спрямованого погляду. Ці очі скоріше відгороджують внутрішнє світло, яке може вловити тільки уважна людина, бо такий лик не промовляє поглядом, а немов провокує глядача заглянути до глибин людського серця. Крізь ці очі, як вітражі великих готичних соборів у темну ніч, мерехтить крихке світло життя, засвідчуючи незгасимість людської любові та надії у темряві суспільної байдужості. А можливо, це очі сучасного мерехтливого світу, в якому потоки інформації, сумнівні устремлення позбавили наш погляд чіткого бачення дійсності, перемішавши її з інформаційною віртуальністю життя. Це сприяє творенню ілюзій, які породжують нові страхи і упередження, шматуючи людське ество. Але світло, що йде з глибини очей, позбавлених зіниць, все ж залишається світлом, залишається орієнтиром в мороці наших внутрішніх пошуків на повернення до самого себе.

Через це ілюзії Ігоря Панейка нерідко виглядають реальнішими, аніж реальність проминаючої миті життя, а

деяка театральність стає більшою правдою за правдивість сучасних переконань. В образах художника можна зауважити архетипи нашого мислення, що сформоване глибоким корінням української культури. На полотнах з'являються дивні птахи, тварини, геометричні знаки, зав'язані в орнаментальну структуру. Зокрема, образи вовків для художника дуже близькі, бо асоціюються з самотністю людини на життєвому шляху. Разом з тим ці символи часто зустрічаються у слов'янській міфології і їх неможливо окреслити спрощеними поняттями «добре – погане», «темне – світле». З'являючись у творах сучасників, ці образи скоріше демонструють глибинну непізнану дійсність нашої культури, яка нерідко проривається назовні через вчинки, яких навіть самі від себе не очікуємо. Інтуїція дає змогу художнику поєднувати образи сивої давнини з відчуттями, розкритими через вироблену систему власних символів. У цьому можемо зауважити навіть принципи творчості, які були притаманні мистецтву іконопису чи згодом певним художнім ідеям бароко. У композиціях митця, не дивлячись на переважаючу площинність трактування, часто зустрічаємося з кількома просторами, що відкриваються через своєрідні сюжетні вікна з різним часом та образами у них. Однак твори завжди звучать єдиною ідеальною та колористичною симфонією, чому сприяє і використання художником універсальної мови символів. Для першого контакту з сучасним глядачем художник вводить ряд відкритих знаків: Мати, Храм, Дім, Стіл, Двері, Світло, Вавилонська вежа. Вони зрозумілі будь-якому глядачеві, однак ступінь його проникнення у запропоновану тему, а разом з нею у світі художника, залежить від самого глядача. Адже не самі

Я родився. Полотно, олія, 1986 р.

символи є головними героями композицій, хоча разом з кольором і є основними формотворчими засобами. Кожна робота майстра є багатовимірною, у кожній можна зауважити чудовий колорит, спробувати розшифрувати ідею зображеного символу, прочитати сюжет композиції. Розглядаючи «Вавилонську вежу» Ігоря Панейка, зауважимо, що не безглузда метушня для її спорудження несе нам надію, а дивне світло «виходу», який бачимо в основі будови. Цей же «вихід» манить глядача і через руйну храму, який наповнений звучанням порожнечі. Саме це світло притягує до себе маленького хлопчика, який, озброївшись свічками надії і любові, з вірою крокує з бабусиного подвір'я у майбутнє, залишивши свого маленько-го паперового кораблика як спогад про минуле. Самотність людської душі на стежках життя, яка є головним героєм більшості полотен пана Ігоря, змушує глядача зупинитися на хвилину перед творами, щоб заглянути у власну суть.

Простір композицій художника – це простір його свідомості та підсвідомості. І хоч його образність народилася разом з художником, сам світ цих знаків існував до нього і не закінчиться після нього. Але найважливіше, що ці знаки звучать на тлі надії маленького хлопчика, яка стає частиною нескінченності. Вітрила батьківського дому, під якими нам судилося увійти в цей світ і під якими ми і надалі продовжуємо свою дорогу аж до гавані, в якій знаходимо спокій і вічність, є білими простирадлами, вибіленими Мамою на сонці. Вони, вхоплюючи найменший подув вітру, напинаються, відносячи нас з миті хвилинного щастя до наступного життєвого переживання.

Корабель – ще один важливий символ. Як знак рятунку, він височіє у небесах, але разом з тим стає метафорою дитячого щастя у формі паперового кораблика. А якої багатозначності набувають кораблі, які пристали до гавані Хрестовоздвиженського кафедрального собору. Як глибоко відчув художник місце цього храму в історії культури нашого краю, невипадково він височить на скелі. Глибоке відчуття життя міста, його історії та його душі відкриває перед нами Ужгород з нового боку. Ужгород – ідеальний. І хоч бруківкою цього міста пробігаємо щодня, як і сотні поколінь до того, найчастіше не помічаемо його душі, а, отже, і його самого. І тільки небагатьом суджено зупинитися перед ним на своєму кораблі, кинути якір у його тихій гавані і довго вдивлятися в обличчя міста, щоб за фасадами храмів, будинків та кронами дерев зауважити Вічність.

Панейко не намагається змусити нас дивитися на світ його очима, він насамперед запрошує кожного, хто зупинився перед його творами, заглянути у світ реальності, яка існує в іншому вимірі. І вимір цього світу залежить від простору любові, широті та уважності, які сповнюють наші серця. І тільки в такому просторі можуть знайти своє місце таємничі відблиски «Гетсиманського саду», «Карпатської легенди» та «Ужгородської Венеції»...

**Продовження творчого вернісажу
Ігоря ПАНЕЙКА**
див. на 3-4 стор. обкладинки

Над Вододільними Хребтами

*Василь КУХТА,
письменник, журналіст,
м. Ужгород*

Для того, щоб зобразити сяйво... сяйво незаторкнутої людської душі, сяйво первозданності світу, напевно, замало тільки хисту, доброї малярської освіти, навіть фортуни. Потрібно бути Обраним. І тоді мистецька аскеза, на яку прирікає себе Художник, у нашому випадку Ігор Панейко, – це єдино можливий ареал духовного виживання, неприступний Острів творчої свободи мистця. Звичні до поцінувань стереотипів, ми з легкістю записуємо доробки художників до тих чи інших, часто закостенілих малярських шкіл, але творчість Ігоря Панейка для цього не надається. Вона переростає містечкові схеми, регіональні, ба навіть національні особливості, заглядає не лише за численні Вододільні Хребти, але й у позачасся. Він Сам Собі Школа, а на чому світоглядно закроєна, – філософії осучасненого стойцизму, «теорії символічних форм» Ернста Кассірера, чи, можливо, на чомусь іншому; чий фаховий досвід використовує – прерафаелітів з їх принципом «порушення спокою», Врубеля і Клімта, чи, знову ж таки, когось іншого, – це місія майбутніх глибоких дослідників доробку Великого Майстра, яких сьогодні так не вистачає. Аксіомою є тільки одне: всупереч всьому Ігор Панейко вибудував власну систему образів і символів, виражально-зображенівських можливостей, виплекав неповторну манеру, автономний творчий материк, міцно прописавши його не тільки на українській, європейській, але й світовій мистецькій мапі.

Біла Ночі Ужгорода. Полотно, олія. 1986 р.

ЧИТАЄМО. ДИВИМОСЬ

МОНОГРАФІЯ ПРО НАРЦІС ВУЗЬКОЛИСТИЙ

Нещодавно у київському книжковому видавництві «Фітосоціоцентр» (Київ, 2014), за фінансової підтримки Всеукраїнської громадської організації «Асоціація природоохоронних територій України», вийшла друком наукова монографія «Нарцис вузьколистий (*Narcissus angustifolius* Curt.) у природній флорі України».

Її авторами є науковці Інституту ботаніки ім. М.Г.Холодного Національної академії наук України та Карпатського біосферного заповідника доктори біологічних наук, професори С.М. Зиман та Ф.Д. Гамор і кандидати біологічних наук О.В. Булах та М.І. Волошук.

Важливо наголосити, що рідкісна рослина – нарцис вузьколистий, який утворює знамениту Долину нарцисів на Закарпатті, включена до Червоної книги України, Європейських червоних списків та охороняється Бернською конвенцією. Але найцікавіше те, що цей вид зростає в Україні винятково на Закарпатті, а його найбільші популяції в Долині нарцисів, на Свидовецьких і Марамороських горах входять до складу Карпатського біосферного заповідника.

У книзі подаються результати багаторічних фундаментальних екологічно-біологічних досліджень цього унікального ботанічного таксона, які можна вважати суттєвим вкладом у розвиток біологічної науки. Проаналізовано історію досліджень виду у вітчизняній та зарубіжній літературі, географію його поширення, подано екологічно-фітоценотичні, морфологічні та популяційні особливості. Здійснено серйозний критичний перегляд таксономічного статусу цього виду й огляд наявної літератури з таксономії усього роду *Narcissus*. Не підверджено наявність якихось підвідів та різновидів нарциса вузьколистого, як про це йшлося в інших наукових джерелах.

Окремо розглянуто проблеми охорони та збереження виду. Наголошено, що включення Долини нарцисів, Свидовецького та Марамороських високогірних масивів нарциса вузьколистого до складу Карпатського біосферного заповідника створює умови для їх охорони та збереження. А реалізація, зокрема у Долині нарцисів, природоохоронних заходів (періодичне сінокосіння, вирубування верб та регулювання гідрологічного режиму) дозволяє підтримувати цю популяцію у задовільному стані. Більше того, регулювання сукцесійних процесів забезпечує збереження тут ще 23 видів рідкісних та ендемічних рослин і 10 видів рідкісних тварин, які занесені до Червоної книги України та Міжнародних червоних списків.

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ З ОСНОВ УПРАВЛІННЯ БІОСФЕРНИМИ РЕЗЕРВАТАМИ В УКРАЇНІ

Міністерство екології та природних ресурсів України, Карпатський біосферний заповідник та Ужанський національний природний парк опублікували за редакцією доктора біологічних наук, професора, засłużеного природоохоронця України, заступника директора Карпатського біосферного заповідника Ф.Д. Гамора

та кандидата біологічних наук, засłużеного природоохоронця України, начальника відділу розвитку природно-заповідного фонду Мінприроди України Г.В. Парчука збірник матеріалів «Основи управління біосферними резерватами в Україні» (Ужгород: КП «Ужгородська міська друкарня», 2014. – 320 с.).

У збірнику розміщено основні нормативно-правові акти ЮНЕСКО (Резолюція 28-ї Генеральної конференції ЮНЕСКО (1995 р.), Концепція розвитку біосферних резерватів, Севільська стратегія для біосферних резерватів, Статутні рамки Всесвітньої мережі біосферних резерватів, Памплонські рекомендації (Севілья+5) щодо створення та функціонування транскордонних біосферних резерватів, Мадридський план дій для біосферних резерватів, Дрезденська декларація про біосферні резервати та зміни клімату тощо) та українського законодавства, що регламентують діяльність біосферних резерватів (заповідників).

Подано статті, коментарі та номінації, присвячені аналізу досвіду роботи з реалізації в Україні та за кордоном основних засад функціонування біосферних резерватів, зокрема виконання Статутних рамок про біосферні резервати, Севільської стратегії, Мадридського плану дій та Дрезденської декларації про біосферні резервати та зміни клімату, окреслено перспективи розвитку мережі біосферних резерватів в Україні.

Публікується проект модельного закону щодо імплементації концепції біосферних резерватів до національних законодавчих актів, що розроблений національним комітетом Франції з Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» у 2010 році, і який Міжнародна Координаційна рада Програми «Людина і біосфера» ЮНЕСКО рекомендує для впровадження урядами усіх країн, де створені біосферні резервати.

У збірнику розміщено також матеріали міжнародного науково-практичного семінару «Розвиток системи біосферних резерватів в Україні», який відбувся 1-3 жовтня 2014 року на базі Ужанського національного природного парку.

В опублікованих матеріалах особливий акцент зроблено на підвищенні ролі біосферних резерватів у розв'язанні проблем сталого розвитку.

Збірник праць адресований науковцям та фахівцям з охорони природи, екологічної освіти, рекреації та туризму, працівникам органів влади, місцевого самоврядування та громадськості.

Видання профінансовано Проектом технічної допомоги Європейського Союзу «Додаткова підтримка Міністерства екології та природних ресурсів України у впровадженні секторальної бюджетної підтримки».

Електронна версія збірника розміщена на веб-сайті Карпатського біосферного заповідника.

КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК ТА ІНСТИТУТ ЕКОЛОГІЇ КАРПАТ НАН УКРАЇНИ ЗАСНУВАЛИ СПЛЬНИЙ «НАУКОВИЙ ВІСНИК»

Недавно Міністерство юстиції України зареєструвало новий науковий збірник «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України».

Метою створення цього видання є розповсюдження відомостей про результати природничих наукових досліджень у Карпатському регіоні, інформування наукових кіл про актуальні питання вивчення біотичного та ландшафтного різноманіття, охорони природи та використання природних ресурсів, сталого розвитку Карпатського регіону та ведення заповідної справи.

Співзасновниками видання є Карпатський біосферний заповідник та Інститут екології Карпат Національної академії наук України.

Це видання за цільовим призначенням є науковим, із загальнодержавною сферою розповсюдження. Передбачена публікація статей українською та англійською мовами. Виходить один раз на рік.

Передбачається, відповідно до чинних вимог, забезпечити включення цього видання до переліку наукових фахових видань України й до міжнародних наукометричних баз даних.

Плата за публікацію матеріалів не передбачена. Всі подані до друку статті будуть рецензовані незалежними експертами.

На думку засновників, науковий щорічник сприятиме об'єднанню науковців різних напрямів і спеціалізацій у справі дослідження природи Карпат. А необхідність цього є чималою, адже для Карпатського регіону властиві ще значні запаси природних ресурсів та унікальна в Україні й світі біота, зокрема тут знаходиться українська частина (як єдиний природний об'єкт України) українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», близько 150 видів тварин та 225 рослин, що включені до Червоної книги України, а ще десятки включенні до Міжнародної Червоної книги, Європейських червоних списків, охороняються Бернською конвенцією тощо.

Проте в горах порушена екологічна рівновага, почалися катастрофічні паводки, селі та зсуви, проблематичним стає водопостачання місцевого населення, панує бідність і безробіття, регіон належить до економічно депресивних і є однією з найбідніших і слаборозвинених частин України.

Процес розвитку в Українських Карпатах зосереджується, здебільшого, на експлуатації природно-ресурсного потенціалу. Спостерігається надмірне суцільне вирубування лісів та безсистемна туристично-рекреаційна забудова високогірних територій, що призводить до руйнування унікальних екосистем, зокрема оселищ рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин.

Особливу загрозу становлять проекти будівництва гідроелектростанцій на гірських річках та освоєння родовищ нафти, газу та інших корисних копалин, навіть у зонах розташування природоохоронних територій, екологічно небезпечні тенденції закріплюються в региональних схемах планування територій тощо.

Повільно впроваджуються вимоги Рамкової конвенції про охорону та сталій розвиток Карпат та Протоколів «Про збереження і стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття до Рамкової конвенції про охорону та сталій розвиток Карпат» (підписаний в м. Києві 22 травня 2003 р.) і «Про стале управління лісами до Рамкової конвенції про охорону та сталій розвиток Карпат» тощо.

У зв'язку з цим наукові праці й науково-практичні рекомендації, які будуть опубліковані на сторінках збірника, сприятимуть не тільки активізації досліджень, але й допомагатимуть збереженню природи та організації сталого природокористування в Карпатах.

Зaproшуємо науковців, працівників вищих навчальних закладів, науково-дослідних і природоохоронних установ та всіх природодослідників наукові статті (відповідно до правил публікації у фахових виданнях, вимоги до оформлення рукописів – аналогічні вимогам до тематичного збірника Інституту екології Карпат НАН України, див. <http://ftp.ecoinst.org.ua/rules.pdf>) надсилати на адресу Карпатського біосферного заповідника: 90600, м. Рахів, вул. Красне Плесо, 77; cbr-rakhiv@ukr.net, довідки за тел. (03132) 2-21-93; 2-27-57. Обсяг – не більше 12 сторінок. Перший випуск збірника має вийти у світ орієнтовно в другому кварталі 2016 року.

ВІДЕОФІЛЬМ «КАРПАТСЬКІ БУКОВІ ПРАЛІСИ У СЛОВАЧЧИНІ»

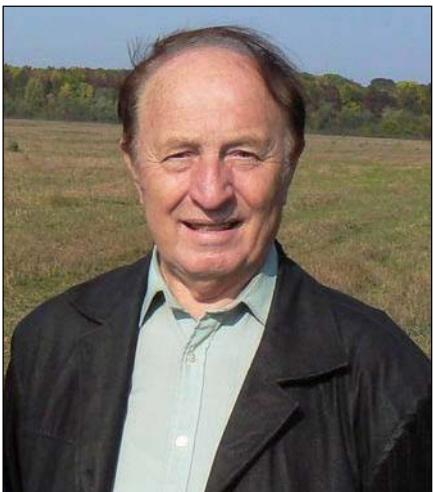
Одним із найважливіших завдань, поставлених Конвенцією про збереження всесвітньої культурної та природної спадщини перед країнами, які володіють об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, є їх популяризація.

У цьому контексті Державна служба охорони природи Словаччини, у рамках проекту швейцарського фінансового механізму «Розвиток охорони природи та природоохоронних територій у Словецьких Карпатах», в 2015 році підготувала відеофільм словацькою та англійською мовами «Карпатські букові праліси у Словаччині» (які входять до складу транснаціонального українсько-словачько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»).

Науково-популярний відеофільм розкриває закономірності будови та функціонування дикої природи, доступно демонструє екологічні процеси, що відбуваються в букових пралісах, розкриває їх природоохоронну та соціально-економічну значимість.

Автори відеофільму Ян Кадлечік, Іван Коубек, В'ячеслав Кібічка та Здено Влах.

Матеріали рубрики підготував Федір ГАМОР

ЗАМІСТЬ КВІТКИ НА МОГИЛУ ПРОФЕСОРА КОМЕНДАРЯ

24 червня 2015 року не стало доктора біологічних наук, заслуженого професора Ужгородського національного університету та Національного університету «Києво-Могилянська академія», Соросівського професора, відмінника освіти України, завідувача науково-дослідної лабораторії охорони природних екосистем УжНУ, заслуженого діяча науки і техніки України, експерта BSP, члена редколегії журналу «Зелені Карпати».

В.І. Комендар народився в селі Буштино Тячівського району Закарпатської області 2 березня 1926 року. З дитинства спізняв чарівність мальовничої природи рідного краю. Саме в п'ятдесятих роках минулого століття він, тоді молодий науковець, стояв біля витоків створення на Закарпатті заповідних урочищ, невеликих заказників, які з часом, за його особистою ініціативою, перетворилися у крупні природоохоронні структури, зокрема Карпатський біосферний заповідник, до складу якого входить знаменита на весь світ, захищена від знищення саме професором Комендарем, Долина нарцисів, НПП «Синевир» і «наймолодший» з НПП – «Зачарований край». Також на початку 60-х років минулого століття разом з професором Степаном Фодором відкрив і зберіг для науки високогірне болото Чорне Багно.

В.І. Комендар – автор-винахідник, який отримав патент на виготовлення, за особливим рецептом, всім відомого не тільки на теренах нашої держави, а й за її межами унікального лікувального напою «Бальзам Комендаря». Пам'ятас-

мо його як незмінного ведучого популярної природоохоронної програми Закарпатського телебачення «Шовкова косиця». Вона виховала не одне покоління природолюбів, дала напрямок на збереження і відтворення природи рідного краю.

До останнього подиХу працював як науковець, публіцист, громадський діяч. Був членом науково-технічних рад декількох природно-заповідних об'єктів Закарпаття. Ще в травні 2015 року особисто схвалив наукове обґрунтування про розширення території Національного природного парку «Зачарований край». Саме він на початку 90-х років минулого століття, разом з іншими науковцями УжНУ, обґрунтував, що територія цього заповідного об'єкта на Іршавщині, наділеного унікальними природними комплексами, повинна становити не менше 15 тис. га.

Василь Іванович Комендар увійшов в історію вітчизняної науки як патріарх заповідної справи, захисник закарпатських лісів. Має титанічну наукову спадщину, якою жив, яку створив.

Я був товарищем Василя Івановича. Мое прізвище та мою сім'ю неодноразово згадував у різних публікаціях, і я цим пишався... пишаюсь, що з такою людиною спілкувався протягом багатьох років.

Нехай рідна земля буде Тобі пір'яною, мій незабутній друге!

**Василь ПАВЛИЩЕ,
депутат Іршавської райради,
с. Ільниця Закарпатської області**

УВІКОВІЧНИМО ІМ'Я ВИДАТНОГО ЗАХИСНИКА ПРИРОДИ КАРПАТ

Нешодавно пішов із життя відомий український вчений-природодослідник, видатний захисник природи Карпат, доктор біологічних наук, професор, засłużений діяч науки і техніки України Василь Іванович Комендар.

В.І. Комендар вніс визначний вклад у дослідження та збереження природи Закарпаття, виховав велику плеяду спеціалістів-екологів, був неперевершеним пропагандистом ідеї охорони природи, заснував та протягом десятиріч очолював Закарпатське обласне товариство охорони природи, організував і був ведучим программи «Шовкова косиця» на Закарпатському телебаченні, опублікував велику кількість монографій, науково-популярних та публіцистичних статей у засобах масової інформації, спрямованих на захист природи, зокрема збереження лісів Закарпаття.

ПАМ'ЯТЬ

Велика заслуга професора В.І. Комендарай у створенні заповідників та національних природних парків у Карпатах. Завдяки його принциповості та наполегливості вдалось зберегти Долину нарцисів, праліси Закарпаття та багато інших унікальних природних об'єктів.

Був однією з найбільш відомих особистостей Закарпаття, з його ім'ям, без сумніву, пов'язано не тільки збереження природи, але й розвиток краю загалом.

З метою увіковічнення пам'яті цієї непересічної постаті адміністрація КБЗ звернулась до голови Закарпатської обласної ради Володимира Чубірка та департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА з пропозицією розглянути можливість присвоєння імені професора Василя Комендарай природоохоронному науково-дослідному відділенню «Долина нарцисів» Карпатського біосферного заповідника, Національному природному парку «Зачарований край», одній із вулиць у місті Ужгороді та встановити меморіальну дошку на стіні корпусу біологічного факультету Ужгородського національного університету, деканом якого він працював тривалі десятиліття.

Нашу пропозицію щодо увіковічнення пам'яті професора Василя Комендарай (згідно листа до Закарпатської обласної ради від 24.07.2015 року № 1006/01-11) Закарпатська обласна держадміністрація та її департамент екології та природних ресурсів цілковито підтримали.

Відрадно і те, що Програмою охорони навколошнього природного середовища Закарпатської області на 2016-2018 роки, яка затверджена розпорядженням № 437 від 27.11.2015 року голови Закарпатської обласної державної адміністрації Г. Москаля, передбачено для «проведення заходів із вшануванням пам'яті доктора біологічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України В.І. Комендарай» виділити у 2016 році 50 тисяч гривень.

А за результатами громадських слухань Ужгородська міська рада передбачає перейменувати вулицю Джамбула на Василя Комендарай.

Будемо сподіватись, що до 90-річчя від дня народження вченого, яке виповниться 2 березня 2016 року, схвалені органами державної влади пропозиції будуть реалізовані у повному обсязі.

Федір ГАМОР

ЗМІСТ

Шанс уберегти планету

ГАМОР Ф. Біосферні заповідники (резервати) як модельні території для сталого розвитку та деякі аспекти вдосконалення їхньої діяльності в Україні

Ekoсvit u подіях

Микола Рибак – директор Карпатського біосферного заповідника

ГАМОР Ф. На Комітетських слуханнях у Верховній Раді України обговорено проблеми природно-заповідного фонду

ГАМОР Ф. Делегація повіту Марамуреш (Румунія) відвідала Рахівщину

ГАМОР Ф. Українсько-румунська робоча зустріч у Діловому

ГАМОР Ф. Національна комісія України у справах ЮНЕСКО опікується сталим розвитком регіону розташування букових пралісів Карпат

ГАМОР Ф. В Ужгороді презентовано проектну ідею щодо створення Рахівського транскордонного українсько-румунського еколого-туристичного вузла

ГАМОР Ф. 200 років з дня народження відомого закарпатського натуралиста Людвіга Вагнера

БЕРКЕЛА Ю. За досвідом – у «Медобори»

ГАМОР Ф. Шведські науковці вивчатимуть праліси КБЗ

ГАМОР Ф. Українсько-швейцарський семінар у букових пралісах КБЗ

ГАМОР Ф. Всесвітній День охорони навколошнього середовища у КБЗ відзначили міжнародним «круглим столом»

БАБІЧИН Ю. НПУ імені М. Драгоманова та НПП «Синевир»: точки дотику

Мінприроди прагне виробити моделі співпраці з територіальними громадами

ШЕТЕЛЯ М. Працівники НПП «Синевир» пройшли стажування в Чехії та Словаччині

БАБІЧИН Ю. Відновлено фольклорно-туристичний фестиваль «На Синевир трембіти кличуть»

ГАМОР Ф. Німецькі екологи відвідали Угольські букові праліси

ГАМОР Ф. Гуцульська слава

Нарада щодо збереження пралісів та старовікових лісів у Карпатському регіоні

ГАМОР Ф. Нацкомісія України у справах ЮНЕСКО стурбована незадовільним станом виконання актів Президента та Уряду України зі збереження букових пралісів

БЕРКЕЛА Ю., ПОКИНЬЧЕРЕДА В. Семінар природоохоронців у Словаччині

ШЕТЕЛЯ М. НПП «Синевир» презентував туристичні можливості на виставках у Києві, Львові та Ужгороді

ГАМОР Ф. У КБЗ працювала польова експедиція швейцарського науково-дослідного інституту

ГАМОР Ф. Як запобігти екологічному колапсу

Стор.		30
	ГАМОР Ф. До розв'язання екологічних проблем Закарпаття долучаються космонавти та дипломати	30
1	Нова редакція проекту Закону «Про відходи»	31
2	Зміна клімату на Розточчі	32
	ГАМОР Ф. Засідання Спільногоменеджмент-комітету з управління об'єктом Всеєврітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»	32
12	Конференція «Зміна клімату та безпека: безпрецедентні впливи, непередбачувані ризики»	34
12	Виїзне засідання Робочої групи з охорони природи	34
	Заключна конференція Проекту технічної допомоги «Додаткова підтримка Міністерству екології та природних ресурсів України в реалізації секторальної бюджетної підтримки»	34
14	ПРИНДАК В. НПП та місцеві громади: поліпшення взаємин	35
15	НПП «Нижньодніпровський» діє	36
	Обговорення Проекту національного плану дій з охорони навколошнього природного середовища на 2016-2020 роки	36
	Кроки в сфері збереження озонового шару	36
17	Мінприроди: «Наша мета – збільшити показник територій, які мають природоохоронний статус, до середньоєвропейського рівня»	37
18	ГАМОР Ф. «Гаряча тема»: 1. Проект Стратегії регіонального розвитку Закарпаття доцільно доопрацювати; 2. Чи буде створено Рахівський транскордонний українсько-румунський еколого-туристичний вузол?	38
19	СЛОБОДЯН О. Заповідні Горгани	41
	ГОЛИНСЬКИЙ Я. Рейнджери високогір'я	43
20	Стежками таємничих Горган	44
	ПРИНДАК В. Фортеця бойківського краю (НПП «Сколівські Бескиди»)	46
21	ШКУРГАН В. А за деревом – дерево... (Як вирішити животрепетні проблеми НПП «Гуцульщина»?)	50
	ШКУРГАН В. Из захланної мли...	53
22	КРИНИЦЬКИЙ Г., ДЕЛЕГАН І. Золотий фонд природничої науки (з нагоди 95-річчя від дня народження професора Степана Стойка)	59
	ГЕТЬМАН В. Дух Землі (прив'язаність до рідних місць – основа збереження ідентичності)	63
23	СТЕФУРАК Ю., СТЕФУРАК І., ПАСАЙЛЮК М. Гуцульська порода коней Карпатського регіону України (методи збереження та удосконалення генофонду)	69
	ВОЛОЩУК М. Забута слава Квасівського Менчулі (у минулому на полонинах Рахівщини виготовляли ементальський сир)	82
24	ГОДОВАНЕЦЬ Б. Аквіла – цар птахів	84
25	ДОВГАНИЧ Я. Правило таліона? (морально-етичні аспекти стосунків людини і вовка)	87
26	ШЕТЕЛЯ М. «Курорт» для Бені, Рози, Бубочки та їх друзів (у реабілітаційному центрі бурих ведмедів НПП «Синевир» клишоногим повертають природні інстинкти та вчать жити дружно)	90
29		
29		

CONTENTS

	Page
ДЕЛЕГАН І., ДЕЛЕГАН І. Чому оленеподібні?	92
МОСКАЛЮК Б. Рослини-«хижаки»	93
ЗЕЛДІ М. Закарпатська хурма	95
ФОКШЕЙ С. Трюфельне «полювання» (невичайні делікатеси в Карпатах)	96
ПУШКАР Б. На берегах медових рік (роль природних чинників у формуванні рекреаційного господарства Тернопілля)	98
ГАМОР Ф. Як зберегти Долину нарцисів?	101
РУДЕНКО В. Річкові долини як межі рівнів різноманітності та продуктивності природно-ресурсного потенціалу України	102
ГЕТЬМАН В. Гульба на смітнику (проблеми накопичення відходів життєдіяльності людини)	104
КОЛОМІЄЦЬ С. Чому сміттєзвалища страшніші за бойовиків ДНР?	109
ДИМАНЬ Т. Втілення християнських ідей в екологічній освіті	111
ГАМОР Ф. Церква закликає припинити руйнацію природи	113
<i>Nota bene</i>	
Як і чому міняється клімат?	114
РУЩАК А. Останній зі знахарів (спогади про Івана Кікінчука)	115
ТКАЧ М. Голос грому	118
ПИЛИПОВИЧ О. Карабське диво	120
ГАМОР Ф. У Географічному центрі Європи відзначили Дні європейської спадщини	124
КУХТА В. Не здогадуєшся...	125
ЗЕЛІНСЬКИЙ В. «Тема європейської спадщини на сторінках книги Василя Кухти «Deus ex machina»	126
ЗУХЕНТРУНК Ф., ДЕЛЕГАН І., ДЕЛЕГАН І. Кузня європейських еліт (650 років Віденському університету)	128
ПАВЛІЧКО Я. Знакочекання	130
ДУРУНДА А. «Коню вороненський, дубни на помості...»	132
ПАНЕЙКО І. Карпатія, країна з дна морського.... (з денників художника)	134
ПОНОМАРЕНКО Н. Щось про ПанЕйка	138
СИРОХМАН М. Культ Панейкізму: Божество кольору, Ангели форми	139
ПРИЙМИЧ М. Паперовий кораблик на хвилях Вічності	141
КУХТА В. Над Вододільними Хребтами	142
ГАМОР Ф. Монографія про нарцис вузьколистий; Збірник матеріалів з основ управління біосферними резерватами в Україні; Карпатський біосферний заповідник та Інститут екології Карпат НАН України заснували спільний «Науковий вісник»; Відеофільм «Карпатські букові праліси у Словаччині»	143
ПАВЛИЩЕ В. Замість квітки на могилу професора Коменданта	145
ГАМОР Ф. Увіковічнимо ім'я видатного захисника природи Карпат	145
A chance to save the Planet	1
<i>The global climate Conference of State Parties on climate changes was held in Paris 30.11-12.12.2015. The main result of this Conference was the first Agreement on reducing greenhouse gas emissions which shall be subject to compulsory implementation from 2020.</i>	
HAMOR F. Biosphere Reserves as the model areas for sustainable development and other aspects of their improving activities in Ukraine.	2
<i>In the context of the ratification of the Association Agreement between Ukraine and the European Union the problems of the Biosphere Reserves development and improving of Ukrainian legislation that regulates Reserve's activities correspondingly the urgent solutions. In his manuscript Professor and Honoured Scientist of Ukraine Fedir Hamor discusses the role of Ukraine as a part of the World Network of the Biosphere Reserves, variability of the Ukrainian legislation according the principles of activity of the Biosphere Reserves and other protected institutions. Besides, it is necessary to improve the essential principles of activity of the NRF, protection and preservation of the valuable natural ecosystems, prevent to recent legislative «trends» of the Ukrainian Reserves to become the state business, and also affects a number of other problems.</i>	
Ecoworld in events	
Rybak M. – Director of the Carpathian Biosphere Reserve	12
HAMOR F. At the Committee audition in the Parliament of Ukraine were discussed the problems of the Natural Reserve fund	12
<i>February 4. 2015. At the hearing in the Committee of the Environmental Policy, Natural Resources and Elimination of Consequences of Chernobyl Catastrophe, the Parliament of Ukraine analyzed the state of the Natural Reserve Fund of Ukraine. The most disturbing symptoms were discussed, and they included the total deforestation and the removal of the round timber abroad, also the removal of the reserved territories, conversion of the Reserves and National Parks to the State Forestry Agency, the commercial logging companies, progressive destruction of the system of the public administration areas and protected areas at the local level, sabotage of the performance orders of the President and the Government of Ukraine to transfer the forest territories in the National Natural Parks and Reserves, collisions round the Ukrainian legislation, particularly in terms of the environment management at the protected territories. In particular, the important role of the Action Plan for the sustainable development and improvement of the mountain settlements in the Ukrainian part of the Ukrainian-Slovak-German UNESCO World Heritage site «Primeval Beech Forests of the Carpathians and ancient beech forests in Germany», approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine (September 10.2014), and the modern movement of passenger trains on the route Kyiv-Rakhiv.</i>	
<i>Professor F. Hamor in his report at the Committee hearings paid attention to the problems of the Biosphere Reserves and the necessity of the improvement of the Ukrainian legislation which controls their activities. The secretariat of the Committee presented the modern information including the results of the analyse of data and concrete proposals for implementing regulations of UNESCO to the Ukrainian legislation.</i>	

HAMOR F. The delegation of the Maramures County (Romania) visited Rakliv	14	<i>(Romania), local government officials, forestry enterprises, National Parks close to the Romanian-Ukrainian state border, and others.</i>
<i>10.02.2015. The delegation of the Romanian County Council Maramures visited the Rakliv District of the Transcarpathian Region. During the meetings the further development of the cross-border environmental cooperation was discussed, including the establishment of the Ukrainian-Romanian Reserve in the Maramures mountains and other joint projects.</i>		
HAMOR F. Ukrainian-Romanian work meeting in the village Dilove	14	
<i>2.03.2015. In the village Dilove (Rakliv District, Transcarpathian Region) the work Meeting of the representatives of the Maramures County and Transcarpathian Regional State Administration according the reconstruction of the road bridge across the river Tysa at the Ukrainian-Romanian border in the village Dilove was held.</i>		
HAMOR F. National Commission for UNESCO affairs in Ukraine cares on the sustainable development of the primeval beech forests of the Carpathians	15	
<i>March 24, 2015. The XVI Commission meeting was held on which the issue of work of the Biosphere Reserve and preservation of the unique in Ukraine natural UNESCO World Heritage site «Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» were discussed.</i>		
HAMOR F. In Uzhgorod the project idea on the establishment in Rakliv the cross-border Ukrainian-Romanian ecotourism was presented	16	
<i>April 24-25.2015. In Uzhgorod at the Scientific International Conference «Investment and innovative principles of the national economy in the market conditions,» Professor F. Hamor paid the attention to the problems of development of the Ukrainian-Romanian bilateral cooperation.</i>		
HAMOR F. 200th anniversary of the famous Transcarpathian naturalist Ludwig Wagner	17	
<i>May 14-16.2015. In Berehovo (Transcarpathian Region), in the Transcarpathian Hungarian Institute named after Francisk II Rakoczi II, the Scientific International Conference devoted to the 200th anniversary of the Transcarpathian naturalist Ludwig Wagner was held.</i>		
BERKELA Yu. For the experience to Nature Reserve «Medobory»	18	
<i>May 18-20.2015. In the Nature Reserve «Medobory» (Ternopil Region) the scientific workshop «Preservation and restoration of the natural ecosystems in the Nature Reserves and the protected areas of the Nature Reserve Fund» was held.</i>		
HAMOR F. Swedish scientists will study the primeval beech forests in CBR	18	
HAMOR F. Ukrainian-Swiss workshop in the primeval beech forest in CBR	19	
<i>June 4.2015. In Uhokha the primeval beech forests in CBR the scientists from the Swiss Federal Institute for Forest, Snow and Landscape Research (WSL), from CBR, Ukrainian National Forestry University and Ukrainian Scientific Research Institute named after P.S. Pasternak spent the Field Research Seminar.</i>		
HAMOR F. World Environment Day in CBR celebrated with the International «round table»	19	
<i>June 5.2015. In Rakliv the Forum was held with the participation of scientists from CBR, University of Sustainable Development (Eberswalde, Germany), Maramures Mountain Nature Park</i>		
		<i>(Romania), local government officials, forestry enterprises, National Parks close to the Romanian-Ukrainian state border, and others.</i>
BABICHYN Yu. NPU named after M. Drahomanov and NNP «Synevyr»: the point of contact	20	
<i>June 17-19. 2015. In the NNP «Synevyr» the Scientific Conference «Scientific and socio-economic problems of NNP» Synevyr «was held and it was dedicated to the 180th anniversary of the National Pedagogic University named after M. Dragomanov.</i>		
Ministry of ecology and natural resources wants to operate a model of cooperation with local communities	21	
<i>July 24.2015. The meeting of the Deputy Minister of Ecology and Natural Resources of Ukraine S.Kurykin with head of the Transcarpathian Regional State Administration G.Moskal was held.</i>		
SHETELYA M. The employees of NNP «Synevyr»	21	
BABICHYN Yu. The folklore and tourist festival «To Synevyr trembly calling» is renewed	22	
HAMOR F. The German encologists visited the primeval beech forests in Uhokha	23	
<i>September 1-4.2015. The German experts on the environment protection, forestry and others from the National Park «Hainich» (Thuringia) visited the primeval beech forests in CBR.</i>		
HAMOR F. The Hutsul Glory	23	
<i>September 11.2015. In the framework of the XXII International Hutsul Festival in the Nadvirna, Ivano-Frankivsk Region, the Scientific and practical Conference «National-patriotic, natural and ecological, moral and legal education of the population in the Hutsul Region as an important contribution to maintaining the integrity of Ukraine, its natural resources, historical and cultural heritage: the state, problems and ways to solve them» was held.</i>		
The meeting on preservation of primeval forests in the Carpathian Region	24	
<i>September 15.2015. In the Orkhuskyi Centre under the leadership of the Minister of Ecology and Natural Resources of Ukraine S.Kurykin the meeting on preservation of primeval and old growth forests in the Carpathian Region by expanding of the National Nature Parks was held.</i>		
HAMOR F. Ukraine National Commission for UNESCO concerned about the unsatisfactory performance of the Acts of the President and Government of Ukraine according the conservation of the primeval beech forests	26	
<i>September 17.2015. The regular meeting of the XVIII National Commission for UNESCO was held. The implementation plan of the Commission and its previous decisions were analyzed.</i>		
BERKELA Yu., Pokynchedera V. The Nature Conservation Workshop in Slovakia	28	
<i>September 17.2015. The International Seminar «Advantages of the international status of environmental institutions in the Zemplinsky Region» was held in Snina, Slovakia. The urgent problems of the forest management which have arisen in the Slovak part of the UNESCO World Natural Heritage «Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» were discussed.</i>		
SHETELYA M. The NNP Synevyr presented the touristic opportunities at the exhibitions in Kyiv, Lviv and Uzhgorod	28	
HAMOR F. The working expedition from the Swiss Scientific Research Institute was held in the CBR	29	
<i>From September 22 to October 3.2015 the field team from the Swiss Federal Institute for Forest, Snow and Landscape Research (WSL)</i>		

with the participation of the French and Ukrainian researchers conducted the first part of inventory work in the framework of the next inventory on 10 ha plots of the primeval beech forests in Uholka, CBR.

HAMOR F. How to prevent ecological collapse 29

October 13.2015. In Uzhgorod, in the frame of «The week of the nature protection in the Transcarpathia», the Scientific and practical Conference «Environmental issues and community development strategy in the Transcarpathia 2020» was held.

HAMOR F. To solve the environmental problems in the Transcarpathia involved the astronauts and diplomats 30

At the «round table» «Innovative approaches to solve the environmental problems in the Transcarpathia» which was held on October 16.2015 in Uzhgorod, there were discussions about the transformation of the Transcarpathian Region to the Environmental Region. Co-organizers of this Meeting the Transcarpathian Regional Administration, Uzhgorod National University and the National Academy of Sciences of Ukraine with the support of the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine.

The new version of the draft Law «On wast management» 31

IT was discussed with the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine during the Expert Meeting with participation of the representatives of the community.

Climate changes in Roztochchya 32

October 22.2015. In the NR «Roztochchya» (Lviv Region) the Seminar «Climate Changes in Roztochchya: research and adaptive capacity of local communities in Yavoriv» was held.

HAMOR F. The Joint Management Committee for the management of the UNESCO World Heritage Site «Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» 32

October 25-28.2015. In Snina (Slovakia) there was held the meeting of the said institution. There was discussed the issue of expanding the World Heritage Subsequent formation, function and financing of the Joint Management Committee and others.

Conference on «Climate Change and Security: unprecedented influences, unpredictable risks» 34

The conference took place on Oct. 28, 2015 in Vienna (Austria), in the format of OSCE Security Days.

A subsequent meeting of the Working Group on nature conservation 34

On October 29-30 at the NNP «Pyriatynskyi» was held a subsequent meeting of the working group of the Ministry of Environment of Ukraine on organizing the process of approximation of national legislation to Habitat and Bird directives of the European Union.

November 12.2015. The final conference of the technical assistance «Additional support to the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine in the implementation of sector budget support» was held in Kyiv 34

PRYNDAK V. National Nature Parks and local communities: improving relations 35

Employees of NNP «Skolivski Beskydy» were studied by the colleagues from the NNP «Synevyr».

NNP «Nyzhniodniprovskyi» works 36

November 24.2015. President of Ukraine Poroshenko signed a decree about establishing of the National Park «Nyzhniodniprovskyi» which includes the floodplain-littoral delta systems of the river Dnipro.

Discussion of the National Plan of Action 36

on the Environment Protection in 2016-2020 was held 6 November 6.2015 in the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine with the participation of the public

Steps to preserve the ozone layer 36

Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine is preparing to submit to the Government a draft Law of Ukraine «On Protection of the Ozone Layer» which implemented the provisions of EU Regulation on substances that deplete the ozone layer.

Ministry of Ecology and Natural Resources: «Our goal – increasing the percentage of the areas which have the protected status, to the European level» 37

This aim was announced during a public report of the Government of Ukraine by Acting Minister of Ecology and Natural Resources of Ukraine S. Kurykin.

HAMOR F. «Hot Topic»: 1. Draft Regional Development 38

Strategy of Transcarpathia advisable to complete; 2.

Will there be created the Rakhiw transboundary Ukrainian-Romanian eco-tourism hub?

Professor F. Hamor, while analyzing the draft Strategy for Regional Development of the Transcarpathian Region, noted that the good intentions would not remain a declaration only on paper, as happened with the Concept of the sustainable development of the Transcarpathians which was adopted in 2002. Proposals included to the Draft a number of the important additions: attracting investments in construction enterprises with timber deep processing, wild fruits, berries, mushrooms, agricultural products, promotion of the clean food, building bridges across the river Tysa at the Ukrainian-Romanian border; the development of the regional program of the rational use of the tourism resources, enforcement of acts of the President and Government of Ukraine concerning the sustainable development and improvement of the mountain settlements of the Ukrainian part of the Ukrainian-Slovak-German natural site «Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany», and others.

Professor F. Hamor also recalled: within the framework of paragraphs 9 and 11 of the Action Plan approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine (Order №819-r of September 10.2014), in the context of the sustainable development issues in the Region of the primeval beech forests, it is advisable to work out the project idea for creating Rakhiw cross-border Ukrainian-Romanian ecotourism hub as yet another Ukrainian «gate» to the European Union.

SLOBODIAN O. Protected Gorgany Mountain Range 41

A story told by PhD O. Slobodian about the Gorgany Nature Reserve which is one of the reference models for the untouched primeval forest sites and it is the unique in Europe the protecting an early Holocene relict forest – the primeval forest of Pinus cembra. The area of the Reserve is 5344,6 ha and it is situated at the elevations from 710 to 1754 m above sea level.

Difficult weekdays for the workers of the state guard department in the Natural Reserve Gorgany.

HOLYNSKYI Ya. Mountain rangers 43

Pathes of the mysterious Gorgany 46

Story in pictures about nature treasures in the Nature Reserve Gorgany and its protectors.

PRYNDAK V. Fortress of the Boyko land (NNP «Skolivski Beskydy)	46	SHETELYA M. «The resort» for Benia, Rosa, Bubochka and their friends (in a rehabilitation center for brown bears of the NNP «Synevyr» experts return to the animals their natural instincts and teach to live harmoniously)	90
<i>NPP «Skolivski Beskydy» was created for the conservation, restoration and sustainable use of the landscapes in the western part of the Ukrainian Carpathians having the both typical and unique natural complexes which have the important environmental, ecological, aesthetic, educational and recreational value. Here are the saved fragments of the 150-200 year old primeval beech forest communities, also the reacclimatized European bison. The territory of the NPP «Skolivski Beskydy» is settled by Ukrainian ethnic group – Boyko.</i>			
SHKURHAN V. Behind the tree is tree ... (How to solve the problems of NNP «Hutsulshchyna»)?	50	DELEHAN I., DELEHAN T. Why Cerviformes?	92
<i>The Carpathian forest resources are intended for temporary use ruthless or possibly invaluable wealth which should be protected at all times, restored, bequeath the benefit of present and future generations... It is the extract from interview with the member of the Scientific and Technical Council of the NNP «Hutsulshchyna» Professor Yu. Debrynyuk.</i>			
SHKURHAN V. From greedy darkness ...	53	MOSKALYUK B. Carnivore-plants	93
<i>Verse in the Hutsul dialect about Carpathian spruce which needs the protection by caring people.</i>			
KRYNYTSKYI H., DELEHAN I. Golden Fund of the natural science (on the occasion of the 95th anniversary of Professor Stepan Stoiko)	59	ZELDI M. Transcarpathian persimmon	95
<i>Manuscript on the occasion of the anniversary of the famous Ukrainian scientist and ecologist Professor, member of the Ukrainian Forest Academy of Sciences, laureate of the State Prize of Ukraine in Science and Technology, a member of the editorial board of the magazine «Green Carpathians».</i>			
HETMAN V. Land Spirit (Attachment to native places – the basis of identity preservation)	63	FOKSHEY S. Truffle «hunting» (unusual delicacies in the Carpathians)	96
<i>The basis of the identity of each nation (ethnos) is the attachment of people to places where they were born and formed the character identity. The modern globalization of the social life unifies the individuals and nations for artificial template stealing of their originality and uniqueness.</i>			
STEFURAK Yu., STEFURAK I., PASAILUK M. Hutsul horse breed in the Carpathian Region of Ukraine (methods of preserving and improving the gene pool)	69	PUSHKAR B. On the banks of honey rivers (the role of natural factors in the formation of recreational facilities of Ternopil Region)	98
<i>Indigenous to the Carpathian Region Hutsul breed of horses included in the «Program preserve the gene pool of the main types of farm animals in Ukraine for the period till 2015». The authors explore the origin and history of its cultivation, analyze the current state of selection and breeding, outline ways to improve the breed.</i>			
VOLOSCHUK M. Forgotten glory of Menchul in Kvasy village (in the past there were the producing facilities of the Emental cheese)	82	HAMOR F. How to save the Valley of Narcissi?	101
<i>Scientific name <i>Aquila chrysaetos</i> translated from Latin means «golden eagle». Berkut (ukr.) – a rare, locally common bird. He is listed in the «Red Book of Ukraine». The main reason of the low number of species in the Ukrainian Carpathians are felling mature forests.</i>			
DOVHANYCH Ya. Rule of talion? (ethical aspects of the relationships between man and wolf)	87	RUDENKO V. River valleys as margins of levels of diversity and productivity of natural resource potential of Ukraine	102
<i>Ukraine badly needs the national action plan for the wolf, established on the basis of a good knowledge of its biology and actual information on the status of the population. It should also consider the ethical aspects of man's relation to the predator.</i>			
HODOVANETS B. Golden eagle – the king of birds	84	HETMAN V. Mess in a landfill (problems of accumulation of human activity's waste)	104
<i>Scientific name <i>Aquila chrysaetos</i> translated from Latin means «golden eagle». Berkut (ukr.) – a rare, locally common bird. He is listed in the «Red Book of Ukraine». The main reason of the low number of species in the Ukrainian Carpathians are felling mature forests.</i>			
KOLOMIETS S. Why landfills are more dangerous than pro-Russian terrorists?	109	<i>By analyzing the global and Ukrainian experience in solving the above mentioned problem, the author comes to the bitter conclusion that the present society's wastes are accumulating and stimulate the human evolution- the emergence of new biological (anthropomorphic) form for which garbage is the common element of life.</i>	
<i>Deputy Minister of Environment and Natural Resources S.Kolomiets talks about the Polish experience of recycling household waste. Recently in Poland over a hundred of waste treatment plants have been built. Most of the funds for the construction of the infrastructure were provided by the European Union and up to one third of the funds were invested by the local governments and private investors. It was possible by the adopted framework law on waste, designed to meet the relevant EU Directive. A similar position has also developed by the working</i>			

Зелені Карпати

group of the Ministry of Environment in Ukraine and this project will be presented to the public soon.

DYMAN T. Implementation of the Christian ideas in the ecological education

111

HAMOR F. The Church is calling to stop violating the nature

113

September 25-27.2015 in New York (at the 70th session of the UN General Assembly) the summit on the sustainable development was held in which delivering his speech, Pope Francis urged thoroughly the protect nature and stop the destructive trends that threaten the existence of the humanity itself. The author analyzes the final document approved at the Summit «The transformation of the world: The agenda for sustainable development by 2030» prerequisites international agreement at the UN Conference on Climate (Paris, November 30- – December 11.2015).

Nota bene

Why and how is the climate changing?

114

RUSHCHAK A. The last of the witchdoctor (memories of Ivan Kikinchuk)

115

Ethnographer A. Rushchak from Gdansk (Poland), talks about the difficult fate of highlander, with whom he met during the trips to the Carpathians, the inhabitant of the village Bystrets, Verkhovyna District, Ivano-Frankivsk Region. It was Ivan Kikinchuk, participant of the Second World War, after demobilization forcibly relocated to Siberia, persecuted for years by the Soviet authorities. Despite the tragic circumstances of fate, he never lost optimism, he knew much about herbs so that's why he could help people overcome illness. He earned great love and respect as folk witchdoctor, «the last of the witchdoctor.»

TKACH M. The sound of thunderstorm

118

Ethnographer from the village Dilove of the Rakiv District, Transcarpathian Region M.Tkach informed about the ancient musical instrument which is a symbol and the soul of the Carpathian Mountains – trembita. Without trembita any farewell of shepherds to the alpine meadows nor any ancient Hutsul festivals or contemporary ceremonies are organized.

PYLYPOVYCH O. Caribbean wonders

120

In the section «Travelling» associate professor of the Lviv University O. Pylypovych talks about her exciting journey to the islands of the Caribbean.

HAMOR F. The European Heritage Days were celebrated in the geographical center of Europe

124

September 25.2015 in the geographical center of Europe, at the Tourist Information Center of CBR (village Dilove, Rakiv District, Transcarpathian Region), with the participation of academics, intellectuals, representatives of the local governments, businesses and the public, the «round table» dedicated to the European Heritage Days in Ukraine was held. Within these days there was a presentation of «European heritage theme of a new book by V. Kukhta «Deus ex machina» who is a member of the National Union of Writers of Ukraine and Ukrainian Writers Association, winner of national awards Pavlo Tychyna; the Boris Necherda; «Prince dew» Taras Melnychuk et al.

KUKHTA V. Not guess ...

125

The verse about European orientation of Ukraine.

ZELINSKYI V. «Theme of European heritage

126

on the pages of a new book by Vasyl Kukhta

«Deus ex machina»

Photostory of V. Zelinsky about the presentation of a new book by V. Kukhta «Deus ex machina» in the geographical center of Europe.

ZUKHENTRUNK F., DELEGAN I., DELEGAN I.

128

Forge of the european elite (650 years of the University of Vienna)

PAVLYCHKO Ya. Waiting for signs

130

Selected poems of member of the National Union of Writers of Ukraine, laureate of literary awards named after Bogdan-Nestor Lepky; named after Ostap Grytsaja; named after Shashkevych name «Lviv glory» and others. Ya.Pavlychko about relationships of man and nature.

DURUNDA A. «My crown horse, hit the floor...»

132

The section «Feather of storyteller» contains a novel of the member of the National Union of Writers of Ukraine, laureate of literary awards named after Bogdan Lepky and named after F. Potushniak, A. Durundy, the main character is dying, far away from his native mountains.

PANEIKO I. Carpathia, the Land from seabed... (from the diary of the artist)

134

Philosophical reflections by famous Ukrainian artist (Uzhgorod) about challenging for the meaning of life, the greatness of nature, human attempts to understand the mysteries of the Universe.

PONOMARENKO N. Something about PanEiko

138

SYROKHMAN M. Cult of Paneiko: color's divinity, angels of the forms

139

PRYIMYCH M. Paper ship on the waves of Eternity

141

KUKHTA V. Under Dividing range

142

In the section «Artist. Nature. Time» under the joint title «Talking to Heaven» present the stories of the honored artist of Ukraine, assistant professor of design Transcarpathian Art Institute N.Ponomarenko, art historians M.Syrokhman and M. Pryimych, writer, journalist V.Kukhta about the talented artist from Uzhgorod I. Paneyka which built its own system of images and symbols, cultivated a unique artistic style, creative self-contained world. Pages 3-4 of joint issue (№1-4) 2015 the journal «Green Carpathians» are covered by vernisage of Paneyko I.

HAMOR F. Monograph of Narcissus angustifolius;

143

Proceedings of the basics of management

of the Biosphere Reserves in Ukraine;

Carpathian Biosphere Reserve and the Institute

of Ecology of the Carpathians NAS of Ukraine established a joint «Science Bulletin»; Video «Carpathian primeval beech forests in Slovakia»

The section «Read. Watch» contains messages of Professor F. Hamor on books and video news, interesting and useful not only for nature conservationists, but also for the general public.

PAVLISHCHE V. Lieu of flowers on the grave of Professor Komendar

145

HAMOR F. Commemorate the name of the famous nature protector of Carpathians

145

In the section «Memory» it is obituaries at the death of Professor of the Uzhgorod National University and the National University of «Kyiv-Mohyla Academy», Soros Professor, Honored Scientist of Ukraine, expert of BSP, a member of the editorial board of the magazine «Green Karpaty» Vasyl Ivanovich Komendar.

**На 1-2 стор. обкладинки та кольорових вкладках вміщено світлини
Василя ЗЕЛІНСЬКОГО.**

1 стор. обкл.: Перший сніг у високогір'ї.

2 стор. обкл.: Краса піднебесна... (квітують нарциси вузьколисті на Свидовці).

№№ 1-4 (2015) проілюстровано фотознімками

**В. ЗЕЛІНСЬКОГО, Ю. СТЕФУРАКА, В. КИСЛЯКА, О. ПИЛИПОВИЧ, В. КУХТИ,
Ф. ГАМОРА, В. ПРИНДАКА, Ю. БЕРКЕЛИ, Ю. БАБЧИНА,
М. ШЕТЕЛІ, В. ПОКИНЬЧЕРЕДИ та ін.**

**Переклад на англійську мову Вікторії ГУБКО та Марії БРИКУН
Translated into English by GUBKO Victoria and BRYKUN Maria**

На 3-4 стор. обкладинки див. творчі роботи

художника Ігоря ПАНЕЙКА:

- 3 стор.:

1	2
3	

 1. Муза. Полотно, олія, 2003-2013 pp. 2. Велика Вода та Ікар в Небі. ДВП, левкас,
жовтково-воскова емульсія, 2004 р. 3. ...така тепла, така пізня насnilася мені осінь. ДВП,
левкас, жовтково-воскова емульсія, темпера, 2005 р.**
- 4 стор.:

1	
2	

 1. Карпатська Мадонна. ДВП, левкас, жовтково-воскова емульсія, темпера, 2006 р.
2. Передчуття Осені. ДВП, левкас, жовтково-воскова емульсія, темпера, 2007 р.**

*Автори несуть відповідальність за точність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та ін.
Редакція не рецензує надіслані матеріали, не веде листування з іх авторами.*

Здано до друку 20.09.2015. Підписано до друку 25.12.2015. Формат 60x84/8. Папір офсетний № 1. Друк офсет.
Ум. друк. арк. 38,5. Тираж 1000 пр. Ціна за домовленістю.

All-Ukrainian ecological scientific-popular magazine «Zeleni Karpaty» («The Green Carpathians»), 2015, №№ 1–4.

Founded in 1994 (Registration Certificate: series KB, № 239).

Editor-in-Chief F. Hamor, Professor, Doctor of Biological Sciences.

Editorial Board: 77 Krasne Pleco Str., Rakhiv, Zakarpatska Oblast, 90600, Ukraine.

Off-set printing – at The Uzhhorod Town Publishing Office (Uzhhorod, Ruska str., 13).

